

HISTORICKÝ ZBORNÍK

VEDECKÝ ČASOPIS
O SLOVENSKÝCH
NÁRODNÝCH DEJINÁCH

VYDÁVA
MATICA SLOVENSKÁ
MARTIN

ROČNÍK 34
2024 ČÍSLO 1

HISTORICKÝ
ZBORNÍK 34
č. 1/2024

HISTORICKÝ ZBORNÍK

VEDECKÝ ČASOPIS
O SLOVENSKÝCH
NÁRODNÝCH DEJINÁCH
ROČNÍK 34* 2024* ČÍSLO 1

VYDÁVA MATICA SLOVENSKÁ MARTIN

HISTORICKÝ ZBORNÍK

Vedecký časopis o slovenských národných dejinách. Založený 1943
Ročník 34, 2024, č. 1

HISTORICAL MISCELLANY

Scholarly Journal on Slovak National History
Volume 34, 2024, No. 1

ALMANACH FÜR GESCHICHTE

Wissenschaftliches Periodikum über slowakische Nationalgeschichte
Jahrgang 34, 2024, No. 1

Vydáva Matica slovenská, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, IČO 00179027 v Slovenskom historickom ústave
Matice slovenskej v spolupráci s Historickým odborom Matice slovenskej.

Adresa redakcie: Historický zborník, Slovenský historický ústav Matice slovenskej, Grösslingová 23,
812 51 Bratislava, e-mail: redakcia@zbornik.sk
www.zbornik.sk

Rozširuje Matica slovenská, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, tel.: +421 918 904 931, e-mail: periodika@matica.sk
www.matica.sk

Redakcia

Šéfredaktor: doc. Mgr. Ivan A. Petranský, PhD.
Zástupca šéfredaktora: Mgr. Radoslav Žgrada

Redakčná rada

Predsedníčka: prof. PhDr. Marta Dobrotková, CSc. (Trnavská univerzita)
Členovia: JUDr. Marián Gešper, PhD. (Matica slovenská); doc. HEDr. Ľuboslav Hromják, PhD. (Katoľická univerzita v Ružomberku); doc. PhDr. Miroslav Kamenický, CSc. (Univerzita Komenského v Bratislave); prof. PhDr. Róbert Letz, PhD. (Univerzita Komenského v Bratislave); prof. PhDr. Ján Lukačka, CSc. (Univerzita Komenského v Bratislave); PhDr. Pavol Madura (Matica slovenská); doc. Mgr. Pavol Matula, PhD. (Univerzita Komenského v Bratislave); doc. PhDr. Ivan Mrva, CSc. (Žilinská univerzita); PhDr. Mgr. Peter Mulík, PhD. (Matica slovenská); doc. PaedDr. Pavol Parenička, CSc. (Matica slovenská); doc. Mgr. Ivan A. Petranský, PhD. (Slovenský historický ústav v Ríme); doc. Mgr. Ondrej Podolec, PhD. (Ústav pamäti národa); prof. PhDr. Vladimír Rábik, PhD. (Trnavská univerzita); PhDr. Peter Sokolovič, PhD. (Matica slovenská)

Grafický návrh obálky: Jozef Siekel

Grafická úprava vnútra: Robert Schwandner

Jazyková redaktorka: Ing. Janka Farkašová

Preklad do anglického jazyka: Mgr. Michal Vongrej

Preklad do nemeckého jazyka: Mgr. Gabriela Hamranová

© Matica slovenská, Martin 2024

Všetky práva vyhradené. Nijaká časť tejto publikácie sa nesmie rozširovať (elektronicky, fotografickou reprodukciou a pod.) bez predchádzajúceho písomného súhlasu majiteľov práv.

Vytlačila Tlačiareň P+M, s. r. o., Turany

Vychádza ako recenzované vedecké periodikum dvakrát ročne

Dátum vydania: jún 2024

Evidenčné číslo EV 4010/10

ISSN 1335-8723 (print)

ISSN 2730-0978 (online)

EAN 9771335872006 41

OBSAH

ŠTÚDIE

TÉMA: FRANTIŠEK HRUŠOVSKÝ (1903 – 1956) – OSOBNOSŤ A DIELO

František Hrušovský vo funkcii pedagóga a riaditeľa gymnázia v Kláštore pod Znievom <i>Jaroslav DUREC</i>	13
František Hrušovský a jeho pôsobenie v Matici slovenskej <i>Pavol MADURA</i>	32
Slovenské dejiny ako vrcholné dielo Františka Hrušovského <i>Róbert LETZ</i>	47
Veľkomoravská a cyrilo-metodská problematika v diele Františka Hrušovského <i>Peter MULÍK</i>	71
Krátka politická kariéra historika a jeho retribučný proces <i>Martin GAREK</i>	91

MEDAILÓNY

Zomrel Milan S. Ďurica <i>Peter SOKOLOVIČ</i>	107
--	-----

RECENZIE

RYDLO, Jozef M. Kresťanská filozofia dejín. Katolíci a história <i>Róbert SARKA</i>	121
DANIŠ, Miroslav – MOYŠOVÁ, Stanislava – RYBÁR, Lukáš – BACHORÍKOVÁ, Petra. Spomienky baróna Tótha na Turkov a Tatárov <i>Paula PÍŠOVÁ</i>	125
HOMZA, Martin – PALENČÁROVÁ, Radka – OLEJNÍK, Vladimír a kol. Slovenské listy barónky Anny Márie Horvát-Stančičovej de Gradec <i>Stanislava MOYŠOVÁ</i>	129
LOMENČÍK, Július – PARENÍČKA, Pavol a kol. Odkaz štúrovskej generácie (Zborník štúdií, referátov a koreferátov z rovnomennej vedeckej konferencie Matice slovenskej konanej 8. a 9. septembra 2022 v Martine v rámci Roka odkazu štúrovcov) <i>Jaroslav DUREC</i>	132
BEŇA, Jozef – SCHELLE, Karel. Trianon a Slovensko. Hranice Československa na Slovensku podľa Trianonskej mierovej zmluvy <i>Michal MALATINSKÝ</i>	139
PADEVĚT, Jiří. Kronika třetí republiky. Boj o moc, dekrety, vyhánění, retribuce, znárodnování <i>Rudolf MANIK</i>	142

SPRÁVY

Vedecký seminár Konštantín Čulen (26. február 1904 Brodské – 7. apríl 1964 New York) – Život a dielo <i>Jaroslav DUREC</i>	151
--	-----

CONTENTS

STUDIES

TOPIC: FRANTIŠEK HRUŠOVSKÝ (1903-1956) – PERSONALITY AND WORK

František Hrušovský as Teacher and Head Teacher at Grammar School
in Kláštor pod Znievom

Jaroslav DUREC 13

František Hrušovský and his Work at Matica Slovenská

Pavol MADURA..... 32

Slovak History as Masterpiece by František Hrušovský

Róbert LETZ 47

Great Moravia and Cyril & Methodius in Works by František Hrušovský

Peter MULÍK..... 71

A Short Political Career of Historian and his Retributive Trial

Martin GAREK 91

PORTRAITS

Milan S. Ďurica Departed

Peter SOKOLOVIČ..... 107

REVIEWS

RYDLO, Jozef M. Kresťanská filozofia dejín. Katolíci a história (Christian
Philosophy of History. A Catholic and History)

Róbert SARKA 121

DANIŠ, Miroslav – MOYŠOVÁ, Stanislava – RYBÁR, Lukáš – BACHORÍKOVÁ,
Petra. Spomienky baróna Tótha na Turkov a Tatárov (Baron Tóth's Memories
of Turks and Tatars)

Paula PÍŠOVÁ..... 125

HOMZA, Martin – PALENČÁROVÁ, Radka – OLEJNÍK, Vladimír et al.
Slovenské listy barónky Anny Márie Horvát-Stančičovej de Gradec (Slovak
Letters from Baroness Anna Mária Horvát-Stančičová de Gradec)

Stanislava MOYŠOVÁ..... 129

LOMENČÍK, Július – PARENÍČKA, Pavol et al. Odkaz štúrovej generácie (Zborník
štúdií, referátov a koreferátov z rovnomennej vedeckej konferencie Matice slovenskej
konanej 8. a 9. septembra 2022 v Martine v rámci Roka odkazu štúrovcov) (The Legacy
of the Štúr's Group Generation /Proceedings of studies, papers and co-reports from
the Matica Slovenská's scientific conference of the same name held on September 8
and 9, 2022 in Martin within the Year of the Štúr's Group Legacy/)

Jaroslav DUREC 132

BEŇA, Jozef – SCHELLE, Karel. Trianon a Slovensko. Hranice Československa
na Slovensku podľa Trianonskej mierovej zmluvy (Trianon and Slovakia. The
Slovak Part of Czechoslovakia's Borders According to the Treaty of Trianon)

Michal MALATINSKÝ..... 139

PADEVĚT, Jiří. Kronika třetí republiky. Boj o moc, dekrety, vyhánění, retribuce, znárodnování (Chronicle of the Third Republic. Struggle for Power, Decrees, Expulsion, Retribution, Nationalization Processes)	
<i>Rudolf MANIK</i>	142

REPORTS

Konstantín Čulen – Scientific Seminar (February 26, 1904, Brodské – April 7, 1964, New York) – Life and Work	
<i>Jaroslav DUREC</i>	151
The First Belo Polla Prize History Quiz	
<i>Ján PASTUSZEK</i>	154

INHALT

STUDIEN

THEMA: FRANTIŠEK HRUŠOVSKÝ (1903 – 1956) – PERSÖNLICHKEIT UND WERK

František Hrušovský im Amt des Pädagogen und Direktors am Gymnasium in Kláštor pod Znievom

Jaroslav DUREC 13

František Hrušovský und sein Wirken in Matica slovenská

Pavol MADURA..... 32

Die Geschichte der Slowakei von František Hrušovský als sein Hauptwerk

Róbert LETZ..... 47

Großmährische und Kyrillo-Methodianische Problematik im Werk František Hrušovskýs

Peter MULÍK..... 71

Kurze politische Karriere eines Historikers und sein Retributionsprozess

Martin GAREK.....91

MEDAILLONS

Milan S. Ďurica ist gestorben

Peter SOKOLOVIČ 107

REZENSIONEN

RYDLO, Jozef M. Kresťanská filozofia dejín. Katolík a história (Christliche Philosophie der Geschichte. Katholiker und Historie)

Róbert SARKA 121

DANIŠ, Miroslav – MOYŠOVÁ, Stanislava – RYBÁR, Lukáš – BACHORÍKOVÁ, Petra. Spomienky baróna Tótha na Turkov a Tatárov (Memoiren von Baron Tóth an die Türken und Tataren)

Paula PÍŠOVÁ 125

HOMZA, Martin – PALENČÁROVÁ, Radka – OLEJNÍK, Vladimír et al. Slovenské listy barónky Anny Márie Horvát-Stančičovej de Gradec (Slowakische Briefe von Baronin Anna Mária Horvát-Stančičová de Gradec)

Stanislava MOYŠOVÁ 129

LOMENČÍK, Július – PARENÍČKA, Pavol et al. Odkaz štúrovskej generácie (Zborník štúdií, referátov a koreferátov z rovnomennej vedeckej konferencie Matice slovenskej konanej 8. a 9. septembra 2022 v Martine v rámci Roka odkazu štúrovcov) (Botschaft der Štúr-Generation /Sammelband der Studien, Referate und Koreferate der gleichnamigen wissenschaftlichen Konferenz der Matica slovenská, die zum Jahr der Botschaft der Štúr-Anhänger am 8.-9. September 2022 in Martin stattgefunden war/)

Jaroslav DUREC 132

BEŇA, Jozef – SCHELLE, Karel. Trianon a Slovensko. Hranice Československa

na Slovensku podľa Trianonskej mierovej zmluvy (Trianon und die Slowakei. Die Grenzen der Tschechoslowakei in der Slowakei nach dem Friedensvertrag von Trianon)	
<i>Michal MALATINSKÝ</i>	139
PADEVĚT, Jiří. Kronika třetí republiky. Boj o moc, dekrety, vyhánění, retribuice, znárodnování (Die Chronik der dritten Republik. Kampf um die Macht, Dekrete, Vertreibung, Retributionen, Verstaatlichung)	
<i>Rudolf MANIK</i>	142

NACHRICHTEN

Wissenschaftliches Seminar Konstantín Čulen (26. Februar 1904, Brodské – 7. April 1964, New York) – Leben und Werk	
<i>Jaroslav DUREC</i>	151
Der erste Jahrgang des Wettbewerbs um Belo Polla-Preis	
<i>Ján PASTUSZEK</i>	154

ŠTÚDIE

**TÉMA: FRANTIŠEK HRUŠOVSKÝ (1903 – 1956)
– OSOBNOSŤ A DIELO**

František Hrušovský vo funkcii pedagóga a riaditeľa gymnázia v Kláštore pod Znievom

Jaroslav Durec

DUREC, Jaroslav. František Hrušovský as Teacher and Head Teacher at Grammar School in Kláštor pod Znievom. In *Historický zborník*, Vol. 34, 2024, No. 1, pp. 13-31.

Abstract: The study deals with Hrušovský's life and work in terms of his work as a secondary school teacher and head teacher at the grammar school in Kláštor pod Znievom. He held these two closely related positions during the existence of both the interwar Czechoslovak and later Slovak states. On the one hand, through the life story of František Hrušovský, we can penetrate into the key phenomena of the time, including the political, scientific and educational spheres, and the areas connected with the daily life of students in the regional dimension. In the character of František Hrušovský, macro- and micro-histories intertwine with respect to the peculiarities of the historical development of the Slovak nation in the transformations of time. In addition, the processing of the topic of František Hrušovský's pedagogical activity at the grammar school of Kláštor pod Znievom takes into account both the external and internal aspects of the biography. In both cases, the sources of Hrušovský's motivation towards the work of a secondary school teacher, his core educational goals, work activities, and plans for the future are examined in the first place; as well as understanding the meaning of teaching national history, the connection between pedagogical and scientific activities, and the concept of his philosophy of education.

Keywords: František Hrušovský; Grammar School in Kláštor pod Znievom; Slovak History; Catholic Education.

Osobnosť Františka Hrušovského si tradične spájame s jeho významnými historickými dielami, medzi ktorými rezonuje najmä syntetizujúce dielo *Slovenské dejiny*. Práve vďaka tomuto ťažiskovému dielu o národných dejinách Slovákov ho spravidla považujeme za prvého syntetika slovenských dejín. Svedectvo o tom, že František Hrušovský nebol len uznávaným historikom, ale tiež výborným pedagógom, nám podáva jeho známa kniha, resp. učebnica dejepisu *Slovenské obrázkové dejiny*, ktorá bola pôvodne vydaná roku 1942. S odstupom času pred pár rokmi, roku 2017, sme mohli zaznamenať, že vyšla reedícia tohto Hrušovského diela. Aj v súčasnosti okrem printovej verzie je táto jedna z prvých učebníc dejepisu tiež zdarma dostupná online v elektronickej verzii na internete. Vydavateľstvo Torden v súvislosti s vydaním *Slovenských obrázkových dejín* uviedlo: „Našou hlavnou motiváciou je rozšíriť obzory slovenských čitateľov, no zároveň vzdať hold prof. PhDr. Františkovi Hrušovskému, ktorý bol slovenským historikom, prvým syntetikom slovenských dejín, verejný činiteľ i významný predstaviteľ

slovenského exilu v povojnovom období.⁴¹ Zároveň môžeme k tomu dodať, že toto dielo má s určitou oveľa hlbší význam, pretože nám odzrkadľuje na jednej strane znalosť slovenských dejín a na druhej strane pedagogické myslenie Františka Hrušovského. Oba tieto ťažiskové piliere jeho osobnosti sa formovali v priebehu dlhého životného príbehu, v ktorom nepochybne dôležité miesto zastávalo práve učiteľské pôsobenie na gymnáziu v Kláštore pod Znievom.

Nie je žiadnou novinkou, keď sa povie, že výber učiteľského povolania, ale aj spôsob nahliadania na problematiku výchovy a vzdelávania z pohľadu adepta učiteľstva neraz pramení v predchádzajúcom rodinnom a školskom prostredí. František Hrušovský od útleho detstva vyrastal v roľníckej rodine, kde panovala prísna katolícka výchova. Stredoškolské štúdium absolvoval na cirkevnom gymnáziu v Trnave. V priebehu univerzitného štúdia študoval na pražskej Karlovej univerzite, Jagelovskej univerzite v Krakove a Univerzite Komenského v Bratislave, kde ukončil aj svoje štúdiá.² František Hrušovský v rámci svojich osobnostných kvalít sa vyznačoval vnímavosťou, rozhladenosťou či kritickým myslením. Prostredníctvom vysokoškolského štúdia si vytvoril vlastnú koncepciu filozofie dejín a ich vedeckú interpretáciu, čo sa neskôr odzrkadlilo nielen v historickom bádani, ale rovnako tiež v pedagogickej činnosti. Pod vplyvom toho, že bol poslucháčom na troch univerzitách, ktoré zväčša síce stáli na moderných princípoch pozitivizmu, vďaka nadobudnutému všeobecnému rozhladu mal blízko ku komparácii. František Hrušovský vyštudoval aprobáciu dejepis, zemepis a slavistika. Štúdium ukončil slávnostnou promóciou 13. decembra 1929. O niečo neskôr roku 1931 dosiahol titul doktor filozofie (PhDr.) v študijnom programe dejiny československých vied a pomocných vied historických. František Hrušovský mal neobyčajne silný a hlboký vzťah k slovenským dejinám, tradíciám a národným osobnostiam, ktoré sa významne zaslúžili o pozdvihnutie vzdelanostnej úrovne slovenského národa. Ešte pred absolvovaním promócie sa rozhodol³

---

¹ Popis knihy – HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské obrázkové dejiny*. Kežmarok : Torden, Tartaria, 2017 [online]. Dostupné na: https://www.pantarhei.sk/267612-slovenske-obrazkove-dejiny-frantisek-hrusovsky?_gl=1*1ngui6n*_up*MQ.&gclid=CjwKCAiAvJarBhA1EiwAGgZl0Pcydd2BOSy1NDB4FoIXL4xxIK9nshbJ4nF8TPNGsqRAXpmDFHy4FBoCeFgQAvD_BwE [cit. 20. 11. 2023].

² Možnosť študovať na viacerých popredných univerzitách bolo pre Františka Hrušovského dôležitou životnou skúsenosťou, ktorá ovplyvnila jeho ďalší vedecký vývin. Na Karlovej univerzite v Prahe bolo štúdium histórie vrátane filozofie a výkladu dejín z hľadiska ideológie čechoslovakizmu poznačené pozitivistickými prúdmi západného liberalizmu. V tom čase tu pôsobil ešte významný český historik Josef Pekař, stúpenec Gollovej pozitivistickej školy, pričom sám vytvoril na týchto základoch novú koncepciu československých dejín v súlade s ideológiou čechoslovakizmu. Na Jagelovskej univerzite v Krakove zase počúval prednášky rovnako tiež pozitivistu Wladysława Semkovicza. Následne na Univerzite Komenského v Bratislave chodil na prednášky čechoslovakistu Václava Chaloupeckého, ktorý sa zameriaval na obdobie starších českých a slovenských dejín a bol stúpencom J. Pekařa. Popritom navštevoval prednášky iného čechoslovakistu Alberta Pražáka. Bližšie pozri ŠTILLA, Miloš. *František Hrušovský (1903 – 2003)*. Dolné Lovčice, Kláštor pod Znievom, 2002, s. 29.

³ František Hrušovský pochádzal z katolíckej rodiny a zostal aj po celý život hlboko veriacim katolíkom. Veľmi ho zaujala história prvého slovenského katolíckeho patronátneho reálneho gymnázia v Znieve. Preštudoval mnohé staršie aj novšie napísané novinové i časopisecké články, ktorých vydanie neraz siahalo ešte do šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov devätnásteho storočia. Podľa názoru Miloša Štilla najväčší dosah na rozhodnutie Františka Hrušovského malo historické dielo Konštantína Čulena s názvom *Roky slovenských*

v septembri toho roku, že nastúpi na miesto stredoškolského profesora na gymnázium v Kláštore pod Znievom. Dokonca v tom istom mesiaci sa mu podarilo aj vstúpiť do tamojšieho profesorského zboru.⁴ V danom čase bol riaditeľom znievskeho gymnázia vedec európskeho významu univerzitný profesor Ján Lendvai-Lušniak.⁵

V septembri 1929 prišiel František Hrušovský ako 26-ročný nádejný profesor na znievske gymnázium, aby tu začal svoju dlhú a bohatú pedagogickú prácu. Na znievskom gymnázium pôsobil v časovom rozpätí od septembra 1929 do januára 1945 a práve tieto roky znievskeho pobytu sa považovali za najplodnejšie a najkrajšie roky jeho života. Mal bezpodmienečne všetky predpoklady na to, aby sa z neho vyprofiloval výborný stredoškolský profesor a historik. V čase od septembra, oficiálne od 1. októbra 1929 do konca júna 1931 pôsobil František Hrušovský v pozícii stredoškolského profesora znievskeho gymnázia. Vyučoval dejepis, zemepis, vlastivedu a latinčinu.⁶ Súčasne bol správcom profesorskej knižnice.⁷ Po svojom nástupe na gymnázium v Kláštore pod Znievom zo začiatku venoval všetok svoj čas prípravám na vyučovacie hodiny, čoho

---

nádejí a sklamaní. Slovenské študentské tragédie, ktoré ho len utvrdilo v správnosti výberu pracovného miesta na gymnázium v Kláštore pod Znievom. Len v stručnosti uvedme, že Konštantín Čulen venoval znievskému gymnázium celú druhú časť tohto diela, ktorú nazval Päť rokov znievskeho gymnázia. Túto uvedenú druhú časť ďalej podrobnejšie rozdelil na dve podkapitoly: Prvý rok znievskeho gymnázia, Znievske gymnázium a slovenský národný život. Na základe toho pozorujeme, že Konštantín Čulen tiež chápal sociálny význam znievskeho gymnázia v širšom historicko-spoločenskom kontexte doby. Podrobne rozpracoval na jednej strane priebeh zakladania a organizáciu štúdia vrátane učebného plánu, zloženie profesorského zboru, na druhej strane sledoval pomer znievskeho gymnázia voči ostatným gymnáziám a vo vzťahu k spoločnosti vrátane sociálneho statusu gymnázia v Kláštore pod Znievom. Prvá časť Čulenovej publikácie sa venovala obdobiu poslovenčeného banskobystrického gymnázia a tretia časť osudným rokom 1874, kde autor spracoval úsilie o záchranu slovenských gymnázií a nakoniec priebeh ich zatvorenia vtedajšou vládnucou maďarskou mocou. Bližšie k týmto témam pozri ČULEN, Konštantín. *Roky slovenských nádejí a sklamaní*. Bratislava : Ústredie slovenského katolíckeho študentstva, 1932. Toto Čulenovo dielo malo na Františka Hrušovského taký hlboký dosah, „že svoje rozhodnutie prísť do Znieva nezmení, lebo v tejto škole, jej histórii a mimoriadnom význame spoznal práve tie hodnoty, ktoré chcel aj sám realizovať: vysokú odbornosť, národný a kresťanský duch. Mimoriadne ho fascinovala osobnosť Martina Čulena a jeho moderný priekopnícky učebný program, pomocou ktorého z gymnázia urobil prvé reálne gymnázium v Uhorsku s nevšedným odborným kreditom, čo uznala aj samotná uhorská vláda“. ŠTILLA, Miloš. František Hrušovský (1903 – 2003), s. 16-7.

⁴ František Hrušovský sa ako vysokoškolský študent histórie a geografie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave zúčastnil na exkurzii v Matici slovenskej v Martine. Počas cesty študenti navštívili Kláštor pod Znievom a jeho historické gymnázium. Odhaduje sa, že práve pri tejto príležitosti riaditeľ gymnázia Ján Lendvai-Lušniak ponúkol mladému študentovi Hrušovskému miesto profesora na gymnázium. Túto ponuku okamžite prijal. Bližšie pozri ŠTILLA, Miloš. *František Hrušovský (1903 – 2003)*, s. 7.

⁵ ŠTILLA, Miloš. *Znievske gymnázium: k stému výročiu jeho vzniku*. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1966, s. 244.

⁶ PARENÍČKA, Pavol. František Hrušovský. In *Zborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Významní profesori znievskeho gymnázia*. Martin : Muzeálna slovenská spoločnosť, 1994, s. 56-57.

⁷ Podrobné informácie o učiteľskom a riaditeľskom pôsobení Františka Hrušovského nám podávajú najmä výročné správy rímskokatolíckeho slovenského patronátneho verejného reálneho gymnázia v Kláštore pod Znievom za konkrétny školský rok. Tieto výročné správy vychádzali pravidelne každoročne, a preto môžeme na základe nich rekonštruovať vyučovaciu činnosť Františka Hrušovského. Bežne vyučoval devätnásť, dvadsať alebo dvadsaťdva hodín týždenne. Latinčinu prestal vyučovať, keď nastúpil do funkcie riaditeľa gymnázia. Vo výročnej správe v školskom roku 1931/1932 sa v zozname profesorského zboru uvádza, že František Hrušovský ako riaditeľ vyučoval predmety dejepis, zemepis, vlastivedu v počte jedenásť hodín týždenne.

dôsledkom musela jeho publicistická a iná vedľajšia aktivita načas ustúpiť do úzadia.⁸ Významnou udalosťou v živote obnoveného znievskeho gymnázia boli prvé maturitné skúšky, resp. v dobovom slovníku skúšky dospelosti či zrelosti v školskom roku 1930/31, pričom písomné skúšky sa konali v dňoch 27., 28. a 29. apríla 1931 a ústne maturitné skúšky v dňoch 22., 23. a 24. júna toho roku pod predsedníctvom Henricha Barteka z Referátu ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave.⁹ Vedenie znievskeho gymnázia v príhovore smerujúcom k prvým abiturientom na cestu životom adresovalo medzi inými vecami aj tieto dôležité slová: „Vy však, ktorí teraz opúšťate túto školu a prekračujete prah nového života, nesmiete nikdy zabudnúť, že boli ste žiakmi toho ústavu, posväteného bolestnou tradíciou našej národnej minulosti, toho starého slovenského katolíckeho ústavu, v ktorom i dnes žije nesmrteľný duch Martina Čulena.“¹⁰ Týmto prvými maturitnými skúškami sa gymnázium v Kláštore pod Znievom stalo úplnou strednou školou so všetkými ôsmimi triedami.¹¹

Skutočnosť, že gymnázium v Kláštore pod Znievom malo všetkých osem tried, znamenalo reálne pozitívnu i negatívnu stránku. V pozitívnom svetle sa historické gymnázium, ktorého prvým riaditeľom bol katolícky kňaz Martin Čulen, stalo plnohodnotnou strednou školou, ktorá obnovila svoju činnosť v pôvodných gymnaziálnych priestoroch už 19. marca 1919. V negatívnom svetle to znamenalo, že tieto staré a históriou poznačené priestory gymnázia už čoskoro nevyhovovali kapacitne ani hygienicky veľkému nárastu počtu žiakov. Okrem toho gymnázium v Kláštore pod Znievom bolo od začiatku¹² „trňom v oku“ československým štátnym úradom. Hlavný dôvod spočíval v tom, že pokiaľ pôvodné patronátne martinské a revúcke slovenské gymnázium bolo krátko po svojom obnovení pedagogickej činnosti poštátnené, tak znievske gymnázium zostalo naďalej účinkovať ako patronátne z dôvodu, že si chcelo verne zachovať tradíciu Čulenovho reálneho gymnázia. To sa odzrkadlilo najmä v pestovaní kresťansko-národného slovenského charakteru tohto gymnázia. Následkom toho sa štát, pridŕžajúci sa oficiálne československej národnej jednoty, finančne o gymnázium nestaral a usiloval sa ho ako nežiaduce z dôvodu odmietania ideológie čechoslovakizmu i zrušiť. Všetku starosť o gymnázium preto zobral na svoje plecia patronátny výbor, ktorý bol rozhodujúcim orgánom pre všetky jeho existenčné otázky. Schádzal sa raz do mesiaca a len jemu sa zodpovedalo vedenie školy a tým i celý stredoškolský profesorský zbor. V súvislosti s rozvojom znievskeho gymnázia a neskoršími aktivitami Františka Hrušovského je

---

Naďalej zostával správcom profesorskej knižnice. Bližšie pozri *VIII. výročná zpráva r. k. patr. slovenského verejného reálneho gymnázia v kláštore pod Znievom za školský rok 1931 – 1932*. Ružomberok : Lev, s. 10.

⁸ PARENÍČKA, Pavol. František Hrušovský, s. 57.

⁹ *VII. výročná zpráva rím. kat. patronátneho slovenského verejného reálneho gymnázia v Kláštore pod Znievom za školský rok 1930 – 31*, s. 24-25.

¹⁰ *VII. výročná zpráva rím. kat. patronátneho slovenského verejného reálneho gymnázia v Kláštore pod Znievom za školský rok 1930 – 31*, s. 3.

¹¹ PARENÍČKA, Pavol. František Hrušovský, s. 57.

¹² Zo všetkých troch slovenských patronátnych gymnázií bolo práve znievske gymnázium obnovené ako prvé. Svoju pedagogickú činnosť znovu obnovilo už 19. marca 1919. Nasledovalo martinské gymnázium, ktoré bolo obnovené 5. októbra 1919. Ako posledné opätovne svoju aktivitu vyvíjalo revúcke gymnázium od 16. februára 1920.

potrebné poukázať na zriadenie alumnea pre najchudobnejších žiakov v miestnom sirotinci v školskom roku 1924/1925. Ostatní žiaci boli ubytovaní v rodinách Znievčanov alebo v susedných dedinách u rodín Lazančanov a Slovančanov.

Situácia sa obrátila k lepšiemu až na konci dvadsiatych rokov, kedy už úplne bezbranný patronát gymnázia adresoval zúfalý list československej vláde a Národnému zhromaždeniu, aby znievske gymnázium bolo prijaté do štátneho rozpočtu na rok 1928 a bolo mu poskytnutých aspoň 60- až 70-tisíc korún. Po tomto prosebnom liste nastali pre znievske gymnázium lepšie časy i napriek tomu, že stále sa ešte objavovali jeho odporcovia. Najviac znievskemu gymnáziu pomohol podpredseda senátu Národného zhromaždenia Karol Krčméry a krajinský prezident Jozef Országh. Krajinský výbor roku 1929, teda v roku nástupu Františka Hrušovského, dal prvý raz znievskemu gymnáziu dotáciu vo výške 100-tisíc korún. Od toho času gymnázium dostávalo určitú dotáciu každý rok. Tieto skutočnosti v rámci dobového kontextu sú dôležité najmä z dôvodu zložitosti spoločensko-politických podmienok, v akých František Hrušovský vykonával svoju náročnú činnosť stredoškolského profesora a neskôr aj riaditeľa. Inými slovami, rovnako ako v časoch Martina Čulena v Uhorsku, tak aj neskôr v časoch Františka Hrušovského už v prvej Československej republike muselo gymnázium v Kláštore pod Znievom zápasiť o svoje prežitie a slovenské národné presvedčenie. Úspešnou obranou a súčasne nepreniknuteľným štítom znievskeho gymnázia sa stala najmä často zdôrazňovaná historická kontinuita s predchádzajúcim obdobím gymnázia. Dôkazom toho môže byť aj to, že prví maturanti gymnázia, ktorých bolo spolu 32, pochádzali z 26 obcí z rôznych kútov Slovenska. To znamená, že gymnázium v Kláštore pod Znievom nemalo len úzko regionálny charakter, ale skutočne išlo o celoslovenský rozmer.¹³

Začiatok tridsiatych rokov dvadsiateho storočia sa niesol v znamení optimizmu do ďalšej pedagogickej činnosti, pretože gymnázium v Kláštore pod Znievom, ako sme už uviedli, malo otvorené všetky triedy a brány opustili prví abiturienti. Na druhej strane bol zarmucujúci neustále sa zhoršujúci zdravotný stav riaditeľa Jána Lendvaia.¹⁴ V školskom roku 1930/1931 od 1. marca 1931 bol na zdravotnej dovolenke,¹⁵ ale na konci toho istého školského roku sa vzdal funkcie riaditeľa a definitívne opustil gymnázium, pričom odišiel do Prievidze, kde krátko na to 19. augusta 1931 vo veku 50 rokov zomrel. Na uvoľnené miesto riaditeľa od 1. júla 1931 nastúpil 28-ročný František Hrušovský. Už zanedlho po jeho voľbe sa ukázalo, že toto rozhodnutie zo strany patronátneho výboru bolo prezieravé a správne. Hrušovského nástup do funkcie riaditeľa znamenal pre život znievskeho gymnázia začiatok nového obdobia, ktoré sa nieslo v snahe o pozdvihnutie jeho výchovno-vzdelávacej úrovne. Prejavilo sa to v niekoľkých kľúčových oblastiach. Na základe žiadosti riaditeľa Františka Hrušovského boli prijatí ďalší noví pedagógovia. Vo

¹³ ŠTILLA, Miloš. Znievske gymnázium v rokoch 1919 – 1959. In FELIX, Ján (ed.). *Dôveryhodné miesto – Kláštor pod Znievom. Pamätnica vydaná v Roku kresťanskej kultúry 1999 na Slovensku*. Bratislava : Šport Press, Národné osvetové centrum, 1999, s. 166-168.

¹⁴ ŠTILLA, Miloš. Znievske gymnázium: k stému výročiu jeho vzniku, s. 244.

¹⁵ VII. výročná zpráva rím. kat. patronátneho slovenského verejného reálneho gymnázia v Kláštore pod Znievom za školský rok 1930 – 31, s. 19.

všeobecnosti môžeme povedať, že v priebehu celého pôsobenia Františka Hrušovského, či už ako stredoškolského profesora, alebo riaditeľa na znievskom gymnáziu, boli súčasťou profesorského zboru vynikajúci odborníci vo svojej aprobácii. Uvádzame len niekoľko mien, napr. výtvarník Juraj Krutek (1927 – 1931), matematik Kornel Ďurana (1927 – 1943), archeológ a historik Vojtech Budinský-Krička (1928 – 1929), jazykovedec Anton Jánošík (1928 – 1930), matematik Ján Štalmašek (1930 – 1940) a ďalší.¹⁶

S pôsobením Františka Hrušovského vo funkcii riaditeľa sa spájalo hlavne vyriešenie dlhotrvajúceho problému s nevyhovujúcimi priestormi gymnázia v Kláštore pod Znievom. Vďaka nim sa dostávalo gymnázium stále do zložitejšieho položenía vzhľadom na neistú budúcu existenciu. Ministerstvo školstva a národnej osvety zaujalo stanovisko, že ak sa v krátkom čase nepostaví nová budova gymnázia, tak onedlho dôjde k jeho zatvoreniu. Argumenty protivníkov sa neprestajne opierali najmä o nevyhovujúcu starú budovu gymnázia Martina Čulena. Okrem toho školské úrady oznámili, že na výstavbu novej školskej budovy neposkytnú vôbec žiadne financie. Pred riaditeľom Františkom Hrušovským stála obrovská zodpovednosť, pretože slovenskou históriou poznačené gymnázium sa ocitlo v nesmierne ťažkom životnom položení. Zásadnou otázkou zostávalo, kde zohnať potrebné financie na výstavbu novej budovy gymnázia. V tejto súvislosti sa predovšetkým ukázalo, aké silné dokázalo byť Hrušovského odhodlanie. Využil všetky svoje osobné priateľstvá i kontakty na politických činiteľov. Popritom sa nebál osloviť okrem katolíkov tiež evanjelikov, viaceré politické strany, čím prakticky rozvinul širokú kampaň s cieľom nazbierať trojmiliónovú sumu. K tomuto zámeru nemalou mierou prispel aj krajský prezident Jozef Országh. Nakoniec sa podarilo úspešne získať túto značnú finančnú sumu. Vo výročnej správe znievskeho gymnázia v školskom roku 1932/1933 sa hneď za titulnou stranou objavilo vyobrazenie budúcej novostavby. Po prekonaní všetkých administratívnych prekážok bol 28. septembra 1935 slávnostne položený posvätený základný kameň. Tento dejinný akt bol sprevádzaný slávnostnou svätou omšou, speváckym vystúpením žiakov gymnázia, čítaním príhovorov a pozdravných listov. Práce na stavbe prebiehali rýchlo a už na konci roku 1935 bola nová stavba pod strechou. Po zimných mesiacoch sa stavebné práce naplno obnovili, aby sa stihlo – pokiaľ možno – dokončiť budovu do začiatku školského roku 1936/1937.¹⁷ Nakoniec

¹⁶ ŠTILLA, Miloš. Znievske gymnázium v rokoch 1919 – 1959, s. 169.

¹⁷ Dokončiť budovu do začiatku školského roku 1936/1937 tak, aby sa v nej mohlo už vyučovať, sa úplne nepodarilo splniť. Nová budova školy síce bola hotová po stránke stavebnej, ale vnútorné priestory boli ešte prázdne. Z toho dôvodu sa musel nový školský rok začať ešte v starej budove. Tu sa dokonca zaviedlo striedavé vyučovanie, pretože miestnosti starej budovy gymnázia sa stali nepohodlnými a dusnými dôsledkom vysokého nárastu počtu žiakov. Na začiatku októbra 1936 bola väčšina miestností novej budovy gymnázia pripravená na vyučovací proces: „Boli sme si vedomí, že presťahovaním ústavu do novej, modernej, účelne zariadenej a všetkým požiadavkám plne vyhovujúcej budovy nastane v živote nášho ústavu nové obdobie vzrastu a všestranného zdokonalenia. Chceli sme, aby tento medzník v dejinách ústavu stal sa udalosťou, ktorá by primeraným spôsobom zdôraznila význam bohatej tradície ústavu a ostala v pamäti všetkým, ktorí budú svedkami tejto slávnosti.“ Bližšie pozri *XIII. výročná zpráva rímskokatolíckeho patronátneho slovenského verejného reálneho gymnázia v Kláštore pod Znievom za školský rok 1936 – 37*. Turčiansky Svätý Martin : Nová kníhtlačiareň v Turčianskom Svätom Martine, s. 9.

slávnosť posvätenia a otvorenia novej budovy gymnázia bola stanovená na nedeľu 11. októbra 1936 v Kláštore pod Znievom.¹⁸

V určitom zmysle slova slávnostnú atmosféru nastávajúcemu otvoreniu novej budovy gymnázia dodala tiež návšteva prezidenta Československej republiky Edvarda Beneša, ktorá sa udiala 26. septembra toho roku o 11.00 hod., keď sa tu zastavil počas cesty z Topoľčianok do Turčianskeho Svätého Martina. Návšteva prezidenta Beneša trvala krátko, len približne dvadsať minút. Zarážajúce na tom všetkom bolo, že počas svojho príhovoru sa nezmienil o novej budove gymnázia, ale o to viac zdôraznil štátny význam československého spoločenstva. Neporovnateľne s tým prebiehalo slávnostné otvorenie novej budovy gymnázia v nedeľu 11. októbra 1936.¹⁹ V Kláštore pod Znievom sa sústredilo obrovské množstvo ľudí, domy v uliciach boli vyzdobené kvetmi, vyvesené boli štátne a národné zástavy, pricestovali mnohí cirkevní i svetskí predstavitelia, návštevníci z celého Slovenska. Z Košíc pricestoval biskup Jozef Čársky, predseda katolíckej školskej rady pre Slovensko. Ďalej tu boli prítomní krajiniský prezident Jozef Országh, správca Matice slovenskej Jozef Škultéty, zástupca ministerstva školstva a národnej osvety Bohdan Zippe, predseda Spolku profesorov Slovákov Anton Mišík a ďalší hostia. Slávnosť sa začala svätou omšou za asistencie banskobystrických bohoslovcov, bývalých žiakov gymnázia. Hlavným celebrantom bol biskup Marián Blaha. Po svätej omši nasledovala posviacka budovy. Po tomto obrade prebiehalo slávnostné odovzdanie budovy gymnázia vedeniu školy, čo sprevádzalo zaplnenie priestranstva v okolí budovy gymnázia žiakmi a ďalšími prítomnými.²⁰

Otvorením novej budovy gymnázia s priestrannými miestnosťami a moderným vybavením sa práve zásluhou riaditeľa Františka Hrušovského zavŕšila najhoršia etapa v dejinách tejto významnej slovenskej vzdelávacej inštitúcie. Do lavíc v triedach novej budovy zasadlo 417 žiakov. Vďaka novej budove sa začal každodenný život na gymnáziu pretvárať a nadobúdať nové kontúry. Bolo len pochopiteľné, že do tohto inovovaného prostredia sa premietali rozmanité aktivity študentov v kultúre, športe a vo verejnom živote. Zo znievskeho gymnázia sa vykryštalizovalo centrum vzdelanosti s celoslovenskou pôsobnosťou a získalo si patričný rešpekt aj medzi ostatnými gymnáziami.²¹ František Hrušovský ešte pred príchodom na gymnázium, ale aj neskôr vo funkcii pedagóga a riaditeľa koncipoval vlastnú filozofiu výchovno-vzdelávacieho procesu, ktorá pozostávala z niekoľkých charakteristických znakov. Zastávame názor, že práve vďaka nim sa znievske gymnázium tak hlboko zapísalo do pamäti študujúcich žiakov a okolitých obyvateľov i vzdialených pozorovateľov. Od začiatku svojho pedagogického pôsobenia František Hrušovský dbal na dôslednosť vo výchovno-vzdelávacom procese, disciplínu voči sebe i žiakom a neskôr aj voči vyučujúcim stredoškolským profesorom. Bol jednoducho

¹⁸ XIII. výročná zpráva rímskokatolíckeho patronátneho slovenského verejného reálneho gymnázia v Kláštore pod Znievom za školský rok 1936 – 37, s. 10.

¹⁹ XIII. výročná zpráva rímskokatolíckeho patronátneho slovenského verejného reálneho gymnázia v Kláštore pod Znievom za školský rok 1936 – 37, s. 3-7.

²⁰ XIII. výročná zpráva rímskokatolíckeho patronátneho slovenského verejného reálneho gymnázia v Kláštore pod Znievom za školský rok 1936 – 37, s. 10-11.

²¹ ŠTILLA, Miloš. Znievske gymnázium v rokoch 1919 – 1959, s. 169.

pedagógom prísneho systému výchovného pôsobenia.²² Niektorí Hrušovského žiaci tvrdili, že bol prísny a so zdvihnutým prstom neprípustil žiadnu lajdáckosť, podvod, prehrešok. Z iného pohľadu ho skúsenosti so zháňaním financií a so stavbou novej budovy len utvrdili v presvedčení, že zložitost' situácie si vyžadovala rýchlu iniciatívu, rozhodnosť a vieru v lepšiu budúcnosť. V tomto ohľade bol František Hrušovský precíznym a systematickým človekom. Dokonca si ako riaditeľ zaviedol tzv. pedagogické kalendárium, kde si dôkladne zaznamenával všetky potrebné informácie.²³ Svojim žiakom odporúčal zaviesť si zase tzv. študentské kalendárium.²⁴

Na druhej strane bol František Hrušovský osobnosťou tolerantnou a solidárnou voči iným konfesiám či národnostiam. Prejavilo sa to napríklad aj tým, že počas slovenského štátu na znievskom gymnáziu po celú dobu vyučoval český profesor zemepisu a dejepisu Ján Stejskal z Ivančíc pri Brne. V jeho profesorskom zbere sa cítili podobne bezpečne agrárnik Milan Hanko, Čech František Duchoň či kritický intelektuál Jozef Felix.²⁵ Okrem toho bol Hrušovský humanistom. To sa odzrkadlilo zvlášť vo vzťahu k chudobným žiakom. Veľmi mu ležalo na srdci, že gymnázium s novou modernou budovou nemalo k dispozícii veľký internát, ktorý by dokázal ubytovať všetkých žiakov. Ako riaditeľovi sa mu podarilo aspoň dohodnúť s rodinami, kde sa stravovali študenti, aby jednému študentovi dávali stravu zadarmo, prípadne mu vymohol aspoň určitú zľavu.²⁶ Najchudobnejší žiaci dostávali bezplatnú stravu v miestnom sirotinci, kde bolo zriadené už spomenuté alumneum. Mnohým žiakom vymohol podporu na stravu a bývanie priamo z prostriedkov patronátu školy. V krajnej núdzi mu nerobilo problém pomôcť aj z vlastných peňazí. Zásluhou toho všetkého si František Hrušovský získal svojich študentov nielen ako prísny a spravodlivý direktor, ale tiež – ako ho prezývali – „otec chudobných“.²⁷ Svedectvo o neprestajnej úcte žiakov voči svojmu riaditeľovi predkladá

---

²² Milan Kolibiar, absolvent gymnázia v Kláštore pod Znievom, spomínal s odstupom času na Františka Hrušovského v súvislosti s vojenským ťažením Nemecka proti Poľsku: „Keď však nemecká armáda tiahla na Poľsko, po uliciach Kláštora pod Znievom šli nemecké tanky a žiaci vyšli na ulicu, aby ich videli, stál Hrušovský pred bránou gymnázia a každému študentovi, ktorý pozeral na nemecké tanky, dal facku.“ Bližšie k spomienkam Milana Kolibiara na gymnaziálne štúdium v Kláštore pod Znievom pozri KOLIBIAR, Milan. O matematikoch vážne a úsmevne. In FELIX, Ján (ed.). *Dôveryhodné miesto – Kláštor pod Znievom*, s. 172.

²³ František Hrušovský mal ako pedagóg – stredoškolský profesor a neskorší riaditeľ nesmierne veľa pracovných povinností, na ktoré nemohol zabudnúť. Práve vedenie si tzv. pedagogického kalendária mu výrazne pomohlo k tomu, aby nezabudol na žiadne dôležité veci, ktoré si vyžadovali jeho pozornosť alebo priame angažovanie. S precíznosťou si doňho zaznamenával plány návštevy štátnikov, poslancov, významných osobností vedeckého, kultúrneho a spoločenského života, dátumy historických udalostí a osláv, termíny prázdnin, skúšok, výletov, mimoškolské akcie študentov a profesorov, schôdze profesorského zboru, patronátneho výboru, činnosť spolkov a krúžkov, vedenie záznamov o žiakoch, štipendiá, adresy ubytovania žiakov v rodinách obyvateľov Znieva a okolitých obcí, kontroly týchto ubytovní, sociálnu situáciu najchudobnejších, choroby študentov, plány každého čísla gymnaziálneho časopisu *Gaudeamus*, schôdze Samovzdelávajúceho krúžku Martina Čulena a veľa ďalších informácií.

²⁴ ŠTILLA, Miloš. *František Hrušovský (1903 – 2003)*, s. 18-19.

²⁵ KRUŽLIAK, Imrich. Dva oblúky činnosti Františka Hrušovského. In FELIX, Ján (ed.). *Dôveryhodné miesto – Kláštor pod Znievom*, s. 59.

²⁶ KOLIBIAR, Milan. O matematikoch vážne a úsmevne, s. 172.

²⁷ ŠTILLA, Miloš. *František Hrušovský (1903 – 2003)*, s. 19.

zachovalá korešpondencia, napr. blahoželanía k Novému roku: „Spolu vyslovujeme týmto našu hlbokú úctu a vďaku za Vašu otcovskú srdečnosť k nám a sľubujeme podporovať Vás v tak ťažkých a zodpovedných podujatiach Vašich skromnými našimi modlitbami. So srdečným pozdravom, Vaši bývalí i terajší žiaci.“²⁸

František Hrušovský nebol ako stredoškolský profesor a riaditeľ zameraný špecificky len na organizáciu života na gymnázium, ale zaujímal sa aj o trávenie mimoškolského času žiakmi. Popri tom, že robil niekedy kontroly v rodinách, kde boli žiaci ubytovaní, usiloval sa ich získať pre činnosť v spolkoch a krúžkoch. V tomto ohľade sa v Kláštore pod Znievom nachádzalo dostatok príležitostí. Sám František Hrušovský podporoval členstvo stredoškolských profesorov i žiakov v Matici slovenskej, Spolku svätého Vojtecha či v Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Predsa si postupne uvedomoval, že gymnázium v Kláštore pod Znievom bolo dosť vzdialené od vedeckých a iných kultúrnych centier. Stanovil si preto za cieľ vybudovať z gymnázia kultúrno-spoločenské prostredie, ktoré by rozvíjalo a prehľbovalo nielen kontakty medzi žiakmi, ale aj vzájomný vzťah medzi školou a miestnym obyvateľstvom Kláštora pod Znievom. V rámci krúžkovej činnosti najlepšie výsledky dosahoval Samovzdelávací spolok Martina Čulena, ktorý najviac zasiahol do kultúrneho rozvoja gymnázia. Na niektorých miestach sa uvádzalo, že tento spolok založil sám František Hrušovský. Podľa zachovaných výročných správ znievskeho gymnázia sa tento údaj nezdá byť úplne pravdivým, keďže vo výročných správach sa písalo, že tento spolok vznikol v školskom roku 1925/1926, teda ešte pred príchodom Hrušovského. Na druhej strane je určite pravdou, že František Hrušovský dodal spolku novú silu na ďalšie účinkovanie, pretože už ako začínajúci stredoškolský profesor sa od začiatku zúčastňoval na spoločných stretnutiach. Dokonca po jeho nástupe do funkcie riaditeľa si valné zhromaždenie spolku v školskom roku 1931/1932 zvolilo nové zloženie výboru: „... že tento výbor mohol dosiahnuť takých uspokojivých výsledkov, možno ďakovať p. riaditeľovi Fr. Hrušovskému, ktorý na každej schôdzi krúžku bol prítomný, činne zasahoval do práce členov, dával rady a pokyny a so zriedkavým záujmom sledoval každý krok na poli samovzdelávania žiactva.“²⁹ Všestranná činnosť spolku nemala obdobu na vtedajších slovenských gymnáziách. Počas spoločných stretnutí sa riešili otázky lingvistiky, literatúry, filozofie, histórie, estetiky, hudby a ďalších oblastí. Z istého historického nadhľadu bohatá činnosť Samovzdelávacieho spolku Martina Čulena s podporou Františka Hrušovského pripomínala skôr aktivity predošlých spolkov ešte

²⁸ Literárny archív Slovenskej národnej knižnice, Martin (LA SNK), f. František Hrušovský (FH), šk. č. 102 A4. Bývalí i terajší žiaci, 30. 12. 1938. Gymnázium v Kláštore pod Znievom navštevovalo veľa chudobných žiakov z rôznych regiónov Slovenska, keďže bolo povestné svojou katolíckou národnou tradíciou a výchovou. František Hrušovský ako pedagóg s kresťanským humánnym myslením sa usiloval napriek svojej prítomnosti dosiahnuť, aby sa všetci žiaci gymnázia cítili v Kláštore pod Znievom čo možno najlepšie a radi spomínali na svoje študentské časy. Aj z toho dôvodu sa podujal obdarovávať na Vianoce tých najchudobnejších a najsilovnejších, ktorým obstaral predvianočný darček v podobe novej knihy: „Cez Vianoce si ju prečítajú a iste si spomenú na neho a budú mu za ňu veľmi vďační. A krásne budú ich Vianoce, veď budú v znamení dvoch svetiel – vianočného a onoho symbolického svetla, vyžarujúceho z dobrej knihy.“ FELIX, Jozef. Vianoce a kniha. In FELIX, Ján (ed.). *Dôveryhodné miesto – Kláštor pod Znievom*, s. 6.

²⁹ VIII. výročná zpráva rímskokatolíckeho patronátneho slovenského verejného reálneho gymnázia v Kláštore pod Znievom za školský rok 1931 – 32, s. 21–22.

z čias štúrovcov. Členovia spolku v priebehu stretnutia prednášali svoje prvé literárne práce, referovali o prečítaných knihách, diskutovali o otázkach vedy, umenia a literatúry. Na spoločných stretnutiach boli často prítomní hostia z rôznych spoločenských oblastí, ktorí rozprávali o najrozličnejších témach. Samozrejme, tento spolok organizoval aj večierky koncerty, semináre pre širokú verejnosť.

Ak hovoríme o samovzdelávacích aktivitách na znievskom gymnázium, nemôžeme obísť školský prázdninový časopis *Gaudeamus*, ktorý vychádzal v časovom rozpätí od júla 1936 do decembra 1940. Napriek tomu, že tento študentský časopis nemal príliš dlhé trvanie, bol dôležitým sprostredkovateľom informácií o živote na gymnázium a miestom zverejňovania žiackych i učiteľských príspevkov, ktoré pozostávali z veršov, vtipov, cestopisov, noviel, esejí a humoresiek.³⁰ V neposlednom rade tento zväčša študentský časopis sa usiloval spojiť profesorov a žiakov gymnázia s abiturientmi po celom Slovensku, čo zdôraznila aj samotná redakcia: „Stvorením zvláštneho časopisu pre znievskych študentov chceme medzi ústavom a jeho žiakmi akési pojiťko počas dlhých letných prázdnin. Týmto spôsobom chceme nájsť cestu k našim žiakom roztratených po celom Slovensku, k našim bývalým žiakom, ktorí aj v novom živote po maturite na svoj ústav nezabúdajú a pri každej príležitosti sa k nemu hlásia, chceme umožniť aj žiakom samým, aby aj v dobe prázdnin spojovali ich putá toho úprímného študentského priateľstva, vyrastlého na znievskej pôde.“³¹

Popri všetkých týchto oblastiach osobnosti Františka Hrušovského, ktoré sú s ním úzko späté, treba povedať, že bol symbiózou pedagóga, historika, ale aj geografa. Vo výchovno-vzdelávacom procese presadzoval jednoznačne princíp spoznávania života ľudí na vidieku a v mestách v rôznych regiónoch Slovenska, ale aj v rámci celej Československej republiky. Bol milovníkom a vášnivým organizátorom školských výletov a exkurzií. V centre jeho záujmu po celý život bol hlavne slovenský národ so svojimi dejinami, kultúrou a tradíciou.³² Vyučoval dejepis najmä vo vyšších triedach gymnázia. Podľa spomienok bývalého žiaka gymnázia nebol František Hrušovský len suchopárne upriamený na vedomosti o historických faktoch, pretože okrem nich vyžadoval od svojich žiakov, aby aj poznali dejinné súvislosti. Na to poukazoval na svojich vyučovacích hodinách, keď sa známym voľným krokom prechádzal medzi lavicami. Popritom informoval žiakov o vybraných prameňoch k niektorým udalostiam.³³ Svedectvo o koncepcii výchovy a vzdelávania Hrušovského v neposlednom rade podávali práve názvy tém otázok v maturitných skúškach: *Čo je obsahom slovenských dejín, Slovensko po páde Veľkej Moravy, Uhorský snem a Slováci, Čo žiadali Slováci v minulosti a čo dosiahli vo vlastnom štáte, Vývin štátoprávneho*

---

³⁰ HRABOVSKÝ, Štefan Ján. Univ. Prof. Dr. Ján Lušniak-Lendvai a univ. Prof. Dr. František Hrušovský – biografia a dielo riaditeľov znievského gymnázia v rokoch 1929 až 1944. In ŠTILLA, Miloš (ed.). *Pamätnica znievskeho gymnázia (zborník z vedeckej konferencie)*. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1970, s. 179.

³¹ Na cestu. In *Gaudeamus: prázdninový časopis znievskych študentov*, roč. 1, 1936, č. 1, s. 1.

³² ŠTILLA, Miloš. *František Hrušovský (1903 – 2003)*, s. 20-21.

³³ KOLIBIAR, Milan. O matematikoch vážne a úsmevne, s. 174.

*postavenia Slovenska, Slovensko v prúdoch európskej kultúry, Význam Andreja Hlinku v slovenských dejinách.*³⁴

František Hrušovský pôsobil vo funkcii riaditeľa znievskeho gymnázia počas medzivojnovnej Československej republiky i slovenského štátu, ktorého kontroverzná existencia sa viaže na obdobie a udalosti druhej svetovej vojny. Spoločenská atmosféra po autonómii Slovenska a následne po vzniku samostatného slovenského štátu sa niesla v znamení štátnej samostatnosti. Nebolo teda nič prekvapujúce na tom, že členovia profesorského zboru a žiaci vyjadrovali lojalitu k nastávajúcim časom. Dialo sa to aj vďaka angažovanosti stredoškolských profesorov latinčiny Jána Baraníka a Júliusa Lauberta, ktorí pred budovou gymnázia informovali nastúpené žiactvo o prebiehajúcich dejinných udalostiach a na znak ich súhlasu usporiadali manifestáciu.³⁵ Vznik slovenského štátu okrem všeobecne prevládajúceho nadšenia ponúkol priestor na opätovné navrátenie do histórie znievskeho gymnázia. Jeho často zdôrazňované miesto v národných dejinách od svojho založenia až do vzniku slovenského štátu bolo posudzované v určitej historickej kontinuite s poukazom na svetlé i tmavé stránky národného života Slovákov: „Keďže znievske katolícke gymnázium vedome a zámerne nadväzovalo na svoju minulosť, čerpalo z prameňa svojich národných a kresťanských tradícií a v tomto duchu chcelo vychovávať svoje žiactvo, nemohlo sa tešiť žičlivosti tých, ktorí chceli dostať celý náš národný život do neslovenských a nekresťanských prúdov.“³⁶

Do pomerne pokojného študentského života na gymnáziu v Kláštore pod Znievom zasiahli prebiehajúce okolnosti doby. V dôsledku Viedenskej arbitráže muselo opustiť gymnázium dvadsaťpäť žiakov, ktorých rodičia zostali bývať na území obsadenom Maďarmi. V dôsledku zmenenej politicko-spoločenskej situácie začali prebiehať aj tzv. cenzúrne porady, ktoré vyradňovali zo školských knižníc diela československy orientovaných autorov. Na znievskom gymnáziu prebehla 7. decembra 1938 prvá takáto cenzúrna porada. Pre riaditeľa Františka Hrušovského sa začalo pomerne náročné obdobie. Nielenže v dôsledku mobilizácie sa musel 24. septembra 1938 spolu s ďalšími kolegami pripojiť k svojim vojenským jednotkám (naspäť sa vrátili 15. októbra 1938, prípadne na začiatku decembra po rozpustení vojenských jednotiek), ale 11. novembra 1938 bol povolaný za predsedu slovensko-poľskej delimitačnej komisie a viedol rokovania o úprave slovensko-poľskej hranice.³⁷ Po vyhlásení autonómie Slovenska sa stal poslancom slovenského snemu najskôr v autonómnej Slovenskej krajine a neskôr v slovenskom štáte. Možno práve vďaka rozhladenosti a hlbokkej znalosti svetových, ale najmä slovenských dejín nebol nikdy v područí politiky. Vystihovala ho skôr charakteristika kresťanského a národného intelektuála, pre ktorého mali dôležitý význam úspechy Slovákov v národnej oblasti. Hoci bol už od svojho znievskeho pôsobenia na gymnáziu súčasťou tábora

³⁴ LA SNK, f. FH, šk. č. 102 CH3. Otázky z vlastivedy.

³⁵ *XV. výročná zpráva rímskokatolíckeho patronátneho slovenského verejného reálneho gymnázia v Kláštore pod Znievom za školský rok 1938 – 39*, s. 10.

³⁶ *XV. výročná zpráva rímskokatolíckeho patronátneho slovenského verejného reálneho gymnázia v Kláštore pod Znievom za školský rok 1938 – 39*, s. 3.

³⁷ *XV. výročná zpráva rímskokatolíckeho patronátneho slovenského verejného reálneho gymnázia v Kláštore pod Znievom za školský rok 1938 – 39*, s. 10-11.

autonomistov, naďalej udržiaval veľmi úzke kontakty s Milanom Hodžom a Jozefom Országhom. Vo všeobecnosti politické angažovanie v období rokov 1938 – 1945 mu prinieslo označenie kontroverzná osobnosť, keďže bol poslancom slovenského snemu, ktorý najskôr reprezentoval autonómnu Slovenskú krajinu a ktorý 14. marca 1939 vyhlásil slovenskú štátnu samostatnosť. Spoločne s predsedom slovenského snemu Martinom Sokolom, poslancami Petrom Zaťkom, Gejzom Medrickým, Jozefom Sivákom a ďalšími bol stúpencom umierneného krídla Hlinkovej slovenskej ľudovej strany a patrila do okruhu antihitlerovsky orientovaných poslancov.³⁸

Františkovi Hrušovskému vstup na politickú scénu umožnil oveľa viac sa zúčastňovať na rozhodovaní o nastávajúcej podobe slovenského školstva a kultúry. Ak zoberieme do úvahy všetky funkcie, ktoré zastával počas existencie slovenského štátu, možno sa len pýtať a súčasne obdivovať, kde na to všetko bral potrebný čas. Okrem už zmienených funkcií vykonával tajomníka vedeckých odborov Matice slovenskej, člena ústredného výboru Matice slovenskej, predsedu Miestneho odboru Matice slovenskej v Kláštore pod Znievom, člena výboru Muzeálnej slovenskej spoločnosti, člena Literárno-vedeckého odboru Spolku sv. Vojtecha v Trnave, člena správneho výboru Svoradova v Bratislave, člena skúšobnej komisie pre učiteľstvo na stredných školách pri Slovenskej univerzite v Bratislave, predsedu Vedeckej spoločnosti pre zahraničných Slovákov so sídlom v Bratislave, okresného konzervátora pre Turiec. Napísal niekoľko syntetizujúcich a didaktických diel: *Dunaj, učebnica dejepisu pre slovenské ľudové školy* (1941), *Slovensko v dejinách strednej Európy* (1939), *Slovenské dejiny* (1939), bol spoluautorom diela (spoločne s Jozefom Cincikom a Jozefom Cígerom-Hronským) *Obrázkové dejiny Slovenska* (1942).³⁹

Prebiehajúce politicko-spoločenské zmeny zasiahli vážnejšie aj do života žiakov gymnázia. Nový duch doby bol demonštrovaný divadelnou hrou *Chlapci na stráži* od autora Jána Debnára v podaní členov Samovzdelávacieho krúžku Martina Čulena. Toto predstavenie niekoľkokrát v priebehu školského roka opakovali, aby motivovali žiakov k vstupu do organizácie Hlinkovej mládeže. Konali mnohé študentské aktivity v spolupráci s Hlinkovou mládežou, napr. študentské juniále. Vedenie školy pravidelne vysielalo skupinu žiakov, reprezentujúcich znievske gymnázium, na hromadné spoločenské manifestácie s cieľom vyjadriť tak svoju lojálnosť k dobovej politickej situácii. Do organizácie Hlinkovej mládeže vstúpilo v začiatkoch 250 chlapcov, medzi ktorými boli aj žiaci znievskeho gymnázia.⁴⁰ Organizovaním a miestnym veliteľstvom Hlinkovej mládeže bol

³⁸ KRUŽLIAK, Imrich. Dva oblúky činnosti Františka Hrušovského, 59.

³⁹ *XV. výročná zpráva rímskokatolíckeho patronátneho slovenského verejného reálneho gymnázia v Kláštore pod Znievom za školský rok 1938 – 39*, s. 18.

⁴⁰ Napriek tomu, že väčšina žiakov znievskeho gymnázia spočiatku prejavila všeobecný súhlas so vznikom slovenského štátu, no postupne v dôsledku objavovania podstaty nacistickej ideológie v podobe zastrasovania a teroru v Protektoráte Čechy a Morava a na frontoch menili svoje názory a zaujali voči propagandistickým a ideologickým aktivitám slovenského štátu pasívny až odmietavý postoj. Prostredie znievskeho regiónu bolo poznačené dlhoročnou tradíciou pevných slovanských vzťahov, medzi ktorými rezonoval najmä kladný vzťah k Rusom. Možno to bolo jedným z dôvodov, prečo sa nepodarilo získať všetkých žiakov do radov Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, Hlinkovej gardy či Hlinkovej mládeže. Podľa citovaných správ z dnes už nedochovaného archívu znievskeho gymnázia si vedenie tejto školy údajne sťažovalo na nepochopenie zo

poverený stredoškolský profesor gymnázia Juraj Kohút (aprobácia slovenčina – latinčina). Ten zase navrhol zborovému veliteľstvu svojho kolegu Juliusa Červeného (aprobácia chémia – telocvik) za pobočníka veliteľa. Stredoškolský profesor Karol Kattoš (aprobácia nemecká konverzácia – úvod do filozofie – vlastiveda) sa stal hospodárskym referentom a stredoškolský profesor František Lepp (aprobácia náboženstvo) ako katechét sa stal duchovným radcom. Pred miestne obyvateľstvo Kláštora pod Znievom prvý raz vystúpili v rámci Štefánikových osláv. Hlinkova mládež v Kláštore pod Znievom sa angažovala zväčša v osvetovej oblasti. Popri tom každoročne na začiatku júna usporiadali juniáles, usporadúvali rôzne divadelné predstavenia slovenských divadelných hier. Miestna Hlinkova mládež mala k dispozícii vlastnú hudobnú kapelu. Do jej radov vstúpili predovšetkým členovia študentskej kapely. Kapela Hlinkovej mládeže bola hudobnou vsuvkou pri divadelných predstaveniach. V súvislosti s mimoškolským životom na znievskom gymnáziu treba spomenúť slovenský katolícky skauting. Ten za riaditeľa Františka Hrušovského, zvlášť v čase medzivojnového československého štátu, vykonával bohatú telovýchovnú a kultúrnu činnosť. V rámci porovnania vyvíjali skauti a členovia Hlinkovej mládeže približne rovnaké aktivity. V zmenenej politickej situácii musel slovenský skauting ustúpiť novej organizácii Hlinkovej mládeži. V Kláštore pod Znievom ukončil skauting svoju činnosť 8. decembra 1938 divadelným predstavením – veselohrou *Dobrodružstvo pri obžinkoch* od autora Jána Palárika. Napriek tomu, že divadelné predstavenie zožalo obrovský úspech, nič to nezmenilo na skutočnosti, že „... Toto divadelné predstavenie bolo však aj rozlúčkovým večierkom skautingu so znievskou verejnosťou a so svojím životom. Duch skautský si našiel inú platformu v Hlinkovej mládeži, ktorá sa stala dedičkou skautingu.“⁴¹ Pôvodné študentské organizácie ako slovenský katolícky skauting či hudobná kapela museli ustúpiť novým politickou situáciou žiadaným organizáciám, ktoré niesli meno kňaza a národného buditeľa Andreja Hlinku.

František Hrušovský okrem toho, že napísal syntetickú prácu a niekoľko učebných textov o slovenských dejinách a slovenskej národnej kultúre, vyvíjal dosť aktívnu prednáškovú činnosť po Slovensku. Často si zobral so sebou niekoľko žiakov gymnázia. V obsahu svojich prednášok zdôrazňoval výchovu slovenskej mládeže v kresťanskom a národnom duchu ako budúcej slovenskej inteligencie, ktorá bude zastávať v národe svoje popredné miesto. Z tohto dôvodu zaraďoval otázku výchovy a vzdelávania „... medzi najväčšie národné problémy.“⁴² František Hrušovský po predchádzajúcich a neraz ťažkých skúsenostiach so životom na gymnáziu i napriek radosti z dosiahnutia samostatnej slovenskej štátnosti nebol oduševneným idealistom, práve naopak, bol realitom. Usiloval sa nachádzať problémy v slovenskom školstve a súčasne hľadať reálne možnosti na ich riešenie. Do jeho oblasti záujmu spadali hlavne otázky výchovného pôsobenia na mládež, pričom oddeľoval národnú a štátnu myšlienku: „Mládež možno nadchnúť heslami, ale

---

strany občanov, ako aj študentov, že sa im nedarilo vo väčších počtoch získať nových členov do Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, Hlinkovej gardy a Hlinkovej mládeže. Archív znievskeho gymnázia. Citované podľa: ŠTILLA, Miloš. *Znievske gymnázium: k stému výročiu jeho vzniku*, s. 234.

⁴¹ XV. výročná zpráva rímskokatolíckeho patronátneho slovenského verejného reálneho gymnázia v Kláštore pod Znievom za školský rok 1938 – 39, s. 25-27.

⁴² LA SNK, f. FH, šk. č. 102 F14. Národná a štátna myšlienka vo vyučovaní vlastivedy.

výchova nepotrebuje heslá, lež pevné, jasné a určité zásady. Výchova slovenskej mládeže, ktorá má niesť zodpovednosť za osud národa a jeho štátnej samostatnosti, nemôže sa niesť v znamení vlasteneckých fráz, ktoré svojou prázdnotou nemôžu vplývať na formovanie charakteru nového slovenského človeka. Nová slovenská škola, ktorá pri budovaní základov slovenskej štátnosti má nesmierne dôležitú úlohu, musí mať jasnú predstavu o obsahu národnej a štátnej myšlienky.⁴³ Pozornosť upriamoval na aprobáciu, ktorá bola aj jemu nesmierne blízka: vlastiveda – dejepis – zemepis. Vo všeobecnosti požadoval mať najskôr jasnú predstavu o pojme, a teda obsahu národnej a štátnej myšlienky. Nadväzujúc na to, žiadal hľadať také vhodné výchovné spôsoby a prostriedky, prostredníctvom ktorých sa bude vplývať na vývin národného a občianskeho charakteru študujúcej mládeže. Dôraz kládol obzvlášť na výučbu vlastivedy, ktorá z jeho pohľadu „už svojím obsahom a povahou je najúčinnjším prostriedkom k výchove nového slovenského inteligenta“.⁴⁴ Vyučovanie zemepisu Hrušovský tiež priradľoval k pestovaniu národného vedomia, historickej pamäti a upevňovaniu slovenskej štátnosti v znamení usilovnej práce v oblasti hospodárskej, sociálnej a kultúrnej: „Vlastenecká romantika musí ustúpiť pred reálnym poznávaním možností, ktoré územie Slovenska poskytuje tvorivým silám nášho národa. Láska k vlasti musí mať pevný základ v poznaní, že slovenská pracovitosť môže na tomto území stvoriť podmienky šťastného slovenského života.“⁴⁵

Ako pedagóg a riaditeľ, poslanec slovenského snemu, teda vysokopostavená osobnosť, sa obával germanizačných snáh a vôbec dosahu nacistickej ideológie na slovenskú kultúru. Pred svojimi žiakmi na znievskom gymnázii o Hlinkovi Hrušovský povedal, „že mal šťastie, že sa nedožil štátu, ktorý je pod ochranou Nemcov, lebo ak by žil, bol by buď v base, buď v blázninici.“⁴⁶ Nesúhlasil, aby táto cudzia, neslovanská, ideológia prenikala do slovenského prostredia, ktorá bola charakteristická vlastnými špecifikami. Na základe toho sa usiloval koncipovať vlastný ideový program, prostredníctvom ktorého sa mala rozvíjať slovenská kultúra a školstvo s úmyslom dosiahnuť zdravý rozvoj duchovného života v slovenskom štáte so značnou podporou cirkevných štruktúr.⁴⁷ Vo svojej prednáške s názvom *Národná a štátna myšlienka vo vyučovaní vlastivedy* to vyjadril nasledovne: „V mládeži treba pestovať zmysel pre zdravú národnú tradíciu a treba sa vyhýbať všetkým falošným tradíciám, nezdravým fikciám, ktoré skresľujú historickú skutočnosť, a preto nemôžu tvoriť základ vzdelania a výchovy.“⁴⁸

Rozhodne odmietal uznať tézu, že slovenská štátnosť vznikla len vďaka medzinárodným politickým udalostiam s prispením nacistického Nemecka. Ved' nakoniec toto svoje stanovisko vyjadril prvými riadkami úvodného slova v najznámejšom diele *Slovenské dejiny*: „Slovenský národ po dlhom tisícročí začína budovať podmienky svojho nového života v slobodnom slovenskom štáte. Slovenská republika nevznikla len z búrlivých udalostí, ktoré v posledných časoch otriasali základmi strednej Európy,

⁴³ LA SNK, f. FH, šk. č. 102 F14. Národná a štátna myšlienka vo vyučovaní vlastivedy.

⁴⁴ LA SNK, f. FH, šk. č. 102 F14. Národná a štátna myšlienka vo vyučovaní vlastivedy.

⁴⁵ LA SNK, f. FH, šk. č. 102 F14. Národná a štátna myšlienka vo vyučovaní vlastivedy.

⁴⁶ KOLIBIAR, Milan. O matematikoch vážne a úsmevne, s. 174.

⁴⁷ ŠTILLA, Miloš. *František Hrušovský (1903 – 2003)*, s. 22.

⁴⁸ LA SNK, f. FH, šk. č. 102 F14. Národná a štátna myšlienka vo vyučovaní vlastivedy.

rodila sa v storočiach práce, bojov, utrpenia, obetí a túžob všetkých slovenských pokolení, ktoré od úsvitu slovenských dejín žili a umierali na tejto posvätej pôde pod Tatrami. Treba si uvedomiť cenu našej národnej slobody, aby sme vedeli sústrediť všetky svoje hmotné a mravné sily na budovanie a upevnenie obnoveného slovenského štátu, v ktorom chceme zabezpečiť svoju budúcnosť, dôstojnú kultúrneho národa.⁴⁹ František Hrušovský nielen ako historik, ale aj ako pozorovateľ politickej scény v domacom i zahraničnom kontexte usudzoval, že vznik slovenského štátu bol spätý s dramatickými okolnosťami, ale naďalej bol presvedčený o svojej filozofii dejín: „Ako každá prítomnosť je iba výsledkom a pokračovaním minulosti, i slovenská štátna samostatnosť je prirodzeným plodom dejinného vývinu našich národných osudov. Ak túto prirodzenú organickú súvislosť niekto nechápe, to ešte nedáva mu právo, aby ju popieral.“⁵⁰

V poňatí Hrušovského chápania vývoja národných dejín boli zlomové udalosti – autonómia a vznik slovenského štátu – vyvrcholením situácie, kedy sa mohla použiť revolučná prudkosť dejinných síl (skúseností z minula) dlhodobo utlačovaného slovenského národa túžiaceho po slobodnom národnom živote. Takýmto spôsobom do istej miery ospravedlňoval rozpad česko-slovenského štátu, prípadne iné náhle nepremyslené činy slovenskej vládnucej moci. Z obsahu jeho prednášok môžeme vydedukovať, že na jednej strane sám bol zástancom slovenskej štátnosti, no na druhej strane mal reálny pohľad na veci a vedel, že v slovenskom národe sú jedinci alebo skupiny ľudí, ktorí majú rezervovaný či priamo odmietavý názor na udalosti späté s vytvorením slovenskej štátnosti. Toleroval ich stanovisko aj napriek tomu, že pevne veril, že postupne dôjde k zmene: „Niet pochybností, že aj takíto slovenskí ľudia, ktorí z rozličných príčin zaostali vo svojom národnom vývine a nevedia spôsob a tempo svojho myslenia prispôbiť dynamike nových potrieb slovenského národného života, i keď nechápu, aspoň tušia historickú veľkosť slovenskej prítomnosti, stelesnenú v slovenskej štátnej samostatnosti.“⁵¹

V Hrušovského koncepcii národa zohrávalo dôležité miesto spoločné jednotné myslenie, kedy sa členovia národa majú usilovať o upevňovanie slovenskej štátnosti a národnej kultúry. V tomto smere od každého jedinca v národe vyžadoval, aby pochopil svoju úlohu, našiel svoje miesto v národnom spoločenstve a uvedomil si svoju osobnú zodpovednosť za vývoj slovenského života. Na základe uvedených textov môžeme pozorovať, že hlavným zámerom Františka Hrušovského sa stalo nielen vytýčenie hlavných úloh vrátane smerovania kultúry a školstva v novovytvorenom štátnom usporiadaní, ale rovnako za pomoci historickej kontinuity v dejinách Slovákov potvrdiť legitimitu vzniku slovenského štátu. Jednoznačne si uvedomoval napätú medzinárodnú situáciu a na základe toho usudzoval, že slovenský národ v samostatnom štáte ako nevelké národné spoločenstvo v strednej Európe by sa mal v prvom rade sústrediť na utužovanie korektných vzťahov s okolitými susediacimi štátmi. To považoval za základ národnej a štátnej bezpečnosti z hľadiska geopolitického charakteru slovenského územia. Už zmienená historická kontinuita v dejinách slovenského národa sa prejavovala v tom ohľade, že za

⁴⁹ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1940, s. 5.

⁵⁰ LA SNK, f. FH, šk. č. 102 G25. Slovenská štátnosť a slovenská kultúra.

⁵¹ LA SNK, f. FH, šk. č. 102 G25. Slovenská štátnosť a slovenská kultúra.

prvú slovenskú štátnosť považoval Veľkú Moravu z deviateho storočia a následne prvú Slovenskú republiku z rokov 1939 – 1945 za opätovné obnovenie slovenskej štátnosti. Dlhé historické obdobie medzi tým chápal ako obdobie útlaku a neprestajného boja o znovunastolenie slovenskej štátnosti. Konkrétne historické obdobia hodnotil kriticky z pohľadu ich temných a svetlých stránok. Územie Veľkej Moravy v znamení slovenskej štátnosti vyzdvihol vzhľadom na stretnutie západného a východného kresťanstva. Zásadne pozitívne hodnotil, že Slováci a slovenské územie sa síce s oneskorením, ale predsa vždy dostávali do kontaktu so všetkými myšlienkovými prúdmi a tým zostávali, aj bez štátnej samostatnosti, v trvalom zväzku so západoeurópskou vyspelou kultúrou. Bezpodmienečne najsilnejším spojivom zostávalo vždy kresťanstvo.⁵²

O teórii vyučovania a metodiky dejepisu, prípadne vlastivedy v podaní filozofie Františka Hrušovského mohli by sme toho veľa povedať. Ide o pomerne širokú a zložitú oblasť, ktorá môže byť námetom pre osobitnú vedeckú štúdiu. Osobne si však myslíme, že jeho názory na teóriu a metodiku vyučovania dejín najlepšie sumarizujú ním písané riadky v úvode k Slovenským dejinám, kde vyzdvihol hlavný význam vyučovania dejepisu s presahom aj do našej súčasnej doby: „Každý kultúrny národ zhromažďuje a s úctou opatruje predovšetkým pamiatky po svojich predkoch, aby poznal svoju národnú minulosť. Všetky národy čerpajú zo svojej minulosti poučenie a povzbudenie do novej práce za svoju budúcnosť. Vzdelané národy často sa odvolávajú na svoje dejiny, a najmä v ťažkých časoch vracajú sa k svojej minulosti, aby posilnili svoj národný život a aby z prameňov histórie čerpali vieru pre svoju budúcnosť. Dejiny slovenského národa podávajú nám obraz života, slávy, bojov a utrpenia našich predkov v minulosti. Slovenský národ musí poznávať svoju minulosť, aby sa z nej učil pre svoju prítomnosť. Slovenské dejiny sú prameňom, z ktorého budeme čerpať poučenie, povzbudenie, odvahu i vieru do práce a do bojov za istú a šťastnú budúcnosť slovenského národa a našej slovenskej vlasti.“⁵³ Tieto slová, dovoľme si povedať, tvoria určujúce piliere pedagogickej činnosti Františka Hrušovského, ktoré sa usiloval zdôrazňovať aj vo svojich vedeckých publikáciách, odborných prednáškach a najmä v učebniciach dejepisu. Ako pedagóg a historik v jednej osobe s radosťou prijal vznik slovenského štátu na kresťanských a národných základoch.

V priebehu Slovenského národného povstania František Hrušovský zostal v Kláštore pod Znievom a dokonca chcel ponúknuť svoje služby Okresnému revolučnému národnému výboru v Martine. Jeho služby povstalecké orgány odmietli kvôli mandátu poslanca slovenského snemu: „Samozrejme, že revolučné orgány ľudu nemohli prijať Hrušovského pomoc, lebo jeho politické exponovanie za slovenského štátu ho silne kompromitovalo.“⁵⁴ Od veliteľa partizánskeho oddielu Slovan dostal záruku bezpečnosti, len sa nemal ukazovať príliš na verejnosti. V tom čase sa venoval hlavne pokračovaniu v písaní *Pamätná kniha Znieva*. Školský rok 1944/1945 bol dramatickým rokom v živote znievskeho gymnázia. Následkom prebiehajúcich vojenských operácií sa vyučovanie začalo až 30. októbra

⁵² LA SNK, f. FH, šk. č. 102 F 20. Politická úloha slovenského národa.

⁵³ HRABOVSKÝ, Štefan Ján. Univ. Prof. Dr. Ján Lušniak-Lendvai a univ. Prof. Dr. František Hrušovský – biografía a dielo riaditeľov znievskeho gymnázia v rokoch 1929 až 1944, s. 179.

⁵⁴ ŠTILLA, Miloš. *Znievske gymnázium: k stému výročiu jeho vzniku*, s. 235.

1944 a do Vianoc nebolo prerušené. Po vianočných prázdninách sa od 8. januára 1945 nepretržite vyučovalo len v siedmej a ôsmej triede. V piatej a šiestej triede len niekoľko dní v mesiaci. Prvý polrok skončil sice štandardne 31. januára 1945, ale potom bolo vyučovanie úplne prerušené a priestory gymnázia sa zmenili na nemecký vojenský lazaret. Len s veľkými ťažkosťami bolo možné zrealizovať v dňoch od 12. do 23. februára 1945 maturitný kurz pre žiakov ôsmeho ročníka. Maturitné skúšky dospelosti už prebehli bez riaditeľa Františka Hrušovského – písomné 24. februára a ústne 3. marca. Skúšky z 37 kandidátov zložilo 36.⁵⁵ V závere vojny František Hrušovský spolu s manželkou napriek istým sľubom o zaručení bezpečnosti miestnym partizánskym veliteľom opustili v januári 1945 (podľa záznamu v zápisnici znievskeho gymnázia František Hrušovský 1. februára 1945 odišiel na neznáme miesto)⁵⁶ gymnázium v Kláštore pod Znievom, kde pôsobil ako riaditeľ najdlhšie spomedzi všetkých riaditeľov – spolu 14 rokov.

Po príchode do Bratislavy bol 9. februára 1945 vymenovaný za riadneho univerzitného profesora slovenských dejín na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity. Bola to najväčšia odmena za jeho celoživotnú prácu pedagóga a historika v prospech slovenského ľudu. Keď potom nakoniec v marci 1945 opúšťal aj s matičnou delegáciou územie Slovenska, stretol sa údajne ešte v Skalici s jedným obyvateľom Znieva, po ktorom odkázal žiakom a obyvateľom Znieva: „Prosím Vás, odkážte Znievčanom a celému národu, že som ho nezradil, že som žil a pracoval pre jeho dobro. S bolesťou v srdci opúšťam rodnú zem, ale budem pre ňu pracovať až do svojej smrti. Pozdravte mojich študentov, nech nezúfajú...“⁵⁷ Kláštor pod Znievom spolu s gymnáziom boli obsadené sovietskymi a rumunskými jednotkami 10. apríla 1945. Vyučovanie na gymnázium znova začalo 2. mája 1945, ale len s veľkými ťažkosťami, pretože na gymnázium zostalo len sedem stredoškolských profesorov. Postupne sa z vojenskej služby vracali aj ostatní vyučujúci.⁵⁸

František Hrušovský ako stredoškolský profesor a riaditeľ pôsobil na gymnázium v Kláštore pod Znievom pomerne dlhé obdobie v rokoch 1929 – 1945. Za ten čas pozdvihol gymnázium na úroveň historicky slávnych čias pod direktorstvom Martina Čulena. Podarilo sa mu vybudovať novú modernú budovu gymnázia, ktorá postavila túto vzdelávaciu inštitúciu na úroveň iným vyspelým štátnym a cirkevným školám v Československej republike. Vďaka obnovenému štatútu patronátneho cirkevného gymnázia po vzniku Československej republiky bolo nútené čeliť mnohým prekážkam vo výchovno-vzdelávacej činnosti, ale na druhej strane mohlo Čulenovo gymnázium nadviazať na tradície a dejiny slovenských predkov v znamení kresťanskej národnej kultúry. Direktorstvo Františka Hrušovského charakterizovalo zlaté obdobie Patronátneho rímskokatolíckeho reálneho gymnázia v Kláštore pod Znievom. Po jeho odchode nastúpili do funkcie riaditeľa ďalší – Ján Cachovan (1945 – 1953), Ján Držiak (1953 – 1955), Jozef Šarlina (1955 – 1959). V nasledujúcich obdobiach, po roku 1945, začalo gymnázium postupne upadať a spreneverovať sa svojmu kresťansko-národnému poslaniu. V roku 1945 ako všetky ostatné

⁵⁵ XXI. výročná zpráva. Štátne gymnázium v Kláštore pod Znievom za školský rok 1944 – 45 a 1945 – 46, s. 9.

⁵⁶ XXI. výročná zpráva. Štátne gymnázium v Kláštore pod Znievom za školský rok 1944 – 45 a 1945 – 46, s. 8.

⁵⁷ ŠTILLA, Miloš. *František Hrušovský (1903 – 2003)*, s. 13.

⁵⁸ ŠTILLA, Miloš. *Znievske gymnázium: k stému výročiu jeho vzniku*, s. 235; XXI. výročná zpráva. Štátne gymnázium v Kláštore pod Znievom za školský rok 1944 – 45 a 1945 – 46, s. 235.

školy bolo poštátne, čo do určitej miery kladne privítali hlavne stredoškolskí profesori, pretože v poštátne videli zabezpečenie gymnázia pre ďalšiu existenciu. O krátky čas roku 1948 založili na gymnázium Československý zväz mládeže. Súhlas s februárovými udalosťami 1948 sa odzrkadlil celoškolskou manifestáciou. Pôvodné ideové poslanie znievskeho gymnázia sa stále viac dostávalo do úzadia pod tlakom vládnuceho režimu na čele s vedúcou komunistickou stranou. Určite nebolo len náhodou, že na gymnázium ešte roku 1948 založili jeden z prvých marxisticko-historických krúžkov so svojou vlastnou samosprávou, ktorá mala žiakov viesť k novému pokrokovému chápaniu vývoja socialistickej spoločnosti, pričom bolo v opozícii s tým predchádzajúcim. Marxistické myslenie sa malo etablovať tak v školskom, ako aj v mimoškolskom prostredí. Vládnuca moc týmto krokom nielen že naštrbila pevný kresťansko-národný základ historického znievskeho gymnázia, ale vážne zasiahla aj do historickej pamäti a národného vedomia slovenskej spoločnosti s cieľom ich degradácie v prospech nového komunistického náhľadu. Závažnou ranou pre štatút gymnázia sa stalo roku 1949 rozpustenie Patronátneho spolku rímskokatolíckeho patronátneho reálneho gymnázia v Kláštore pod Znievom na základe nariadenia Povereníctva vnútra č. 34.123/1. – III/2 1948. Týmto vládnym rozhodnutím sa skončilo obdobie fungovania gymnázia ako patronátnej súkromnej školy. Posledný zničujúci úder prišiel roku 1959, kedy gymnázium po školskej reforme roku 1953 už ako jedenásťročná všeobecno-vzdelávacia stredná škola bolo z neznámych príčin a dôvodov z historického Kláštora pod Znievom premiestnené do Turčianskych Teplíc.⁵⁹ Napriek skutočnosti, že gymnaziálny život z Kláštora pod Znievom na konci päťdesiatych rokov dvadsiateho storočia zanikol, môže byť aj s odstupom času tento náš príspevok hodnoverným svedectvom o neutíchajúcej spomienke na znievske gymnázium a jeho hneď po Martinovi Čulenovi najslávnejšieho direktora Františka Hrušovského.

Zoznam použitých prameňov a literatúry

Archívne pramene

Literárny archív Slovenskej národnej knižnice, Martin, f. František Hrušovský

Publikované pramene

VII. výročná zpráva rím. kat. patronátneho slovenského verejného reálneho gymnázia v Kláštore pod Znievom za školský rok 1930 – 31.

VIII. výročná zpráva r. k. patr. slovenského verejného reálneho gymnázia v kláštore pod Znievom za školský rok 1931 – 1932.

XIII. výročná zpráva rímskokatolíckeho patronátneho slovenského verejného reálneho gymnázia v Kláštore pod Znievom za školský rok 1936 – 37.

XV. výročná zpráva rímskokatolíckeho patronátneho slovenského verejného reálneho gymnázia v Kláštore pod Znievom za školský rok 1938 – 39.

XXI. výročná zpráva. Štátne gymnázium v Kláštore pod Znievom za školský rok 1944 – 45 a 1945 – 46.

⁵⁹ ŠTILLA, Miloš. *Znievske gymnázium: k stému výročiu jeho vzniku*, s. 235-237.

Dobové periodiká

Gaudeamus, 1936

Literatúra

ČULEN, Konštantín. *Roky slovenských nádejí a sklamaní*. Bratislava : Ústredie slovenského katolíckeho študentstva, 1932.

FELIX, Jozef. Vianoce a kniha. In FELIX, Ján (ed.). *Dôveryhodné miesto – Kláštor pod Znievom. Pamätnica vydaná v Roku kresťanskej kultúry 1999 na Slovensku*. Bratislava : Šport Press, Národné osvetové centrum, 1999.

HRABOVSKÝ, Štefan Ján. Univ. Prof. Dr. Ján Lušniak-Lendvai a univ. Prof. Dr. František Hrušovský – biografia a dielo riaditeľov znievského gymnázia v rokoch 1929 až 1944. In ŠTILLA, Miloš (ed.). *Pamätnica znievskeho gymnázia (zborník z vedeckej konferencie)*. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1970, s. 173-182.

HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1940.

HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské obrázkové dejiny*. Kežmarok : Torden, Tartaria, 2017.

KOLIBIAR, Milan. O matematikoch vážne a úsmevne. In FELIX, Ján (ed.). *Dôveryhodné miesto – Kláštor pod Znievom. Pamätnica vydaná v Roku kresťanskej kultúry 1999 na Slovensku*. Bratislava : Šport Press, Národné osvetové centrum, 1999, s. 172-177.

KRUŽLIAK, Imrich. Dva oblúky činnosti Františka Hrušovského. In FELIX, Ján (ed.). *Dôveryhodné miesto – Kláštor pod Znievom. Pamätnica vydaná v Roku kresťanskej kultúry 1999 na Slovensku*. Bratislava : Šport Press, Národné osvetové centrum, 1999, s. 58-62.

PARENÍČKA, Pavol. František Hrušovský. In *Zborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Významní profesori znievskeho gymnázia*. Martin : Muzeálna slovenská spoločnosť, 1994, s. 56-63.

ŠTILLA, Miloš. *František Hrušovský (1903 – 2003)*. Dolné Lovčice, Kláštor pod Znievom, 2002.

ŠTILLA, Miloš. *Znievske gymnázium: k stému výročiu jeho vzniku*. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1966.

ŠTILLA, Miloš. Znievske gymnázium v rokoch 1919 – 1959. In FELIX, Ján (ed.). *Dôveryhodné miesto – Kláštor pod Znievom. Pamätnica vydaná v Roku kresťanskej kultúry 1999 na Slovensku*. Bratislava : Šport Press, Národné osvetové centrum, 1999, s. 166-170.

Mgr. Jaroslav Durec, PhD.
Slovenský historický ústav Matice slovenskej
Grösslingová 23
812 51 Bratislava, Slovakia
jaroslav.durec@matica.sk

František Hrušovský a jeho pôsobenie v Matici slovenskej

Pavol Madura

MADURA, Pavol. František Hrušovský and his Work at Matica Slovenská. In *Historický zborník*, Vol. 34, 2024, No. 1, pp. 32-46.

Abstract: František Hrušovský was one of the important representatives of Matica Slovenská in the first half of the 20th century, who contributed to the development of science within the institution. At that time, Matica Slovenská scientific branches replaced the missing Academy of Sciences and laid the foundations of many scientific disciplines – linguistics, ethnography, history, literary history and natural sciences. František Hrušovský, the first secretary of scientific branches in the years 1937-1945, also deserves credit for this. He worked in Matica Slovenská as a member of its committee, member and clerk of the History Branch, editor of the historical part of *Sborník Matice slovenskej* (1935-1941) and *Historický zborník* (1943-1944), as well as chairman of the Local Branch Office in Kláštor pod Znievom (1933-1940). As the secretary of scientific branches, Hrušovský primarily managed them organizationally, reviewed and edited scientific manuscripts. He promoted the need for the establishment of the Slovak National Library and the Slovak Bibliographic Society, and he also advocated the creation of Matica's independent workplaces – the Bibliographic Institute and the Literary Archive.

Keywords: František Hrušovský; Matica Slovenská; Matica Slovenská Scientific Branches; Matica Slovenská History Branch.

Medzi významných predstaviteľov Matice slovenskej (MS) prvej polovice dvadsiateho storočia, ktorí sa zaslúžili o rozvoj vedy v Matici slovenskej, patril pedagóg, historik, politik, verejný činiteľ, predstaviteľ slovenského exilu a univerzitný profesor František Hrušovský.

Prvé kontakty s Maticou slovenskou

Po štúdiách pôsobil František Hrušovský v rokoch 1929 až 1931 ako učiteľ gymnázia v Kláštore pod Znievom. Od júla 1931 sa ako 28-ročný stal riaditeľom gymnázia, kde pôsobil vo funkcii až do januára 1945.¹ S jeho príchodom do Kláštora je spojený aj vznik miestneho odboru Matice slovenskej. Na zakladajúcom zhromaždení 29. októbra 1933 si

---

¹ ŠTILLA, Miloš. *Univ. Prof. PhDr. František Hrušovský, prvý syntetik slovenských dejín*. Banská Bystrica : Trián, 2002, s. 11.

ho domáci Znievčania zvolili za svojho prvého predsedu.² Vo funkcii predsedu zotrval do januára 1940.³ V Kláštore tiež nadviazal svoje prvé kontakty s ústredím Matice slovenskej v Turčianskom Sv. Martine, najprv so správcom Jozefom Škultétym, neskôr i s tajomníkom Jozefom Cígerom-Hronským.⁴

Historický odbor Matice slovenskej

V Matici slovenskej sa začal ako mladý pedagóg a historik angažovať v Historickom odbore Matice slovenskej (HO MS). Viaceré zdroje, vrátane biografických slovníkov i ďalších zdrojov, nesprávne uvádzajú informáciu, že tajomníkom Historického odboru MS bol od roku 1932,⁵ resp. referentom od roku 1933.⁶ V Archíve MS sme nenašli žiadne písomné doklady, ktoré by tomu nasvedčovali, ba práve naopak. Podľa zachovanej korešpondencie bol vo februári 1932 tajomníkom HO MS Eugen Klementis,⁷ v apríli 1933 je uvádzaný ako tajomník HO MS Pavol Florek.⁸ Na valnom zhromaždení HO MS 26. apríla 1933 „potvrdili“ za referenta HO MS Jána Martáka a Hrušovský bol vtedy prijatý ešte len za člena HO MS.⁹ Napokon aj Hrušovský v apríli 1934 adresoval list s výkazom práce za rok 1933 referentovi HO MS Jánovi Martákovi.¹⁰ Závery o jeho tajomníctve v Historickom odbore MS v roku 1932, respektíve referentstve v roku 1933, sú nesprávne.

Hrušovský sa aktívne zapojil do činnosti Historického odboru MS ešte skôr, ako sa stal jeho členom. V marci 1933 korešpondoval s tajomníkom Historického odboru MS Pavlom Florekom. Prisľúbil mu, že prispeje do pripravovaného zborníka venovaného osemdesiatym narodeninám správcu MS Jozefa Škultétyho.¹¹ Podľa plánu činnosti Historického odboru MS na rok 1933 mal Hrušovský excerptovať zápisnice bývalého jezuitského kláštora a to najmä o šafraníkoch a šafraníctve v Turci. Tiež sa mal venovať štúdiu poľsko-slovenských pohraničných stykov v jedenástom a dvanástom storočí pri príležitosti Pribinových osláv v Nitre.¹²

² Archív Matice slovenskej, Martin (AMS), f. Miestne odbory Matice slovenskej I (MO MS I), Miestny odbor Matice slovenskej v Kláštore pod Znievom (MO MS v Kláštore), Správa o založení MO MS, 29. 10. 1933.

³ AMS, f. MO MS I, MO MS v Kláštore, Správa o zvolení nového výboru MO MS, 29. 1. 1940.

⁴ ŠTILLA, Miloš. *Univ. Prof. PhDr. František Hrušovský, prvý syntetik slovenských dejín*, s. 45-46.

⁵ Napríklad: ŠTILLA, Miloš. *Univ. Prof. PhDr. František Hrušovský, prvý syntetik slovenských dejín*, s. 46; *Biografický lexikón Slovenska*, III. zv., G – H. Martin : Slovenská národná knižnica, 2007.

⁶ PETRANSKÁ ROLKOVÁ, Natália. *Matica slovenská a národná otázka v prvej Československej republike*. Martin : Matica slovenská, 2019, s. 236.

⁷ AMS, f. Matica slovenská II (MS II), sign. 73/1932/15. List tajomníka MS Rudolfa Klačka tajomníkovi HO MS E. Klementisovi, 6. 2. 1932. Jeho tajomníctvo potvrdzuje aj list z 9. 5. 1932.

⁸ AMS, f. MS II, sign. 222/1934/44. List tajomníka MS adresovaný tajomníkovi HO MS P. Florekovi zo 4. 4. 1933.

⁹ AMS, f. MS II, inv. č. 312. Zápisnice z valných zhromaždení a zasadnutí Historického odboru MS 1933 – 1943 (Zápisnice HO MS).

¹⁰ AMS, f. MS II, sign. 384/1934/83. List F. Hrušovského referentovi HO MS J. Martákovi, 11. 4. 1934.

¹¹ AMS, Zbierka korešpondencie osobností a inštitúcií vyčlenená z archívneho fondu Matice slovenskej (Zbierka korešpondencie), sign. 93 AE 11. List F. Hrušovského P. Florekovi, 24. 3. 1933.

¹² AMS, f. MS II, sign. 222/1933/44. Plán činnosti HO MS na rok 1933.

Za člena Historického odboru MS ho prijali na výborovom zasadnutí Matice slovenskej 26. apríla 1933. Spoločne s ním prijali aj Vojtecha (Budaváryho) Budinského-Kričku a Juraja Hodála.¹³ O jeho prijatí ho upovedomili aj písomne.¹⁴ Za rok začiatku aktívneho pôsobenia v MS môžeme teda považovať rok 1933, kedy sa naraz začal angažovať ako predseda miestneho odboru MS, ale aj ako člen Historického odboru MS.

Hrušovský bol ako člen Historického odboru MS aktívny, čo dokladajú jeho ročné výkazy činnosti, prípadne členovia o svojej činnosti referovali na výročných schôdzach. Za rok 1933 publikoval štyri príspevky, napísal viacero recenzií na nové slovenské, české a poľské publikácie, prednášal na schôdzi učiteľov martinského inšpektorátu o minulosti Turca a v Turčianskom Sv. Martine v rámci extenzie *Kultúry* o Pribinovi.¹⁵ Za rok 1935 mal Hrušovský jedenásť prednášok z dejín Slovenska, ktoré prednášal najmä v miestnych odboroch MS, opäť napísal viacero recenzií domácich aj zahraničných publikácií, spracoval príspevok o Trnavskej univerzite do *Slovenských pohľadov*, o náboženských a cirkevných dejinách pre zborník *Pax Romana* a pripravoval na vydanie prvý zväzok *Dejín Slovenska*.¹⁶ Členovia vedeckých odborov mali právo participovať na vedeckej práci odboru, vypožičiavať si knihy z matičnej bibliotéky, ponúkať svoje publikačné výstupy na vydanie, darom dostávať publikácie odboru vydané Maticou slovenskou a právo voliť a byť volený. Matica slovenská mala záujem o aktívnych členov, preto stanovy zadefinovali ich povinnosti. Nový člen sa po prijatí do odboru mal do roka preukázať svojou vykonanou aktivitou, napríklad prednáškovou alebo publikačnou činnosťou. Už vtedajší členovia odborov sa mali takto preukázať do dvoch rokov. Následne mali členovia vykazovať svoje vedecké aktivity každé tri roky. Od vykazovania činnosti boli oslobodení členovia nad šesťdesiat rokov. Každý člen mal povinnosť na konci roka informovať o svojej činnosti a darovať svojmu odboru dva exempláre z publikácií vydaných tlačou. Ak si tieto povinnosti člen neplnil, tri roky sa nezúčastnil na valnom zhromaždení odboru bez ospravedlnenia alebo kto pracoval proti záujmom odboru, strácal členstvo vo vedeckom alebo umeleckom odbore.¹⁷

Hrušovský sa ako referent Historického odboru MS objavuje v písomných prameňoch v roku 1934. Za referenta ho jednohlasne zvolili na valnom zhromaždení HO MS 3. mája 1934. Popri ňom zvolili za referenta aj Jána Garaja, ktorý mal spravovať agendu odboru.¹⁸ Zo zachovaných dokumentov Historického odboru MS – správa o činnosti za rok 1934 a plán činnosti na rok 1935 – je uvedený Garaj ako zástupca referenta Historického odboru MS.¹⁹ Funkcia referenta bola v rámci organizačnej štruktúry významná. Referent

¹³ AMS, f. MS II, inv. č. 1. Zápisnice zo zasadnutí výboru a z valných zhromaždení Matice slovenskej 1919 – 1936 (Zápisnice 1919 – 1936).

¹⁴ AMS, Zbierka korešpondencie, sign. 101 AE 11. List Správy MS, 19. 5. 1933.

¹⁵ AMS, f. MS II, sign. 384/1934/83. List F. Hrušovského referentovi HO MS J. Martákovi, 11. 4. 1934.

¹⁶ AMS, f. MS II, sign. 709/1936/151. List F. Hrušovského, 23. 4. 1936.

¹⁷ *Stanovy vedeckých a umeleckých odborov Matice slovenskej, schválené na valnom zhromaždení Matice slovenskej dňa 23. apríla 1933 v Turčianskom Sv. Martine*. Martin : Matica slovenská, 1933.

¹⁸ AMS, f. MS II, sign. 384/1934/83. Zápisnica z valného zhromaždenia HO MS, 3. 5. 1934; AMS, f. MS II, inv. č. 312. Zápisnice HO MS.

¹⁹ AMS, f. MS II, sign. 384/1934/83. Správa o činnosti HO MS za rok 1934, b. d.

podľa stanov vedeckých odborov MS z roku 1933 zastupoval Správu MS vo vedeckom odbore. Podľa možností mal byť plateným vedeckým zamestnancom Matice slovenskej. O referentoch rozhodoval na návrh Správy MS a po dohode s príslušným vedeckým odborom Výbor MS. Ak odbor nemal plateného referenta, tieto úlohy plnil referent iného odboru, avšak bol bez podpisových právomocí. Referent odboru zabezpečoval bežnú agendu, nadväzoval styky s vedeckými pracovníkmi, staral sa o príručnú knižnicu, vo vedení inštitúcie zabezpečoval financovanie aktivít. Vo Výbore MS mal poradný hlas v otázkach týkajúcich sa odboru. Referent bol riadnym členom Správy MS a na jej zasadnutiach informoval o činnosti odboru. V odbore pôsobil ako predĺžená ruka matičného vedenia, kde aj presadzoval jej záujmy. Nesúhlas referenta mal v odbore odkladný účinok, ktorý trval do najbližšieho zasadnutia Správy MS a jej nesúhlas zasa do najbližšieho zasadnutia Výboru MS. Ak následne nedošlo k zhode, o spore rozhodovalo valné zhromaždenie MS.²⁰

O bližšej aktivite Hrušovského vo funkcii referenta nenachádzame bližšie informácie. Hádám spomeňme zmienku v liste z 22. októbra 1934, kedy sa s ním referent Garaj chcel stretnúť na spoločnej pracovnej porade Historického odboru MS aj s Pavlom Florekom,²¹ na ktorej chceli pripraviť plán činnosti HO MS.²² Analýza zachovanej korešpondencie medzi Hrušovským a Garajom potvrdzuje, že Garaj sa venoval spravovaniu agendy HO MS a v rokoch 1935 až 1937 sa v listoch uvádzal ako referent HO MS.²³ Hrušovský dostal na starosti v roku 1935 redakčné práce v *Sborníku Matice slovenskej* a redigovanie *Spisov Historického odboru Matice slovenskej* od druhého zväzku. V zápisniciach z roku 1935 je Hrušovský oslovovaný ako direktor a Garaj ako referent.²⁴ Hrušovský organizátorskú agendu referenta zrejme nechcel vykonávať a viac mu vyhovovala odborná redakčná práca. Na adresu referentov sám poznamenal, že sú „preťažení korektorskou a administratívnou prácou, takže s vedou stratia kontakt“.²⁵ Hrušovský sa teda referentom HO MS prvýkrát stal v roku 1934, no venoval sa len odbornej redakčnej práci. Od roku 1935 je uvádzaný ako referent len Garaj.²⁶ Funkcie referenta sa Hrušovský s najväčšou pravdepodobnosťou vzdal a prestal ju vykonávať, pretože v nasledujúcom období mu miesto referenta ponúkali opätovne. V roku 1937 pozíciu referenta prijal, čo dokladajú aj konkrétne pramene.²⁷

Hrušovský bol v rokoch 1935 až 1941 redaktorom historickej časti *Sborníka Matice slovenskej*. Následne vedecké odbory MS v rámci plánovaného rozvoja vedy zvolili cestu osamostatniť jednotlivé tri časti *Sborníka* – jazykovedu, literárnu históriu a históriu. Samostatné zborníky priniesli užšiu špecializáciu pre vedecké disciplíny. Tak vznikol

²⁰ Stanovy vedeckých a umeleckých odborov Matice slovenskej.

²¹ AMS, f. MS II, sign. 384/1934/83. List J. Garaja F. Hrušovskému, 22. 10. 1934.

²² AMS, Zbierka korešpondencie, sign. 94 AE 11, List, resp. poznámky P. Floreka, b. d., na liste F. Hrušovského, 26. 10. 1934.

²³ AMS, Zbierka korešpondencie, sign. 93-104 AE 11; f. MS II, Korešpondencia HO MS z tohto obdobia.

²⁴ AMS, f. MS II, inv. č. 312. Zápisnice HO MS.

²⁵ AMS, f. MS II, inv. č. 312. Zápisnice HO MS, 30. apríl 1936.

²⁶ AMS, f. MS II, sign. 100/1937/33. Prehľad členov HO MS, dokument je bez dátumu, no uložený v ročníku 1937; AMS, f. MS II, inv. č. 312. Zápisnice HO MS.

²⁷ AMS, Zbierka korešpondencie, sign. 96 AE 11. List F. Hrušovského Správe MS, 6. 4. 1937; AMS, f. MS II, sign. 306/1938/88. List Správy MS, 6. 4. 1938; AMS, f. MS II, inv. č. 312. Zápisnice HO MS.

v roku 1943 *Historicky sborník*, ktorý vychádzal ako časopis Historického odboru MS štyri razy do roka. Hrušovský redaktorsky zostavil prvé dva ročníky, 1943 a 1944.²⁸ Vznik časopisu rozšíril publikačné možnosti pre historikov.

Na starosti mal aj redigovanie *Spisov Historického odboru Matice slovenskej*. Hrušovský zredigoval celkom šesť spisov Historického odboru Matice slovenskej (druhý až siedmy zväzok). Boli to tri práce od Františka Bokesa a po jednej práci od Daniela Rapanta, Štefana Janšáka a Jozefa Skutila.²⁹

Člen Výboru Matice slovenskej

Keďže sa František Hrušovský javil od prvých chvíľ ako aktívny matičiar, dostalo sa mu pocty kandidovať do Výboru Matice slovenskej. Za člena Výboru MS ho zvolili na valnom zhromaždení MS 4. mája 1934 a ako člen výboru zotrval vo funkcii do 12. mája 1940. Počas šiestich rokov sa ako výborník na základe štúdia zápisníc prejavoval tiež aktívne. Zapájal sa do diskusií k aktuálnym témam a prednostne k činnosti vedeckých odborov MS. V roku 1940 ho Správa MS za člena výboru už nenavrhol. Najskôr z toho dôvodu, že členom výboru bol aj z titulu svojej tajomníckej funkcie. Na zasadnutiach výboru sa aktívne zúčastňoval naďalej. V rokoch 1934 až 1944 sa zúčastnil na tridsiatich zasadnutiach Výboru MS z celkových 36 pracovných zasadnutí.³⁰

Matičná veda do príchodu Františka Hrušovského

Hádám najvýznamnejším prínosom Františka Hrušovského je jeho pôsobenie vo funkcii tajomníka vedeckých odborov Matice slovenskej. Predtým ako si priblížime aj túto oblasť, je potrebné aspoň v krátkosti priblížiť vývoj a stav matičnej vedy po roku 1919.

V priebehu dvadsiatych rokov 20. storočia po obnovení činnosti Matice slovenskej sa tvorila koncepcia vedeckých odborov, hľadali sa vhodné formy práce, rozvíjala sa ich organizácia, v tom čase ešte nemali ani platených zamestnancov. Publikačný priestor mali vedci spočiatku len v *Sborníku Matice slovenskej* a *Slovenských pohľadoch*. Tridsiate roky priniesli generačnú vlnu Slovákov odchovaných slovenskými a českými univerzitami. Do Matice slovenskej prišla nová generácia mladých vedeckých pracovníkov, medzi nimi aj František Hrušovský. Matica slovenská zaznamenala pokrok vo všetkých oblastiach. Do popredia sa oproti predchádzajúcej práci zameranej na zberateľské aktivity dostala potreba vedeckej syntézy. Viackrát sa poukazovalo na slabú autonómiu vedeckých odborov a možné zasahovanie členského piliera do vedeckých záležitostí. Vedecký pilier preto požadoval viac autonómie, slobody vedeckej práce a nezávislosti.³¹

V apríli 1933 prijali na matičnom valnom zhromaždení *Stanovy vedeckých a umeleckých odborov Matice slovenskej*.³² Stanovy prispeli k postupným zmenám vo vedeckom

²⁸ WINKLER, Tomáš – ELIÁŠ, Michal a kol. *Matica slovenská. Dejiny a prítomnosť*. Bratislava : Matica slovenská, 2003, s. 235-237; LIBA, Peter. *Vydavateľské dielo Matice slovenskej. Bibliografia s prehľadom*. Martin : Matica slovenská, 1963, s. 226, 227, 301.

²⁹ LIBA, Peter. *Vydavateľské dielo Matice slovenskej*, s. 405-406.

³⁰ AMS, f. MS II, inv. č. 1 a inv. č. 2. Zápisnice.

³¹ WINKLER, Tomáš – ELIÁŠ, Michal a kol. *Matica slovenská. Dejiny a prítomnosť*, s. 209-210.

³² AMS, f. MS II, inv. č. 1, Zápisnice 1919 – 1936.

sektore. Vedecké odbory sa ešte viac profesionalizovali, nadobudnutou autonómiou získali slobodu vedeckej práce, posilnilo sa ich postavenie v štruktúrach inštitúcie, postavenej na spolkovom základe. Predsedovia odborov sa stávali členmi Výboru MS so všetkými právomocami z titulu svojej funkcie, kde mohli hájiť záujmy svojho odboru a vedu všeobecne. Referent zastupoval Správu MS vo vedeckom odbore a naopak. Právo zakladať nové vedecké odbory prešlo z kompetencie valného zhromaždenia MS na častejšie zvolávaný Výbor MS.³³

Absencia vedeckého manažéra v Matici slovenskej

Napriek všetkým pozitívam organizáciu vedeckej práce v Matici slovenskej sčasti sťažovala absencia vedeckého manažéra, resp. tajomníka, povereného výlučne riadením vedeckých odborov.

Na výborové zasadnutie MS bola 30. apríla 1936 predložená žiadosť vedeckých odborov na valné zhromaždenie MS, aby zriadili funkciu druhého tajomníka, ktorý by mal na starosti výlučne vedecké odbory MS. Delegáti valného zhromaždenia MS tento návrh 1. mája 1936 schválili. Najst' vhodného kandidáta zrejme nebolo ľahké, pretože ešte v marci 1937 bola funkcia neobsadená. Na Výbore MS informovali, že referentský zbor ustanovil za zástupcu vedeckých odborov MS Jána Martáka, pokiaľ nebude riadne obsadená funkcia vedeckého tajomníka. Marták mal zabezpečovať administratívnu agendu vedeckých odborov.³⁴

Správa MS sa začala viac aktivizovať až s blížiacim sa termínom valného zhromaždenia MS. Matica slovenská sa formálne začiatkom apríla 1937 obrátila na Františka Hrušovského s ponukou, či by prijal funkciu referenta Historického odboru MS a zároveň aj funkciu druhého tajomníka.³⁵ Aj tento list svedčí o tom, že Hrušovský v apríli 1937 funkciu referenta nezastával.

Hrušovský reagoval promptne hneď na druhý deň, no vyjadril sa, že „po dôkladnom uvážení všetkých okolností nemôžem tunajší ústav za dnešnej situácie opustiť“. Pozitívne sa však vyjadril na prijatie miesta referenta Historického odboru MS. Táto funkcia podľa neho nevyžadovala opustenie ústavu a prítomnosť v Martine. Tajomnícku funkciu však odmietol, „pretože je to funkcia spojená s bezpodmienečným pobytom v Turčianskom Sv. Martine“.³⁶

Správu MS jeho zamietavá odpoveď neodradila a opätovne ho vyzvali, aby prišiel do Martina na stretnutie.³⁷ Správa MS na výborovom zasadnutí 30. apríla 1937 informovala, že našla vhodného kandidáta v osobe Františka Hrušovského, toho času riaditeľa gymnázia v Kláštore pod Znievom. Výbor MS tak mohol delegátom valného zhromaždenia MS 1. mája 1937 pokojne referovať úspešné splnenie úlohy zadanej na deň presne pred rokom. Účastníci valného zhromaždenia prijali návrh Výboru MS menovať na tajomnícke miesto Františka Hrušovského, ktorý „sa osvedčil prijať miesto tajomnícke

³³ *Stanovy vedeckých a umeleckých odborov Matice slovenskej.*

³⁴ AMS, f. MS II, inv. č. 1 a inv. č. 2, Zápisnice.

³⁵ AMS, Zbierka korešpondencie, sign. 101 AE 11. List Správy MS, 5. 4. 1937.

³⁶ AMS, Zbierka korešpondencie, sign. 96 AE 11. List F. Hrušovského Správe MS, 6. 4. 1937.

³⁷ AMS, Zbierka korešpondencie, sign. 101 AE 11. List Správy MS, 13. 4. 1937.

predbežne dočasne, a to do tých čias, pokým bude viazaný záväzkami predošlého svojho pôsobišťa“.³⁸ Hrušovský bol tiež na tomto zhromaždení opätovne zvolený na druhé trojročné obdobie za člena Výboru MS.

Dňa 25. mája 1937 ho písomne informovali, že výbor, ako aj valné zhromaždenie ho schválili do funkcie tajomníka. Vzhľadom na jeho možnosti dochádzať do Martina tri až štyri dni popoludní, finančná komisia mu navrhla plat 1 500 Kč. Pracovnú náplň s ním mali stanoviť na zasadnutí Správy MS.³⁹

Ako prebiehali ďalšie jednania, sa môžeme len domnievať. Na nasledujúcom Výbore MS 10. júla 1937 sa Hrušovský nezúčastnil. O činnosti vedeckých odborov referoval Ján Marták. Správa MS na zasadnutí informovala, ako dočasne upravila plat novému tajomníkovi Hrušovskému. Ten však na výzvy Správy MS o otázkach dočasného úradovania a návrhu pracovnej činnosti neodpovedal. Výbor MS preto nariadil Správe, aby Hrušovského opäť kontaktovali a vec „terminovali“. Výbor návrhy Správy – obsah listu i výšku honoráru schválil.⁴⁰

Na ďalšiu urgenciu Správy MS reagoval pozitívne. Hrušovský miesto tajomníka vedeckých odborov MS prijal a s podmienkami súhlasil. Funkciu tajomníka vedeckých odborov potvrdil vykonávať od 15. septembra 1937, hneď keď vykoná všetky práce súvisiace so začiatkom školského roka.⁴¹

Vyvrcholením nového smerovania a zvýšenej vedeckej aktivity v Matici slovenskej bolo v roku 1937 obsadenie funkcie tajomníka vedeckých a umeleckých odborov MS, ktorá v rôznych podobách pretrvala dodnes. Historické prvenstvo vo funkcii patrí práve Hrušovskému. Na miesto tajomníka vedeckých odborov nastúpil 15. septembra 1937. Podľa dohody mal do Martina dochádzať tri dni v týždni.⁴² Po nástupe do úradu sa podľa vlastného rozpisu rozhodol úradovať v pondelok, stredu a piatok v čase od 14.30 do 17. 30. Od referentov vedeckých odborov si vyžiadal pravidelné odovzdanie jednej kópie správy o činnosti ich odborov, ktoré mu mali odovzdať pred zasadnutím Správy MS. Podobne u seba pravidelne zhromažďoval referáty o činnosti pred zasadnutím orgánov MS.⁴³ Zaručil si tak pravidelný prehľad o činnosti vedeckých odborov, čo mu umožnilo podávať aktuálne informácie na zasadnutiach Správy MS, Výboru MS či plenárnych zasadnutiach.

Dňa 16. októbra 1937 už František Hrušovský figuroval na výborovom zasadnutí ako tajomník vedeckých odborov MS a prvýkrát referoval o činnosti vedeckých odborov a bibliotéky od posledného výborového zasadnutia, čo sa stalo jeho pravidelnou úlohou.⁴⁴

³⁸ AMS, f. MS II, inv. č. 2. Zápisnice zo zasadnutí výboru a valných zhromaždení Matice slovenskej 1937 – 1946 (Zápisnice 1937 – 1946).

³⁹ AMS, Zbierka korešpondencie, sign. 101 AE 11. List Správy MS, 25. 5. 1937.

⁴⁰ AMS, f. MS II, inv. č. 2, Zápisnice 1937 – 1946.

⁴¹ AMS, Zbierka korešpondencie, sign. 101 AE 11. List Správy MS, 17. 7. 1937; sign. 96 AE 11. List F. Hrušovského Správe MS, 12. 8. 1937.

⁴² AMS, f. MS II, inv. č. 2, Zápisnice 1937 – 1946. Výbor MS 16. 10. 1937.

⁴³ Slovenská národná knižnica – Literárny archív, sign. 102, f. František Hrušovský, 102 C 1. Korešpondencia medzi F. Hrušovským a Maticou slovenskou.

⁴⁴ AMS, f. MS II, inv. č. 2. Zápisnice 1937 – 1946.

Od roku 1938 prevzal organizáciu a riadenie plenárnych zasadnutí vedeckých a umeleckých odborov MS.⁴⁵ Hrušovský predovšetkým organizačne riadil vedecké odbory MS, na zasadnutiach orgánov MS referoval o ich činnosti a predkladal ich žiadosti, posudzoval a redigoval vedecké rukopisy, riešil aktuálne problémy v inštitúcii. S funkciou vedeckého tajomníka paralelne vykonával aj referenta HO MS. Okrem bežnej matičnej činnosti sa tajomníci a referenti MS zúčastňovali na rozličných anketách, pracovali v rôznych komisiách, absolvovali prednášky po Slovensku, písali odborné posudky pre inštitúcie i štátne úrady.

Hrušovský bol angažovaný vo všetkých veľkých projektoch Matice slovenskej. Aktívne presadzoval potrebu založenia Slovenskej národnej knižnice i Slovenskej bibliografickej spoločnosti. Zasadzoval sa aj za vznik samostatných matičných pracovísk – Bibliografického ústavu a Literárneho archívu.⁴⁶ Tiež bol členom Finančnej komisie MS pre zakladanie Neografie ako účastinnej spoločnosti a zúčastnil sa aj na jej zakladajúcom zhromaždení 21. apríla 1943.⁴⁷ Všetky tieto subjekty, resp. útvary, sú činné dodnes.

Uvedomujúc si začiatočnícku úroveň slovenskej vedy, zdôrazňoval význam Matice slovenskej a jej podpory pre vedecké odbory a vedu všeobecne: „Matica slovenská je jedinou ustanovizňou v štáte, ktorá aj pri svojich materiálnych ťažkostiach venuje veľkú časť svojho rozpočtu na vydávanie takých vedeckých publikácií vlastivedných, ktoré by bez porozumenia MS nikdy nevyšli tlačou. Nájdu sa ľudia, čo buď z neznalosti pomerov, alebo zlomyseľne vyčítajú jej starosť o hmotné fundovanie ústavu. V okolnostiach, v akých žijeme, je takéto počínanie nutnosťou, lebo by sa nenašli ináč prostriedky, aby MS mohla realizovať svoj vedecký a ľudovýchovný pracovný program.“⁴⁸ Ďalej poukázal na to, že „vedecké práce sú hamované tým, že minulé desaťročia nám nevychovali dosť vedeckých pracovníkov. Tento hriech minulosti a blízkej budúcnosti bude mať nepriaznivý vplyv aj na prácu vedeckých odborov MS. Program vedeckých odborov MS je bohatý, ale uskutočňovať ho budeme môcť len tak, ako nám budú sily dostačovať“.⁴⁹

Hrušovský, podobne aj vedenie Matice slovenskej, podporovali popularizáciu dejín a boli ochotní „vydávať populárne, ale na solídnom vedeckom základe písané monografie o slovenských dejateľoch v minulosti, keďže práve tento druh literatúry je veľmi potrebný a najmä pri výchove nového slovenského pokolenia priamo nepostrádateľný“.⁵⁰

Slovenská národná knižnica

So stúpajúcou zbierkotvornou a vydavateľskou činnosťou i ďalšími všestrannými aktivitami Matice slovenskej rástla potreba po ďalších priestoroch. Jozef Cíger-Hronský s rozvojom všestranných aktivít správne predvídajúc, „že terajšia veľká budova Matice

⁴⁵ AMS, f. MS II, inv. č. 300. Zápisnice z plenárnych zasadnutí vedeckých a umeleckých odborov Matice slovenskej.

⁴⁶ ŠTILLA, Miloš. *Univ. Prof. PhDr. František Hrušovský, prvý syntetik slovenských dejín*, s. 11-12.

⁴⁷ AMS, f. MS II, inv. č. 2. Zápisnice 1937 – 1946. Výbor MS 8. 5. 1943.

⁴⁸ AMS, f. MS II, inv. 2. Zápisnice 1937 – 1946. Výbor MS 20. 3. 1941.

⁴⁹ AMS, f. MS II, inv. č. 2. Zápisnice 1937 – 1946. Výbor MS 20. 3. 1941.

⁵⁰ AMS, f. MS II, inv. č. 312. Zápisnice HO MS, 1. 5. 1941.

slovenskej o krátky čas nebude veľkou, ba nebude ani dostatočnou, aby mohla dať prístrešie všetkým podnikaniam MS“.⁵¹ Situácia bola natoľko vážna, že bibliotéka musela obmedziť akvizíciu knižných zbierok, pretože ich nemali kde ukladať. Činnosť bibliotéky sa tak rozrástla, že pripomínala inštitúciu v inštitúcii. Východiskom z tohto stavu malo byť založenie Slovenskej národnej knižnice ako celonárodnej kultúrnej ustanovizne. V nej mala Matica deponovať svoje knižné zbierky. Realizácia myšlienky vyžadovala výstavbu veľkej reprezentatívnej budovy účelovo prispôbenej potrebám knižnice. Rozhodnutie vybudovať národnú knižnicu s pomocou Slovenskej krajiny na návrh Správy MS odobrili na výborovom zasadnutí v októbri 1937.⁵²

Potrebu založenia národnej knižnice presadzoval aj František Hrušovský. Vo svojich publikačných príspevkoch *Potrebujeme Národnú knižnicu Slovenska*⁵³ a *Veľký kultúrny podnik malého národa*⁵⁴ poukazoval na potrebu zachovania duchovného bohatstva a formuloval koncepciu potreby, úloh a vybudovania národnej knižnice: „Národná knižnica slovenská bude palácom vedy, slovenskej literatúry, slovenského umenia, prameňom slovenskej národnej kultúry, ohniskom slovenského národného života a najmohutnejším pomníkom, ktorý vybuďovala slovenská vôľa, smerujúca k plnému uplatneniu všetkých národných a kultúrnych síl... Národná knižnica slovenská bude tým veľkolepým chrámom vzdelanosti, kde národná kultúra slovenská bude sa spájať s kultúrou svetovou, aby povznášaním vzdelanosti vlastného národa prispievala k mravnému i kultúrnemu povznášaniu ľudstva.“⁵⁵

Myšlienka vybudovania veľkolepého kultúrneho stánku vyústila do polozenia základného kameňa pre budovu knižnice 10. júla 1938 v Martine. Slávnosť bola súčasťou jubilejných národných slávností usporiadaných pri príležitosti dvadsiateho výročia vzniku Československej republiky. František Hrušovský v slávnostnom prejave opäť vyzdvihoval význam realizácie budovania národnej knižnice pre pozdvihnutie vzdelanostnej úrovne spoločnosti: „Národná knižnica slovenská, ktorá sa počala v pozhnanom lone Matice slovenskej a ktorá stáva sa telom práve v tomto jubilejnom roku, bude popri Matici slovenskej, popri Slovenskom národnom múzeu, popri slovenskej univerzite a slovenskej technike našou najvýznamnejšou kultúrnou inštitúciou nielen preto, že bude zhromažďovať plody slovenského ducha ako základ ďalšieho vývinu slovenskej vzdelanosti, ale najmä preto, že Národná knižnica slovenská bude spájať kultúrny život slovenský s kultúrnym životom slovanských národov a celého vzdelaného sveta.“⁵⁶

---

⁵¹ HRONSKÝ, Jozef Cíger. Či budeme zasa mocnejší? (Poznámky k novej stavbe Matice slovenskej). In *Slovensko*, roč. 4, 1937 – 1938, č. 1-2, s. 14.

⁵² AMS, f. MS II, inv. č. 2. Zápisnice 1937 – 1946.

⁵³ HRUŠOVSKÝ, František. Potrebujeme Národnú knižnicu Slovenska. In *Slovensko*, roč. 4, 1937 – 1938, č. 3, s. 29-30.

⁵⁴ HRUŠOVSKÝ, František. Veľký kultúrny podnik malého národa. In *Slovensko*, roč. 4, 1937 – 1938, č. 5, s. 66-67.

⁵⁵ HRUŠOVSKÝ, František. Potrebujeme Národnú knižnicu Slovenska. In *Slovensko*, roč. 4, 1937 – 1938, č. 3, s. 29-30.

⁵⁶ MAŤOVČÍK, Augustín. František Hrušovský o Slovenskej národnej knižnici. In *Knižnica*, roč. 12, 2011, č. 7-8, s. 66-68.

Na plenárnom zasadnutí vedeckých odborov MS 30. apríla 1941 založili Slovenskú bibliografickú spoločnosť a na druhý deň 1. mája 1941 Slovenskú národnú knižnicu.⁵⁷ Knižnica bola založená na spolkovom základe. František Hrušovský, zvolený za predsedajúceho zhromaždenia, v úvodnej reči pripomenul, že Slovenskú národnú knižnicu zakladajú v roku 80. výročia Memoranda národa slovenského, ktoré dalo podnet na založenie Matice slovenskej a práve „dnes z lona Matice slovenskej dostáva zas telo dávna myšlienka Slovenskej národnej knižnice...“ Valné zhromaždenie po prečítaní zdravíc prijalo stanovys⁵⁸ a zvolilo si riadiace i kontrolné orgány. Matica slovenská vymenovala Hrušovského do výboru Slovenskej národnej knižnice.⁵⁹ Správa MS 15. septembra 1942 delegovala Hrušovského do Správy knižnice.⁶⁰

Slovenská akadémia vied a umení

Ohrozenie vzrastajúcej činnosti vedeckých odborov MS zaznamenali matičiari so vznikom Slovenskej akadémie vied a umení v roku 1942. Z dôvodovej správy návrhu zákona vyplývalo, že Matica slovenská sa mala začleniť do Akadémie. Správca Matice Jozef Cíger-Hronský informoval o tomto návrhu zákona výborové zasadnutie MS. Správa MS nemala námietky proti vzniku Akadémie, no za podmienky, že nebude narúšať integritu Matice slovenskej.⁶¹ V predmetnom návrhu zákona sa inicioval profesor Slovenskej univerzity a jazykovedec Ľudovít Novák, bývalý vedecký pracovník Jazykového odboru Matice slovenskej. Táto aktivita Ľ. Nováka dospela až k jeho vylúčeniu z Matice slovenskej. Na zasadnutí Výboru MS 9. mája 1942 prítomní prijali uznesenie, podľa ktorého Ľudovíta Nováka nepokladali za člena Matice slovenskej a vyzvali ho na vrátenie členského preukazu.⁶²

Stanovisko Správy MS a Výboru MS podporilo 8. mája 1942 aj plenárne zasadnutie vedeckých a umeleckých odborov MS pod predsedníctvom F. Hrušovského. Na zasadnutí k tomu po diskusii prijali uznesenie, v ktorom odsudzovali zasahovanie do integrity Matice. Hrušovský poznamenal, že nie je potrebné diskutovať a prijímať stanovisko k opodstatnenosti založenia Slovenskej akadémie vied a umení. Navrhol prijať vyhlásenie vedeckých odborov MS, aby predišli rôznym nedorozumeniam a šíriacim sa správam, že Akadémia je namierená proti záujmom Matice slovenskej. Vo vyhlásení odsúdili všetky kroky, ktoré by viedli k obmedzovaniu práce vedeckých odborov MS a aby odbory mohli nerušene pokračovať v rozpracovaných aj plánovaných výskumných projektoch. Tiež vyjadrili presvedčenie, že chcú naďalej pôsobiť v rámci štruktúry Matice slovenskej,

⁵⁷ AMS, f. MS II, inv. č. 2. Zápisnice 1937 – 1946. Výbor MS 9. 5. 1941.

⁵⁸ Podľa prijatých stanov cieľom Slovenskej národnej knižnice bolo zhromažďovanie, triedenie a starostlivosť o všetok tlačný, písaný alebo obrazový materiál slovenskej i cudzojazyčnej tvorby, vzťahujúcej sa na Slovensko a podpora štúdia o Slovákoch a Slovensku. Vytýčené ciele sa mali dosiahnuť založením knižnice, študovne, archívu, vydávaním časopisu pre teoretické potreby slovenskej bibliológie, vede o knihách a knižniciach. V rámci svojej činnosti chceli podporovať záujemcov o knihovnícke a archívne kurzy, zakladať dôvernictva po Slovensku a organizovať prednášky a zberateľské kurzy.

⁵⁹ AMS, f. Slovenská národná knižnica, sign. 46/29/1941. Valné zhromaždenie SNK zakladajúce.

⁶⁰ AMS, f. MS II, inv. č. 2. Zápisnice 1937 – 1946. Výbor MS 23. 10. 1942.

⁶¹ AMS, f. MS II, inv. č. 2. Zápisnice 1937 – 1946. Výbor MS 11. apríla 1942

⁶² AMS, f. MS II, inv. č. 2. Zápisnice 1937 – 1946. Výbor MS 9. mája 1942.

v ktorej mali zabezpečené kvalitné finančné a vydavateľské zázemie. Varovali, že v ťažkých vojnových časoch „hodnoty nevyskúšané a osvedčené neslobodno soslabať neodôvodneným experimentovaním“.⁶³ Hrušovský sa síce spolupodieľal na založení Slovenskej akadémie vied a umení v Bratislave, bol vymenovaný za člena jej prezídia a predsedu jej duchovnej sekcie, no funkcie sa napokon na protest neujal.⁶⁴

Po februári 1948 nastupujúci nový režim priniesol pochybnosti nielen o potrebe matičných vedeckých odborov, ale aj pôsobenia Matice slovenskej. Jeden z argumentov zrušenia vedeckého piliera bol, že vedecké úlohy od roku 1942 vykonávala Slovenská akadémia vied a umení v Bratislave. Po jej vzniku začala Matica strácať vedúcu pozíciu v slovenskom vedeckom živote. V roku 1949 sa zástupcovia vedeckých odborov už nestretli a v decembri ich Výbor MS aj formálne rozpustil. Vedecký sektor začlenili do nového ľudovýchovného sektora aj s vedeckými zamestnancami, no viacerí z nich prešli do vedeckých ústavov Akadémie.

Vydavateľské dielo v Matici slovenskej

Hrušovský bol mimoriadne plodný autor, čo dosvedčujú aj jeho publikácie vydané v Matici slovenskej. V roku 1939 vyšla v Matici slovenskej jeho prvá publikácia *Slovensko v dejinách strednej Európy* v náklade 1 100 exemplárov.⁶⁵ Grácová uvádza, že publikácia predstavuje doplnený text prednášky prednesenej na „valnom zhromaždení MO MS“ v Martine 29. apríla 1938.⁶⁶ V tomto prípade nejde o Miestny odbor MS v Martine, ale skôr o zasadnutie delegátov miestnych odborov MS, ktoré sa konalo 29. apríla a v ten istý deň aj valné zhromaždenie MS.⁶⁷ V štúdiu mohol naplno využiť svoje znalosti z histórie, slavistiky, geografie, nastolil tu a vysvetlil geografickú teóriu, že Slovensko má vzhľadom na svoju polohu v strednej Európe jedinečnú možnosť pre svoj rozvoj a Slovensko považoval za fenomén križovatky európskych dejín od praveku po súčasnosť.⁶⁸

Rozšírením spomenutej štúdie a Hrušovského dlhoročným štúdiom vznikla jeho najvýznamnejšia a základná syntetická práca *Slovenské dejiny*,⁶⁹ v ktorej podal ako jeden z prvých modernú národnú koncepciu slovenskej histórie. Dielo vyšlo v rokoch 1939 až 1940 v šiestich vydaniach v Matici slovenskej vo veľkých nákladoch. Prvé tri vydania vyšli všetky v počte 10 252 exemplárov. Obrazovú časť zostavil Jozef Cincík.

⁶³ AMS, f. MS II, inv. č. 300. Zápisnice z plenárnych zasadnutí vedeckých a umeleckých odborov Matice slovenskej vedecké odbory, zápis z 8. 5. 1942.

⁶⁴ BOKES, František. Činnosť vedeckých odborov Matice slovenskej v rokoch 1919 – 1954. In MESÁROŠ, Július – KROPILÁK, Miroslav (eds.). *Matica slovenská v našich dejinách*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1963, s. 325.

⁶⁵ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovensko v dejinách strednej Európy*. Matica slovenská : Turčiansky Sv. Martin, 1939.

⁶⁶ GRÁCOVÁ, Genovéva. Prierez vedeckou a publikačnou činnosťou F. Hrušovského pred odchodom do exilu. In MARUNIAK, Peter – GRÁCOVÁ, Genovéva (eds.). *Život a dielo ďalších exilových pracovníkov*. Martin : Matica slovenská, 2010, s. 207.

⁶⁷ AMS, f. MS II, ročník 1938.

⁶⁸ ŠTILLA, Miloš. *Univ. Prof. PhDr. František Hrušovský, prvý syntetik slovenských dejín*, s. 34-35.

⁶⁹ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*. Matica slovenská : Turčiansky Sv. Martin, 1939.

V monografii predstavil koncepciu, že celý historický zápas Slovákov od svojej genézy smeroval k samobytnosti a vlastnej národnej štátnosti.⁷⁰

V Matici vydal v roku 1940 aj učebnicu *Slovenské dejiny*⁷¹ pre štvrtú triedu slovenských stredných škôl v náklade 3 000 exemplárov. Napokon vyšla ešte v ďalších troch vydaniach.⁷²

K 80. výročiu memorandového zhromaždenia v roku 1941 napísal štúdiu *Memorandum slovenského národa z roku 1861 a jeho osudy*.⁷³ Štúdiu publikoval v monografii *Osudy Memoranda 1861 – 1941*, kde sú aj štúdie Daniela Rapanta a Františka Bokesa.

Edične pripravil na vydanie súbor memorandových dokumentov pod názvom *Slovenské národné zhromaždenie v Turčianskom Svätom Martine 1861*.⁷⁴ Súbor memorandových dokumentov pôvodne zostavil a usporiadal Andrej Sládkovič, ktorý bol jedným zo zapisovateľov memorandového zhromaždenia. Publikácia vyšla na 80. výročie Memoranda s podporou vlády v náklade 5 086 exemplárov. Hrušovský napísal úvod a Jozef Cincík publikáciu graficky upravil.⁷⁵

V roku 1942 vydal *Obrázkové slovenské dejiny*,⁷⁶ na ktorých spolupracoval s Jozefom Cincíkom a Jozefom Cígerom-Hronským. Cincík zostavil a upravil obrazovú časť, Hronský spracoval historické povesti. Kniha vyšla vo veľkom náklade 24 918 exemplárov.⁷⁷

Pri príležitosti 80. výročia založenia Matice slovenskej a 90. narodenín Jozefa Škultétyho predniesol Hrušovský na mimoriadnom slávnostnom matičnom valnom zhromaždení 17. októbra 1943 slávnostnú úvodnú reč. Okrem pozitívneho zhodnotenia činnosti Matice slovenskej v boji za národnú emancipáciu zhodnotil aj prínos jej dlhoročného správcu J. Škultétyho. Hrušovského slávnostná reč vyšla tlačou v roku 1944 pod názvom *Žije, žije duch slovenský*.⁷⁸ Publikácia vyšla ako 7. zväzok edície *Žriedlo. Prednášky miestnych odborov Matice slovenskej* v náklade 5 000 exemplárov.⁷⁹ Spomenul v nej, že „Matica slovenská, vzdávajúc hold pamiatke svojich zakladateľov, uvedomuje si svoje mravné záväzky a svoju dejinnú zodpovednosť za čestné splnenie každej úlohy, ktorú prevzala na seba v slovenskom národnom živote, a preto sa nikdy nespreneverí poslaniu, ktoré jej určili zakladatelia“.⁸⁰ Všetkým neprajníkom a na margo násilného

⁷⁰ Ďalšie vydania vyšli nasledovne: 2. vydanie v roku 1939 – 10 252 exemplárov, 3. vydanie v roku 1939 – 10 252 ex., 4. vydanie v roku 1940, 5. vydanie v roku 1940 – 3 039 ex., 6. vydanie v roku 1940 – 3 000 ex. In LIBA, Peter. *Vydavateľské dielo Matice slovenskej*, s. 303.

⁷¹ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny. Učebnica pre IV. triedu slovenských stredných škôl*. Matica : Turčiansky Sv. Martin, 1940.

⁷² Ďalšie vydania: 2. vydanie v roku 1941 – 4 939 exemplárov, 3. vydanie v roku 1942 – 5 043 ex., 4. vydanie v roku 1944. In LIBA, Peter. *Vydavateľské dielo Matice slovenskej*, s. 357-358.

⁷³ HRUŠOVSKÝ, František. *Memorandum slovenského národa z roku 1861 a jeho osudy*. In *Osudy Memoranda 1861 – 1941*. Matica slovenská : Turčiansky Sv. Martin, 1941, s. 25-52.

⁷⁴ HRUŠOVSKÝ, František (ed.). *Slovenské národné zhromaždenie v Turčianskom Svätom Martine 1861* (zostavil a usporiadal Andrej Sládkovič). Matica slovenská : Turčiansky Sv. Martin, 1941.

⁷⁵ LIBA, Peter. *Vydavateľské dielo Matice slovenskej*, s. 304.

⁷⁶ HRUŠOVSKÝ, František. *Obrázkové slovenské dejiny*. Matica slovenská : Turčiansky Sv. Martin, 1942.

⁷⁷ LIBA, Peter. *Vydavateľské dielo Matice slovenskej*, s. 304.

⁷⁸ HRUŠOVSKÝ, František. *Žije, žije duch slovenský*. Matica slovenská : Turčiansky Sv. Martin, 1944.

⁷⁹ LIBA, Peter. *Vydavateľské dielo Matice slovenskej*, s. 328, 411.

⁸⁰ HRUŠOVSKÝ, František. *Žije, žije duch slovenský*, s. 7.

zatvorenia Matice z roku 1875 odkázal: „Maticu slovenskú mohli zatvoriť, jej majetok mohli skonfiškovať a jej činnosť znemožniť, ale nemohli ubiť ducha, z ktorého sa Matica slovenská zrodila, ktorému slúžila a ktorý z vôle národa slovenského reprezentovala.“⁸¹

František Hrušovský sa svojimi aktivitami zaradil medzi významných predstaviteľov Matice slovenskej prvej polovice dvadsiateho storočia. Pôbil v Matici slovenskej ako člen jej výboru (1934 – 1945), tajomník vedeckých odborov Matice slovenskej (1937 – 1945), člen (od roku 1933) a referent Historického odboru MS (1934 a 1937 – 1945), redaktor historickej časti *Sborníka Matice slovenskej* (1935 – 1941) a *Historického sborníka* (1943 – 1944) a aj ako predseda Miestneho odboru Matice slovenskej v Kláštore pod Znievom (1933 – 1940).

Najvýznamnejším prínosom Františka Hrušovského v rámci Matice slovenskej je jeho pôsobenie vo funkcii tajomníka vedeckých odborov Matice slovenskej. Vedecké odbory Matice slovenskej nahrádzali v prvej polovici dvadsiateho storočia chýbajúcu akadémiu vied a položili základy mnohých vedných disciplín – jazykovedy, národopisu, histórie, literárnej histórie i prírodných vied. Do jeho príchodu absentovala v Matici slovenskej pozícia vedeckého manažéra, resp. tajomníka povereného výlučne riadením vedeckých odborov. Do funkcie vedeckého tajomníka Matice slovenskej ho zvolili na matičnom valnom zhromaždení 1. mája 1937, najprv na čiastočný, neskôr na plný úväzok. Ako historicky prvý vedecký tajomník MS sa zaslúžil o rozvoj vedy v Matici slovenskej a organizačne ju posunul na novú úroveň. Funkcia vedeckého tajomníka sa tiahne naprieč dejinami Matice slovenskej a v jej v organizačnej štruktúre pretrvala dodnes.

Veľkú zásluhu má aj na inštitucionálnom odbornom rozširovaní Matice slovenskej a angažoval sa vo viacerých jej projektoch. Hrušovský ako vedecký tajomník MS pripisoval veľký význam založeniu Slovenskej národnej knižnice v Martine, o čo sa aj mimoriadne angažoval. Inicioval aj vznik Slovenskej bibliografickej spoločnosti a presadzoval zriadenie Bibliografického ústavu a Literárneho archívu ako samostatných matičných pracovísk, pričom všetky tieto subjekty, resp. pracoviská, aktívne pôsobia do dnešných dní.

Hrušovský bol mimoriadne plodný autor, čo dosvedčujú aj jeho publikácie vydané v Matici slovenskej. Dlhoročným štúdiom vznikla jeho najvýznamnejšia práca *Slovenské dejiny*, prvá populárna syntéza národných dejín, ktorá vyšla v Matici slovenskej v rokoch 1939 – 1940 v šiestich vydaniach vo veľkých nákladoch. Ako jeden z prvých v ňom predstavil modernú národnú koncepciu slovenskej histórie. V monografii predstavil koncepciu, že celý historický zápas Slovákov od svojej genézy smeroval k samobytnosti a vlastnej národnej štátnosti. Úspešne pracoval aj na tvorbe učebníc dejepisu pre ľudové a stredné školy, ktoré vyšli vo viacerých vydaniach.

Matica slovenská sa aj jeho zásluhou stávala uznávanou autoritou aj v oblasti vydávania vedeckej a umeleckej literatúry, pričom sám posudzoval a redigoval vedecké rukopisy. V rámci plánovaného rozvoja vedy vedecké odbory zvolili cestu osamostatniť jednotlivé tri časti *Sborníka* – jazykovedu, literárnu históriu a históriu – a vydávať ich ako samostatné zborníky. Vedecké odbory postupne začali publikovať vo vlastných zborníkoch a knižných edíciách. Samostatné zborníky priniesli užšiu špecializáciu

⁸¹ HRUŠOVSKÝ, František. *Žije, žije duch slovenský*, s. 11.

pre vedecké disciplíny. Roku 1934 začal vychádzať *Pedagogický sborník*, roku 1939 *Národopisný sborník*, roku 1940 *Filozofický sborník*, roku 1943 *Historický sborník*, roku 1944 *Literárnohistorický sborník*. V tomto smerovaní sa pokračovalo aj po jeho odchode (od roku 1946 vychádzali *Sociologický sborník*, *Psychologický sborník*, *Prírodovedný sborník* a *Jazykovedný sborník*). Matičné periodiká z dvadsiatych až štyridsiatych rokov dvadsiateho storočia sú dokladom aktívnej a vzrastajúcej práce vo vedeckých odboroch.

Dobre nastavený smer vedeckých odborov a Hrušovského vedeckých aktivít prerušili vojnové udalosti druhej svetovej vojny. Postupujúci front a zložité politické pomery spôsobovali u matičiarov naklonených ľudáckemu režimu obavy z možného budúceho prenasledovania. Preto sa Hrušovský s manželkou a časťou matičiarov v roku 1945 rozhodli opustiť Slovensko a emigrovali do zahraničia. Po zmene politického režimu, ako aj v štruktúrach Matice slovenskej ho funkcie pozbavili na prvom povojnovom valnom zhromaždení Matice slovenskej 26. augusta 1945 spoločne aj s ďalšími matičnými funkcionármi, ktorí emigrovali.⁸²

Zoznam použitých prameňov a literatúry

Archívne pramene

Archív Matice slovenskej, Martin, f. Matica slovenská II; Miestne odbory Matice slovenskej I; f. Slovenská národná knižnica; Zbierka korešpondencie osobností a inštitúcií vyčlenená z archívneho fondu Matice slovenskej

Slovenská národná knižnica – Literárny archív, Martin, f. František Hrušovský

Literatúra

Biografický lexikón Slovenska, III. zv., G – H. Martin : Slovenská národná knižnica, 2007.

BOKES, František. Činnosť vedeckých odborov Matice slovenskej v rokoch 1919 – 1954. In MESÁROŠ, Július – KROPILÁK, Miroslav (eds.). *Matica slovenská v našich dejinách*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1963, s. 316-329.

HRONSKÝ, Jozef Cíger. Či budeme zasa mocnejší? (Poznámky k novej stavbe Matice slovenskej). In *Slovensko*, roč. 4, 1937 – 1938, č. 1-2, s. 14.

HRUŠOVSKÝ, František. Memorandum slovenského národa z roku 1861 a jeho osudy. In *Osudy Memoranda 1861 – 1941*. Matica slovenská : Turčiansky Sv. Martin, 1941, s. 25-52.

HRUŠOVSKÝ, František. *Obrázkové slovenské dejiny*. Matica slovenská : Turčiansky Sv. Martin, 1942.

HRUŠOVSKÝ, František. Potrebujeme Národnú knižnicu Slovenska. In *Slovensko*, roč. 4, 1937 – 1938, č. 3, s. 29-30.

HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*. Matica slovenská : Turčiansky Sv. Martin, 1939.

---

⁸² WINKLER, Tomáš – ELIÁŠ, Michal a kol. *Matica slovenská. Dejiny a prítomnosť*, s. 150-154, 194, 197.

HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny. Učebnica pre IV. triedu slovenských stredných škôl*. Matica : Turčiansky Sv. Martin, 1940.

HRUŠOVSKÝ, František (ed.). *Slovenské národné zhromaždenie v Turčianskom Svätom Martine 1861* (zostavil a usporiadal Andrej Sládkovič). Matica slovenská : Turčiansky Sv. Martin, 1941.

HRUŠOVSKÝ, František. *Slovensko v dejinách strednej Európy*. Matica slovenská : Turčiansky Sv. Martin, 1939.

HRUŠOVSKÝ, František. Veľký kultúrny podnik malého národa. In *Slovensko*, roč. 4, 1937 – 1938, č. 5, s. 66-67.

HRUŠOVSKÝ, František. *Žije, žije duch slovenský*. Matica slovenská : Turčiansky Sv. Martin, 1944.

LIBA, Peter. *Vydavateľské dielo Matice slovenskej. Bibliografia s prehľadom*. Martin : Matica slovenská, 1963.

MARUNIAK, Peter – GRÁCOVÁ, Genovéva (eds.). *Život a dielo ďalších exilových pracovníkov*. Martin : Matica slovenská, 2010.

MAŤOVČÍK, Augustín. František Hrušovský o Slovenskej národnej knižnici. In *Knižnica*, roč. 12, 2011, č. 7-8, s. 66-68.

Stanovy vedeckých a umeleckých odborov Matice slovenskej, schválené na valnom zhromaždení Matice slovenskej dňa 23. apríla 1933 v Turčianskom Sv. Martine. Martin : Matica slovenská, 1933.

PETRANSKÁ ROLKOVÁ, Natália. *Matica slovenská a národná otázka v prvej Československej republike*. Martin : Matica slovenská, 2019.

ŠTILLA, Miloš. *Univ. Prof. PhDr. František Hrušovský, prvý syntetik slovenských dejín*. Banská Bystrica : Trian, 2002.

WINKLER, Tomáš – ELIÁŠ, Michal a kol. *Matica slovenská. Dejiny a prítomnosť*. Bratislava : Matica slovenská, 2003.

PhDr. Pavol Madura
Matica slovenská
P. Mudroňa 1
036 01 Martin, Slovakia
pavol.madura@matica.sk

Slovenské dejiny ako vrcholné dielo Františka Hrušovského

Róbert Letz

LETZ, Róbert. Slovak History as Masterpiece by František Hrušovský. In *Historický zborník*, Vol. 34, 2024, No. 1, pp. 47-70.

Abstract: The historian František Hrušovský's work „Slovak History“ ranks among the basic history books on Slovak modern historiography. It was created thanks to Hrušovský's scientific potential and at the same time his work as a history teacher and headmaster at the Gymnázium – grammar school in Kláštor pod Znievom. He probably wrote his work from 1936, i.e. in the period of the First Czechoslovak Republic. However, it was published during the changed polity and political situation in October 1939, i.e. during the First Slovak Republic. It was published in a total of six editions (the first three in 1939, the next three in 1940). The significance of the work „Slovak History“ is that it was the first modern synthesis of Slovak history, which included not only a scientific, but also a popularizing and didactic dimension. Hrušovský's concept of Slovak history as the history of an independent Slovak nation, living on its territory since the 5th century, followed the concepts of František V. Sasínek and Július Botto, but at the same time it was also a successful attempt at an organic connection with the earlier works of Samuel Timon, Juraj Sklenár, Juraj Fándly, and Ján Baltazár Magin. At the same time, it defined itself against the concepts of Czechoslovak or Hungarian history.

Keywords: František Hrušovský; Slovak Historiography; Syntheses of Slovak History.

Otázka koncepcie slovenských dejín

Hrušovského dielo *Slovenské dejiny* je potrebné chápať v širších historických a spoločenských súvislostiach. Základným postulátom tohto diela je svojbytnosť slovenského národa. Tým Hrušovský nadviazal na ideový prúd, ktorý pramenil od bernolákovcov a pokračoval, hoci s iným ideovo-filozofickým pozadím, štúrovcami. Slovenskí historici Július Botto a Franko V. Sasínek dospeli pri sústavnom tlaku maďarizácie koncom devätnásteho storočia k vlastným koncepciám slovenských dejín. Slováci sú pôvodným, kontinuitne prebývajúcim obyvateľstvom na svojom území. Sasínek bol presvedčený o ich autochtónnosti. Považoval ich za najstaršie etnikum v Uhorsku a odmietal príchod Slovanov v piatom a šiestom storočí. Podľa J. Botta je subjektom slovenských dejín slovenský národ ako osobitná mravná, kultúrna a politická entita. Slováci sa podľa Botta plnohodnotnou entitou stávajú až vtedy, keď aktívne vystupujú za svoju sebarealizáciu ako uvedomelý

dejnotvorný faktor.¹ Slováci teda boli národom v pravom zmysle slova až vtedy, keď sa takto aktívne a vedome prejavovali a preukázali schopnosť podieľať sa na správe štátu. Z tohto pohľadu boli stredoveké dejiny potlačené do úzadia z výnimkou Veľkomoravskej ríše. Sasinek ani Botto v nevypracovali vlastnú syntézu slovenských dejín.²

Zánik Rakúsko-Uhorska a vznik nových štátov na jeho území alebo ich časti vytvoril úplne nové spoločenské, politické a hospodárske pomery. Slovensko sa stalo v roku 1918 súčasťou Československej republiky (ČSR). Zásadná zmena pomerov sa prejavila v historiografii. Na novovytvorenej Univerzite Komenského v Bratislave a v rámci Matice slovenskej v Turčianskom Sv. Martine došlo k postupnému vybudovaniu inštitucionálnej bázy historickej vedy. Konceptia slovenských dejín tak, ako sa vytvorila ešte v Uhorsku a ako ju sformulovali Sasinek a Botto, sa však nemohla náležite rozvinúť. Bránila tomu ideológia československého národa, ktorá považovala Čechov a Slovákov za jeden národ. Odlišnosti medzi nimi pripisovala rôznym historickým podmienkam, v ktorých sa pôvodne jednotné etnikum vyvíjalo. Nový štát teda znamenal novú príležitosť, ktorá mala obnoviť na vyššom stupni vo vlastnom štáte pôvodnú československú národnú jednotu. To bolo želanie jej rozhodujúcich politických elít. V priestore, ktorý vytváralo demokratické zriadenie, však nebolo možné nadiktovať, aby obyvateľstvo jednoducho prijalo československé národné povedomie a začalo cítiť v intenciách československej národnej jednoty. Na úrovni historickej vedy sa koncepcia československej národnej jednoty reprezentovala tézou o spoločných československých dejinách. Ako výzvu pre historiografiu ju sformuloval Václav Chaloupecký, český historik pôsobiaci na Univerzite Komenského v Bratislave.³ Ideu slovenskej národnej svojbytnosti tento historik považoval za rozkol, za slepú uličku separatizmu a naivnej sebestačnosti, do ktorej sa Slováci dostali cez generáciu štúrovcov.⁴ Konceptia spoločných československých dejín sa opierala o historickú existenciu Veľkej Moravy ako prvého spoločného štátu a potom o dejiny historického českého štátu, pričom sa v dejinách Slovenska hľadali miesta, keď nebolo pevnou súčasťou Uhorska. Takto vnímané dejiny síce organicky nadväzovali na interpretáciu českých dejín spreď roka 1918, no slovenské dejiny sa v rámci tejto koncepcie stali apendixom českých dejín. Popri historickej koncepcii, vychádzajúcej z existencie československého národa, ďalej existovala historická koncepcia slovenských dejín, ktorú z mladšej slovenskej generácie rozvinul Daniel Rapant, Anton A. Baník a František Hrušovský. Konceptia československých národných dejín nebola ustálená a po celý čas trvania ČSR sa nevykryštalizovala do formy uspokojujúcej syntézy. Synteticky zamerané

¹ MÉŠÁROŠ, Július. Úvod. In BOTTO, Július. *Slováci, vývin ich národného povedomia*. Bratislava : Tatran, 1971, s. 11.

² Richard Marsina nazýva Sasinkovo dielo *Dejepis Slovákov z roku 1895 „syntetický náčrt dejín (Slovenska) a Slovákov“*. MARSINA, Richard. F. V. Sasinek: *Dejepis Slovákov* (Ružomberok, 1895). In MULÍK, Peter (ed.). *Čo písal o našich dejinách Franko Viťazoslav Sasinek*. Martin : Matica slovenská, 2015, s. 11; Dielo J. Botta *Slováci, vývin ich národného povedomia* (1906, 1910) nedosahuje parametre syntézy spôsobom spracovania aj obsahom. 90 % textu práce tvoria dejiny 19. storočia.

³ CHALOUPECKÝ, Václav. Československé dějiny. In *Český časopis historický*, roč. 28, 1922, s. 1-30.

⁴ CHALOUPECKÝ, Václav. Tisícročná poroba? In *Průdy*, roč. 8, 1924, č. 6, s. 342.

práce českých historiků Josefa Pekaře, Kamila Kroftu a neskôr Zdeňka Kalistu vychádzali primárne z českých dejín, pričom slovenské dejiny k nim boli neorganicky pričlenené. Práve F. Hrušovského môžeme zaradiť do mladej generácie slovenských historikov, ktorá odmietla uhorsko-maďarskú, ale aj československú koncepciu dejín a postupne dospela ku koncepcii osobitných slovenských národných dejín.

Prvý autor, ktorý sa pokúsil ako prvý o populárnu syntézu slovenských dejín, bol Janko Čajak, učiteľ a organizátor slovenského života, ktorý pôsobil medzi Slovákami v Báčskom Petrovci. Na túto úlohu sa podujal z iniciatívy slovenského evanjelického farára Pavla Jamárika, žijúceho v USA. Čajakova syntéza vyšla pod názvom *Dejepis Slovákov*⁵ v roku 1914 v Pittsburghu. Cieľom tohto diela bolo ukázať autochtónnosť Slovákov ako národa so starými a bohatými dejinami, ale aj poskytnúť mladšej generácii slovenských vystaňovalcov dielo, ktoré by im pomáhalo udržať si vlastné historické a národné povedomie. Čajakovo dielo možno označiť za pomerne vydarený pokus o populárnu syntézu slovenských dejín, ale nie z pera historika, ale spisovateľa. Zachytáva dejiny od praveku, pokračuje „povahou a vzdelanosťou starých Slovákov“, „Slovenským bájoslovím“, Veľkou Moravou, Uhorskom a veľký priestor venuje národnoobrodeneckému hnutiu v devätnástom storočí a maďarizácii. Dielo obsahuje bohatú obrazovú prílohu, niektoré obrázky sú dokonca farebné. Mimoriadne kvalitná bola sadzba, tlač a papier. Čajakovo dielo sa rozšírilo najmä medzi Slovákami v USA. Vzhľadom na nepriaznivé domáce pomery a prvú svetovú vojnu nemohlo byť distribuované na Slovensko. Po skončení vojny v nových podmienkach ČSR sa jeho nové vydanie na Slovensku nepriravilo.

Veľký záujem o Slovákov a ich dejiny prejavili niektoré české osobnosti. Český slovakofil Karel Kálal v roku 1914 vydal knihu *Slovensko v české škole*.⁶ Podáva prehľad dejín Slovenska a dokazuje príbuznosť a pôvodnú národnú jednotu Čechov a Slovákov. Prvé politické zjednotenie Čechov a Slovákov sa podľa neho uskutočnilo už v Samovej ríši.⁷ Po vzniku ČSR vydal v slovenčine ďalšie populárne dielo *Obrazy z dejín Slovenska*.⁸ Najväčšiu pozornosť venoval Veľkomoravskej ríši, lebo ju považoval za jadro dejín Slovenska.⁹ V tejto publikácii sa otvorene vyjadril: „Bárs som desiatky rokov dejinám učil a po celý život dejiny čítam, nepovažujem sa za historika. Slovenské dejiny píšem, pretože musia byť a nepíše ich nikto iný.“¹⁰ Kálal, hoci nehistorik, tak vystihol akútnu potrebu celistvého spracovania slovenských dejín a vstúpil do priestoru, ktorý nebol dostatočne zaplnený. Jeho pokus o syntézu dejín Slovenska vyšiel v češtine pod názvom *Přehled slovenských dějin*.¹¹ Je zaujímavé, že písal o dejinách Slovenska, ale používal aj termín slovenské dejiny. Slovenské dejiny chápal ako súčasť spoločných československých dejín a vyzdvihoval v nich spájajúce momenty. Slovákov považoval za súčasť českého národa.

⁵ ČAJAK, Janko. *Dejepis Slovákov*. Pittsburgh : Tlač Národných novín, 1914, 212 s.

⁶ KÁLAL, Karel. *Slovensko v české škole*. Praha : A. Holub, 1914, 168 s.

⁷ KÁLAL, Karel. *Slovensko v české škole*, s. 91.

⁸ KÁLAL, Karel. *Obrazy z dejín Slovenska*. Praha : A. Dyk, 1919, 38 s.

⁹ KÁLAL, Karel. *Obrazy z dejín Slovenska*, s. 1.

¹⁰ KÁLAL, Karel. *Obrazy z dejín Slovenska*, s. 1.

¹¹ KÁLAL, Karel. *Přehled slovenských dějin*. Praha : L. Mazáč, 1928, 207 s.

Za originálny pokus vytvoriť populárnu syntézu československých dejín možno považovať dielo amatérského historika, českého profesora na učiteľskom ústave v Banskej Bystrici Františka Kulhána *Ludové dejiny československé*. Toto dielo vydal Zemský učiteľský spolok v roku 1920 a v rozšírenom a doplnenom vydaní aj v roku 1922. Z hľadiska koncepcie dejín, ich interpretácie a štýlu môžeme k dielu F. Kulhána zaradiť dielo Antonína Rezka, Jana Dolenského a Jaroslava Kosinu *Obrázkové dějiny národa československého*, vydané v roku 1923,¹² ktoré bolo doplnenou a rozšírenou verziou rovnomeného diela týchto autorov z roku 1910, ale aj dielo Františka Hrnčířa *Obrázkové dějiny národa československého*, vydané v roku 1923,¹³ a v slovenčine v roku 1924 vydané dielo Františka Hrnčířa a Antonína Machta *Obrázkové dějiny národa československého*.¹⁴

František Hrušovský a otázka syntézy slovenských dejín

Je zaujímavé, že otázka odbornej syntézy slovenských dejín nebola nastolená akútne krátko po vzniku ČSR a nevznikol ani podobný pokus vydať „ľudové slovenské dejiny“. Historici pôsobiaci na Univerzite Komenského, ani historici sústredení v Historickom odbore Matice slovenskej si nepostavili ako prioritu vytvorenie syntézy slovenských dejín. Veci sa ujal národno-obranný spolok Slovenská liga na Slovensku, ktorého vedenie sa začalo myšlienkou vydať syntézu slovenských dejín zaoberať v roku 1931. V roku 1934 Literárny odbor Slovenskej ligy založil historickú komisiu s cieľom vydať syntézu slovenských dejín. Členstvo v tejto komisii prijali viacerí významní slovenskí historici a archivári.¹⁵ Do tejto iniciatívy bol od začiatku zaangažovaný F. Hrušovský, ktorý na začiatku roka 1936 predložil návrh na rozdelenie úloh medzi jednotlivých členov historickej komisie. Komisia sa však pravidelne neschádzala a počiatočný živý záujem nevyústil do napísania očakávanej syntézy.

Súčasne s iniciatívou Slovenskej ligy na Slovensku sa myšlienkou vydať kolektívnu syntézu slovenských dejín zaoberal aj ďalší spolok – Spolok sv. Vojtecha, najväčší konfesionálny spolok katolíckych Slovákov. V januári 1933 oslovil Literárnovedný odbor Spolku sv. Vojtecha dvanásť slovenských historikov a archivárov – medzi nimi F. Hrušovského – s ponukou napísať spoločné populárne dielo *Obrázkové slovenské dejiny*. Hrušovský mal vypracovať pre toto dielo kapitolu, ktorá by zachytávala roky 822 – 1301 v rozsahu 40 tlačených strán. Celkový rozsah práce mal byť 500 strán.¹⁶ Hrušovský s participáciou na projekte súhlasil. Dielo sa zrejme pre krátkosť času a pomaly napredujúce práce pri písaní rukopisov nepodarilo realizovať. Spolok sv. Vojtecha

¹² REZEK, Antonín – DOLENSKÝ, Jan – KOSINA, Jaroslav. *Obrázkové dějiny národa československého*. Praha : J. Svátek, 1923, 364 s.

¹³ HRNČÍŘ, František. *Obrázkové dějiny národa československého*. Praha : J. Svátek, 1923, 374 s.

¹⁴ HRNČÍŘ, František – MACHT, Anton. *Obrázkové dějiny národa československého*. Praha : J. Svátek, 1924, 384 s. Antonín Macht si ako autor publikácie uvádza slovenské znenie krstného mena Anton. V skutočnosti išlo o českého stredoškolského profesora pôsobiaceho na Slovensku.

¹⁵ LETZ, Róbert. *Dejiny Slovenskej ligy na Slovensku (1920 – 1948)*. Martin : Matica slovenská, 2000, s. 176-178.

¹⁶ ANGYAL, Michal. *Život a dielo prof. Františka Hrušovského*. Diplomová práca. Bratislava : Filozofická fakulta UK, 2009, s. 39.

však mal na projekte aj ďalej záujem. Preto ho v roku 1936 opäť aktualizoval. Malo ísť o dvojzväzkové ilustrované dielo s rozsahom 1 600 strán. Vytvorila sa redakčná komisia budúceho kolektívneho diela, ktorú tvorili F. Hrušovský, Juraj Hodál a Anton A. Baník. Hrušovský priebežne na svojej časti syntézy pracoval. V roku 1937 sa už nemusel sústreďovať na práce v rámci projektu Slovenskej ligy na Slovensku, ktorý už nebol aktuálny. O priebehu prác na projekte v rámci Spolku sv. Vojtecha podal referát v roku 1937, no správa spolku ho kritizovala za nedodanie sľúbených ukážok rukopisu pre subskripčný prospekt.¹⁷ Termín vydania diela bol stanovený na 31. december 1938, no nebol dodržaný a na tvorbe diela sa napokon nepokračovalo.

Paralelne s iniciatívami vytvoriť kolektívnu syntézu slovenských dejín sa F. Hrušovský zaoberal myšlienkou napísať takúto syntézu samostatne, prípadne ako učebnicu slovenských dejín pre stredoškôľakov. Počiatky tejto myšlienky treba podľa vyjadrenia samotného Hrušovského hľadať ešte na začiatku jeho pedagogického pôsobenia na gymnáziu v Kláštore pod Znievom, kde nastúpil v roku 1931. Zrodila sa počas príprav a realizácie vyučovania dejepisu, keď sa Hrušovský sústredil na vyučovanie slovenských dejín a študenti sami zachytávali, prepisovali a rozmnožovali jeho prednášky: „Keď som sám začal vyučovať na strednej škole, nemohol som sa nijako zmieriť s myšlienkou, aby sa i moji žiaci učili v dejepise o všetkých národoch sveta a o dejinách svojho národa a svojej domovine aby sa nedozvedeli nič. I keď som podľa platných a záväzných učebných osnov musel prednášať i české dejiny, nedal som sa zviazať ani duchom týchto osnov, ani tendenciou učebníc a najmä v ôsmej triede prednášal som ‚československé‘ dejiny tak, že obširne a podrobne state o českých dejinách redukoval som na najmenšiu mieru, aby som získal dostatok času na prebratie dejín slovenských. Keďže pre slovenské dejiny nemali sme nijakej príručky, musel som sa sám dôkladne pripravovať na každú vyučovaciu hodinu, preštudoval som si nielen príslušnú literatúru, ale v nejednom prípade siahol som priamo po prameňoch, aby som podal žiakom dlhá možnosti spoľahlivý a presný výklad o tom-ktorom úseku slovenskej histórie... Pravda, neuspokojil som sa len s tým, že som prednášal, usiloval som sa svoje výklady viesť tak, aby žiaci spolu so mnou rozoberali jednotlivé udalosti a aby sami vyvodzovali z nich príslušné závery a aby tieto závery konfrontovali s našou národnou prítomnosťou. Pravda, pri takomto spôsobe vyučovania museli žiaci sledovať výklad, nestihli si robiť ani poznámky a jednako vyloženie látky i bez kníh i bez súvislých poznámok dobre ovládali, ba zapamätali si i také podrobnosti, ktoré som ani nežiadal... Takéto školské prednášky, opakované rok po roku najmä v ôsmej triede, bolo treba dopĺňovať, prehĺbovať, rozširovať a i zo stránky pedagogickej zdokonaľovať, aby sa dosiahol nielen didaktický, ale i výchovný cieľ, ktorý majú národné dejiny v škole. Z poznámok, ktoré zachytili obsah mojich výkladov, žiaci zrekonštruovali celé kapitoly, kúpili kdesi starý písací stroj, na ktorom si tieto prednášky rozmnožovali, aby sa z nich mohli pripravovať na maturu. Netreba vari ani spomínať, že pri maturách na našom ústave hovorilo sa skoro len o slovenskej histórii. Takéto prednášky sa na ústave dedili, žiaci si ich dopĺňovali, tak že si stvorili príručku slovenských dejín sami. Pravda,

---

¹⁷ Slovenská národná knižnica – Literárny archív Martin (SNK – LA), sign. 102 C 38. List tajomníka Spolku sv. Vojtecha V. Vnuka F. Hrušovskému, Trnava 13. 11. 1938.

i ja sám zaoberal som sa myšlienkou napísať nejakú krátku učebnicu slovenských dejín, hoci som vedel, že takáto príručka i tak by sa nedostala do škôl ako úradne schválená učebnica.“¹⁸ Hrušovský teda uvažoval, že by vytvoril „príručku slovenských dejín, ktorá by mohla byť učebnicou pre žiakov VIII. triedy, ale ktorá by i neštudenta mohla poučiť o slovenskej histórii“.¹⁹

Ešte v roku 1936 Hrušovský publikoval dielo *Prehľad slovenských dejín*.²⁰ Predstavil v ňom tézy slovenských dejín ako prípravnú fázu, smerujúcu k celkovej syntéze. Toto dielo svedčí o tom, že Hrušovský sa už v tom čase seriózne zaoberal myšlienkou napísania syntézy slovenských dejín. Ešte v roku 1938 uverejnil v poľštine dielo pod názvom *Zarys dziejow slowackich do r. 1918*.²¹ Ide o stručné prehľadové synteticky poňaté dielo s ilustráciami. Hrušovského text vyšiel samostatne aj v rámci zborníka *Słowacja i Słowacy II*.²² Zborník obsahoval aj štúdie o dejinách slovenskej kultúry, literatúry a jazyka od Władysława Semkowicza, Władysława Bobeka a Henryka Batowského. Nasledovalo dielo *Slovensko v dejinách strednej Európy*,²³ kde vyjadril ideové postuláty slovenských dejín v širších kultúrno-historických súradniciach strednej Európy, pričom sa usiloval vystihnúť miesto a význam Slovenska v tomto geografickom a historickom priestore. Toto dielo síce vyšlo v roku 1939, no podľa vyjadrenia F. Hrušovského tu išlo o vydanie jeho prednášky pre delegátov miestnych odborov Matice slovenskej v Martine z roku 1937: „Kedže v delegátoch miestnych odborov schádzajú sa na valné zhromaždenie do Martina vzácní národní a kultúrni pracovníci z celého Slovenska, ktorí konajú veľmi záslužnú prácu po slovenských mestách a dedinách, zaumienil som si, že práve týmto statočným udržiavateľom národného ducha budem prednášať o dejinnom vývine slovenského národa. Zhromaždenie vypočulo túto prednášku s veľkým záujmom a žiadalo, aby prednáška vyšla tlačou. Matica slovenská vydala ju potom v samostatnej knižočke pod názvom ‚Slovensko v dejinách strednej Európy‘.“²⁴ Spomenuté publikačné a prednáškové aktivity boli pre Hrušovského dobrou prípravou pre tvorbu syntézy slovenských dejín. Sám ich nazval „výsledkom dlhého uvažovania a zároveň prípravou k vlastnej príručke o slovenských dejinách“.²⁵

Kľúčovým momentom pre napísanie Hrušovského syntézy slovenských dejín bol jeho nástup do funkcie vedeckého tajomníka Matice slovenskej v roku 1937. Táto nová

---

¹⁸ SNK – LA, sign. 102 F 24, Hrušovský, František: Rozhovor o „Slovenských dejinách“. Nedatované, asi december 1939.

¹⁹ SNK – LA, sign. 102 F 24, Hrušovský, František: Rozhovor o „Slovenských dejinách“. Nedatované, asi december 1939.

²⁰ HRUŠOVSKÝ, František. *Prehľad slovenských dejín*. [b. m.] : [b. v.], 1936, 30 s.

²¹ HRUŠOVSKÝ, František. *Zarys dziejow slowackich do r. 1918*. Kraków : Sekcja Słowackiego Towarzystwa Słowiańskiego, 1938, 114 s.

²² SEMKOWICZ, Władisław. *Słowacja i Słowacy II*. Kraków : Sekcja Słowackiego Towarzystwa Słowiańskiego, 1938, 404 s.

²³ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovensko v dejinách strednej Európy*. Martin : Matica slovenská, 1939, 45 s.

²⁴ SNK – LA, sign. 102 F 24, Hrušovský, František: Rozhovor o „Slovenských dejinách“. Nedatované, asi december 1939.

²⁵ SNK – LA, sign. 102 F 24, Hrušovský, František: Rozhovor o „Slovenských dejinách“. Nedatované, asi december 1939.

pozícia mu vytvorila väčší priestor pre realizáciu jeho historickej práce. Na valnom zhromaždení Matice slovenskej 21. apríla 1938 v Turčianskom Sv. Martine sa diskutovalo na tému spracovania slovenských dejín: „Slovenská história a naše stredné školy. Aj o tomto aktuálnom námete sa so zápalom hovorilo a konštatovalo sa, že naša mládež ešte aj dnes veľmi málo sa učí o našich slovenských dejinách. Aj tu urobí MS záslužnú vec. Vydá slovenské dejiny, ktoré píše direktor Dr. Hrušovský zo Znieva. Hrušovského slovenská verejnosť pozná. Bude to iste to, po čom túžime. Daj, Bože!“²⁶ Z tejto správy vyplýva, že Hrušovský už pracoval na svojej syntéze slovenských dejín, že toto dielo mala vydať Matica slovenská a že malo ísť o populárne dielo, zrozumiteľné aj stredoškólakom. Hrušovský o svojom zámere diskutoval so svojimi kolegami z Matice slovenskej. Podľa jeho vyjadrenia: „Boli sme presvedčení, že populárne napísaná knižka o slovenských dejinách posilnila by v celom národe vieru, že slovenský národ, ktorý nezahynul v búrkach dlhých storočí, prežije i búrlivé vlnobitie súčasných udalostí.“²⁷ Postupujúce práce na syntéze musel Hrušovský asi na mesiac prerušiť po vyhlásení všeobecnej mobilizácie 23. septembra 1938. Narukoval k svojmu vojenskému útvaru. Medzitým došlo k podpísaniu Mnichovskej dohody a k vyhláseniu autonómie Slovenska 6. októbra 1938. Hrušovský sa udržiaval v kondícii a organizoval prednášky pre vojakov, ktorí prejavovali záujem o slovenské dejiny z hľadiska hlbšieho vysvetlenia práve prebiehajúcich historických udalostí: „Po cvičeniach vykladal som im o tom, akou cestou dostal sa slovenský národ až k tomuto stupňu svojho národného a politického vývinu. Vojaci počúvali, krútili hlavami, kládli mi mnoho otázok a mal som dojem, že začínajú chápať, čo sa vlastne deje. V udalostiach, ktoré sa okolo nás i u nás odohrávali, tušili sme veľkosť historických prevratov a cítili sme, že i otázka slovenskej národnej samobytnosti blíži sa k svojmu rozuzleniu. Ale táto búrlivá prítomnosť, ktorú sme s nádejou i s úzkosťou v duši prežívali, mohla byť prístupná správne chápaniu len vtedy, ak sme ju chápali z perspektívy dlhých storočí slovenskej histórie. Slovenská história dávala tejto prítomnosti pravý zmysel, a preto bolo treba napísať a vydať knižku, ktorá by túto historickú súvislosť vystihla a sprístupnila širokým vrstvám slovenského národa.“²⁸

Uvedené skutočnosti jasne dokazujú, že Hrušovský nepísal svoju syntézu slovenských dejín na objednávku politického režimu po októbri 1938, resp. po marci 1939, ale pripravoval a tvoril ju cieľavedomejšie najneskôr od roku 1936. Táto skutočnosť sa odrazila na obsahu diela, hoci sa nevyhol „aktualizácii“ vzhľadom na zásadnú zmenu politických pomerov v jeseni 1938.

Analýza Hrušovského Slovenských dejín

V zmenených spoločenských a politických podmienkach po vyhlásení autonómie Slovenskej krajiny 6. októbra 1938 Hrušovský ako dôležitý vonkajší impulz vzniku svojho syntetického diela uviedol list vládneho radcu ministerstva školstva autonómnej

²⁶ Drobnice o valnom zhromaždení Matice slovenskej. In *Slovenský hlas*, roč. 1, 3. 5. 1938, č. 101, s. 5.

²⁷ SNK – LA, sign. 102 F 24, Hrušovský, František: Rozhovor o „Slovenských dejinách“. Nedatované, asi december 1939.

²⁸ SNK – LA, sign. 102 F 24, Hrušovský, František: Rozhovor o „Slovenských dejinách“. Nedatované, asi december 1939.

vlády Matúša Stolárika z decembra 1938, v ktorom ho v mene ministra školstva Matúša Černáka vyzval, aby upravil svoju prehľadnú prácu o slovenských dejinách, ktorá vyšla v zborníku *Słowacja i Słowacy II*. Podľa Hrušovského vyjadrenia: „Sľúbil som, že túto prácu doplním a prepracujem, aby slovenské školy mali aspoň akú-takú pomôcku. Ale keď som si túto prácu pozorne prečítal, presvedčil som sa, že je napísaná tak stručne a podáva slovenské dejiny tak prehľadne, že môže azda dobre vyhovieť pre zbežné informovanie cudzinca, ale ani zo stránky didaktickej, ani zo stránky pedagogickej nemôže vyhovieť svojmu poslaniu v slovenskej škole. Preto som sa rozhodol, že dľa možnosti v najkratšom čase napíšem novú knižku.“²⁹ Tento list mohol pôsobiť povzbudzujúco ako vonkajší faktor na Hrušovského rozhodnutie pokračovať v začatej práci na syntéze slovenských dejín.

F. Hrušovský svoje dielo napokon vydal v októbri 1939 pod názvom *Slovenské dejiny*.³⁰ Celkovo vyšli v šiestich vydaniach (prvé tri vyšli od októbra do decembra 1939, ďalšie tri vydania vyšli v priebehu roka 1940). Hrušovského koncepcia slovenských dejín nadväzovala na koncepcie F. V. Sasinka a J. Botta, no zároveň bola aj vydareným pokusom o organické prepojenie so staršími prácami Samuela Timona, Juraja Sklenára, Juraja Fándlyho a Jána Baltazára Magina. Hrušovský vymedzil širší a užší predmet slovenských dejín. Širším predmetom slovenských dejín sú podľa neho dejiny slovenského územia so všetkými kultúrami a etnikami, ktoré na tomto území žili a žijú. Užším predmetom slovenských dejín sú dejiny slovenského národa v hraniciach jeho vlasti – Slovenska aj mimo nich. Svoju koncepciu slovenských dejín postavil na týchto postulátoch: 1. Kontinuita a nepretržitosť snažení všetkých generácií, pričom každá z nich má svoje miesto a plní určitú úlohu v konkrétnej historickej epoche; 2. Priestor, považovaný za vlasť (domovinu), v ktorej sa realizuje život národa; 3. Národ ako spoločenstvo nielen formované v minulosti, ale otvorené s nádejou do budúcnosti; 4. Ľudovosť – slovenské dejiny sú najmä dejinami slovenského ľudu a nie dejinami vládnucich rodov a panovníkov.³¹ V predhovore svojho diela Hrušovský označil cieľovú skupinu, pre ktorú je jeho dielo určené: „Pre všetkých verných Slovákov, žijúcich v slobodnej slovenskej vlasti i za jej hranicami... a chcel by som ju dať do rúk najmä mladému slovenskému pokoleniu, ktoré v plnom vedomí svojej veľkej úlohy a historickej zodpovednosti vstupuje do nového slovenského života.“³² Znamená to, že Hrušovský *Slovenské dejiny* písal tak, aby oslovili najmä mladšiu generáciu, ktorá mala nadobudnúť hlbší a osobnejší vzťah k národným dejinám. Práve tu mohol uplatniť svoje bohaté pedagogické skúsenosti z pôsobenia na patronátnom gymnáziu v Kláštore pod Znievom. Na druhej strane myslel pri písaní svojho diela aj na širšiu slovenskú verejnosť, ktorá nemá ani základné znalosti z dejín, nepozná rôzne odborné termíny a potrebuje populárnu syntézu slovenských dejín ako národno-zjednocujúci faktor: „Pravda, v prvom rade chcel som napísať knižku tak, aby mohla byť učebnicou, aby sa mohla dostať do rúk slovenskej študujúcej mládeže, aby

²⁹ SNK – LA, sign. 102 F 18, Hrušovský, František: Niekoľko poznámok pre recenzenta Slovenských dejín. Nedatované, asi december 1939.

³⁰ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*. 1. vyd. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1939, 448 s.

³¹ HRUŠOVSKÝ, František. O znalosti slovenských dejín. In *Slovák*, roč. 21, 21. 12. 1939, č. 293, s. 8; HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1939, s. 12-13.

³² HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 5.

mohla priniesť do novej slovenskej školy nového slovenského ducha. Národné dejiny vyučujú sa na strednej škole iba v dvoch triedach, v prvej a ôsmej, v ostatných triedach len v širokom rámci svetových dejín. Zameril som svoju prácu tak, aby mohla byť učebnicou v najvyššej triede stredných škôl, učiteľských ústavov a odborných škôl, ale aby zároveň bola prístupná i žiakom iných tried, iných škôl, ba i neštudujúcej mládeži, ktorá poučenie o slovenskej minulosti potrebuje. Bolo treba učebnú látku spracovať tak, aby knižka mohla byť učebnicou pre široké vrstvy slovenskej študujúcej mládeže a nie len pre jednu triedu jedného druhu škôl. Pri takomto spracovaní riadil som sa predovšetkým svojimi viac ako desaťročnými skúsenosťami pri vyučovaní dejepisu na strednej škole.³³ Zameranie na mladých a zároveň na širšie vrstvy slovenského obyvateľstva vysvetľuje prítlačlivý spôsob spracovania *Slovenských dejín*, ktoré majú didaktický rozmer, no sú viac ako učebnicou. Dielo je písané zrozumiteľným, pútavým jazykom, bohato ilustrované a – čo možno považovať za modernú didaktickú vymoženosť – vybavené rôznymi písomnými prameňmi od staroveku až po moderné dejiny. Hrušovského *Slovenské dejiny* obsahujú vyše 250 obrázkov a 7 máp. Obrazovú časť diela zostavil a upravil matičný výtvarník a známy slovenský historik umenia Jozef Cincík. Robil to postupne po kapitolách, ako mu ich Hrušovský po dopísaní prinášal.³⁴ Takýto prístup umožňoval uchopiť dejiny v ich rozmanitosti a bohatosti, doslova vtiahnuť čitateľa do deja.

Hrušovský si bol ako dlhoročný skúsený pedagóg vedomý, aká dôležitá je atraktívnosť diela, aby ho ľudia čítali a aby mu rozumeli a osvojili si ho. Sám sa o tom vyjadril: „Musel som sa vyhýbať všetkému, čo by mohlo čitateľa odpudzovať, nudiť a unavovať. Bolo treba obmedziť látku tak, aby jednotlivé kapitoly neboli nabité množstvom faktov, letopočtov, mien, lebo vtedy strácala by sa súvislosť, žiak musel by látku nadrieť bez toho, aby ju mohol chápať a primeraným spôsobom stráviť. Staral som sa o to, aby sa žiak z minulosti svojho národa naučil to, čo je potrebné, aby sa vedel na slovenskú históriu dívať, aby jej rozumel a aby mal o ňu záujem, ktorý by ho nútil svoje vedomosti v tomto smere dopĺňať. A nie v poslednom rade chcel som nenápadne žiaka presvedčiť o tom, že slovenský národ práve pre svoju minulosť si zasluhuje, aby sme ho milovali a svoju lásku k národu vteľovali v činy, ktoré dajú slovenskému životu pevný základ a pevný smer. Pravda, tomuto hľadisku musel som prispôbiť i sloh knižky. Pretože učený štýl, ktorým boli napísané doterajšie z češtiny preložené učebnice, svojou ťažkopádnosťou a hutnosťou priamo odoberal žiakovi chuť k študovaniu dejepisu, usiloval som sa vety štylizovať tak, aby boli jasné, krátke, bez zbytočných cudzích slov, aby zneli presvedčivo a aby sa celá kapitola dala bez únavy a bez klesania záujmu prečítať.“³⁵

Atraktívnosť Hrušovského diela zvyšovalo aj zaradenie písaných historických prameňov priamo do textu diela. Autor argumentoval ich didaktickým využitím na hodinách dejepisu, prekonaním ich neprístupnosti a rozptýlenosti, konkretizáciou historických

³³ SNK – LA, sign. 102 F 18, Hrušovský, František: Niekoľko poznámok pre recenzenta *Slovenských dejín*. Nedatované, asi december 1939.

³⁴ SNK – LA, sign. 102 F 24, Hrušovský, František: Rozhovor o „*Slovenských dejinách*“. Nedatované, asi december 1939.

³⁵ SNK – LA, sign. 102 F 18, Hrušovský, František: Niekoľko poznámok pre recenzenta *Slovenských dejín*. Nedatované, asi december 1939.

udalostí, autenticitou jazyka prameňov, ktorú nedokáže nahradiť prerozprávanie jeho obsahu, ani jeho interpretácia. Podľa Hrušovského vyjadrenia: „Zdalo by sa, že tieto texty, ak sa už v učebnici vôbec uvádzajú, mohli sa dať na koniec knižky ako prílohy. Že sa autor jednako rozhodol dať úplný text týchto dokumentov priamo do príslušných kapitôl, to má svoje veľmi vážne príčiny. Predovšetkým ide o to, že tieto dokumenty si zasluhujú, aby sa im dostalo patričnej pozornosti predovšetkým v škole... je treba sa s nimi dôkladne a podrobne oboznámiť, je treba chápať ich obsah, ich ducha, ich formálnu stránku, aby sme ich vedeli v plnej miere oceniť. Pretože doteraz sa v slovenskej škole iba spomenuli a ani žiak a často ani učiteľ alebo profesor nemal o nich jasnú predstavu, je treba, aby i žiak i učiteľ a každý inteligentný Slováč prišiel s týmito dokumentami do bezprostredného styku... Keďže všetky tieto dokumenty sú dosť ťažko prístupné, bolo ich treba aspoň teraz zaradiť do knižky, ktorá oživuje slovenskú minulosť, aby slúžila slovenskej prítomnosti. Námetka, že mohli by sa nahradiť výstižným obsahom, neobstojí nielen preto, čo sme už uviedli vyššie, ale najmä preto, že každý obsah a výťah je v porovnaní s celým textom týchto krásne štylizovaných základných historických dokumentov iba nepodarený a bezfarebný tieň. Po takomto dôkladnom a podrobnom rozboře v škole bude možné o týchto dokumentoch písať školské, domáce, ba i maturitné písomné práce, takže sa znalosť slovenského národného života i týmto spôsobom bude prehlbovať.“³⁶ Hrušovský mal na mysli najmä tie historické dokumenty, ktoré zachytávali štátoprávny vývin Slovákov. Na koniec *Slovenských dejín* Hrušovský zamýšľal zaradiť rozsiahlejšiu bibliografiu, ktorá mala pomôcť čitateľom lepšie sa orientovať a prípadne si vyhľadať ďalšie publikované práce na hlbšie štúdium. Najmä z kapacitných dôvodov však od tohto zámeru upustil. Bibliografia mala vyjsť samostatne ako „doplnok k Slovenským dejinám“.³⁷ Mala obsahovať nielen odbornú literatúru, ale aj historickú beletriu, zoznam hudobných diel a výtvarných diel, ktoré sa vzťahovali k slovenským dejinám.³⁸ Tento zámer sa napokon nerealizoval.

Pri hodnotení Hrušovského diela je potrebné zdôrazniť jeho zmysel pre proporčnosť. Pritom musel prekonať základnú ťažkosť – nedostatočnú a nerovnomernú spracovanosť celých časovo dlhých úsekov slovenských dejín, ale aj odlišné interpretácie rovnakých historických udalostí. Hrušovský tento problém riešil vytvorením väčšieho množstva menších kapitol, medzi ktorými sa usiloval nachádzať obsahové a kauzálne súvislosti a väzby. Bližšie svoju metódu spracovania charakterizoval nasledovne: „Niť dejinnej súvislosti sa preto často pretrhla, vznikla medzera, ktorú nebolo možné vyplniť tak, aby obraz bol úplný a jasný. V takýchto prípadoch, keď o rozličných problémoch slovenskej histórie sú možné diskusie, bolo treba zaujať také stanovisko, ktoré zdá sa najpriateľnejším, a preto bolo treba vyhýbať sa všetkým dohadom a kombináciám, ktoré v knižke výchovného a praktického poslania nemajú miesto, mohli by budiť nedôveru

³⁶ SNK – LA, sign. 102 F 18, Hrušovský, František: Niekoľko poznámok pre recenzenta *Slovenských dejín*. Nedatované, asi december 1939.

³⁷ SNK – LA, sign. 102 F 24, Hrušovský, František: Rozhovor o „*Slovenských dejinách*“. Nedatované, asi december 1939.

³⁸ SNK – LA, sign. 102 F 24, Hrušovský, František: Rozhovor o „*Slovenských dejinách*“. Nedatované, asi december 1939.

a zmätok... Pretože som všetky tieto ťažkosti poznal a mal som s nimi často do činenia, aby som súvislosť dejinného vývinu slovenského národa v priestore dlhých storočí jednako len pevne naznačil, riešil som vec tak, že som látku zoskupoval okolo významnejších udalostí, ktoré sa vo svojich príčinách a následkoch aspoň čiastočne stýkali. Preto celá knižka obsahuje do 50 kapitoliek, ktoré obsahove a spolu súvisia a tvoria viac-menej ucelené state. Takto rozčlenená látka tvorí ohnivá v súvislej reťazi dejinného vývinu slovenského národa.³⁹ Rozdelenie *Slovenských dejín* na menšie kapitoly však nebolo len metodologickou nutnosťou, malo aj veľmi dôležitý didaktický význam. Kratšie kapitoly si totiž nevyžadovali dlhšiu sústredenú pozornosť čitateľa a umožnili lepšiu percepciu jednotlivých tém. *Slovenské dejiny* Hrušovský vnútorne rozčlenil na 55 kapitol, z toho prvé tri mali propedeutický charakter. Iba jedna kapitola – Veľká Morava – sa vnútorne člení na podkapitoly. Rozsahom tejto kapitoly Hrušovský vedome zvýraznil význam tohto štátneho útvaru v slovenských dejinách. Rozsah jednotlivých kapitol je vyvážený a približne rovnaký. Zásadu proporčnosti autor sledoval pri rozdelení jednotlivých historických epoch, čo je zrejmé z percentuálneho rozdelenia textu jeho diela. Pritom sa neodvážil vytvoriť osobitnú periodizáciu slovenských dejín, no vedel, že by mala byť iná ako maďarská alebo česká: „Aby sa zdôraznila aspoň čiastočná samostatnosť historického vývinu slovenského národa, bolo treba odmietnuť aplikovanie českých alebo uhorských spôsobov rozdeľovania dejín a ponechať túto (z praktického a najmä výchovného hľadiska) menej páľčivú otázku stranou. Ak máme na mysli praktické poslanie tejto prvej knižky slovenských dejín, vtedy jej rozdelenie na krátke kapitolky (vyhovujúce najmä školským potrebám, potrebám prípadných kurzov atď.), zdá sa najúčelnejším.“⁴⁰ Pri aplikovaní všeobecnej historickej periodizácie dáva Hrušovského syntéza nasledovný obraz o percentuálnom rozdelení jednotlivých období: Propedeutické kapitoly, pravek a starovek (5 %), stredovek (30 %), novovek (20 %), devätnáste storočie (20 %), dvadsiate storočie (25 %). Dôraz na devätnáste a dvadsiate storočie vysvetľuje autorovo úsilie podrobnejšie zachytiť slovenský národný pohyb až po aktuálne dianie v dvadsiatom storočí. Hrušovský sledoval koncepciu tematicky a obsahovo vyváženej syntézy. Preto do svojho diela proporčne zahrnul politické dejiny, kultúrne dejiny, hospodárske a sociálne dejiny, pričom ich vzájomne prepojil do jedného celku. Je zaujímavé a na svoju dobu ojedinelé, že Hrušovský venoval veľkú pozornosť sociálnym dejinám, ktoré približujú spôsob života ľudí z rôznych sociálnych vrstiev spoločnosti, ich obydlia, stravu, odievanie, dobové zvyky. Tým viac objavil dimenziu sociálnych dejín a zatriktívnil dejiny ako celok. Záujem o sociálne dejiny je evidentný aj z výberu obrázkov. Hrušovský vo svojich *Slovenských dejinách* vyzdvihol udalosti, ktoré sa dotýkali Slovenska, no nevínal ich izolovane, ale v kontexte a v spojitosti s dianím v strednej Európe a v Európe vôbec. Nechal vyniknúť významným osobnostiam z rôznych oblastí spoločenského života a zdôraznil ich originalitu a prínos v slovenských dejinách.

³⁹ SNK – LA, sign. 102 F 18, Hrušovský, František: Niekoľko poznámok pre recenzenta Slovenských dejín. Nedatované, asi december 1939.

⁴⁰ SNK – LA, sign. 102 F 18, Hrušovský, František: Niekoľko poznámok pre recenzenta Slovenských dejín. Nedatované, asi december 1939.

Hrušovský sa vo svojom diele usiloval u čitateľa vzbudiť hlboký vnútorný cit k Slovensku, ktorý má vychádzať z vedomia spoločnej národnej spolupatričnosti Slovákov, z vedomia ich etnickej a kultúrnej autochtonnosti, kontinuity s úsilím minulých generácií, obetujúcich sa, tvoriacich hodnoty a odovzdávajúcich ich ďalej, a to aj napriek nepočetnosti a nepriaznivým podmienkam vývinu. Slováci sa ako národ vykryštalizovali v dejinách vďaka hlbokkej historickej skúsenosti a kladným, pozitívnym silám. Hrušovského filozofia slovenských dejín bola úzko prepojená s kresťanstvom a jeho hodnotovým systémom, ktorý Slováci prijali a podľa neho usporadúvali svoj život. Hrušovský chápal a interpretoval slovenské dejiny práve v naviazanosti na kresťanstvo, ktoré ich zásadne ovplyvňovalo.⁴¹

Tento hlboký citový vzťah k Slovensku nemal u Hrušovského iba etický, ale aj estetický rozmer: „Slovenská krajina je tá krásna zem, ktorú od viac ako tisíc rokov obýva slovenský národ ako svoju vlasť. Táto zem je posvätená krvou našich predkov, ktorí ju bránili proti všetkým nepriateľom. Pôdu tejto krajiny zúrodňovala práca našich otcov a praotcov, aby rodila chlieb pre slovenský národ. V tejto zemi odpočívajú kosti slovenských predkov, ktorí ju pokladali za svoju domovinu. Slovenská krajina, ako vlasť slovenského národa je odvekým domovom všetkých Slovákov, ktorí na tomto území žijú alebo z územia Slovenska pochádzajú.“⁴² Hrušovský si ako historik uvedomoval dôležitý moment slovenských dejín – dlhodobú absenciu vlastnej historickej štátnosti. Slováci sa nemohli v tomto prípade oprieť o svoju historickú štátnosť ako Česi, Chorváti alebo Poliaci. Toto historické „znevýhodnenie“ preklenul poukazom na Nitrianske kniežatstvo a Veľkú Moravu a väčším dôrazom na tieto úseky slovenských dejín, ktoré mali suplovať chýbajúcu slovenskú štátnosť. Tento argument pôvodnej slovenskej štátnosti je potrebné vnímať v dobovom kontexte ako podporný s aktualizáčnym a legitimizačným významom vo vzťahu k slovenskému štátu, ktorý vznikol v roku 1939. Slováci sa vo svojich dejinách akoby vrátili na ich historický počiatok, nadviazali tam, kde pred viac ako 1000 rokmi skončili, alebo presnejšie prerušili vývin vo svojom osobitnom štátnom rámci. Nitrianske kniežatstvo a Veľká Morava tak plne historicky odôvodnili existenciu Slovenskej republiky z rokov 1939 – 1945. „Slovenská republika, obnovený štát múdreho kniežaťa Pribinu a mocného kráľa Svätopluka, je výsledkom tisícročného dejinného vývinu, vznikla z vôle zjednoteného slovenského národa, rastie z práce a obetí každého verného Slováka.“⁴³

Absenciu vlastnej štátnosti Hrušovský riešil aj prenesením ťažiska pozornosti na slovenský ľud a národ ako subjekt slovenských dejín a zdroj vitálnej životodarnej sily: „Slovenský národ len na začiatku svojich dejín mal svoj slobodný, samostatný štát a svojich vlastných vladárov. Dlhé storočia svojich dejín prežil náš národ v cudzom štáte, pod vládou neslovenských panovníkov. Slovenské dejiny teda nie sú dejinami vladárskych rodov, ani dejinami slávnych veľmožov, víťazných vojen a ťažkých porážok. Slovenské dejiny, to sú dejiny slovenského ľudu a jeho tisícročného života v Slovenskej krajine. Slovenský národ za dlhé storočia nemal svojho štátu, nemal svojich panovníkov, ba často

⁴¹ ŠTILLA, Miloš. *Univ. Prof. PhDr. František Hrušovský, prvý syntetik slovenských dejín*. Banská Bystrica : Obecný úrad Dolné Lovčice – Obecný úrad Kláštor pod Znievom, 2002, s. 35.

⁴² HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 13.

⁴³ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 446.

ani slobody, ani práv, ale slovenský národ tu žil a prežil všetky pohromy, ktoré našu vlasť často stíhali, a i pri všetkých ťažkostiach zachoval si svoju slovenskú reč, svoju slovenskú povahu, utvoril svojráznu slovenskú kultúru a nikdy sa nezriekol svojich práv na slobodný život v Slovenskej krajine.⁴⁴ Vychádzajúc zo svojej koncepcie slovenských dejín ako kontinuitnej, nepretržitej prítomnosti na slovenskom území, Hrušovský poukazyval na starobylosť a význam Slovákov v dejinách a súčasne sa usiloval aj zjednodušiť, sprehľadniť, „zlinearizovať“ a spopularizovať pohľad na slovenské dejiny. Preto nazýva Slovanov hneď po príchode na územie dnešného Slovenska, Slovákami: „V VI. storočí, keď z územia Slovenska odťahli germánski Heruli a Longobardi, začali sa na Slovensku osadzovať Slováci.“⁴⁵ Pre Hrušovského bol teda rozhodujúci moment príchodu, aby pomenoval slovanské obyvateľstvo Slovákami. Takýto prístup na jednej strane plnil svoj zjednodušujúci a popularizačný cieľ, no na druhej strane neodrážal zložitost' problematiky etnogenézy Slovákov. Slováci sa tak v jeho diele ocitli v susedstve s Avarmi. Vzápätí však písal o Slovanoch – nie Slovákoch –, ktorí sa vzbúrili proti Avarom a hrdinsky proti nim bojovali.⁴⁶ Z logiky prístupu, ktorý si Hrušovský zvolil, mu potom vyplynul termín slovenské kmene.⁴⁷ Hrušovský si však ako historik uvedomoval zložitost' etnogenézy Slovákov. Svedčí o tom fakt, že na inom mieste svojho diela písal o etnonyme Slovákov ako o novšom tvare staršieho pomenovania Sloven.⁴⁸ Jeho dielo, najmä pokiaľ ide o kapitoly pred dvadsiatym storočím, sa vyznačuje úsilím o objektívny a realistický pohľad. Nekladie si za cieľ heroizovať Slovákov, ale hľadá ich miesto v dejinách, pritom ich vníma ako v zásade kladný činiteľ, ktorý svojou mierou prispel k rozvoju európskej civilizácie. Hrušovský vyzdvihoval dôležitosť Slovenska aj v rámci Uhorského kráľovstva. Už pri jeho vzniku bolo slovenské obyvateľstvo a vtedajšie slovenské územie – „Slovenská krajina“ – podľa neho natoľko kultúrne a civilizačne vyspelé so skúsenosťou s vlastnou cirkevnou a štátnou správou, že „i v novom štáte si zachovávala osobitné postavenie a aj po svojom pripojení k Uhorsku hrala významnú úlohu v budovaní nového štátu. Táto úloha Slovenska uplatnila sa pri tvorení medzinárodných vzťahov Uhorska k nemeckej ríši, k českému štátu i k Poľsku, ale i v budovaní vnútorných pomerov v samom uhorskom štáte“.⁴⁹

Hrušovského syntéza dôslednou aplikáciou koncepcie slovenských dejín preniesla ťažisko pozornosti na Slovákov a Slovensko. Zásadne sa odlišila od diel, najmä učebníc, ktoré vznikli počas prvej Československej republiky, ktoré vychádzali primárne z českých dejín, zdôrazňovali spájajúce momenty medzi Čechmi a Slovákami, Veľkú Moravu ako prvý spoločný štát Čechov a Slovákov, prikláňali sa k heroizácii husitov, vyzdvihovaniu Jána Kollára ako nositeľa myšlienky československej národnej jednoty a k zmenšeniu významu bernolákovcov a štúrovcov. Zatiaľ čo česko-slovenské učebnice dejepisu vyzdvihovali husitské hnutie a hodnotili pozitívne jeho historický význam, Hrušovský im

⁴⁴ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 12-13.

⁴⁵ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 28.

⁴⁶ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 30.

⁴⁷ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 29.

⁴⁸ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 214.

⁴⁹ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 64.

venoval iba kratšie zmienky. Husovo učenie bližšie necharakterizoval, no uviedol, že bol v roku 1415 odsúdený na cirkevnom sneme v Kostnici ako kacír a hlásateľ nebezpečných náuk.⁵⁰ Pomerne veľký priestor venoval ničivým vpádom husitov do Uhorska, na územie dnešného Slovenska. Hrušovský na pomerne rozsiahlom priestore argumentoval, že chýbajú spoľahlivé správy o tom, že sa Husovo učenie rozšírilo medzi Slovákami: „Všetky tradície o tom, že v niektorých krajoch Slovenska husitstvo zapustilo korene, že husiti budovali na Slovensku kostoly a že husitstvo sa zachovalo na Slovensku až do časov reformácie, nemajú nijakého pevného podkladu.“⁵¹ Hrušovský sa vo svojom diele musel zaoberať aj citlivým vzťahom dvoch najpočetnejších slovenských konfesíí – rímskokatolíckej a evanjelickej a. v. Vyznaním bol rímskokatolík, no jeho prístup ku konfesionalnej otázke by sa dal označiť za národno-ekumenický, zmierujúci. Nevyzdvihoval sporné vieroučné stránky medzi obidvoma konfesiami, ale vecne opísal rozšírenie reformácie na Slovensku. Nepreferoval dôležitosť jednej z konfesíí na úkor druhej, ale usiloval sa poukazovať na zásluhy oboch v národnom živote, prípadne pochopiť príčiny rozdielnych postojov ich predstaviteľov. Bernolákovská kodifikácia spisovnej slovenčiny neznamenalala, že slovenskí evanjelici už nemali dôvod pridržať sa biblickej češtiny: „Slovenskí katolíci rozhodli sa ísť a išli novou cestou národného života slovenského. Slovenskí evanjelici ostávali verní češtine, ktorá sa stala bohoslužobnou rečou evanjelickej cirkvi, a preto odklon od spisovného jazyka českého bol by u slovenských evanjelikov značil rozchod s doterajšou ich náboženskou a kultúrnou tradíciou.“⁵² Nová kvalita slovenského národného života sa teda rodila aj za cenu väčších či menších sporov a nedorozumení medzi slovenskými katolíkmi a evanjelikmi. Smerovala k samostatnému slovenskému národnému životu od bernolákovcov cez štúrovcov až do súčasnosti.

Slovenské dejiny sú podľa Hrušovského zdrojom poučenia, pretože vysvetľujú, ako mohli Slováci prežiť všetky ťažké historické obdobia a pritom si zachovať vieru vo vlastnú národnú budúcnosť.⁵³ Hrušovský apeloval na to, aby si Slováci uvedomili dôležitosť toho, čo sa im v minulosti nedostávalo – svojej národnej slobody, aby „vedeli sústrediť všetky svoje hmotné a mravné sily na budovanie a upevnenie obnoveného slovenského štátu“.⁵⁴ Z tohto hľadiska vnímal slovenský štát z roku 1939 ako priestor realizácie tejto národnej slobody. V poznaní vlastných dejín sa nám podľa Hrušovského odkryje „smer vývinu slovenských osudov v budúcnosti“.⁵⁵ Poznanie a vnútorné prijatie národných dejín nám umožňuje odhadnúť smerovanie národa v budúcnosti. Podľa Hrušovského by nás mali národné dejiny viesť k väčšej zodpovednosti a uvedomeniu si povinnosti voči sebe a iným. Sú prameňom povzbudenie, odvahy a viery do ďalšej práce a zápasov. Dodávajú zmysel súčasnej i budúcej existencii.

Pri analýze Hrušovského *Slovenských dejín* je potrebné mať na zreteli skutočnosť, že Hrušovský písal svoje dielo nielen ako historik, ale ako priamy pozorovateľ a aktér diania

⁵⁰ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 133.

⁵¹ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 136.

⁵² HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 247-248.

⁵³ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 13.

⁵⁴ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 5.

⁵⁵ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 5.

v hektickej atmosfére rokov 1938 a 1939, čo výrazne ovplyvnilo posledné štyri kapitoly, ktoré sa zaoberali historickým obdobím ohraničeným rokmi 1918 – 1939: *Prevrat, Boj za autonómiu Slovenska, Autonómia Slovenskej krajiny a Slovenská republika*. Ani jedna z týchto kapitol neobsahuje názov Československo, hoci Slovensko bolo dvadsať rokov súčasťou tohto štátneho útvaru. V tejto súvislosti je dôležitá skutočnosť, že Hrušovský sa profesionálne venoval stredovekým dejinám. Na viacerých miestach, najmä pokiaľ ide o udalosti z dvadsiateho storočia, Hrušovský nedokázal potlačiť svoje sympatie a emócie. Hrušovský si bol sám vedomý, že celá syntéza, ale najmä jej posledné kapitoly vznikali v hektickom období. Preto sa vyjadril: „Keď som pred niekoľkými mesiacmi odovzdal Matici slovenskej rukopis Slovenských dejín, robil som to s pocitom, že celú knihu, ale najmä niektoré kapitoly, bolo by treba ešte raz prepracovať... Bohužiaľ, tejto poslednej revízie musel som sa vzdať, lebo v búrlivých dňoch prevratov, ktoré si túto knižku priamo vynútili, nebolo ani času, ani potrebného pokoja, aby som zaplnil medzery a naprával nedostatky, ktoré sa ukázali najmä v rozvrhu a osnove knihy.“⁵⁶ Na druhej strane bolo dobré, že knihu vydal tak, ako ju napísal a nerobil rozsiahle zmeny, ktoré by mohli byť skôr na škodu jej vecnosti a vyváženosti. V Hrušovského diele *Slovenské dejiny* nájdeme istú dávku účelovosti a prezentizmu, teda dielo malo slúžiť nielen historickej reflexii, ale aj momentálnym potrebám a požiadavkám vtedajšieho štátu a jeho politického režimu. Týka sa dejín dvadsiateho storočia, najmä poslednej kapitoly Slovenská republika. Vznikom Slovenskej republiky našiel Hrušovský novú dimenziu pre svoju vznikajúcu syntézu: prezentovať nový štátny útvar ako logické vyústenie historického vývoja slovenských dejín, ako výsledok snaženia predchádzajúcich slovenských generácií. Hrušovský sám priznal, ako na jeho dielo pôsobili marcové udalosti roku 1939: „Medzitým búrlivé udalosti, ktoré menili obraz mapy strednej Európy, valili sa ďalej a zasahovali hlboko i do slovenského života. Každý Slovák, ktorému osud národa nebol ľahostajný, prežíval tieto udalosti s určitou obavou. Vtedy bolo jasné, že je potrebné slovenské sebavedomie podoprieť pohľadom do slovenskej minulosti a upevniť vieru v slovenskú budúcnosť znalosťou slovenskej histórie. Bolo treba presvedčovať, že 14. marec a samostatný slovenský štát je prirodzeným výsledkom tisícročného vývinu osudov slovenského národa na tejto nebezpečnej križovatke Európy. Ale túto prirodzenú súvislosť medzi búrlivou prítomnosťou a nedávnou a ďalekou slovenskou minulosťou bolo treba nájsť, ozrejmiť a ukázať, aby každý Slovák chápal vznik a vzrast slovenskej štátnosti ako dôsledok našej národnej minulosti a nie ako výsledok náhodilej medzinárodnej politickej situácie. V tých časoch, keď bolo treba pracovať na niekoľkých stranách, aspoň po nociach pokračoval som v písaní, Slovenských dejín, pričom mal som pred očami predovšetkým národno-výchovné poslanie knižky.“⁵⁷

Účelový prístup sa u Hrušovského v prístupe k dejinám po roku 1918 prejavil tým, že obsah zúžil na zápas o národnú svojbytnosť a autonómiu Slovákov v rámci Československej republiky. Podľa jeho vyjadrenia: „Pri opisovaní osudov slovenského

⁵⁶ HRUŠOVSKÝ, František. Každý národ má svoj vlastný osud. In *Slovák*, roč. 22, 6. 1. 1940, č. 5, s. 10.

⁵⁷ SNK – LA, sign. 102 F 18, Hrušovský, František: Niekoľko poznámok pre recenzenta Slovenských dejín. Nedatované, asi december 1939.

národa v rámci republiky Česko-slovenskej autor nepokúšal sa o zhodnotenie všetkých kladných i záporných stránok položenia slovenského národa v tomto štátnom útvare, ale zúžil svoj záujem na tú najdôležitejšiu stránku slovenského národného života, na boj o slovenskú samobytnosť, ktorý viedol až k dnešnej slovenskej prítomnosti. A tu bolo treba hovoriť jasnou rečou, aby nemohli vzniknúť nijaké pochybnosti o smere a vyústení dejinného vývinu slovenského národa. Budúce vedecké skúmanie môže tieto výklady dopĺňať, rozširovať, odôvodňovať, prípadne robiť i menšie korektúry, ale nič nezmení na zásadnom hľadisku týchto výkladov. Práve táto kapitola slovenskej histórie a jej správne pochopenie má cieľ odstrániť všetky pochybnosti a malodušnosť, ktorá stihla niektorú časť príslušníkov nášho národa, lebo niektorí ľudia nevedeli sa dost rýchle odpútať od minulosti, zorientovať sa v šialenom víre udalostí, vystihnúť smer tohto prirodzeného vývinu a postaviť sa so všetkou rozhodnosťou do jeho služieb.⁵⁸

Dôsledkom tohto prístupu bola predimenzovaná pozornosť, ktorú Hrušovský venoval osobnosti A. Hlinku. Práve táto osobnosť dostala v jeho diele najväčší priestor a najvyššie hodnotenie. Hrušovský veľmi pozorne a detailne sleduje všetky Hlinkove aktivity, aby napokon dospel až ku glorifikácii jeho osobnosti: „Tak sa stal Andrej Hlinka vodcom celého slovenského národa, ktorý vo svojom vodcovi videl stelesnenie všetkých svojich národných túžob.“⁵⁹ Význam Hlinku sa však podľa Hrušovského neobmedzoval iba na jeho účinkovanie v konkrétnom historickom čase a priestore, ale zasahoval do budúcnosti a stával sa formačným činiteľom pre budúce slovenské generácie: „A. Hlinka i po svojej telesnej smrti ostane vodcom svojho národa, aby viedol i budúce slovenské pokolenia.“⁶⁰ Tu môžeme pozorovať prerastanie historickej reflexie Hlinkovej osobnosti do kultu. V Hrušovského *Slovenských dejinách* sa Hlinkova slovenská ľudová strana (HSLŠ) stala zástupkyňou slovenského národa, tlmočnicou jeho túžob a priání. Pozornosť Hrušovského sa sústredila najmä na politicko-stranícky zápas HSLŠ s jej oponentmi v boji za dosiahnutie autonómie Slovenska. Politické udalosti, ktoré sa aktuálne ukazovali ako najdôležitejšie v čase dokončovania Hrušovského diela (vyhlásenie autonómie Slovenska, vyhlásenie samostatnosti Slovenska), vyplnili takmer všetok priestor, ktorý sa mohol venovať kultúre, umeniu a sociálnym dejinám v medzivojnovom období. Túto skutočnosť si všimol historik František Bokes a uviedol ju v rukopisnej recenzii na Hrušovského *Slovenské dejiny*: „Táto kapitola mohla byť ešte obsirnejšia najmä v uvádzaní kladných hodnôt, ktoré vznikli za 20-ročného trvania Česko-Slovenskej republiky a vyváženejšia čo sa týče zmienok o jasných i tónistých stránkach spoločného života Slovákov a Čechov.“⁶¹ Miloš Štilla k spracovaniu prvej Československej republiky nemal zásadnejšie pripomienky, no kriticky sa staval k spracovaniu a interpretácii obdobia od vyhlásenia autonómie Slovenska po vznik a prvé mesiace existencie Slovenskej republiky: „posledných tridsať strán knihy, čiže od autonómie 1938 po vznik Slovenskej republiky 1939, je poznačených eufóriou a neobjektívnym, nevedeckým hodnotením vzťahov Slovenskej republiky k nemeckej

⁵⁸ SNK – LA, sign. 102 F 18, Hrušovský, František: Niekoľko poznámok pre recenzenta Slovenských dejín. Nedatované, asi december 1939.

⁵⁹ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 391.

⁶⁰ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 416.

⁶¹ SNK – LA, sign. 181 CB 11. Bokes, František: Hrušovského „Slovenské dejiny“.

riši. Tu Hrušovský nechtiac poprel samého seba. Donútila ho k tomu asi doba a eufória z víťazstva. Posledné strany knihy musíme preto hodnotiť ako politickú objednávku“.⁶²

Hrušovského dielo sa napriek spomenutým skutočnostiam, vyznačovalo v prístupe k udalostiam po roku 1918 istou dávkou vecnosti. Hrušovský sa pridŕžoval chronologického sledu udalostí, pričom nevynášal kategorické súdy. Vyhol sa patetickému oslavovaniu Adolfa Hitlera a jeho národného socializmu. Na druhej strane sa vyhol kritike nacistickej expanzie, pretože by znamenala kritiku veľmoci, vďaka ktorej slovenský štát vznikol. Hitlera spomína prvý raz v súvislosti s „ťažkou medzinárodnou situáciou“ v roku 1933, keď sa zmocnila vlády národnosocialistická strana vedená Hitlerom.⁶³ Ťažkú medzinárodnú situáciu bližšie nešpecifikoval. Ďalej uviedol, že v Nemecku po príchode Hitlera k moci „povstala mocná národnosocialistická ríša, ktorá pod vedením kancelára Adolfa Hitlera rýchlo sa zotavovala z hospodárskeho úpadku, zjednotila nemecký národ do práce a boja proti krivdám, ktoré stihli nemecký národ versaillským mierom“.⁶⁴ Takáto interpretácia znamenala kladné hodnotenie nacistického režimu a kritiku versaillského mierového systému, ktorého výsledkom bola aj existencia Československej republiky a v nej Slovenska. Ďalšie zmienky o Hitlerovi sa v Hrušovského *Slovenských dejinách* viažu ku krízovému roku 1938. Hrušovský tu však podáva iba chronologický sled udalostí bez vlastných hodnotiacich súdov. V súvislosti s Mníchovskou dohodou zaujal kritický postoj k západným mocnostiam, pretože podľa neho používali Československo ako nástroj svojej mocenskej politiky namierený proti Nemecku.⁶⁵ A. Hitler sa spomínal ďalej v súvislosti s berlínskymi rokovaniami o vzniku Slovenského štátu 13. marca 1939. V *Slovenských dejinách* sa nachádza fotografia z týchto rokovaní. Je to jediná fotografia A. Hitlera v celom diele.⁶⁶ Táto fotografia sa nachádza vo všetkých šiestich vydaniach *Slovenských dejín*. Hrušovský uvádza okolnosti Tisovej cesty do Berlína, pričom spomína dôležitý fakt, že Tiso prijal oficiálne pozvanie A. Hitlera a na cestu sa vydal po porade s predsedníctvom HSEŠ. Nátlakovú atmosféru rokovania Tisa s Hitlerom vecne zhodnotil slovami, že nemeckí štátnici „upozornili predsedu slovenskej vlády na nebezpečenstvo, hroziace Česko-slovenskej republike, ktorá nevie zaistiť bezpečnosť svojich občanov a poriadok v štáte. Súčasne upozornili Dr. Jozefa Tisu, že toto nebezpečenstvo môže priniesť pohromu slovenskému národu, ak sa Slováci nebudú vedieť rýchle rozhodnúť“.⁶⁷

Hrušovského *Slovenské dejiny* obsahujú pomerne podrobný opis marcovej politickej krízy v roku 1939. V období existencie autonómneho Slovenska neboli podľa Hrušovského spokojní ani Slováci, ani Česi. Po ťažkostiach pri spravodlivom hospodárskom vyrovnaní s Čechmi Slováci postupne dospeli k presvedčeniu, že „autonómia Slovenskej krajiny je len dočasným a prechodným riešením štátoprávneho postavenia Slovenska“.⁶⁸ Na druhej strane sa Česi nechceli vzdať vlády nad Slovenskom a „správali sa tak, ako by

⁶² ŠTILLA, Miloš. *Univ. Prof. PhDr. František Hrušovský, prvý syntetik slovenských dejín*, s. 38.

⁶³ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 407.

⁶⁴ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 409.

⁶⁵ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 410.

⁶⁶ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 429.

⁶⁷ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 430, 432.

⁶⁸ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 428.

zákon o autonómii Slovenska ani nejestvoval a všetkými prostriedkami chceli vládnu a výkonnú moc na Slovensku udržať vo svojich rukách“.⁶⁹ V tejto súvislosti Hrušovský vôbec nespomenul radikálne krídlo HSĽS vedené Vojtechom Tukom, ktoré sa systematicky usilovalo o vyhlásenie samostatného Slovenska. Hrušovský vysvetľuje eskaláciu marcovej krízy na Slovensku veľmi zjednodušene údajným vojenským pučom generála Bedřicha Homolu, ktorý sa na tento krok odhodlal so súhlasom pražskej vlády.⁷⁰ V skutočnosti nešlo o vojenský puč jedného generála, ale o vopred pripravený vojensko-policiajný zásah ústrednej vlády spojený s odvolaním slovenskej autonómnej vlády, vedenej J. Tisom. Dôvodom tohto zásahu bol rast radikálnych tendencií na Slovensku, resp. snaha zabrániť rozpadu štátu znútra. Hrušovský v čase písania svojho diela nepoznal zákulisie celej akcie, vychádzal z dobových novinových správ a chýrov, preto písal o vojenskom puči jedného českého generála.

Hrušovský podrobne opísal vznik Slovenského štátu 14. marca 1939 ako historický akt, v ktorom videl príležitosť viac prepojiť minulosť s prítomnosťou, akoby sa tým uzavrel historický kruh obnovenia samostatnej národnej štátnosti: „Pod vedením tejto vlády Slovensko smelým krokom vstúpilo do nového života, aby s vierou a odvahou budovalo svoju štátnu samostatnosť, ktorú stratilo pred viac ako tisícročím. Slovenský národ uvedomil si túto súvislosť medzi ďalekou minulosťou a súčasnosťou a chápal svoju prítomnosť ako obnovenie svojho prvého nezávislého štátu.“⁷¹ Hrušovský načrtol prvé kroky slovenského štátu na poli diplomacie, školstva, hospodárskeho života a zachytil aj vojenské konflikty Slovenska s Maďarskom, tzv. Malú vojnu a vojnu s Poľskom. Maďarský vojenský útok na Slovensko interpretoval ako príležitosť pre slovenskú armádu „dokázať svoju chrabrosť a svoje odhodlanie brániť slobodu svojej vlasti. Dobrovoľníci Hlinkovej gardy utvorili celé pluky, ktoré zo všetkých krajov Slovenska ponáhľali sa na východ, aby spolu so slovenskou armádou odrazili útok nepriateľa. Slovenskí vojaci vedeli v obrane svojej vlasti hrdinsky bojovať a umierať a takto dokázali, že slovenský národ je hoden svojej slobody“.⁷²

Zatiaľ čo tzv. Malá vojna bola zo strany Slovenska obrannou, vojenský útok proti Poľsku bol útočnou operáciou. Pre Hrušovského ako človeka a vedca, ktorý mal úzke kontakty s Poľskom, bola táto vojna určite neželaná. Slovenskú armádu využilo nemecké vojenské velenie 1. septembra 1939, teda hneď na začiatku vojenského útoku proti Poľsku. V *Slovenských dejinách* vojenskú operáciu proti Poľsku interpretoval tak, že obišiel otázku účasti Slovenska na útočnej vojne a písal o odčinení krivdy za slovenské územia, ktoré pripadli Poľsku v rokoch 1920 a 1938: „V prvých dňoch septembra 1939, keď napätý pomer medzi Nemeckom a Poľskom zmenil sa na otvorenú vojnu, slovenská armáda po boku nemeckého vojska znova vystúpila na bojište, aby odčinila krivdu, ktorá r. 1920 a r. 1938 okypčila severné hranice Slovenska. Slovenskí vojaci hrdinsky splnili svoju povinnosť a odrhnuté slovenské dediny na Kysuciach, Orave a Spiši vrátili sa

⁶⁹ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 428.

⁷⁰ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 429.

⁷¹ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 434.

⁷² HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 435.

k slobodnému slovenskému štátu.⁷³ Táto interpretácia robila účasť Slovenska na vojne proti Poľsku ospravedlniteľnou pred verejnosťou.

Poslednou udalosťou, ktorú uzatvárajú prvé tri vydania Hrušovského *Slovenských dejín*, bol zjazd HSEŠ v Trenčíne 1. októbra 1939. Pri ďalších troch vydaniach z roku 1940 Hrušovský urobil zásahy iba do poslednej kapitoly Slovenská republika. Doplnil dve strany, v ktorých priniesol informáciu o uzavretí nemecko-slovenskej dohody z 21. novembra 1939, týkajúcej sa častí poľského územia, ktoré mali pripadnúť Slovensku, a ústavný zákon č. 325/1939 Sl. z. z 22. decembra 1939 o inkorporácii tohto územia. Najviac miesta v doplnku venoval voľbe prvého prezidenta Slovenskej republiky Jozefa Tisa 26. októbra 1939. Hrušovský konštatoval jeho jednohlasnú voľbu a vzápätí pripojil formulácie, ktoré prepájali reálne aj symbolicky postavu prezidenta J. Tisa s časmi Veľkej Moravy: „Celý slovenský národ pozdravil svojho prvého prezidenta ako nástupcu slovenských vladárov, ktorí pred tisíc rokmi stáli na čele prvého slovenského štátu. Dr. Jozef Tiso ako prezident Slovenskej republiky zaujal svoje sídlo v bratislavskom paláci, aby pevnou rukou a múdrou rozvahou strážil osud slobodného slovenského štátu v duchu hesla, ktoré si zvolil na prezidentskú štandardu: Verní sebe – svorne napred.“⁷⁴ Hrušovský tak v osobe prezidenta Slovenskej republiky potvrdil svoju historicko-legitimizačnú koncepciu. Slováci sa vo svojej prítomnosti akoby vrátili na svoj historický počiatok, aby ho obnovili a aktualizovali. Kruh historického putovania sa tak po vyše tisíc rokoch uzavrel. Slovenská republika z roku 1939 – 1945 bola akoby obnovenou Veľkou Moravou a jej prezident J. Tiso akoby v poradí ďalším zo „slovenských vladárov“. Hrušovský sa v dodatku k tretiemu až šiestemu vydaniu *Slovenských dejín* z roku 1940 ešte zmienil o tom, že zatiaľ čo si Slovenská republika upevňovala svoje základy, „nad Európou hromadili sa mračná vojny, ktoré nemohli ostať bez následkov ani pre vývin našich pomerov najmä na poli hospodárskom“.⁷⁵ V tejto súvislosti spomína prijatie štátneho rozpočtu na rok 1940. Zmieňuje sa ešte o slávnostnej inštalácii V. Tuku za rektora Slovenskej univerzity a o prijatí branného zákona.

Po odstránení demokratického politického systému po Mníchovskej dohode dochádzalo k postupnému obmedzovaniu práv židovského obyvateľstva v druhej ČSR a v nej na autonómnom Slovensku. Táto atmosféra sa neodrazila v Hrušovského *Slovenských dejinách*. Hrušovský sa o Židoch zmieňoval iba okrajovo. V súvislosti s vládou Liberálnej strany v deväťdesiatych rokoch devätnásteho storočia v Uhorsku sa písalo o liberálno-politických prúdoch, podporovaných najmä pomadařčeným židovstvom.⁷⁶ V kapitolách, zachytávajúcích dianie po roku 1918, sa o Židoch zmieňuje iba na jednom mieste v súvislosti so 6. júnom 1938, keď sa v Bratislave konala manifestácia, „na ktorej slovenskí centralisti spolu s Čechmi a so Židmi manifestovali za československú národnú jednotu a demonštrovali proti autonómii Slovenska“.⁷⁷ Syntéza *Slovenské dejiny* teda nepodľahla dobovej perzekučnej politike, zameranej proti Židom. Na druhej strane

⁷³ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 1. vyd., s. 445-446.

⁷⁴ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*. 4. vyd. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1940, s. 447.

⁷⁵ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 4. vyd., s. 448.

⁷⁶ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 4. vyd., s. 333.

⁷⁷ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*, 4. vyd., s. 415.

Hrušovský do svojho diela *Obrázkové slovenské dejiny*, vydanom v roku 1942, vložil všeobecnú negativistickú pasáž o Židoch, ktorá schvaľovala a odôvodňovala prebiehajúce protizidovské opatrenia slovenskej vlády: „Keďže Židovstvo malo na Slovensku v minulosti vždy nepriateľský postoj k slovenskému národnému životu, vždy stálo v protislovenských službách a svojím veľkým vplyvom v hospodárskom živote bolo príčinou sociálnej biedy slovenského ľudu, vláda Slovenskej republiky rozhodla sa riešiť židovskú otázku takým spôsobom, ktorý znamená koniec židovského panstva na Slovensku.“⁷⁸ Následne pripojil zmienku o arizácii podnikov, konfiškácii židovskej pôdy a zákone o vystaňovaní Židov č. 68/1942 Sl. z.

Reakcie na vydanie Hrušovského Slovenských dejín

Prvá správa o vydaní Hrušovského diela *Slovenské dejiny* sa objavila v tlači v denníku *Slovák* dňa 21. októbra 1939. Bol jej venovaný celý úvodník. Jeho autor, ktorý ostal ukrytý pod značkou -mh-, vysoko hodnotil význam vydania Hrušovského syntézy slovenských dejín. Podľa neho ide o udalosť, ktorá „svojím významom ďaleko predstihuje ešte aj ten sviatočný deň, keď slovenský národ plakal od radosti nad prvým číslom svojich slovenských novín“.⁷⁹ Hrušovského *Slovenské dejiny* dokonca pateticky nazval „slovenským národným katechizmom“, pričom „jeho miesto bude vedľa Písma svätého v každej slovenskej rodine. Nielen v Slovenskej republike, ale všade tam, kde bývajú Slováci“.⁸⁰ Obrazne vyjadrené čestné miesto Hrušovského diela pri Svätom Písme malo na najvyššiu mieru vyzdvihnúť jeho význam. Tak ako je Sväté Písmo duchovnou potravou pre kresťanov, mali byť Hrušovského *Slovenské dejiny* potravou pre národ. Hrušovského *Slovenské dejiny* sa čoskoro na Slovensku stali bestsellerom. V krátkom čase jedného roka vyšli v šiestich vydaniach. Okrem toho vyšli v roku 1942 aj v upravenej, populárnejšej a zostručnenej podobe s bohatšími obrazovými prílohami pod názvom *Obrázkové slovenské dejiny*. V roku 1943 vyšli po nemecky pod názvom *Die Geschichte der Slowakei*⁸¹ (Dejiny Slovenska). Popularitu Hrušovského diela *Slovenských dejín* dokladá predvianočná anketa ústredného denníka Hlinkovej slovenskej ľudovej strany *Slovák* z roku 1941. V rámci tejto ankety redakcia rozoslala 1 400 dotazníkov. Spomedzi najhodnotnejších kníh, vydaných za posledné tri roky, sa Hrušovského *Slovenské dejiny* umiestnili na treťom mieste po románoch Margity Figuli *Tri gaštanové kone* a Mila Urbana *V osídlach*.⁸² Okresná kultúrna komisia Miestneho odboru Matice slovenskej v Bratislave otvorila bezplatné kurzy slovenských dejín pre širokú verejnosť hlavného mesta, ktoré sa konali od začiatku januára 1940 do konca apríla 1940. Kurzy sa konali raz do týždňa v rozsahu dvoch hodín od 19. do 21. hodiny. Ako podklad pre kurzy slúžilo Hrušovského dielo *Slovenské dejiny*.⁸³

⁷⁸ HRUŠOVSKÝ, František. *Obrázkové slovenské dejiny*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1942, s. 358-359.

⁷⁹ -mh-: Slovenský národný katechizmus. In *Slovák*, roč. 21, 21. 10. 1939, č. 243, s. 1.

⁸⁰ -mh-: Slovenský národný katechizmus, s. 1.

⁸¹ HRUŠOVSKÝ, František. *Die Geschichte der Slowakei*. Bratislava : Die slowakische Rundschau, 1943, 228 s.

⁸² Predvianočná anketa Slováka. Najhodnotnejšie slovenské knihy. In *Slovák*, roč. 23, 30. 11. 1941, č. 277, s. 21.

⁸³ Kurzy slovenských dejín v Bratislave. In *Slovák*, roč. 22, 6. 1. 1940, č. 5, s. 10.

Hrušovského *Slovenské dejiny* boli žiadané a mali úspech z viacerých dôvodov. Jednak preto, že toto dielo pokrylo prázdny priestor, ďalej vďaka populárnemu štýlu, zrozumiteľnému širšej verejnosti a dôležité bolo aj jeho politické postavenie v Slovenskej republike. Od decembra 1938 do marca 1939 zasadal ako poslanec Snemu Slovenskej krajiny a od marca 1939 do apríla 1945 ako poslanec Snemu Slovenskej republiky. Hrušovský patril k umiernenému krídlu HSEŠ. Práve jeho politické angažovanie tvorí isté úskalie, pretože prácu historika spojil priamo s politikou. Tak istým spôsobom otvoril otázku nezávislosti a nestrannosti vlastnej tvorby. Predtým aj potom sa historici politicky angažovali, no v tomto prípade išlo o vojnové obdobie s nedemokratickým režimom, ktorý spolupracoval s nacistickým Nemeckom, kde sa prijímali zákony a opatrenia, namierené proti obmedzovaniu občianskych a ľudských práv obyvateľstva. Hrušovského politické angažovanie sa odrazilo aj v jeho diele *Slovenské dejiny*, v spôsobe spracovania dvadsiateho storočia, ktoré písal skôr ako politik, nie historik. Navyše sa čoskoro ukázalo, že Hrušovský iba s ťažkosťami dokáže spojiť svoje odborné pracovné povinnosti s politickými povinnosťami poslanca. Vychádza to najavo z listu, ktorý napísal v júli 1942 Generálnemu sekretariátu HSEŠ: „Prirodzene, následkom školskej práce nemohol som vykonávať svoju poslancú funkciu tak, ako by bolo žiaducné. Pritom napísal som niekoľko článkov do denníka Slováč a iných časopisov. Súčasne dokončil som niekoľko korektúr populárneho vydania Obrázkových slovenských dejín, ktoré v tieto dni vyjdú nákladom Matice slovenskej. Zároveň pripravil som do tlače 2. vydanie učebnice dejepisu Dunaj, ktorá v troch zväzkoch vyjde v Spolku sv. Vojtecha, aby do začiatku šk. roka 1942/43 bola na knižnom trhu. Pritom už nestihol som dokončiť dvojdielnu učebnicu slovenských dejín pre VIII. triedu stredných škôl, len druhé vydanie učebnice pre IV. triedu gymnázií som prichystal do tlače. Všetko to uvádzam preto, aby Generálny sekretariát mohol posúdiť, v akých okolnostiach prichodí mi vykonávať tie funkcie, ktoré súvisia s mojím poslanectvom. Napriek tomu aj ako poslanec vykonal som to, čo som v takýchto okolnostiach vykonať mohol. Členovia Strany z celého Turca často ma vyhľadávali v Kláštore pod Znievom a zakročoval som vo veciach, kde takéto zakročenie bolo potrebné. Udržoval som stály styk so zástupcami miestnych organizácií Strany, predsedom okresnej organizácie a reprezentantmi verejného života v Turci a pozorne sledoval som vývin hospodárskych, sociálnych a politických pomerov v okrese.“⁸⁴

Vznik nového Slovenského štátu v roku 1939 viedol k dopytu po nových učebniciach dejepisu. Pretože spočiatku neexistovali žiadne učebnice dejepisu, Ministerstvo školstva a národnej osvety pod vedením ministra Jozefa Siváka iniciovalo v apríli 1939 vytvorenie komisie pre tvorbu učebníc dejepisu – časť slovenské dejiny pre stredné školy a učiteľské ústavy. Za jej predsedu bol vymenovaný prof. Daniel Rapant, F. Hrušovský sa stal jej členom. Komisia sa však ani raz nezišla, pretože jej predseda oznámil ministerstvu, že učebnicu slovenských dejín nie je potrebné vypracovať od základu, pretože F. Hrušovský už

---

⁸⁴ SNK – LA, sign. 102 D 12. List F. Hrušovského Generálnemu sekretariátu HSEŠ. Kláštor pod Znievom 18. 7. 1942.

pracuje na diele, ktoré bude takejto učebnici zodpovedať.⁸⁵ Krátko po vyjdení Hrušovského *Slovenských dejín*, ešte koncom októbra 1939, vydalo ministerstvo školstva a národnej osvety rozhodnutie, podľa ktorého sa Hrušovského *Slovenské dejiny* mali používať ako provizórna náhradná učebnica pre niektoré triedy stredných a odborných škôl. Týkalo sa to štvrtého až ôsmeho ročníka.⁸⁶ Toto dielo otvorilo autorovi cestu k napísaniu učebnic dejepisu. Hrušovský sa od roku 1939 stal autorom súboru učebnic dejepisu pre ľudové školy, ktoré vychádzali vo viacerých vydaniach pod názvom *Dunaj I., II., III.* a učebnice pre 4. triedu stredných škôl *Slovenské dejiny*. Texty učebnic sa ocitli pod väčším politickým tlakom, takže sa nevyhli rôznym zásahom a úpravám.⁸⁷

Dielo *Slovenské dejiny* môžeme považovať za vrcholné a súčasne najznámejšie dielo historika Františka Hrušovského. Toto dielo je prvou populárnou syntézou slovenských dejín v pravom zmysle slova, písanou historikom. Myšlienka napísať takúto syntézu dozrieva v F. Hrušovskom od začiatku jeho pedagogického pôsobenia v roku 1931 a konkrétnejšie od roku 1936 do roku 1939. F. Hrušovský aplikoval v diele *Slovenské dejiny* svoju koncepciu slovenských dejín ako dejín svojbytného slovenského národa, ktorý prebýval na svojom sídelnom území od piateho storočia, kde nadväzujúc na iné kultúry vytváral vlastné duchovné a materiálne hodnoty. Najpodstatnejším momentom v slovenských dejinách bola podľa Hrušovského christianizácia a vlastná štátnosť, ktorú stotožnil s Nitrianskym kniežatstvom a Veľkou Moravou. Slováci sa tak podľa neho stali rovnocenným národom s inými historickými národmi Európy. Politicko-aktualizačný rozmer diela je charakteristický najmä pre kapitoly, týkajúce sa dvadsiateho storočia, presnejšie obdobia po roku 1918. Hrušovský sa tu z historika mení na kronikára, zachytávajúceho prevratné udalosti a hľadajúceho pevný bod, ktorý nachádza v slovenskom štáte ako vrchole snažení predchádzajúcich generácií. Slovenská štátnosť je preňho alfou a omegou, začiatkom a koncom slovenských dejín. Hrušovský vo svojom diele dokázal spojiť vedecké poznanie s populárnym a prístupným jazykom. Zaradením obrazových materiálov (ilustrácií, fotografií, máp) a textov historických prameňov nadobudlo didaktický rozmer. Po roku 1939 sa používalo pri vyučovaní dejepisu na gymnáziách a zároveň sa stalo historickou príručkou slovenských dejín, prístupnou širším vrstvám obyvateľstva. Okrem predstavenia slovenských dejín v časovej historickej osi aktívne rozvíjalo a kultivovalo historické a národné vedomie. Hrušovského *Slovenské dejiny* vyplnili prázdny priestor.

Zoznam použitých prameňov a literatúry

Archívne pramene

Slovenská národná knižnica – Literárny archív, Martin, f. František Hrušovský

⁸⁵ SNK – LA, sign. 102 D 12. List F. Hrušovského Generálnemu sekretariátu HSLS. Kláštor pod Znievom 18. 7. 1942.

⁸⁶ Bk: Hrušovského „Slovenské dejiny“ učebnou pomôckou. In *Slovák*, roč. 21, 1. 11. 1939, č. 252, s. 12.

⁸⁷ LETZ, Róbert. *Slovenské dejiny v učebniciach dejepisu od začiatku 20. storočia do roku 1945*. Rukopis.

Dobové periodiká

Slovák, 1939 – 1941

Rukopisy

ANGYAL, Michal. *Život a dielo prof. Františa Hrušovského*. Diplomová práca. Bratislava : Filozofická fakulta UK, 2009.

LETZ, Róbert. *Slovenské dejiny v učebniciach dejepisu od začiatku 20. storočia do roku 1945*. Rukopis.

Literatúra

BOTTO, Július. *Slováci, vývin ich národného povedomia*. Bratislava : Tatran, 1971.

ČAJAK, Janko. *Dejepis Slovákov*. Pittsburgh : Tlač Národných novín, 1914.

HRNČÍŘ, František. *Obrázkové dějiny národa československého*. Praha : J. Svátek, 1923.

HRNČÍŘ, František – MACHT, Anton. *Obrázkové dejiny národa československého*. Praha : J. Svátek, 1924.

HRUŠOVSKÝ, František. *Prehľad slovenských dejín*. [b. m.] : [b. v.], 1936.

HRUŠOVSKÝ, František. *Zarys dziejów słowackich do r. 1918*. Kraków : Sekcja Słowackiego Towarzystwa Słowiańskiego, 1938.

HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1939, 1940.

HRUŠOVSKÝ, František. *Obrázkové slovenské dejiny*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1942.

HRUŠOVSKÝ, František. *Die Geschichte der Slowakei*. Bratislava : Die slowakische Rundschau, 1943.

CHALOUPECKÝ, Václav. Československé dějiny. In *Český časopis historický*, roč. 28, 1922, s. 1-30.

CHALOUPECKÝ, Václav. Tisícročná poroba? In *Prúdy*, roč. 8, 1924, č. 6, s. 337-342.

KÁLAL, Karel. *Slovensko v české škole*. Praha : A. Holub, 1914.

KÁLAL, Karel. *Obrazy z dejín Slovenska*. Praha : A. Dyk, 1919.

KÁLAL, Karel. *Přehled slovenských dějin*. Praha : L. Mazáč, 1928.

LETZ, Róbert. *Dejiny Slovenskej ligy na Slovensku (1920 – 1948)*. Martin : Matica slovenská, 2000.

MARSINA, Richard. F. V. Sasinek: Dejepis Slovákov (Ružomberok, 1895). In MULÍK, Peter (ed.). *Čo písal o našich dejinách Franko Viťazoslav Sasinek*. Martin : Matica slovenská, 2015, s. 11-39.

MULÍK, Peter (ed.). *Čo písal o našich dejinách Franko Viťazoslav Sasinek*. Martin : Matica slovenská, 2015.

REZEK, Antonín – DOLENSKÝ, Jan – KOSINA, Jaroslav. *Obrázkové dějiny národa československého*. Praha : J. Svátek, 1923.

SEMKOWICZ, Władisław. *Słowacja i Słowacy II*. Kraków : Sekcja Słowackiego Towarzystwa Słowiańskiego, 1938.

ŠTILLA, Miloš. *Univ. Prof. PhDr. František Hrušovský, prvý syntetik slovenských dejín*. Banská Bystrica : Obecný úrad Dolné Lovčice – Obecný úrad Kláštor pod Znievom, 2002.

prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.
Katedra histórie a didaktiky dejepisu
Pedagogická fakulta Univerzity Komenského
Ul. Šoltésovej 4
813 34 Bratislava, Slovakia
letz@fedu.uniba.sk
ORCID: 0000-0003-1731-9205

Veľkomoravská a cyrilo-metodská problematika v diele Františka Hrušovského

Peter Mulík

MULÍK, Peter. Great Moravia and Cyril & Methodius in Works by František Hrušovský. In *Historický zborník*, Vol. 34, 2024, No. 1, pp. 71-90.

Abstract: The study deals with Great Moravian and Cyrillo-Methodian issues in seven publications by František Hrušovský. The study compares Hrušovský's texts in individual publications, emphasizing their historical, period and ideological interpretation, and at the same time it points to the development of Hrušovský's scientific knowledge, and scientific terminology in these two topics during the years 1939-1948. In all his works, Hrušovský mentions the Christianizing influence from the West, especially in connection with the reign of Charlemagne. Hrušovský's concept of Slovak history includes, in addition to the history of the Slovak ethnicity, the history of the territory of Slovakia. In all the reviewed publications, Hrušovský highlights the Christianization merits of Pribina in Nitra, but especially in Balaton Principality. Prince Rastislav is given sufficient space in all publications. The examined publications, in addition to the book Slovakia in the History of Central Europe, devote quite a lot of space to the Cyrillo-Methodian mission, the invitation of the Byzantine mission and the biographies of Constantine and Methodius, especially the description of their activities among our ancestors. Hrušovský gives a factual and objective account of the life and reign of King Svätopluk, but does not harbour any personal sympathy for him.

Keywords: František Hrušovský; History of Slovakia; History Textbooks; Nitra, Great Moravia; Byzantine Mission of Constantine-Cyril and Methodius; Slavic Liturgy.

Úvod

František Hrušovský ako jeden z najvýznamnejších slovenských historiografov mal veľmi presný obraz o veľkomoravskej a cyrilo-metodskej problematike. Prirodzene obe témy chápal v historickom kontexte, a preto s veľkomoravskou problematikou spájaj aj tému pribinovskú. Samotnú veľkomoravskú tému organicky členil na mojmírovské, rastislavovské a svätoplukovské obdobie. Aj cyrilo-metodská problematika sa u neho začína počiatkami christianizácie našich predkov, franskou (bavorskou) misiou, zložitými témami symbiózy latinskej a gréckej kultúry, ale najmä slovanskými prekladmi katechetických a liturgických textov v novom písme – hlaholike – a ich používaním pri christianizácii našich predkov a neskôr aj ostatných Slovanov.

Slovenské kmene na strednom Dunaji a jeho prítokoch, najmä na rieke Morave sa začali najskôr integrovať do nadkmeňového celku. Hrušovský túto integráciu vysvetľuje takto: „Tieto malé moravské kmene Slovenov zaujali úrodné nížiny pri strednom a dolnom

toku rieky Moravy a časť neskoršieho Rakúska. Pretože práve územie moravských kmeňov bolo vystavené vzrastajúcemu tlaku západných susedov a ohrozované i z podunajských nížin, tieto drobné kmene už veľmi dávno sa začali zjednocovať, aby sa na takomto rušnom mieste mohli ubrániť proti vonkajšiemu nebezpečenstvu. Keď sa skončili vojny s Avarmi a keď sa podunajskí Slovania dostali do styku a pod mnohostranný vplyv Franskej ríše, moravské kmene Slovanov boli už zjednotené a vystupujú pod spoločným menom Moravanov. Pod týmto menom zjavujú sa ich zástupcovia roku 822 na sneme vo Frankfurte (nad Mohanom), kde skladajú dary nemeckému kráľovi.⁴¹ Z tejto franskej správy Hrušovský usudzuje, že moravské kmene mali za sebou už dlhý vývoj, po porážke Avarov sa dostali pod nadvládu franských kráľov, ale sa spravovali sami pod vlastnými kniežatami, ktoré však uznávali zvrchovanosť Franskej ríše nad svojím územím, a preto ako dôkaz svojho vazalského postavenia skladali vo Frankfurte hold a dary.

Podobne aj christianizácia našich predkov sa podľa Hrušovského začala oveľa skôr, než sa začala franská (bavorská) misia. V Panónii prijali naši predkovia západné kresťanstvo aj od zvyškov domáceho romanizovaného obyvateľstva a od misionárov, ktorí prichádzali z juhu (od Jadranu a zo severného Talianska). Už pred príchodom do terajších sídel používali Slovania sedemdnňový týždeň a asi aj svätili nedeľu.² Najdôležitejšiu úlohu pri pokresťančovaní našich predkov však zohrala bavorská christianizačná misia. Hrušovský sa veľmi podrobne zaoberá aj pokresťančením Bavorska írskymi misionármi (sv. Kolumbán v Sankt Gallen roku 612, sv. Kilián vo Würzburgu roku 689, sv. Korbinian vo Freisingu). Práve z Freisingu, sídla bavorských kniežat, vychádzali impulzy na pokresťančenie Slovanov v Podunajsku.³ Prijímanie kresťanstva nebolo sprevádzané násilím alebo pod príkazom, ale spontánne ako vyšší kultúrno-civilizačný spôsob života. Hrušovský poznamenáva, že niet nijakých náznakov o protikresťanskej reakcii, čo je podľa neho dôkaz, že „naši predkovia prijímali kresťanskú vieru v niekoľkých pokoleniach“.⁴ Písomné správy máme až z tretej fázy christianizácie (po evanjelizácii na voľnom priestranstve a v dočasných drevených stavbách), keď salzburský arcibiskup Adalrám v Nitre (828) vysvätil murovaný chrám a ustanovil cirkevnú správu (archipresbyterát), usudzujúc zo slovenskej náboženskej terminológie a základných modlitieb, vidno už u nás značné rozšírenie kresťanstva. Najnovšie to potvrdzujú aj archeologické výskumy, najmä z hradiska v Bojnem.

Byzantská misia pod vedením bratov Konštantína a Metoda (863) bola predovšetkým diplomatickým pokusom cirkevno-politicky vymaniť Rastislavovu ríšu z franského vplyvu, čo sa úspešne zavŕšilo vytvorením samostatnej cirkevnej provincie (880). Jej

¹ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenskí vladári*. Scranton : Obrana Press, 1948, s. 99.

² MULÍK, Peter. Kresťanský pôvod pomenovania dní v týždni u Slovanov a ich proveniencia. In *Historický zborník*, roč. 22, 2011, č. 2, s. 93-101. Pôvod a ustálenie kresťanského sedemdnňového týždňa u Slovanov treba hľadať ešte v ich pravlasti na Dnepri a Visle, kde pravdepodobne určité obdobie žili v aliancii s kresťanskými ariánskymi Gótmami, ktorí prijali kresťanstvo už v roku 385. V románskych a germánskych jazykoch pomenovanie nedele súvisí buď s kresťanským Dňom Pána (dies Domini), alebo s dňom Slnka. Zdôraznenie svätenia nedele nerobením je iba u Slovanov.

³ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenskí vladári*, s. 50.

⁴ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenskí vladári*, s. 42.

evanjelizačný dosah bol však obrovský. Preklady evanjelií a liturgických textov do slovanského jazyka zintenzívnili náboženský život našich predkov a vytvorili základ literatúry (prvý kodifikovaný jazyk) a kultúry pre veľkú časť Slovanov. Literárne pramene z cyrilo-metodského obdobia, ktoré vznikli na našom území a boli napísané v starosloviencine.⁵ O christianizáciu starých Slovákov sa významne zaslúžil syn nitrianskeho kniežaťa Pribinu, blatniansky (panónsky) markgróf Kocel' (pred 830 – 876?). Po smrti svojho otca, blatnianskeho kniežaťa Pribinu (861), spravoval franské územie medzi riekou Drávou a Blatnianskym jazerom (Balaton), obývané najmä slovinským a slovenským obyvateľstvom. Zaslúžil sa o prehlbenie kresťanstva na tomto území. Salzburský arcibiskup Adalrám v roku 866 vysvätil Kocel'ovi šesť nových kostolov. Solúnski bratia Konštantín a Metod sa roku 867 zastavili v jeho sídle v Blatnohrade (Mosaburg). Kocel' pochopil význam tejto misie, nadchol sa pre slovanskú liturgiu a dal päťdesiat mladíkov na vzdelanie a duchovnú prípravu. Požiadal pápeža, aby misia mala kompetencie aj na území jeho markgrófstva (v rámci Východofranského kráľovstva) a vyslal do Ríma s Metodom delegáciu veľmožov so žiadosťou o jeho vysvätenie na biskupa pre Panóniu. Po dosiahnutí tohto cieľa (870) arcibiskupovi Metodovi (s titulom zaniknutého arcibiskupstva v Srieme), ako pápežskému legátovi, podriadil celú cirkevnú správu v Blatniansku. Počas väznenia arcibiskupa Metoda bavorskými biskupmi (neboli informovaní o pápežskom poverení), Kocel' ako jediný informoval pápeža o tomto nedorozumení. Musel však upustiť od svojho zámeru, aby jeho markgrófstvo patrilo pod jurisdikciu arcibiskupa Metoda (873) a uznal do toho času existujúcu podriadenosť salzburskému arcibiskupovi. Kocel' bol hybnou silou cirkevno-politických reforiem súvisiacich s cyrilo-metodskou misiou.

Na žiadosť kráľa Svätopluka pápež Ján VII. bulou *Industriae tuae* z júna 880 zriadil v jeho kráľovstve (v prameňoch regnum) samostatnú cirkevnú provinciu na čele s arcibiskupom Metodom so sídlom v meste Morava (ľudovo Veligrad), podliehajúcu priamo Apoštolskej stolici v Ríme. Súčasne pápež zriadil Nitrianske biskupstvo a vysvätil za nitrianskeho biskupa kráľom Svätoplukom a Metodom odporúčaného benediktína Wichinga, ktorý sa stal sufragánom arcibiskupa Metoda. Opätovne sa potvrdilo popri latinčine alternatívne používanie slovanského liturgického jazyka. V roku 880 sa teda cirkevná organizácia v Svätoplukovej ríši (teda aj na Slovensku) dostala na úroveň cirkevnej organizácie v ostatných vtedajších kresťanských krajinách. Ustanovenie tejto

---

⁵ Slovenská lingvistika používa na označenie prvého „spisovného jazyka“ našich predkov výraz starosloviencina. Zvyčajne sa traduje, že to bolo pôvodom južnoslovanské macedónske nárečie z okolia Solúna, súdiac podľa rodného mesta oboch bratov a skutočnosti, že v okolí Solúna aj v ňom žilo vtedy vo väčšom počte slovanské obyvateľstvo. Podľa charakteru prekladov je evidentné, že nešlo o jazyk prostých ľudí, ale jazyk obohatený mnohými novotvarmi z abstraktnej, politickej a kultúrnej sféry života. Treba teda predpokladať, že v Konštantínopole, kde žilo v tom období už veľa pokrstených Slovanov, už vtedy existovali katechetické (modlitby) a homiletické (text evanjelií) preklady pre nich, čo len Konštantín použil. Teda základ tohto jazyka sa pre potreby kresťanských misií asi používal dávnejšie predtým v Byzantsku pred moravskou misiou Konštantína a Metoda. Jazyk, do ktorého boli preložené časti evanjelií a liturgie a ktorý sa nám zachoval len vo fragmentoch, nazývame starocirkevnoslovanským. Výraz *altkirchenslawisch* sa používa aj v nemčine a v angličtine ako *Old Church Slavonic*. V Bulharskej ríši sa neskôr z neho vyvinul cirkevnoslovanský jazyk, písaný cyrilikou (používa sa dodnes v liturgii slovanských pravoslávnych národov) a je pomerne odlišný od starocirkevnoslovanského jazyka, písaného hlaholikou.

samostatnej cirkevnej provincie znamenalo vymanenie sa spod vplyvu cirkevných metropol vo Východofranskom kráľovstve (Salzburg a Pasov) a bolo najvýznamnejším medzinárodno-politickým úspechom cyrilo-metodskej misie. Po smrti arcibiskupa Metoda v roku 885 sa však celý experiment inkulturácie kresťanstva na našom území končí. Metodovi nasledovníci a stúpenci boli zo Svätoplukovej ríše nútení odísť do Macedónska a Bulharska, kde sa v roku 894 slovanskú liturgiu a nové cyrilské písmo podarilo bulharskému cárovi Simeonovi presadiť ako štátnu doktrínu.

Analýza dejepisných kníh Františka Hrušovského

V štúdiu sa budem zaoberať veľkomoravskou a cyrilo-metodskou problematikou v siedmich publikáciách Františka Hrušovského.⁶ Cieľom je porovnať Hrušovského texty v jednotlivých publikáciách, pričom budem klásť dôraz na ich historickú, dobovú a ideologickú interpretáciu a zároveň sa pokúsím poukázať na vývoj Hrušovského vedeckých poznatkov, vedeckej terminológie v týchto dvoch témach počas rokov 1939 – 1948. Tematikou učebníc dejepisu v tomto období sa zaoberá aj Slávka Otčenášová, ktorá sa venuje veľkomoravskej problematike veľmi v krátkosti a cyrilo-metodskú neskúma. Uvádza však podstatnú zmenu interpretácie slovenských dejepisov pri téme husitizmu v porovnaní s predchádzajúcimi československými dejepismi. Píše: „Je však potrebné podotknúť, že kresťanstvo a cirkevné dejiny Hrušovský vníma pozitívne, len pokiaľ ide o katolicizmus. Interpretácia husitizmu, ktorý bol v medzivojnových učebniciach dejepisu významným nástrojom budovania národnej identity, získava počas druhej svetovej vojny v slovenských učebniciach dejepisu novú podobu. Pokiaľ v medzivojnovom období boli husiti symbolom československej demokratickej tradície, v Hrušovského ponímaní sú nemorálnymi rozvracačmi kresťanskej jednoty. Husitské hnutie je celkovo vnímané ako negatívny jav v dejinách a autor popiera existenciu husitskej tradície na Slovensku.“⁷

Skúmané publikácie:

1. HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*. Štvrté vydanie. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1940, 450 s.⁸
2. HRUŠOVSKÝ, František. *Die Geschichte der Slowakei*. Bratislava – Pressburg : Verlag „Die slowakische Rundschau“, 1940, 228 s.
3. HRUŠOVSKÝ, František. *Slovensko v dejinách Strednej Európy*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1939. 45 s.

⁶ Okrem učebníc skúmaných v štúdiu Hrušovský je autorom aj ďalších učebníc: HRUŠOVSKÝ, František. *Dunaj. Dejepis pre 7. ročník slovenských ľudových škôl*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1940; HRUŠOVSKÝ, František. *Dunaj. Dejepis pre 8. ročník slovenských ľudových škôl*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1940; HRUŠOVSKÝ, František. *Dunaj. Dejepis pre 7. ročník slovenských ľudových škôl*. 2. vydanie. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1942.

⁷ OTČENÁŠOVÁ, Slávka. *Schválená minulosť. Kolektívna identita v československých a slovenských učebniciach dejepisu (1918 – 1989)*. In *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarkianae*. Košice : UPJŠ, 2010, s. 83.

⁸ Hrušovského syntéza slovenských dejín prvýkrát vyšla v októbri 1939 pod názvom *Slovenské dejiny*. Neskôr vyšlo ďalších šesť vydaní. Prvé tri vyšli od októbra do decembra 1939. Ďalšie tri vydania vyšli v priebehu roka 1940.

4. HRUŠOVSKÝ, František. *DUNAJ. Učebnica dejepisu pre 6. postupný ročník slovenských ľudových škôl. (Beh „A“)*. Schválilo Ministerstvo školstva a národnej osvety výnosom zo dňa 23. januára 1941, č. 61.876/41-I/1 ako učebnicu pre ľudové školy s vyučovacou rečou slovenskou. Druhé opravené vydanie. Obrázky kreslil Eugen Lehotský. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1941.⁹
5. HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny. Učebnica pre IV. triedu slovenských stredných škôl*. Schválené výnosom Ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave č. 13.248/1940-II/1 zo dňa 24. októbra 1940. Druhé vydanie. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1942.
6. HRUŠOVSKÝ, František. *Obrázkové slovenské dejiny*. Historické povesti spracoval J. C. Hronský; obrázkovú časť zostavil a upravil Jozef Cincík. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1942, 362 s.¹⁰
7. HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenskí vladári*. Scranton : Obrana Press, 1948, 263 s.

Predcyrilo-metodská christianizácia

Hrušovský vo všetkých prácach spomína christianizačný vplyv na našich predkov zo Západu, najmä v súvislosti s vládou Karola Veľkého. Kým v rokoch 1939 spomína iba misijnú prácu bavorských kláštorov na území Moravy a Nitavy, od roku 1942 v *Obrázkových slovenských dejinách* (1942) zdôrazňuje, že už vtedy „slovenský národ vstupuje medzi kresťanské, čiže kultúrne národy“.¹¹ Karol Veľký si bol vedomý, že jeho úlohou je budovať *imperium christianum*. Hrušovský v knihe *Slovenskí vladári* píše, že cisár „vystupuje ako sebavedomý ochranca kresťanskej cirkvi pred útokmi pohanov...“ Vyzdvihuje úlohu Salzburgu ako cirkevnej metropoly a prvého arcibiskupa Arna. Hoci sa vtedy hovorilo o „potrebe pokresťančenia Avarov, ale v skutočnosti išlo o rozšírenie a upevnenie kresťanstva medzi Slovanmi, čiže medzi slovenskými kmeňmi, ktoré boli osadené pri strednom Dunaji“. Hrušovský spomína, že arcibiskup Arno vyslal do týchto končín (Panónie) misijného biskupa Deodorika a arcibiskup Adalvín vyslal misijného biskupa Osbalda.¹²

Úcta k sv. Cyrilovi a Metodovi ako vierozvestcom je vo vedomí Slovákov tak hlboko zakorenená, že pri zmienke o Pribinovom kostole v Nitre si ani niekedy neuvedomíme, že táto udalosť sa udiala 35 rokov pred príchodom solúnskych bratov a podľa viacerých odborníkov to nebol iba nejaký dočasný rozmar kniežata Pribinu, ale salzburský arcibiskup Adalrád, ktorý prišiel osobne vysvätiť túto sakrálnu stavbu, zrejme ustanovil v Nitre archipresbyterát, čo už predpokladalo aspoň dve predchádzajúce fázy intenzívnej christianizácie naddunajských Slovenov.

⁹ Prvé vydanie tejto knihy vyšlo ako HRUŠOVSKÝ, František. *Dunaj. Diel I. Dejepis pre šiesty postupný ročník slovenských ľudových škôl*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1939.

¹⁰ Kniha *Obrázkové dejiny Slovenska* vyšla v roku 2017 vo vydavateľstve Torden. Je reedíciou pôvodného vydania knihy z roku 1942. Kniha je v súčasnosti dostupná aj v elektronickej podobe.

¹¹ HRUŠOVSKÝ, František. *Obrázkové slovenské dejiny*. Historické povesti spracoval J. C. Hronský; obrázkovú časť zostavil a upravil Jozef Cincík. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1942, s. 34.

¹² HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenskí vladári*, s. 62.

Akosi sa zabúda na skutočnosť, že knieža Rastislav vo svojom liste z roku 862 byzantskému cisárovi Michalovi III. píše: „Náš ľud pohanstvo odvrhol a kresťanského zákona sa drží. A prišli k nám kresťanskí učitelia mnohí z Vlách i Grécka i Nemiec,“ čiže konštatuje pokročilú christianizáciu svojej ríše.

Aký charakter a aký rozsah mala teda christianizácia našich predkov? Čo sa týka charakteru, treba zdôrazniť, že naši predkovia o kresťanstve vedeli zrejme už v čase, keď sa stará Rímska ríša so svojou severnou hranicou na brehoch Dunaja po roku 380 stala kresťanským impériom. Tento politický a kultúrny kolos po celé storočie všestranne ovplyvňoval celý európsky kontinent, severnú Afriku a Blízky východ. Naši predkovia prišli do styku najprv s kresťanstvom ako s kultúrno-civilizačným fenoménom. Ak si uvedomíme, že toto gótske kresťanstvo trvalo takmer štyristo rokov a v dobe jeho najväčšieho rozsahu siahalo od Kaukazu po Atlantický oceán a od Sahary po Durínsky les, tak tento „gótsky zákon“, ako o ňom napísal významný nemecký cirkevný historik Hans von Schubert,¹³ ostáva pre nás až doteraz „veľkou neznámou“. Prvý germánsky kmeň, ktorý ako celok prijal kresťanstvo, boli Vizigóti (Gervingovia alebo Západní Góti). Sídliť na dolnom Dunaji, v dnešnom Moldavsku a Valašsku. Od roku 341 účinkoval medzi nimi ako misionár biskup Wulfila (pôvodom Gót). Jeho úsilie a politický tlak, vyvolaný postupom Hunov smerom do Európy, spôsobil, že snem gótskych bojovníkov sa roku 376 rozhodol prijať kresťanstvo, čo im malo ako spojencom Východorímskej ríše otvoriť jej hranice. Aký to má súvis s našimi slovanskými predkami? Na územie ovládanom Gótmami – povodie Visly, Bugu a Dnepru – sa v tom istom čase postupne sťahovali predkovia dnešných slovanských národov a žili s Gótmami v určitom druhu politickej symbiózy, ak nie v ich podriadenosti.¹⁴

Knieža Pribina a Nitra

Hrušovského koncepcia slovenských dejín zahŕňa okrem dejín slovenského etnika aj dejiny územia Slovenska. Uvádza, že na našom území sa na vojenských ťaženiach rímskych légii zúčastnili aj rímski cisári, aby šírili záujmy rímskeho svetového impéria, chránili jeho severnú dunajskú hranicu, ba pokúšali sa aj o expanziu Rímskej ríše na našom území. Vojsko vzdelaného cisára Marka Aurélia, ktorý na brehoch Hronu písal svoje *Myšlienky k sebe*,¹⁵ došlo roku 179 víťazne až po Trenčín, kde prezimovalo. V roku 358 tiahol cisár Valentinián I. proti germánskym Kvádom, ktorí vtedy obývali naše územie. Napriek tomu, že existoval plán na vytvorenie novej rímskej provincie *Marcomanie* severne od Dunaja, Rimanom sa nepodarilo udržať dlhodobo germánske kmene vo vazalskej závislosti. Hrušovský to pripisuje oslabenosti Rímskej ríše v tom období, pre ktorú bolo už vtedy

¹³ MOLLER, Wilhelm Ernst – SCHUBERT, Hans von (eds.). *Lehrbuch der Kirchengeschichte. 1. Band. Die alte Kirche*. Kiel, 1902, s. 403.

¹⁴ MULÍK, Peter. Christianizácia Slovákov pred príchodom Konštantína a Metoda. In MIKUŠ, Tibor (ed.). *1150. výročie príchodu vierozvestcov Cyrila a Metoda*. Trnava: Úrad Trnavského samostatného kraja, 2012, s. 121-122.

¹⁵ Približne v poslednom desaťročí svojho života po grécky napísal Marcus Aurelius dvanásť kníh filozofických meditácií *Tà eis heautón* (*Ta eis heauton* – v slovenčine vyšlo ako *Myšlienky k sebe*, tradičný preklad je *Hovory k sebe samému*), časť vznikla na území dnešného Slovenska, niekde pri Hrone.

náročne brániť účinne aj dunajskú hranicu impéria.¹⁶ „Východná hranica germánskeho sveta splyvala so západnou hranicou sveta slovanského a územie Slovenska, ležiace na križovatke tejto germánsko-slovanskej hranice s dunajskou cestou, stalo sa prednou strážou Slovanstva proti germánskemu tlaku... Je preto pochopiteľné, že prvé politické útvary slovanské vznikli tam, kde vonkajší tlak bol najsilnejší a najbezpečnejší. Práve pod vplyvom tohto tlaku urýchľuje sa centralizačný proces slovanských kmeňov nad stredným Dunajom, kde už v 7. storočí vznikla ríša, založená franským Samom a kde v prvej polovici 9. stor. vznikla Veľká Morava.“¹⁷ Hrušovský Samovu ríšu považuje za „slovanský štát“, vytvorený franským kupcom Samom v roku 624.¹⁸

Hrušovský v *Slovenských dejinách* vyzdvihuje Nitru a Pribinu týmito slovami: „... v slovenských dejinách zjavujú sa dve vzácne mená: meno prvého slovenského vladára, ktorého pozná história a meno prvého slovenského hradu... pretože týmito menami začínajú sa slovenské národné dejiny, sú mena Pribina a Nitra každému slovenského srdcu také drahé.“¹⁹ V *Slovenských vladároch* Hrušovský píše: „Kresťanský kostol v Nitre je viditeľným ovocím misijnej práce bavorských vierozvestcov... Boli to mnísi benediktínskych kláštorov, ktoré už pri svojom založení dostali úlohu rozširovať kresťanstvo do susedných slovanských krajov.“²⁰ Podľa Hrušovského „Pribina za svojho pobytu v Nitre kresťanom ešte nebol, ale za jeho vlády bavorskí kňazi slobodne vykonávali misijnú prácu na území jeho kniežatstva... či bol Mojmir už kresťanom podľa Hrušovského nevedno. Niet nijakých pochybností, že bavorskí misionári z kláštorov pasovského biskupstva rozširovali vieru aj medzi moravskými kmeňmi.“²¹ V *Geschichte der Slowakei* Hrušovský píše o Pribinovej manželke, že bola „neznáma nemecká kňažná“ („eine unbekante deutsche Fürstin“).²² Hoci práve jej pôvod, kresťanská viera a kontakty

---

¹⁶ HRUŠOVSKÝ, František. *Die Geschichte der Slowakei*. Bratislava – Pressburg : Verlag „Die slowakische Rundschau“, 1940, s. 8. Matúš Kučera (Argumenty a dôvody osadenia jazdeckej sochy kráľa Svätopluka na Bratislavskom hrade) v publikácii MARSINA, Richard – MULÍK, Peter. *Etnogenéza Slovákov. Kto sme a aké je naše meno*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2011, s. 199 píše: „Práve Bratislava bola najvýznamnejším strategickým miestom vtedajšieho Slovenska, lebo chránila veľký prieťah cez Dunaj. Aby stredoveký panovník udržal obranu na rieke Dunaj – musel vyvinúť nadľudské úsilie a musel to byť aj schopný stratég. Veď pri Bratislave sa križovali dve strategické európske magistrály: Podunajská magistrála, pozdĺž brehov Dunaja, ktorú pevnými kamennými cestami vybudovali Rimania a druhá, ktorá viedla od Stredozemného mora k Baltickému moru, a nazývame ju Jantárová cesta alebo Jantárová magistrála. Práve toto strategické postavenie Bratislavy vynikajúco využil panovník Braslav, po ktorom aj Bratislava dostala meno. Poznáme prvý slovanský názov Bratislavy, ktorý sa dochoval: Brezalauspurc – Braslavov burgus, teda Braslavov hrad. Braslav na Bratislavskom hrade zriadil veľkú pevnosť, postavil na tú dobu obrovský obranný val vo výške dvaapolo metra s dubovou konštrukciou, val vyplnil zeminou a z vonkajšej strany ho vymuroval kameňmi: dokonca tam osadil murované brány. Braslav v tejto pevnosti postavil aj kniežací palác. Tieto atribúty sa stali dominantami nového etnika, ktoré po Keltoch a Rimanoch, obsadilo Bratislavu.“

¹⁷ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovensko v dejinách Strednej Európy*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1939, s. 11-12.

¹⁸ HRUŠOVSKÝ, František. *Die Geschichte der Slowakei*, s. 8.

¹⁹ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*. Štvrté vydanie. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1940, s. 32.

²⁰ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenskí vladári*, s.76.

²¹ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenskí vladári*, s.101.

²² HRUŠOVSKÝ, František. *Die Geschichte der Slowakei*, s. 10.

so salzburským arcibiskupom spochybňujú rozšírenú verziu, že by knieža Pribina bol v tom čase nepokrstený.

Vo všetkých sledovaných publikáciách Hrušovský vyzdvihuje christianizačné zásluhy Pribinu v Nitrave, ale najmä v Blatnianskom kniežatstve.

Vyhnanie Pribinu z Nitry opisuje Hrušovský v *Slovenských dejinách* dost' indifereentne. „Knieža Mojmir, ktorý... sídlil akiste na Devíne, Pribinu z Nitry vyhnal a jeho krajinu opanoval. Spojením krajiny Mojmirovej s krajinou Pribinovou vznikol na severnom brehu Dunaja štát, ktorý spojil všetky slovenské kmene v celok.“²³ Hrušovský neuvažuje, že Pribina mohol byť už pokrstený, ale prijíma všeobecne rozšírenú mienku z jediného súdobého prameňa. Či bol Pribina pôvodne pohanom, je sporné. Vo svojom kniežatstve dal dokázateľne už okolo roku 828 postaviť kresťanský kostol, ktorý mu vysvätil osobne salzburský arcibiskup Adalrám. Bol to prvý známy kostol v stredovýchodnej Európe (u západných a východných Slovanov). Skutočnosť, že to Pribina vykonal nezávisle od susedného vládcu Mojmirá, je jedným z dôkazov o vtedy ešte samostatnom postavení Nitrianskeho kniežatstva. Táto udalosť je dôležitá aj preto, lebo vysvätenie kostola bol úkon spadajúci do právomocí pasovského biskupa. Predpokladá sa, že Pribina mal veľmi blízky vzťah k salzburskému arcibiskupovi Adalrámovi. Obsadenie Nitry Mojmirom I. mohol teda iniciovať aj pasovský biskup. Čiže mohlo ísť o spor o cirkevnú jurisdikciu, lebo územia severne od Dunaja mali podliehať Pasovskému biskupstvu a nie Salzburskému arcibiskupstvu. S tým mohlo nepriamo súvisieť aj spochybňovanie Pribinovho krstu. O Pribinovi možno predpokladať, že bol kresťanom už predtým a krst v Traismaueri prijal iba podmienčne. Možno nemal vo vyhnanstve žijúcich svedkov platnosti svojho krstu. Podunajsko bolo už dlho predtým pod silným kultúrnym vplyvom Východofranského kráľovstva, najmä Bavorska a bolo naklonené kresťanskej kultúre. Posledný avarský Kagan prijal krst už roku 795.

Vysvätenie kresťanského kostola v Nitre bolo podľa R. Marsinu spojené s ustanovením prvej pevnej cirkevnej štruktúry v Nitrave (archipresbyterát). Čiže Pribina nedal vysvätiť kostolík len pre franskú misiu a kresťanských obyvateľov svojho hradu – mesta, ako tvrdí J. Cibulka. Celkom nepravdepodobný je názor D. Rapanta, že kostolík dal Pribina vysvätiť pre svoju manželku. Tá bola kresťanka z rodu východofranských Wilhelmovcov alebo zo Salzburgu, ako to vo viacerých štúdiách uvádza Ján Lukačka.

Ako uvádza F. Hrušovský vo všetkých sledovaných publikáciách, v roku 833 dobylo slovenské knieža Mojmir, vládca starej Moravy (jej hranice boli na Malých Karpatoch a Dunaji – Devín a Bratislava boli moravské hradiská), Pribinovu Nitru. Knieža Pribina ušiel a Nitru sa stala autonómnou súčasťou Mojmirovej ríše. Odvtedy sa v historiografii Mojmirova dŕžava označuje ako Veľká Morava.

Bližšie okolnosti a príčiny tejto udalosti nie sú známe. Jediný písomný prameň tu je spis *O obrátení Bavorov a Korutáncov* z roku 870, ktorý spomína okrem vysviacky kostola v Nitre (asi v roku 828) aj neskoršie Pribinovo vyhnanie z Nitry (z historických súvislostí vyplýva, že sa odohralo v prvej polovici roku 833). Túto udalosť však potvrdzujú aj archeologické nálezy. Útok Moravanov bol prudký, neodolali mu viaceré hrady

²³ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*. Štvrté vydanie, s. 34.

Pribinovo kniežatstva. Pobedim, Majcichov a Čingov práve niekedy v tomto období zničil oheň. Zanikla aj Ostrá Skala na Orave.

Knieža Pribina odišiel so svojou družinou k markgrófovi franských „východných oblastí“ (Avarska marka a Korutánska marka) Ratbodovi, ktorý ho v polovici roku 833 (asi v máji) v Regensburgu predstavil kráľovi Ľudovítovi Nemcovi. Na príkaz tohto kráľa potom Pribinu znova pokrstili. Je možné, že nevedel dokázať, či nebol svojho času pokrstený len nesvätenou vodou, ako to robili ariáni a írsko-škótski misionári (vtedy sa – napríklad podľa nariadenia synody z roku 796 – musel krst zopakovať).²⁴

Pribina pre nechotu Frankov pomôcť mu vrátiť sa do Nitry sa dostal do sporu s markgrófom Ratbodom. Odišiel z Korutánskej marky do Bulharska a neskôr do Chorvátska k svojmu príbuznému kniežaťu Ratimirovi. V roku 838 však Ratbod dobyl Ratimirovo kniežatstvo, takže Pribina utiekol k Salachovi, kniežaťu Kranska, ktorého územie vtedy už pravdepodobne patrilo do franského Korutánska ovládaného Radbodom. Salacho zmieril Pribinu s Radbodom a pomohol mu získať priazeň kráľa Ľudovíta Nemca. V roku 839 alebo 840 Pribina dostal od Ľudovíta Nemca do správy územie, ktoré dnes nazývame Panónske kniežatstvo (v skutočnosti markgrófstvo), ktoré bolo dovtedy časťou Korutánskej marky spravovanej Ratbodom. V roku 846 alebo 847 dostal toto kniežatstvo do doživotného a okolo roku 848 do dedičného vlastníctva. V kniežatstve Pribina začal rozsiahlu kolonizáciu a christianizáciu. Hlavné sídlo Blatnohrad dal prestavať na pevnosť a postavil najmenej 15 kostolov. Pribinovo markgrófstvo evanjelizovali franskí misionári. Pribina bol franským markgrófom, ale používal titul knieža. Ochraňoval Franskú ríšu pred útokmi Veľkej Moravy, Bulharska a juhozápadných Slovanov.

Knieža Mojmír I.

V *Slovenských vládaroch* Hrušovský píše: „Mojmír pochádzal z kniežacieho rodu, ktorý bol vládcom na území jedného kmeňa. Bol to kmeň, ktorého územie ležalo kdesi pri dolnom toku rieky Moravy, ktoré dávalo tomuto kmeňu všetky výhody... keď kniežatá toho kmeňa rozšírili svoju moc aj nad ostatné kmene v povodí Moravy, meno Moravanov sa stalo spoločné pre všetky. Je možné, že zjednotenie moravských kmeňov uskutočnil už Mojmírov predchodca neznámeho mena.“²⁵

V *Geschichte der Slowakei* čítame: „Pod vládou Mojmíra sa založený slovenský štát rozprestieral na území, ktoré obývali Slováci.“²⁶ Ovládnutie Nitavy (Nitrianska) Mojmírom považuje Hrušovský za pozitívne, lebo došlo k zjednoteniu Slovákov²⁷ (moravských a nitrianskych) a za jednu z príčin považuje skutočnosť, že Pribina nebol kresťanom „keďže pokresťančenie susedných pohanov bolo podstatnou časťou politického

²⁴ TONSMEYER, Hans Dieter. *Kocel' a Blatnohrad*. Bratislava : Ordinariát ozbrojených síl a ozbrojených zborov Slovenskej republiky, 2013, s. 12.

²⁵ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenskí vládati*, s. 100.

²⁶ HRUŠOVSKÝ, František. *Die Geschichte der Slowakei*, s. 10.

²⁷ Etnonymum Slováč, ktoré v tvare substantíva mužského rodu má podobu Slováč, vzniklo až v 15. storočí (ženská forma Slovenka, ani adjektívum slovenský sa nezmenili), používa Hrušovský na označenie slovenského (od Sloven, resp. Slovenin) etnika Moravy a Nitavy.

programu Franskej ríše na východe, nemohol sa dlho vyhýbať pokrsteniu panovník, ktorého krajina bola misijným územím Pasovského biskupstva“.²⁸

Hrušovský sa nazdával, že rod, z ktorého bol Mojmír, nebol v nijakom príbuzenskom pomere s rodom, z ktorého pochádzal Pribina, „ale slovenské kmene, ktoré žili pod vládou Pribinovou, boli spojené zväzkami krvného príbuzenstva a vedomím spolupatričnosti“.²⁹

Podkapitola časti o Mojmírovi I. v *Slovenských vladároch* má názov *Mojmír ako zakladateľ slovenského štátu*. Čítame tam, že „Mojmír mal mladšieho brata, ktorý zaujal Pribinovo miesto v Nitre a vládol tam ako údelné knieža podriadené Mojmírovi. Synom toho nitrianskeho kniežaťa bol Mojmírov synovec Rastislav, ktorý sa neskoršie stal jeho nástupcom“.³⁰

V *Slovenských dejinách* Hrušovský uvádza že, „Keď Mojmír kedysi v roku 836 vyhнал Pribinu z Nitry a spojil územie, obývané slovenskými (!) kmeňmi v štátny celok, vznikla na severnom brehu Dunaja ríša, ktorú Konštantín Porfirogenentos vo svojom diele O spravovaní štátu (z roku 950) nazýva Veľkou Moravou“.³¹ V učebnici *Slovenské dejiny pre IV. triedu stredných škôl* v kapitole *Prvý slovenský štát – Veľká Morava* čítame to isté. Hrušovský však používa aj pojem Mojmírova ríša. Zdôrazňuje, že „za jeho vlády mohla sa misijná činnosť nemeckých kňazov na území Veľkej Moravy rozvíjať bez prekážok“.³² Dedukuje, že v prvých storočiach kresťanstva u Slovanov nebolo vo zvyku, aby synovia kresťanských kniežat nosili mená pohanských predkov. Keďže syn a nástupca kráľa Svätopluka nazval sa Mojmír, treba s určitosťou predpokladať, že aj Mojmír I. bol kresťanom.³³

Dá sa povedať, že napriek obdivu Pribinu, rešpektuje Mojmíra I. ako zjednotiteľa slovenských kmeňov, hoci ten násilím vyhнал nitrianske knieža Pribinu z Nitry. Pribinovu smrť dáva do súvisu s intrigami, ktoré vznikli zo súperenia Karolmana (Karlman) s jeho otcom kráľom Ľudovítom Nemcom, keď sa Rastislav pridá na stranu odbojného Karolmana a Pribina ostal verný starému kráľovi.³⁴

Pojem slovanský, slovenský, moravský

V knihe *Die Geschichte der Slowakei* (1940) v kapitole *Der erste slowakische Staat* (1940) Hrušovský píše: „In den westlichen Quellen werden sie Mährer, oder mährische Slawen genannt, weil sich ihre Siedlungen zu beiden Seiten der March ausdehnten. In den östlichen Quellen werden diese Slawen als Slowenen bezeichnet. Der Name Slowene (Sloven) ist ursprüngliche, älteste Form der Bezeichnung, Slowake (Slovák), wie sie

²⁸ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenskí vladári*, s. 102.

²⁹ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenskí vladári*, s. 100.

³⁰ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenskí vladári*, s. 103.

³¹ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*. Štvrté vydanie, s. 36.

³² HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*. Štvrté vydanie, s. 18.

³³ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenskí vladári*, s. 102.

³⁴ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenskí vladári*, s. 120.

heute noch in der weiblichen Form in Worte, Slovenka‘ (Slowakin) und im Adjektivum, slovenský‘ (slowakisch) wiederkehrt.“³⁵

Meno rieky Moravy prešlo najprv na krajinu, čo sa rozprestierala na oboch stranách tejto rieky a potom, ako Mojmir rozšíril svoju moc aj na východ od Malých a Bielych Karpát, aj na toto územie.³⁶ Nazdávam sa, že pôvodný názov Pribinovej džžavy – Nitra – sa preto už v tomto období začal vytrácať a neobjavuje sa viac v prameňoch.

Jeden z najvýznamnejších slovenských jazykovedcov Ján Stanislav konštatuje, že starí Slovania, resp. Praslovania sa volali *SlovjeninŤ*, plur. *Slovjene*; jazyk sa volal *jezykŤ slovjenŤskŤ*, žena *SlovjenŤka*. „Aby nás nemýlilo znenie s -je- (jať), musíme povedať, že starí Slováci veľmi dlho – až po stratu jotácie v krátkych slabikách – mali ho tiež; dnešné -e- je teda neskorší zjav. Jednotlivé slovanské kmene mali však osobitné názvy: Srbi, Česi, Chorváti, Poliani, Kriviči, Drevľani atď. Neslovanského pôvodu sú názvy Rus a Bulhar; sú aj neskoršieho pôvodu. Dodnes si starý názov pre Slovanov zachovali: Macedónci, Slovinci, časť Chorvátov, Slováci, pobaltskí Slovinci a novgorodskí Slovene (Rusi). Napr. Slovinci majú tieto termíny: Slovenec, plur. Slovenci, Slovenka, slovenski narod, slovenski jezik, mesto Slovensko Novo Mesto atď. Všetci títo uvedení Slovania nemajú vlastne osobitného názvu pre svoj národ, jazyk atď. Užívajú prasto termín, ktorý bol voľakedy spoločný na označenie všetkých Slovanov, t. j. ten, ktorý v novej dobe znie Slovan.“³⁷ Ale neskôr už slovanské kmene majú svoje osobitné mená. A mali ich už v deviatom storočí. Poznáme ich najmä potom z pamiatok 10. a 11. – 12. stor. Kyjevsko-pečerský mních Nestor okolo roku 1110 vie, že všetci Slovania sa volajú spoločným menom *Slovjeni*, ale vie aj to, že sú slovanské kmene, resp. národy, ktoré nemajú osobitného mena a volajú sa *Slovjeni* a tento ich názov je v okruhu kmeňov, ktoré ich obkolesovali, tým osobitným menom, napr. novgorodskí Rusi sa volajú Slovienci a to na rozdiel od iných ruských kmeňov, ktoré sa volali *Poljane*, *Kriviči*, *Viatiči*, *Severiane*, *Dregoviči*, *Poločane* atď.

Stanislav vývoj Slovanov uvádza slovami *Nestorovho letopisu*: „Po dlhom čase osadili sa Slovienci po Dunaji (v pôvodine: po Dunajevi; správnejší preklad je: popri, pozdĺž Dunaja), kde je teraz zem Uhorská a Bulharská. A od týchto Slovienov rozišli sa po krajinách (v pôvodine: po zemi) i pomenovali sa svojimi menami, kde sa osadili, na ktorom mieste; ako tí, čo príduc osadili sa na rieke, čo sa volá Morava aj nazvali sa Moravou, a iní Čechmi sa pomenovali; a to tiež Slovienci – Chorváti Bieli a Chorutani... Slovienci však, ktorí príduc osadili sa na Visle, pomenovali sa Lachmi a od tých Lachov nazvali sa Poľani, iní Lachovia, Lutiči, iní Mazovšani, iní Pomorani. Taktiež aj tí Slovienci, ktorí príduc osadili sa na Dnepre, nazvali sa Poľani, iní však Drevľani, lebo osadili sa v lesoch, iní sa osadili medzi Pripetou a Dvinou a nazvali sa Dregoviči, iní osadili sa na Dvine a pomenovali sa Poločani, podľa riečky, ktorá ústi do Dviny a volá sa Polota... Slovienci však osadili sa okolo jazera Ilmera a nazvali sa vlastným menom

³⁵ HRUŠOVSKÝ, František. *Die Geschichte der Slowakei*, s. 9.

³⁶ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenskí vladári*, s. 104.

³⁷ STANISLAV, Ján. Slovienci – Slovan – Slovák – Tót. In MARSINA, Richard – MULÍK, Peter. *Etnogenéza Slovákov. Kto sme a aké je naše meno*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2011, s. 138; STANISLAV, Ján. Slovienci – Slovan – Slovák – Tót. *Náš národ*, 2. január 1944, č. 1, s. 15.

(v pôvodine: svojim imianem) a vystavili hrad, ktorý pomenovali Novgorod; a iní sa osadili po Desne, a po Semi, a po Sule a nazvali sa Sever. A takto sa rozišiel sloviensky národ (v pôvodine jazyk).³⁸

Niekedy sme veľmi opatrní pri hodnotení záverov dosiahnutých syntézou interdisciplinárneho jazykovo-archeologicko-historického výskumu. Napríklad, obávame sa podľa etnonyma definovať slovenskú etnicitu dvoch (troch?) kniežatstiev podunajských Slovenov (Moravu a Nitravu, Potisie?). Pritom histórii môže pomôcť okrem mnohých iných aj jeden veľmi vážny lingvistický dôkaz – meno kniežaťa Rastislava, zaznamenané v súdobých prameňoch ako *Rastic*. To, že toto meno neznelo iba ako *Rostic*, *Rostislav*, svedčí jasne o slovenskom charaktere mena kniežaťa a aj jeho ríše. Zo západoslovenských jazykov má v slovese *rásť* totiž iba slovenčina (dialektologicky iba stredná slovenčina) za praslovenské -o- hlásku -a. V češtine a v poľštine je však stále -o, napr. *rosti*, *rosnąć*.³⁹

Ďalší dôkaz poskytuje národopis. Staré jadro Svätoplukovej ríše v strednej časti údolia rieky Moravy okolo hlavného mesta Moravy⁴⁰ dodnes obývajú moravskí Slováci, ktorí mentalitou, kultúrou a jazykom donedávna (19. storočie) tvorili jednotu s uhorskými Slovákmi, pôvodne obývajúcimi stredný Dunaj z oboch strán a celý severný chrbát Karpát s príľahlými kotlinami. Je dosť možné, že aj samotné etnonymum Slovák namiesto staršieho označenia Slovenin – Sloven vzniklo v prostredí moravských Slovenov ako novší tvar pod vplyvom zmeny: Moravan – Moravák, Poľan – Poľák – Poliak, Slezan – Slezák. Etnicita Moravy ako krajiny (odvodené tiež od rieky) bola v podstate slovenská. Morava a Moravia podobne ako Nitrava a Nitrania boli pojmy politické a geografické. Po rozpade Svätoplukovej ríše sa slovenská Morava stala iba politicky časťou českého štátu, ale etnicky dlho ostávala slovenskou (najmä južná a stredná). Koniec jej etnickej odlišnosti a slovenského povedomia spôsobil rozšírenie tlače, čeština bola jazykom úradov a vzdelávania. Počeštenie sa zavŕšilo v 18. – 20. storočí. Na podporu názoru, že pojmy Morava a Nitrava boli pôvodne iba politické a nevyjadrovali etnicitu.⁴¹ Etnicita jadra Rastislavovej a Svätoplukovej ríše vtedy bola slovenská. Vedeli to naši vtedajší susedia, ale aj členovia byzantskej misie vedenej Konštantínom a Metodom. Sloveni na severnom a západnom brehu stredného Dunaja v tom čase podobne ako Nemci netvorili jazykovo kompaktný celok, ale spájalo ich vedomie etnickej jednoty. Napriek zreteľným jazykovým odchýlkam medzi moravskými, nitrianskymi a potiskými Slovenmi museli byť spoločné prvky oveľa silnejšie ako tieto odchýlky, ak sa dokázali sformovať na jedno etnikum.

³⁸ STANISLAV, Ján. Slovienin – Slovan – Slovák – Tót, s. 139.

³⁹ MULÍK, Peter. Vytváranie pojmu slovenského územia z aspektu historického osídlenia. In LETZ, Róbert (ed.). *Slovenské územie v historickom kontexte*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2017, s. 19.

⁴⁰ Arcibiskup Metod je oficiálne moravským arcibiskupom (archiepiscopus marabensis), pričom označenie biskupov sa vždy odvodzuje od ich sídla. Nie od krajiny. Názov Veligrad (Velehrad) vznikol ako ľudové pomenovanie mesta Moravy (Mikulčice?, Staré Mesto na Morave?) podľa vzoru Carihrad ako označenia Konštantínopolu. Ľudový názov Carihrad postupne u Slovanov vytlačil oficiálny názov Konštantínopol.

⁴¹ MULÍK, Peter. Vytváranie pojmu slovenského územia z aspektu historického osídlenia, s. 19. Vislania a Vislansko sú zrejme tiež iba označenia politických útvarov a príslušnosti k nim.

Knieža Rastislav

Rastislavovi sa venuje dostatočný priestor vo všetkých Hrušovského publikáciách. Najmä jeho úsiliu o cirkevnoprávne osamostatnenie jeho ríše od bavorských cirkevných centier v Salzburgu a Pasove. A, samozrejme, aj v súvislosti s príchodom a činnosťou cyrilo-metodskej misie. V *Slovenských vladároch* Hrušovský píše, že Rastislav bol synom Mojzírovho mladšieho brata (jeho meno sa nespomína), ktorého Mojmír ustanovil za údelné knieža v Nitre a podľa zásady avunkulátu sa stal potom Mojzírovým nástupcom.

V *Dejinách Slovenska* Hrušovský píše o pomerne nezávislej Rastislavovej politike, ako keby nevedel, že jeho dŕžava bola vo vazalskom pomere k Východofranskému nemeckému kráľovstvu, hoci píše, že „roku 846 kráľ Ľudovít (potom používa už len Ľudvik) Nemec zosadil Mojmíra a na jeho miesto dosadil Rastislava“. Vo všetkých knihách opisuje Rastislavu žiadosť pápežovi a byzantskému cisárovi Michalovi III. Iba v *Slovenských dejinách – učebnici pre IV. triedu slovenských stredných škôl a Slovenských vladároch* sa bližšie vecne zaoberá politickým pozadím posolstva do Konštantínopolu. Píše: „Práve v tých časoch našla nemecká ríša mocných spojencov v Bulharoch... čo žili v nepriateľstve s byzantským cisárom a vyslaním byzantskej misie Rastislavovi získa v ňom spojenca proti nemecko-bulharskému paktu.“⁴² V *Slovenských vladároch* Hrušovský politologicky definuje vzťahy medzi Rastislavovou ríšou a Nemeckou ríšou slovami: „Imperialistické zámery nemeckých kráľov a separatistické snahy slovenských kniežat skrižovali sa najmä vtedy, ak za nimi stáli osobnosti vladárov, čo mali svoj politický program.“

Jozef Škultéty vo svojej recenzii na Knihu Václava Chaloupeckého *Staré Slovensko* upozorňuje na dlhodobú konfúziu v slavistike v otázke o pôvode obyvateľov Rastislavovho kniežatstva. Misii slovanských apoštolov Cyrila a Metoda, konanej u našich slovenských predkov za panovania Rastislava a Svätopluka, sa dávala pečať „panonizmu“. Písalo sa o Panónskom arcibiskupstve Metodovom (to bolo iba v čase misijného poverenie Metoda s titulom sriemsky arcibiskup – pozn. Peter Mulík) a staré životopisy apoštolov nazvali panónskymi legendami. Podľa správcu Matice slovenskej J. Škultétyho sa panonizmom dal pomýliť aj taký predstaviteľ slovanskej filológie, ako bol Miklosich,⁴³ keď sa nazdával, že v Panónii (kde zaraďuje aj starú Moravu, aj predkov dnešných Slovincov) vtedy žil vraj nielen na pravej strane Dunaja, ale aj na ľavej. Po príchode Maďarov panónski Slovania, boli vraj alebo vyhubení, alebo asimilovaní. Slováci, bývajúci v 19. storočí na ľavej strane Dunaja, sú neskoršieho pôvodu.⁴⁴

Okolo roku 860 vyslal Rastislav do Ríma k pápežovi Mikulášovi I. zvláštne posolstvo s prosbou, aby mu pápež poslal misionárov, ktorí ovládajú slovanskú reč. Diplomatically zamlčal, že už u našich predkov pôsobili bavorskí misionári, ktorí ovládali domáci jazyk,

⁴² HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny Učebnica pre IV. triedu slovenských stredných škôl*. Druhé vydanie. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1942, s. 20.

⁴³ MIKLOSICH, Franz von. *Altslovenische Formenlehre in Paradigmen mit Texten aus glagolitischen Quellen*. Wien : Braumüller, 1874, s. III.

⁴⁴ ŠKULTÉTY, Jozef. Chaloupecký Václav, *Staré Slovensko*. Bratislava, 1923. 424 s. XX. Spisov filozofickej fakulty univerzity Komenského v Bratislave číslo III., recenzia. In *Slovenské pohľady*, roč. 40, č. 10, október 1924, s. 625-638.

ale presadzovali podriadenosť jeho dŕžavy pod Pasovské biskupstvo. Keď sa poslovia vrátili z Ríma bez výsledku, Rastislav sa obrátil na Konštantínopol. Rastislavova prosba podľa v prepisoch zachovanej hagiografie znela takto: „Keďže náš ľud od pohanstva sa odvrhol a kresťanského zákona sa drží, učiteľa (rozumej biskupa – pozn. Peter Mulík) nemáme takého, ktorý by nám v našom jazyku pravú vieru kresťanskú vysvetlil, aby sa aj iné strany (krajiny) to vidiač, prispôsobili nám. Tak nám pošli, vладыka, biskupa a učiteľa takého, lebo od vás na všetky strany vždy dobrý zákon vychádza.“⁴⁵ Hrušovský ďalej vysvetľuje, že vtedy Nemecká ríša (Východofranské kráľovstvo) našla mocných spojencov v Bulharoch, ktorí ovládali územie až po rieku Tisu a hraničili s Rastislavovou dŕžavou. Bulhari boli v nepriateľskom pomere k byzantskému cisárovi, preto sa Michal III. rozhodol, že prosbe veľkomoravského posolstva vyhovie a získa tým v Rastislavovi spojenca proti nemecko-bulharskej aliancii.

Hrušovský považuje za autentické schválenie slovanských prekladov liturgie: „Keď Konštantín a Metod prišli do Večného mesta, pápežom bol Hadrián II. Pápež s veľkým sprievodom pred hradbami privítal svätých bratov, prinášajúcich pozostatky sv. Klimenta (pápeža). Keď sa pápež presvedčil o apoštolskej horlivosti Konštantína a Metoda, o ktorej už mnoho počul, a keď vložili mu význam slovanského jazyka pri službách božích, roku 868 schválil preklad posvätných kníh a položil ich na oltár v kostole P. Márie, aby i týmto činom dal najavo, že slovanský jazyk patrí i do cirkevných obradov.“⁴⁶ Profánný historik používajúci historicko-kritickú metódu skúmania a objektivitu nemôže tento údaj hagiografie považovať za autentický a pôvodný. Nijaká cirkevná autorita, a už vôbec nie pápež, by neschválil text písaný neznámym písmom a s neznámym obsahom. Je to absolútne vylúčené. Pražský gréckokatolícky biskup Ladislav Hučko sa domnieva, že ide o neskoršiu interpoláciu, ktorú doplnili v Bulharsku za cára Simeóna, keď sa Bulhari usilovali konštantínopolskému patriarchovi dokázať starobylosť a predchádzajúce pápežské schválenie svojej slovanskej liturgie.⁴⁷

Charakter cyrilo-metodskej misie

Skúmané publikácie, okrem knihy *Slovensko v dejinách strednej Európy*, dávajú pomerne veľký priestor cyrilo-metodskej misii, pozvaniu byzantskej misie a životopisom Konštantína a Metoda, najmä opisom ich činnosti u našich predkov.

Hrušovský sa pridŕža vo všetkých sledovaných publikáciách verzie opísanej v legende *Život Konštantínov*, hoci text posolstva, ktorý údajne Rastislav poslal aj pápežovi, obsahuje na prvý pohľad rozporné tvrdenia: „náš ľud od pohanstva sa odvrhol a kresťanského zákona sa drží“ a hneď za tým žiada učiteľa, ktorý by im „pravú vieru kresťanskú vysvetlil“.⁴⁸ Hrušovský uznáva, že hoci Rastislavovi išlo o cirkevno-politické

⁴⁵ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*. Štvrté vydanie, s. 39.

⁴⁶ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*. Štvrté vydanie, s. 31-32.

⁴⁷ CORANIČ, Jaroslav. *Z dejín Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku*. České Budějovice : Sdružení sv. Jana Nepomuckého při Biskupství českobudějovickém, 2014. s. 325.

⁴⁸ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny. Učebnica pre IV. triedu slovenských stredných škôl*, s. 39. Ak sú patrocínia sv. Emeráma (Regensburg) a sv. Hypolita (Sankt Pölten) v Nitre ozaj z tohto obdobia, tak sa dá predpokladať podriadenosť nášho územia Pasovskému biskupstvu.

vymedzenie svojej ríše, cyrilo-metodská misia mala takmer výlučne náboženský charakter. V súlade s hagiografiou na Konštantína predpokladá slávnostné schválenie slovanských prekladov v Ríme v roku 868.⁴⁹ V priebehu rokov 1939 – 1948 je u Hrušovského vidno zreteľný posun v interpretácii Rastislavovho úsilia, čo zrejme súvisí s hlbším skúmaním problematiky. V *Slovenských vladároch* píše: „Slovenské územie (Morava aj Nitra), ktorého sa dotkla činnosť írskych vierozvestcov a na ktorom sa už od začiatku 9. stor. mohla rozvíjať misijná práca bavorských kňazov pochodiacich zo Salzburgu (už nepoužíva Solnohrad ako predtým) alebo z Pasova, bolo okolo roku 860 už kresťanskou krajinou s vyvinutým kresťanským životom, ktorý bolo treba už len prehľbovať... Na území Rastislavovho slovenského štátu boli už kresťanské kostoly, pri ktorých účinkovali kňazi. Popri bavorských kňazov, ktorí si osvojili reč našich predkov, azda bolo už aj niekoľko kňazov slovenského pôvodu (napr. Slavomír).“⁵⁰ Práve v charakteristike misijného pôsobenia bavorských misionárov je zreteľný posun v Hrušovského interpretácii tejto misie, lebo v učebnici *Dunaj. Učebnica dejepisu pre 6. postupný ročník slovenských ľudových škôl* z roku 1941 v duchu hagiografickej argumentácie z listu kniežaťa Rastislava cisárovi Michalovi III. píše: „Keď nemeckí misionári prišli na územie našich slovenských predkov, aby tu rozširovali kresťanskú vieru, usilovali sa aj o to, aby tieto slovenské kraje patrili pod bavorské biskupstvá. Ale prví misionári, ktorí prichádzali k nám, neovládali dobre našu reč, a preto im slovenský ľud nerozumel.“⁵¹

Misijnú prácu solúnskych bratov a ich spolupracovníkov opisuje takmer idylicky: „Rastislav apoštolov (Konštantína a Metoda) slávnostne privítal a Slováci sa nesmierne radovali, že budú mať kňazov, ktorí v zrozumiteľnej reči budú im hlásať slovo božie. Konštantín a Metod dali sa hneď do práce. Ľud vo veľkých zástupoch počúval ich slová a upevňoval sa v kresťanskej viere.“⁵²

Používanie „staroslovienciny“ – starocirkevnoslovančiny

Jazyk prekladov, ktorý priniesla cyrilo-metodská misia, Hrušovský nazýva „slovanským“, ale v učebnici *Dunaj. Učebnica dejepisu pre 6. postupný ročník slovenských*

⁴⁹ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny. Učebnica pre IV. triedu slovenských stredných škôl*, s. 45. MARSINA, Richard. Apoštolská stolica v Ríme a používanie slovanského jazyka v liturgii na Veľkej Morave (863 – 885). In *Historický zborník*, roč. 23, 2016, č. 2, s. 14. „U nás sa tradične predpokladá, akoby po príchode byzantskej misie došlo k používaniu slovanského jazyka v liturgii. No na slúženie omši v slovanskom jazyku nestačil len preklad liturgických textov do slovanského jazyka (napísaných navyše v novom neznámom písme – hlaholike – pozn. Peter Mulík), ale aj jeho schválenie, odobrenie (aspoň) biskupom, čo sa na Veľkej Morave nemohlo realizovať, lebo tam nebol biskup. Ak by sa aj pripustilo, že sa Konštantín odvážil slúžiť omše v slovanskom jazyku, tak potom on bol jediný, čo to bol v stave uskutočniť, ak sa len niektorí z tunajších (latinských) kňazov domáceho pôvodu k nemu nepridali. Tento predpoklad je však málo pravdepodobný, pretože Konštantín a Metod, ako to vyplýva z ďalšieho priebehu udalostí, nepochybne dodržiavali cirkevné zákony a predpisy, platné rovnako v Konštantínopolskom aj v Rímskom (pre nich Západnom) patriarcháte, veď vtedy ešte cirkev nebola oficiálne rozdelená na západnú a východnú.“

⁵⁰ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenskí vladári*, s. 126.

⁵¹ HRUŠOVSKÝ, František. *Dunaj. Učebnica dejepisu pre 6. postupný ročník slovenských ľudových škôl*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1941, s. 68.

⁵² HRUŠOVSKÝ, František. *Dunaj. Učebnica dejepisu pre 6. postupný ročník slovenských ľudových škôl*, s. 70.

ľudových škôl píše, že Cyril a Metod pochádzali z „bulharskoslovanského mesta Solúna“,⁵³ kde však uvádza chybnú informáciu, že hlaholské písmo „zostavil Konštantín podľa gréckeho písma“.⁵⁴ V tejto učebnici uvádza, že „pápež dovolil, aby sa na Veľkej Morave služby božie (v neskorších prácach používa bohoslužby) konali v slovanskej reči“.⁵⁵ V *Učebnici pre stredné školy* uvádza, že pápež povoľuje *slovanskú bohoslužbu* (?), no už sa pridŕža listinných prameňov a uvádza pápežský príkaz, že „epištola a evanjelium sa musí čítať najprv po latinsky a až potom v jazyku slovanskom“,⁵⁶ čo R. Marsina vo svojej štúdii *Apoštolská stolica v Ríme a používanie slovanského jazyka v liturgii na Veľkej Morave (863 – 885)* a v štúdii *Cyrilo-metodská misia v slovenských dejinách*,⁵⁷ kde hovorí o liturgickom jazyku, považoval za dôkaz o trvalej prioritě latinčiny v liturgii aj v tomto období. Marsina sa nazdáva, že arcibiskup Metod v júni 880 v rámci veľkého posolstva z Veľkej Moravy prišiel do Ríma, kde pred pápežom Jánom VIII. obhájil svoju činnosť ako vykonávanú podľa zásad rímskej cirkvi.

Bula Jána VIII. z júna 880, nazývaná podľa svojej arengy *Industriae tuae* (v originále *Industriae tue*), adresovaná Svätoplukovi, je najvýznamnejšou listinou pre Veľkú Moravu, lebo pápež ňou Svätopluka a jeho krajinu prijíma pod svoju ochranu, čím ich povýšil na úroveň ostatných kresťanských vladárov vtedajšej Európy.⁵⁸ Po vydaní tejto listiny možno postavenie arcibiskupa Metoda pokladať za hlavu samostatnej Moravskej cirkevnej provincie a za jeho jediného sufragána (podriadeného biskupa) bol na žiadosť Svätopluka vysvätený a ustanovený Wiching, benediktín alamanského pôvodu. V listine sa výslovne zdôrazňuje (čo by sa ináč malo pokladať za samozrejmé), že biskup vo všetkom musí poslúchať svojho arcibiskupa. V závere sa hovorí aj o používaní slovanského jazyka v liturgii; pápež to povoľuje s tým, že evanjelium sa musí prečítať najprv po latinsky, až potom v slovanskom jazyku. Marsina zdôrazňuje: „Je to piate výslovné zaujatie postoja Apoštolskou stolicou k používaniu slovanského jazyka v liturgii. No je tam aj dodatok, že ak by si Svätopluk alebo jeho poprední priatelia radšej počúvať omše v latinskom jazyku, má sa im vyhovieť. Prakticky to znamená, že na Veľkej Morave aj odvtedy sa s pápežským súhlasom mohli používať v liturgii dva jazyky, slovanský aj latinský. Je zaujímavé, že ten istý pápež Ján VIII. dva razy (v r. 873 a 879) výslovne všeobecne zakázal používanie barbarského slovanského jazyka v liturgii a v roku 880 to povolil; možno sa arcibiskupovi Metodovi podarilo pápeža presvedčiť, že používaný slovanský jazyk je na dostatočnej kultúrnej úrovni. Tieto tri vzájomne rozporné stanoviská Apoštolskej stolice, v priebehu iba siedmich rokov a od toho istého pápeža, by bolo neprimerané spochybňovať, lebo príslušné texty nie sú z rozprávacích prameňov, ktoré môžu voľnejšie predstavovať názory svojho autora, ale sú z diplomatických prameňov opierajúcich sa vo svojom zachovaní o odpisy

⁵³ HRUŠOVSKÝ, František. *Dunaj. Učebnica dejepisu pre 6. postupný ročník slovenských ľudových škôl*, s. 69.

⁵⁴ HRUŠOVSKÝ, František. *Dunaj. Učebnica dejepisu pre 6. postupný ročník slovenských ľudových škôl*, s. 69.

⁵⁵ HRUŠOVSKÝ, František. *Dunaj. Učebnica dejepisu pre 6. postupný ročník slovenských ľudových škôl*, s. 71.

⁵⁶ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny. Učebnica pre IV. triedu slovenských stredných škôl*, s. 23.

⁵⁷ MARSINA, Richard. *Cyrilo-metodská misia v slovenských dejinách*. In *Historický zborník*, roč. 20, 2010, č. 1, s. 18-28.

⁵⁸ RATKOŠ, Peter. *Pramene k dejinám Veľkej Moravy*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1968, s. 156.

z kancelárskych registrov pápeža Jána VIII. Pri každom z uvádzaných stanovísk bola iste smerodajnou miera informovanosti pápeža Jána VIII. Možno významnú úlohu pri tom zohrala argumentačná a presvedčovacia schopnosť arcibiskupa Metoda, ktorý v dosiahnutí povolenia používania slovanského jazyka v liturgii poukazoval aj na možnosť ľahšieho rozšírenia sa kresťanstva nielen na celej Veľkej Morave, ale aj na rozsiahle územia obývané Slovanmi.⁵⁹

Hrušovský možno až trochu naivne idealizuje cieľ byzantskej misie: „Cieľom slovanských apoštolov bolo, aby s pomocou slovanského jazyka bez nemeckého a byzantského prostredníctva získali všetky slovanského národy pre kresťanskú vieru, lebo takto sa mohli stať Slovania kresťanmi a zachovať si svoju nezávislosť a slobodu.“⁶⁰ Rovnako z prehnaným obdivom a bez objektívnej kritickosti píše o hlaholskom písme: „Hlaholské písmo a preklady posvätných kníh (hoci sa nám takmer vôbec nezachovali – pozn. Peter Mulík) sú také dokonalé, že i dnešní učenci obdivujú múdrosť slovanských apoštolov. Cisár Michal okrem bohatých darov poslal Rastislavovi list, v ktorom píše, že slovanské písmo zjavil Konštantínovi sám Boh, aby sa i Slovania pripočítali k veľkým národom, ktoré oslavujú Boha svojím jazykom.“⁶¹

Kráľ Svätopluk

Napriek tomu, že Hrušovský vecne a objektívne opisuje život a vládu Svätopluka (tiež zdôrazňuje jeho titul kráľa v prameňoch), nemožno sa ubrániť dojmu, že neprechováva k nemu osobné sympatie. Opisuje ho ako úskočného človeka hrubých mravov, hoci v prípade jeho sporu s Rastislavom toleruje Svätoplukovi vydanie Rastislava nemeckému kráľovi, lebo mu pripravoval pascu. Opisuje to v *Slovenských dejinách*, v *Učebnici dejepisu pre 6. postupný ročník slovenských ľudových škôl*, v *Slovenských dejinách – Učebnici pre IV. triedu slovenských stredných škôl*, v *Obrázkových slovenských dejinách* a v *Slovenských vladároch*. Hrušovský dokonca predpokladá neslovanský pôvod Svätopluka (správa arabského cestovateľa z 9. storočia), lebo vraj mal „osobitnú kobyľu, ktorej mlieko je jeho jedinou potravou“. Z toho usudzuje, že „Svätoplukova matka bola avarského pôvodu... že Rastislavov brat, otec Svätopluka, si vzal za manželku dcéru nejakého avarského náčelníka“.⁶² Hrušovský porovnáva kresťanstvo Svätopluka s ostatnými slovenskými vladármi, keď píše, že „medzi novopokrstenými európskymi vladármi sa... mnohí stali prvými svätcami svojich národov“. K takým panovníkom zaraďuje Pribinu, Koceľa aj Rastislava. Ale dodáva: „Svätopluk patril do druhej skupiny vládcov... Nerobil si výčitky svedomia, ak na dosiahnutie svojich cieľov použil aj prostriedkov celkom nemravných, ako je zrada“.⁶³ „Cirkevno-politické, cirkevno-právne a liturgicko-kultúrne otázky, ktorým

⁵⁹ MARSINA, Richard. Apoštolská stolica v Ríme a používanie slovanského jazyka v liturgii na Veľkej Morave, s. 21.

⁶⁰ HRUŠOVSKÝ, František. *Obrázkové slovenské dejiny*. Historické povesti spracoval J. C. Hronský; obrázkovú časť zostavil a upravil Jozef Cincik. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1942, s. 39.

⁶¹ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny. Učebnica pre IV. triedu slovenských stredných škôl*, s. 22.

⁶² HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenskí vladári*, s. 174.

⁶³ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenskí vladári*, s. 182.

Rastislav venoval toľko pozornosti, Svätopluka nezaujímali⁶⁴ a to napriek tomu, že dostal od Svätej stolice nielen samostatnú cirkevnú provinciu, ale aj právomoc zakladať biskupstvá, no toto právo nevyužil.

Hrušovský nevyučuje, že do vzťahov medzi Wichingom a Metodom patrili aj vieroučné otázky. Aj ja sa nazdávam, že Metod a jeho učenci sa vyznanie viery modlili bez filioque. Vinu za vyhnanie žiakov byzantskej misie v *Slovenských dejinách* pripisuje Svätoplukovi. Ale v *Slovenských vladároch* už objektívne uvádza, že v liste pápeža Štefana V. z roku 885, kde je Svätopluk titulovaný ako kráľ Slovenov, pápež sa rozhodol zakázať používanie slovanských textov v liturgii s dovetkom, že „kto by sa tomuto zákazu nechcel podrobiť, má byť vyobcovaný z krajiny“.⁶⁵

V učebniciach dejepisu *Dunaj pre 6. ročník ľudových škôl* a v *Slovenských dejinách – Učebnici pre IV. triedu slovenských stredných škôl* dáva vyhnanie žiakov Cyrila a Metoda do súvisu s Gorazdom, o ktorom tam tvrdí, že bol „prvý Slováč, ktorý sa stal kňazom“;⁶⁶ hoci je to v rozpore s jeho vlastnými tvrdeniami inde. Predpokladá, že Gorazd, v súlade s hagiografiou o sv. Metodovi, bol Metodom vyvolený za jeho nástupcu. Podľa Hrušovského „bavorskí kňazi... obžalovali Gorazda nielen u kráľa, ale aj u pápeža, že hlása bludné nauky“.⁶⁷ Uvádza zaujímavú verziu o osudoch Gorazda, ktorý vraj „našiel najprv útulok na dvore českého kniežaťa Borivoja... neskôr odišiel k Chorvátom, kde umrel. Južní Slovania poznali bohumilý život Metodovho nástupcu a hneď po jeho smrti uctievali ho ako svätca“.⁶⁸ Treba však upozorniť, že v macedónskom a bulharskom (ani ruskom) prostredí nikdy nevznikla cyrilo-metodská úcta ako spoločná a výlučná uctievanie oboch bratov Cyrila a Metoda, ale tam bola len spoločná úcta *sedmopočetníkov*, medzi ktorých boli obaja bratia zaradení. Zvláštna úcta svätej dvojice bratov Cyrila a Metoda (asi podľa vzoru Petra a Pavla) sa objavuje až u katolíckych, ale glagolašských chorvátskych mníchov, používajúcich chorvátsku kvadratickú hlaholiku. Odtiaľ túto úctu dvojice svätých bratov cisár a český kráľ Karol IV. priniesol do Prahy (Emauzy), odkiaľ sa potom rozšírila medzi katolíckymi slovanskými národmi vrátane Slovákov.⁶⁹

Záver

V skúmaných publikáciách a vo vybraných témach vidno u Františka Hrušovského postupný vývoj interpretácie veľkomoravskej a cyrilo-metodskej problematiky. Poznať to na terminológii a v prehlbovaní poznatkov o tejto problematike. Za skúmaných desať rokov dospel v tých témach k najviac dokonalému spracovaniu v publikácii *Slovenski*

⁶⁴ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenski vladári*, s. 184.

⁶⁵ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenski vladári*, s. 221.

⁶⁶ HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny. Učebnica pre IV. triedu slovenských stredných škôl*, s. 23.

⁶⁷ HRUŠOVSKÝ, František. *Dunaj. Učebnica dejepisu pre 6. postupný ročník slovenských ľudových škôl*, s. 74.

⁶⁸ HRUŠOVSKÝ, František. *Dunaj. Učebnica dejepisu pre 6. postupný ročník slovenských ľudových škôl*, s. 75.

⁶⁹ Otázke vzniku a pôvodu spoločnej úcty svätých solúnskych bratov sa venuje MULÍK, Peter. Solúnski bratia sú zrejme pochovaní spolu – v Bazilike sv. Klementa v Ríme. Bulvárny perohryz znevažuje sv. Metoda. In *Slovenské národné noviny*, roč. 29, 20. december 2014, č. 52, s. 19.

vladári, z ktorej podľa mňa čerpali invenčné a logické dedukcie Františka Hrušovského aj viacerí slovenskí medievisti druhej polovice dvadsiateho storočia. Je však zaujímavé, že v zmenenej politickej situácii v emigrácii jeho postoje voči nemeckým a západným vplyvom v deviatom storočí na našom území a v našich dejinách boli argumentačne prepracovanejšie a pozitívnejšie ako počas rokov 1939 – 1945. Z veľkomoravských panovníkov, ktorých Hrušovský považuje jednoznačne za slovenských panovníkov, sa najviac venuje kniežaťu Rastislavovi. Je zaujímavé, že má výrazne pozitívny názor na moravského Mojmíra, v ktorom vidí zjednotiteľa slovenských kmeňov a tvorca prvého „slovenského štátu“. Naproti tomu na kráľa Svätopluka má prevažne negatívny názor a pripisuje mu dokonca neslovenský (avarský) pôvod. Nepripisuje mu však jednoznačnú vinu za vyhnanie Metodových stúpcov z jeho dŕžavy.

Cyrilo-metodskú misiu považuje za kultúrno-civilizačnú aktivitu s významom pre všetkých Slovanov. Je však otvoreným zástancom západných, teda latinských pilierov slovenskej kultúry a civilizácie. V súlade s hagiografiou na Konštantína predpokladá slávnostné schválenie slovanských prekladov v Ríme v roku 868.

Dejepisné práce Františka Hrušovského odrážajú dobu, v ktorej vznikli, a jej potreby, medzi ktoré patrilo posilňovanie národného povedomia Slovákov a vytváranie ucelených slovenských národných dejín. Hrušovský je moderný historiograf, ktorý pracuje kritickou historickou metódou, ale v úsilí dokázať starobylosť slovenského národa a dávne počiatky jeho štátnosti interpretačne nadväzuje na staré slovenské národné apológie.

Zoznam použitých prameňov a literatúry

Edície prameňov

VRAGAŠ, Štefan. *Život Konštantína Cyrila a Život Metoda*, Bratislava : Karmelitánske nakladateľstvo, 2013.

RATKOŠ, Peter. *Pramene k dejinám Veľkej Moravy*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1968.

Dobové periodiká

Slovenské pohľady, 1924

Náš národ, 1944

Literatúra

CORANIČ, Jaroslav. *Z dejín Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku*. České Budějovice : Sdružení sv. Jana Nepomuckého při Biskupství českobudějovickém, 2014.

HRUŠOVSKÝ, František. *Die Geschichte der Slowakei*. Bratislava – Pressburg : Verlag „Die slowakische Rundschau“, 1940.

HRUŠOVSKÝ, František. *Dunaj. Učebnica dejepisu pre 6. postupný ročník slovenských ľudových škôl. (Beh „A“)*. Schválilo Ministerstvo školstva a národnej osvety výnosom zo dňa 23. januára 1941, č. 61.876/41-I/1, ako učebnicu pre ľudové školy s vyučovacou rečou slovenskou. Druhé opravené vydanie. Obrázky kreslil Eugen Lehotský. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1941.

HRUŠOVSKÝ, František. *Obrázkové slovenské dejiny*. Historické povesti spracoval J. C. Hronský; obrázkovú časť zostavil a upravil Jozef Cincík. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1942.

HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*. Štvrté vydanie. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská 1940.

HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenskí vladári*. Scranton : Obrana Press, 1948.

HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny. Učebnica pre IV. triedu slovenských stredných škôl*. Schválené výnosom Ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave č. 13.248/1940-II/1 zo dňa 24. októbra 1940. Druhé vydanie. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1942.

HRUŠOVSKÝ, František. *Slovensko v dejinách Strednej Európy*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1939.

MARSINA, Richard. Apoštolská stolica v Ríme a používanie slovanského jazyka v liturgii na Veľkej Morave (863 – 885). In *Historický zborník*, roč. 23, 2016, č. 2, s. 13-25.

MARSINA, Richard. Cyrilo-metodská misia v slovenských dejinách. In *Historický zborník*, roč. 20, 2010, č. 1, s. 18-28.

MIKLOSICH, Franz von. *Altslovenische Formenlehre in Paradigmen mit Texten aus glagolitischen Quellen*. Wien : Braumüller, 1874.

MIKUŠ, Tibor (ed.). *1150. výročie príchodu vierozvestcov Cyrila a Metoda*. Trnava : Úrad Trnavského samostatného kraja, 2012.

MOLLER, Wilhelm Ernst – SCHUBERT, Hans von (eds.). *Lehrbuch der Kirchengeschichte. 1. Band. Die alte Kirche*. Kiel, 1902.

MULÍK, Peter. Kresťanský pôvod pomenovania dní v týždni u Slovanov a ich proveniencia. In *Historický zborník*, roč. 22, 2011, č. 2, s. 93-101.

MULÍK Peter – MARSINA, Richard (eds.). *Etnogenéza Slovákov. Kto sme a aké je naše meno*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2011.

TONSMEYER, Hans Dieter. *Kocel' a Blatnohrad*. Bratislava : Ordinariát ozbrojených síl a ozbrojených zborov Slovenskej republiky, 2013.

PhDr. et Mgr. Peter Mulík, PhD.
Historický odbor Matice slovenskej
Grösslingová 23
812 51 Bratislava, Slovakia
petermulik50@gmail.com

Krátka politická kariéra historika a jeho retribučný proces

Martin Garek

GAREK, Martin. A Short Political Career of Historian and his Retributive Trial. In *Historický zborník*, Vol. 34, 2024, No. 1, pp. 91-104.

Abstract: František Hrušovský held many positions in society between 1939 and 1945. He was involved not only in journalism, social affairs, but also engaged in politics. He became a member of the Slovak Autonomous Assembly, later transformed into the Assembly of the Slovak Republic. He actively participated in its deliberations, most often as a rapporteur for the committees to which he was appointed. We have thirteen speeches recorded from this period. He also continued to act as a journalist, focusing his attention primarily on issues of education and culture. He also published in newspapers, but he did not neglect professional contributions, especially his work *Slovak History*. In 1945, like many other political representatives of the People's Party regime, he emigrated with his family abroad. In 1948, a retributive trial took place, in which he was tried for his activities in the years 1939-1945. Eventually, also thanks to the testimonies, he was not sentenced to the proposed death penalty, but (in absence) to loss of liberty for ten years and other lenient sentences. In the period of the first Slovak Republic, Hrušovský, despite his efforts, did not shy away from some controversial statements as part of the regime, and fully supported the non-democratic regime.

Keywords: František Hrušovský; First Slovak Republic; Assembly of the Slovak Republic; Retributive Justice.

František Hrušovský počas obdobia 1938 – 1945 bol poslancom autonómneho slovenského snemu, neskôr poslancom Snemu Slovenskej republiky, zastával naďalej funkcie v Matici slovenskej, bol riaditeľom gymnázia v Kláštore pod Znievom a prednášal na Slovenskej univerzite v Bratislave. V roku 1944 bol vymenovaný za profesora stredovekých dejín na Slovenskej univerzite v Bratislave. Jeho činnosť v rokoch 1938 – 1945 teda nebola len pedagogická a publikačná, ale aj politická a spoločenská. V roku 1945, tak ako mnohí iní predstavitelia Slovenskej republiky, emigroval aj s rodinou do zahraničia. Nový československý režim ho v roku 1948 odsúdil v retribučnom procese. Postupne sa pokúsim stručne priblížiť jeho politickú, spoločenskú a publicistickú činnosť.

Hrušovský bol za poslanca slovenského snemu zvolený 18. decembra 1938 a poslaneckú prísahu zložil 18. januára 1939. V sneme vykonával viacero funkcií, bol členom ústavnoprávneho výboru, kultúrneho výboru, podpredsedom zahraničného výboru,

neskoršie aj členom stáleho výboru.¹ Dňa 1. decembra 1941 bol Hrušovský zbavený predsedom Snemu Slovenskej republiky Martinom Sokolom členstva v ústavnoprávnom výbore snemu s odôvodnením, že „práce spojené s funkciou podpredsedu zahraničného výboru snemu a s členstvom v Stálom výbore a v kultúrnom výbore snemu na dlhší čas prekážajú Vám zúčastňovať sa na prácach ústavnoprávneho výboru“. Miesto neho bol určený za nového člena Aladár Kočiš.²

Hrušovský počas svojho pôsobenia v sneme mal viacero prejavov. Spolu to bolo trinásť prejavov, z ktorých niektoré boli neskôr obžalobou pri Národnom súde označené za politické. Svoj prvý prejav predniesol 11. mája 1939 na treťom zasadnutí snemu ako spravodajca ústavnoprávneho výboru. Vyjadroval sa k návrhu zákona, ktorým sa 14. marec vyhlasuje za štátny sviatok. Zdôraznil význam tohto dňa ako výsledok dejinného vývoja slovenského národa, pričom pokladal vyhlásenie snemu za síce dramatické rozhodnutie, ovplyvnené aj medzinárodnopolitickou situáciou, ale prirodzené rozuzlenie dejín Slovenska.³ Nasledoval prejav na piatej schôdzi snemu 23. júna 1939. Tentokrát Hrušovský prezentoval správu ústavnoprávneho výboru k vládnomu návrhu zákona o cestovnom ruchu. Hrušovský sa sústredil na zdôraznenie budovania kultúry, ktorá by prinášala ďalšie benefity pre zahraničných hostí, ktorí navštívia Slovensko. Prostredníctvom cestovného ruchu má Slovensko šancu predstaviť sa svetu ako kultúrny národ, pričom však kultúru je potrebné organizovať, nie zväzovať nejakými pravidlami. Zaujímavým návrhom bolo, aby každá zo siedmich žúp pripravila publikáciu, ktorá by propagovala kultúrne inštitúcie, pamiatky, podujatia v svojej územnej pôsobnosti. Kultúra sa nemala budovať len na Slovensku, ale šíriť sa prostredníctvom návštevníkov a zahraničných novinárov aj do sveta, aby sa povedomie o Slovensku, ako „krajine bačov a pastierov“ zmenilo v prospech kultúrnej rôznorodosti.⁴

Tretíkrát vystúpil pred snemom 25. júla 1939 ako spravodajca ústavnoprávneho výboru k vládnomu zákonu o Slovenskej vysokej škole technickej v Bratislave. Hrušovský vyzdvihol potrebu takejto školy na Slovensku. Síce označil Slovákov za chudobný národ, ale to bolo podľa neho spôsobené tým, že slovenskí študenti nemali možnosť rozvíjať svoje technické nadanie na slovenských technických školách, a preto slovenské prírodné bohatstvo čerpali prisťahovalci, či už nemeckí hostia, alebo neslovenskí majitelia pôdy, veľmoži v Uhorsku. Príčinu slovenskej biedy videl teda v „nezdravom vývine politických a národnostných pomerov v starom Uhorsku“.⁵ Dňa 19. októbra 1939 na jedenástom zasadnutí snemu predniesol správu ústavnoprávneho výboru o vládnom návrhu zákona o štandarde prezidenta republiky. Vyjadril sa, že „štandarda prezidenta republiky, znamená,

¹ Štátny archív v Bratislave (ŠA Bratislava), f. Štátne zastupiteľstvo v Bratislave (ŠZ BA), inv. č. 46/1948.

² ŠA Bratislava, f. Ludové sudy v Bratislavskom kraji 1945 – 1948 (ĽS BA), šk. č. 29, inv. č. 29/47, č. 1122/1941 preds.

³ Tesnopisecká zpráva o 3. schôdzke Slovenského snemu v Bratislave vo štvrtok dňa 11. mája 1939. Dostupné na: <<https://www.psp.cz/eknih/1939ssr/stenprot/003schuz/s003001.htm>>.

⁴ Tesnopisecká zpráva o 5. schôdzke Slovenského snemu v Bratislave v piatok dňa 23. júna 1939. Dostupné na: <<https://www.psp.cz/eknih/1939ssr/stenprot/005schuz/s005001.htm>>.

⁵ Tesnopisecká zpráva o 7. zasadnutí Slovenského snemu v Bratislave v utorok 25. júla 1939. Dostupné na: <<https://www.psp.cz/eknih/1939ssr/stenprot/007schuz/>>.

že štát je nielen jednotným celkom geografickým, hospodárskym, národným, že je nielen samostatným politicky, ale že ten štát, ktorý má prezidenta, ktorý má svoju štandardu, má všetky známky suverenity, a preto štandarda prezidenta republiky je vrcholným výrazom suverenity štátu“.⁶ Na dvadsiatom piatom zasadnutí slovenského snemu 13. februára 1940 sa ako spravodajca ústavnoprávneho výboru vyjadril k vládne návrhu zákona o platobných úľavách pre záujemcov cudzineckého ruchu v kúpeľných miestach.⁷

Zaujímavejšou témou aj pre Hrušovského bol vládny návrh zákona o Slovenskej univerzite v Bratislave, prerokovaný na štyridsiatom zasadnutí snemu 3. júla 1940. Opäť sa vyjadroval v mene celého ústavnoprávneho výboru. Tento prejav bol jeden z najobsiahlejších, ktorý predniesol na pôde snemu. Poukazoval na potrebu vytvorenia univerzity, keďže podľa neho žiadna univerzita na Slovensku dovtedy nebola slovenskou. Prehlásil, že „Založenie univerzity je historickou udalosťou v živote každého národa... Len kultúrne národy majú plné právo na plný samostatný život, lebo vedia okrem podmienok svojej politickej nezávislosti a svojho hospodárskeho blahobytu tvoriť svoju vlastnú národnú kultúru...“ Pripomínal bohatstvo slovenského písomníctva, kultúrnych zbierok, pričom poukazoval na skutočnosť, že veľa slovenských pamiatok a písomností sa nachádzalo v danom čase v maďarských, resp. českých inštitúciách. Nevyhol sa určitému adorovaniu Nemeckej ríše, keď povedal, že „... slovenský štát našiel svoj správny a zdravý pomer k veľkej Nemeckej ríši, je potrebné, aby slovenský národ vybudoval taký pomer k svojmu mocnému susedovi a ochrancovi i na poli kultúrnom. Pravda, kultúrne vzťahy slovensko-nemecké nemôžu sa budovať len príležitostnými exkurziami a neorganizovaným stykom kultúrnych pracovníkov oboch národov. Medzi kultúrnym životom nemeckým a kultúrnym životom slovenským musí sa stvoriť systematicky organizovaná výmena kultúrnych hodnôt.“ Ale nezabudol ani na potrebu spolupráce so susednými národmi, či už slovanskými, alebo s Maďarskom, od ktorého požadoval zabezpečiť „slobodný kultúrny život slovenskej národnej skupiny v Maďarsku“. Venoval sa aj potrebe rozvíjať iné kultúrne spolky na Slovensku, pričom menovite poukázal na Maticu slovenskú a na Spolok sv. Vojtecha.⁸ Celkovo v tejto reči poukázal na potrebu rozvoja celej kultúrnej sféry na Slovensku, kde Slovenská univerzita mala predstavovať zásadný prvok.

Následne mal Hrušovský, ako podpredseda zahraničného výboru, prejav v sneme 23. októbra 1940 na štyridsiatom siedmom zasadnutí. Vyjadroval sa k vládne návrhu o uzatvorení obchodnej zmluvy medzi Slovenskom a Nemeckom. Jeho slovami, „táto smluva je základom nášho medzinárodného obchodného styku s Nemeckou ríšou a práve preto má i pre náš hospodársky život základný význam“.⁹ Dňa 20. decembra 1940 sa Hrušovský pri správe rozpočtového výboru o vládne návrhu finančného zákona

⁶ Tesnopisecká zpráva o 11. zasadnutí snemu Slovenskej republiky v Bratislave vo štvrtok 19. októbra 1939. Dostupné na: <<https://www.psp.cz/eknih/1939ssr/stenprot/011schuz/>>.

⁷ Tesnopisecká zpráva o 25. zasadnutí snemu Slovenskej republiky v Bratislave v utorok 13. februára 1940. Dostupné na: <<https://www.psp.cz/eknih/1939ssr/stenprot/025schuz/s025001.htm>>.

⁸ Tesnopisecká zpráva o 40. zasadnutí Snemu Slovenskej republiky v Bratislave v stredu 3. júla 1940. Dostupné na: <<https://www.psp.cz/eknih/1939ssr/stenprot/040schuz/s040001.htm>>.

⁹ Tesnopisecká zpráva o 47. zasadnutí Snemu Slovenskej republiky v Bratislave v stredu 23. októbra 1940. Dostupné na: <<https://www.psp.cz/eknih/1939ssr/stenprot/047schuz/s047001.htm>>.

Slovenskej republiky, ktorým sa stanoví štátny rozpočet na rok 1941, vyjadril v zmysle, že štát je autorita, ktorej sa chce slovenský národ podrobovať a o autoritatívnom režime poznamenal, že o tom netreba ani hovoriť, „túto autoritatívnosť treba... zodpovedne a dôsledne uplatňovať... Takáto metóda vlády zodpovedá slovenskej povahe, potrebám slovenského života a záujmom slovenskej štátnosti“.¹⁰

Pozornosť budí predovšetkým Hrušovského prejav pri príležitosti pristúpenia Slovenska k Paktu troch mocností, ktorý predniesol 6. februára 1941. Vojnový konflikt, odohrávajúc sa v tejto dobe, chápal ako „zápas dvoch svetov, dvoch myšlienkových prúdov a náhľadových sústav, ktoré po dlhom dozrievaní v dejinnom prúde udalostí museli sa zákonitosťou svojho vývinu zraziť a zviest' rozhodný boj o víťazstvo... Dnešná vojnová zrážka je prirodzeným následkom toho, že rovnováhy vo svete nebolo, a preto treba svetu túto na rovnoprávnosti a spravodlivosti založenú rovnováhu dať a zabezpečiť“. K samotnému Paktu sa vyjadril, že „Ak si Nemecko, Taliansko a Japonsko v tomto Pakte vyhradili právo rozhodovania o spôsoboch prestavby svetového poriadku na európskom kontinente a v oblasti ázijskej, uplatňujú len svoje neodškriepiteľné právo, ktoré sa im nespravodlivo a bez mravného základu až doteraz upieralo“.¹¹

V utorok 14. októbra 1941 sa na 72. zasadnutí snemu ako spravodajca ústavnoprávneho a kultúrneho výboru vyjadril k vládnemu návrhu zákona o nedeliach a sviatkoch. Vo svojej reči zdôrazňoval ducha kresťanských tradícií, „ktoré sa stali integrálnou súčasťou slovenského charakteru“. Zákon podľa neho berie „náležitý zreteľ na náboženské rozvrstvenie obyvateľstva Slovenskej republiky a tak usiluje sa eliminovať všetky tie rušivé momenty, ktoré práve v súvislosti so sviatkami mohli by byť príčinou alebo zámienkou rozličných lokálnych nedorozumení a nesúladow medzi obyvateľmi rozličných kresťanských vyznaní“.¹²

Najviac kontroverzií budí prejav, ktorý František Hrušovský predniesol v piatok 19. decembra 1941 pri správe rozpočtového výboru o vládnom návrhu finančného zákona Slovenskej republiky, ktorým sa určuje štátny rozpočet na rok 1942. V prejave zdôrazňoval pomer medzi Slovenskom a Nemeckom, pričom vyhlásil: „Sme hrdí, že vedeli sme si získať dôveru a priateľstvo veľkého nemeckého národa a vykonáme všetko, aby sa tento náš pomer k Nemeckej ríši stále upevňoval a prehlboval.“ Hodnotil aj pomer k Maďarsku, pričom odmietal tvrdenia Maďarska, že Slováci sú panslavisti. Tvrdil, že Slovensko nikdy neverilo v spojenectvo so Sovietskym zväzom a neschvaľovalo zahraničnú politiku Československej republiky (ČSR) a podpísanie zmluvy s Moskvou. Vyjadril sa: „Každý vie, že boľševizmus je dielom židovstva, že nielen v Moskve, ale vo všetkých štátoch, kde táto náказа, prinášajúca myšlienkový, mravný a hospodársky rozklad, prenikla a rozvíjala svoju skazonosnú činnosť, priekopníkmi tohto rozkladného hnutia boli Židia, ktorí v duchu židovskej ideológie svojou židovskou rafinovanosťou

¹⁰ Tesnopisecká zpráva o 54. zasadnutí Snemu Slovenskej republiky v Bratislave v piatok 20. decembra 1940. Dostupné na: <<https://www.psp.cz/eknih/1939ssr/stenprot/054schuz/s054001.htm>>.

¹¹ Tesnopisecká zpráva o 56. zasadnutí Snemu Slovenskej republiky v Bratislave vo štvrtok 6. februára 1941. Dostupné na: <<https://www.psp.cz/eknih/1939ssr/stenprot/056schuz/s056001.htm>>.

¹² Tesnopisecká zpráva o 72. zasadnutí Snemu Slovenskej republiky v Bratislave v utorok 14. októbra 1941. Dostupné na: <<https://www.psp.cz/eknih/1939ssr/stenprot/072schuz/s072001.htm>>.

a židovskými metódami rozvracali základy spoločnosti ľudskej a pripravovali pôdu pre vládu boľševizmu.¹³ Podľaňhol teda dobovej terminológii a oficiálnemu výkladu a neodpustil si výčitky voči židovským „boľševikom“. V tejto dobe budúcnosť Slovenska spájajal s existenciou hitlerovského Nemecka, samozrejme, so špecifickou slovenskou kultúrou a politickým systémom.

Vo svojom predposlednom prejave na pôde slovenského snemu sa František Hrušovský ako spravodajca výborov ústavnoprávneho a kultúrneho 6. mája 1942 vyjadril k vládneému návrhu o Zväze vysokoškolského študentstva¹⁴. Vyzdvihoval úlohu vysokoškolskej mládeže v dejinách vývoja Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSĽS), pričom poukazoval na „kongres mladej slovenskej inteligencie v Trenčianskych Tepliciach v 1932“, ale aj na potreby výchovy týchto budúcich popredných predstaviteľov slovenského národa. Zdôrazňoval, že „Združenie vysokoškolského študentstva treba vybudovať ako organizačnú zložku Hlinkovej slovenskej ľudovej strany“.¹⁵

Posledný prejav predniesol František Hrušovský v piatok 26. marca 1943 na 109. zasadnutí snemu. Vyjadroval sa k vládneému návrhu, „ktorým sa Snemu Slovenskej republiky predkladá na udelenie súhlasu Prvá dodatková dohoda k Obchodnej smluve medzi Slovenskou republikou a Nemeckou ríšou z 22. júna 1939“. Hrušovský vyzdvihoval geopolitické postavenie Slovenska a Nemecka, pričom podľa neho zmluva rozširovala obchodné pôsobenie a platnosť aj na územie Protektorátu Čechy a Morava.¹⁶ Od roku 1943 nenachádzame žiadny Hrušovského prejav v Sneme Slovenskej republiky. Svoju pozornosť sústredil na publikačnú a pedagogickú činnosť.

Vo viacerých prejavoch prednesených pred Snemom Slovenskej republiky podrobnejšie rozoberal rolu slovenského národa a jeho historický vývoj, pričom sa dotýkal aj susedstva s Nemeckom, Maďarskom a postavenia Slovákov v Československu. Z prejavov jasne zaznieva jeho proslovenské cítenie, možno povedať nacionalizmus, v pozitívnom zmysle slova. Podľa neho bolo Slovensko odkázané na spoluprácu s okolitými národmi a po zlých skúsenostiach s Maďarmi a Čechmi sa naším prirodzeným spojencom a priateľom stala Nemecká ríša. Napriek tomu apeloval, aby sa priateľský vzťah udržiaval aj s inými susednými národmi, pokiaľ teda budú mať o to záujem. Svoju pozornosť Hrušovský aj vo svojej funkcii poslanca sústreďoval predovšetkým na oblasť kultúry a školskej politiky. Tieto témy rozoberal vo viacerých svojich prejavoch a ideu slovenského národa a štátu

¹³ Tesnopisecká zpráva o 78. zasadnutí Snemu Slovenskej republiky v Bratislave v piatok 19. decembra 1941. Dostupné na: <<https://www.psp.cz/eknih/1939ssr/stenprot/078schuz/s078001.htm>>.

¹⁴ Zväz vysokoškolského študentstva kontinuálne nadväzoval na tradíciu študentského hnutia na Slovensku v medzivojnovom období, ktorého predstavitelia a členovia zohrávali významné úlohy v politickom, hospodárskom, kultúrnom a vedeckom živote. Reprezentantom bolo v medzivojnovom období predovšetkým Ústredie slovenského katolíckeho života, založené v auguste 1921 v Žiline, ktoré sa stalo strešnou organizáciou slovenských katolíckych stredoškolských a vysokoškolských spolkov. Bližšie pozri KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. *Slovenskí katolícki študenti a intelektuáli v exile a ich organizácie (ZSKŠvZ, ÚSKI, ZÚSKI)*. Bratislava : Lúč, Ústav dejín kresťanstva, 2023, s. 8-11.

¹⁵ Tesnopisecká zpráva o 86. zasadnutí Snemu Slovenskej republiky v Bratislave v stredu 6. mája 1942. Dostupné na: <<https://www.psp.cz/eknih/1939ssr/stenprot/086schuz/s086001.htm>>.

¹⁶ Tesnopisecká zpráva o 109. zasadnutí Snemu Slovenskej republiky v Bratislave v piatok 26. marca 1943. Dostupné na: <<https://www.psp.cz/eknih/1939ssr/stenprot/109schuz/s109001.htm>>.

„budoval na historickom zdôvodnení slovenského územia, na sebaurčovacom práve slovenského národa a identickej kresťanskej kultúre“.¹⁷

Hrušovský sa často zúčastňoval aj na politických školách HŠLS, kde vystupoval ako rečník. Tiež bol publicisticky činný, pričom publikoval aj vo viacerých vtedajších časopisoch. Samostatne v roku 1940 vydal metodický spis *Národná a štátna myšlienka vo vyučovaní vlastivedy*, kde hodnotil ideovú úroveň študujúcej mládeže. Konštatoval, že v bývalom režime slúžili stredné školy československej ideológii, ale oceňoval aj prácu českých profesorov. Od školskej výchovy žiadal, aby „pestovala národné sebavedomie a súčasne aj občiansku hrdosť ako integrálne vlastnosti slovenského človeka, aby vychovávala mládež k uvedomeniu si povinnosti a zodpovednosti voči národu“.¹⁸

V *Slovenskej Pravde*, číslo 249 z 27. októbra 1943, publikoval článok pod názvom *Slovenský nacionalizmus v minulosti*.¹⁹ Rozoberal v ňom slovenskú minulosť a predovšetkým slovenské povedomie o svojej výnimočnosti a sebauvedomení. Tvrdil, že „naše národné povedomie nie je produktom nových čias“, že už Svätopluk si uvedomoval, že je slovenský kráľ a aj obyvateľstvo Veľkej Moravy malo „národné povedomie primerané pomerom v IX. storočí“. O sile slovenského národného povedomia svedčil aj boj slovenského obyvateľstva o miesta v správe miest, ktoré podľa Hrušovského boli väčšinou nemecké. Napriek odporu sa v nich presadili už od doby Ľudovíta Veľkého aj slovenské osoby.

V časopise *Gardista*, číslo 238 z 15. októbra 1943, sa v článku *Zakľúčenie II. politickej školy HŠLS*²⁰ spomínal aj prejav, ktorý 14. októbra predniesol k zúčastneným. „V prejave zhrnul zodpovednosť vtedajšej slovenskej generácie za osud slovenského národa, ktorý sa vo svojom samostatnom štáte dožil vrcholu svojich národných snažení.“

Opäť v *Gardistovi*, č. 268 z 20. novembra 1943²¹, nachádzame článok o prednáške Hrušovského v Prešove na štvrtom kultúrnom večierku Miestnej organizácie HŠLS. Podnášajúci rozoberal otázku slovenského životného priestoru, pričom sa vyjadril: „Slovenský národ ako každý iný národ má právo na vlastný život a tak má aj právo na vlastný životný priestor. Veď svoj životný priestor získal v Dunajskej kotline vtedy, keď Dunajská kotlina nepatrila ešte nikomu. To je právo, ktoré nám nemôže nikto poprieť... Prišli sme v pokoji, nikoho sme nedrancovali a zaujali sme priestor, ktorý nemal svojho gazdu, pána, a preto sme sa stali páni toho priestoru, na ktorom teraz žijeme a žijú všetci Slováci.“

Obzvlášť rozsiahly bol Hrušovského príspevok v denníku *Slovák*, č. 13 z 18. januára 1944, pod názvom *Päť rokov Slovenského Snemu*.²² Pripomínal roky 1938 a 1939, ktoré podľa jeho slov znamenali historický predel pre existenciu slovenského národa, ukončila sa „dlhá kapitola slovenskej minulosti“ a začalo sa „obdobie nového slovenského života“.

¹⁷ MAGDOLENOVÁ, Anna. 95 rokov od nedožitého narodenia univ. Prof. PhDr. Františka Hrušovského. In *Historický zborník*, roč. 8, 1998, s. 179.

¹⁸ MAGDOLENOVÁ, Anna. Národná a štátna idea v diele Františka Hrušovského. In *Historický časopis*, roč. 41, 1993, č. 5-6, s. 686.

¹⁹ Slovenský nacionalizmus v minulosti. In *Slovenská Pravda*, 27. 10. 1943, č. 249, s. 2.

²⁰ Zakľúčenie II. politickej školy HŠLS. In *Gardista*, 15. 10. 1943, č. 238, s. 3.

²¹ Naše právo na vlastný životný priestor. In *Gardista*, 20. 11. 1943, č. 268, s. 3.

²² Päť rokov Slovenského Snemu. In *Slovák*, 18. 1. 1944, č. 13, s. 1.

Spomínal rozvoj slovenskej štátnosti a vysoký stupeň politickej a kultúrnej zrelosti, ale priznával aj oprávnenú kritiku, keď poukázal na chyby, ktorých sa slovenská vláda dopustila. Svoju pozornosť sústredil predovšetkým na prvé zasadnutie slovenského snemu, v ktorom videl naplnenie jednej z požiadaviek slovenského národa, ústiacu v samostatnosť. Podľa neho, práve „Slovenský Snem po dlhom tisícročí obnovil slovenskú štátnosť, Ústavou Slovenskej republiky upevnil jej základy a určil smer jej vývinu“. Nevyhol sa, samozrejme, oslavným vetám, v ktorých vyzdvihoval predovšetkým úlohu prezidenta Tisa, „ktorého obraz nevybledne v pamäti slovenského národa“.

Časopis *Slovenská Sloboda*, číslo 281 z 8. decembra 1943, v článku *Sme doma na tejto zemi*,²³ približoval vystúpenie Hrušovského na okresnej politickej škole HSLS v Bardejove. V príhovore rozoberal vnútornú aj zahraničnú situáciu, pričom vyzýval na jednotu obyvateľov, bez ohľadu „či sú Šarišania, Zemplínčania alebo Liptáci, lebo tu sme všetci doma“. Vyzdvihol aj slovensko-rusínsku spoluprácu, v ktorej videl bezproblémovú minulosť a nádej na budúcnosť.

Pri príležitosti piateho výročia vzniku slovenského štátu publikoval článok *Päť rokov slobodného slovenského života* v časopise *Stráž vlasti*, číslo 10 z dňa 10. marca 1944.²⁴ Podľa neho bola Slovenská republika „zhmotnená vidina slovenskej štátnosti, do konkrétnych foriem realizovaná predstava obrazu dávnej slovenskej slávy“, pričom pokladal päť rokov existencie Slovenskej republiky za najkrajšiu a najbohatšiu kapitolu našich dejín.

V *Gardistovi*, č. 62 zo 16. marca 1944, nachádzame článok s názvom *Zveľaďujeme Pribinovo dedičstvo*,²⁵ kde slávnostný príhovor mal František Hrušovský. Poukázal na odkaz Pribinu, pričom opätovne zdôraznil vznik Slovenskej republiky ako zavŕšenie dejinného vývoja slovenského národa s nádejou, že sa k tomuto štátu prihlásia v konečnom dôsledku aj Slováci v zahraničí, či už v USA alebo inde.

Hrušovský počas sledovaného obdobia naďalej pôsobil ako tajomník vedeckých odborov Matice slovenskej. V roku 1941 sa významne zaslúžil o vznik Slovenskej národnej knižnice a bol aj pri zakladaní Slovenskej akadémie vied a umení v roku 1942, kde dokonca stál *de iure* na čele jej Duchovednej sekcie.²⁶ Podľa Adama Hudeka, toto rozhodnutie nebolo najšťastnejším. Jeho vymenovanie malo byť súčasťou „pokusu o urovanie vzťahov s MS (Maticou slovenskou), ktorá svoj otvorený odpor k SAVU (Slovenská akadémia vied a umenia) pred verejnosťou ani neskrývala. Táto snaha akadémie sa však ukázala ako úplne neúspešná. F. Hrušovský v SAVU nevyvíjal žiadnu aktivitu, svoje menovanie úplne ignoroval a aj naďalej sa venoval len svojej funkcii v *Matici*“.²⁷

²³ Sme doma na tejto zemi. In *Slovenská Sloboda*, 8. 12. 1943, č. 281, s. 2.

²⁴ Päť rokov slobodného slovenského života. In *Stráž vlasti*, 10. 3. 1944, č. 10, s. 3.

²⁵ Zveľaďujeme Pribinovo dedičstvo. In *Gardista*, 16. 3. 1944, č. 62, s. 1.

²⁶ ROLKOVÁ, Natália. Historik a spolutvorca koncepcie slovenských dejín František Hrušovský (1903 – 1956). (K 100. výročiu narodenia). In *Historický zborník*, roč. 13, 2003, č. 1-2, s. 264. Po organizačnej stránke sa Slovenská akadémia vied a umení delila na tri vedecké triedy: duchovednú, prírodovednú a umeleckú. Duchovednú triedu tvorili teologicko-filozofická, vlastivedná a právnická sekcia.

²⁷ HUDEK, Adam. Vznik a vývoj Slovenskej akadémie vied a umení v rokoch 1942 – 1945. In *Forum Historiae*, roč. 5, 2011, č. 1, s. 46. Dostupné na: <<https://forumhistoriae.sk/documents/10180/12610/hudek.pdf>>.

Už v apríli 1943 vznikli v rámci Duchovednej sekcie Jazykovedný, Literárnovedný, Historický, Zemepisný a Hudobnovedný ústav. Táto sekcia paradoxne, aj bez aktivity Hrušovského na čele ako predsedu, vykazovala ako jediná vedeckú aktivitu.²⁸

Hrušovský sa stal v roku 1943 aj členom správnej rady spoločnosti Neografia v Turčianskom Svätom Martine. O schválenie žiadal 18. mája 1943 Ministerstvo hospodárstva Slovenskej republiky, čo minister Medrický schválil s dodatkom, že „tento súhlas vyhradzujem si podľa potreby odvolať“.²⁹

Počas obdobia 1939 – 1945 vydal Hrušovský aj monografiu *Slovensko v dejinách strednej Európy*, vydanú v Turčianskom Sv. Martine v roku 1939, ktorú však následne prepracoval, podstatne rozšíril a vydal v tomto období v šiestich vydaniach pod titulom *Slovenské dejiny*. V tejto publikácii predstavil „základy historického zdôvodnenia idey slovenského národa a jeho štátnosti“.³⁰ V procese vedenom voči nemu tzv. ľudovodemokratickým režimom Československa v roku 1948 mu prirodzene vytýkali aj publikovanie tejto práce, ktorou „ako historik najmä vo svojom diele Slovenské dejiny, vydanom pôvodne v r. 1940 výslovne sa stotožňoval so smerom k Nemecku orientovanej profašistickej politiky Hlinkovej slovenskej ľudovej strany a jej režimu“.³¹

V nasledujúcej dobe sa venoval teda predovšetkým pedagogickej a publicistickej činnosti, pričom sa zúčastňoval na rozličných podujatiach, kam bol posielaný ako poslanec Snemu Slovenskej republiky. V roku 1944 mu vyšla brožúrka *Žije, žije duch slovenský*. Bola to posledná kniha, ktorá vyšla Hrušovskému na Slovensku. Opísal v nej dejiny Matice slovenskej a predstavil aj cieľ do budúcnosti. Bola to písomná forma jeho prejavu zo 17. októbra 1943 na valnom zhromaždení Matice slovenskej.³² Ďalej publicisticky pôsobil, pričom však prevládali jeho odborné, nie politické články. Politické články sme už spomenuli, a tie tvorili aj súčasť obžaloby v rokoch 1947 – 1948.

V čase Slovenského národného povstania (SNP) sa mal Hrušovský zdržiavať v Kláštore pod Znievom. Po vyhlásení mobilizácie sa podľa svedectva stanice Národnej bezpečnosti v Kláštore pod Znievom vybral spolu s inými mobilizovanými vyučujúcimi do Turčianskeho Svätého Martina, ale už nasledujúci deň sa mal vrátiť domov. Celé obdobie Povstania strávil doma a „verejne sa neukazoval“, vraj písal kroniku Kláštora pod Znievom. Je ťažko povedať, či tento záznam stanice Národnej bezpečnosti je pravdivý, resp. všetky informácie v ňom. V tejto správe sa totiž tvrdí aj to, že Hrušovského chcela asi v júli 1943 slovenská vláda, resp. prezident Tiso, vymenovať za vyslanca v Poľsku. On to mal odmietnuť so slovami, „že politike nerozumie“. Keďže v roku 1943 oficiálne Slovenská republika 1939 – 1945 neuznávala existenciu poľskej exilovej vlády v Londýne, tak je táto informácia zavádzajúca. O ponuke Hrušovského zapojiť sa do SNP píše aj Natália Rolková. Podľa nej: „V prvých dňoch sa prihlásil s ponukou svojich služieb Okresnému

²⁸ HUDEK, Adam. Vznik a vývoj Slovenskej akadémie vied a umení, s. 46.

²⁹ ŠA Bratislava, f. ES BA, šk. č. 29, inv. č. 29/47, č. I-6660/1/1943.

³⁰ MAGDOLENOVÁ, Anna. Národná a štátna idea v diele Františka Hrušovského, s. 685.

³¹ ŠA Bratislava, f. ŠZ BA, inv. č. 46/1948, č. Tk 3288/48.

³² MADURA, Pavol. František Hrušovský (1903 – 1956). In *Historický zborník*, roč. 23, 2013, č. 2, s. 131-132.

Revolučnému národnému výboru v Turč. Sv. Martine. Po zisteniach o priebehu a cieľoch povstania túto ponuku stiahol a presunul sa do Bratislavy.³³

V januári 1945 Hrušovský odišiel z Kláštora pod Znievom do Bratislavy. Tam bol 9. februára 1945 dekrétom vymenovaný za riadneho profesora stredovekých dejín Filozofickej fakulty Slovenskej univerzity.³⁴ Funkcie sa pravdepodobne neujal, lebo už koncom februára odišiel spolu s rodinou z Bratislavy do Skalice. Dňa 25. februára 1945 mu ešte v denníku *Slovák* vyšiel článok pod názvom *Za právo a česť národa*. Napísal ho pri príležitosti blížiaceho sa šiesteho výročia vzniku Slovenskej republiky. Republiku chápal ako výsledok prirodzeného vývoja udalostí, ako cieľ dejinného vývinu a zmysel života predošlých generácií. V marci 1945 odišiel Hrušovský s rodinou, a ďalšími predstaviteľmi Matice slovenskej do Rakúska. Začalo sa obdobie emigrácie.³⁵

Dňa 21. mája 1947 bol Národnému súdu v Bratislave doručený návrh na pokračovanie trestného konania voči osobe Františka Hrušovského.³⁶ Na základe toho bol 10. júna 1947 na neho vydaný aj zatykač.³⁷ Už predtým začali bezpečnostné orgány pátrať po Hrušovskom, aby ho zatkli a obžalovali. Koncom apríla 1947 (28. apríla 1947) poslala stanica Národnej bezpečnosti v Kláštore pod Znievom odpoveď obžalobcovi pri Národnom súde týkajúcu sa osoby Františka Hrušovského. Z odpovede vyplývalo aj samotné umiestnenie Hrušovského so ženou, predpokladali, že sa nachádza v New Yorku v USA³⁸, ale predovšetkým jeho činnosť počas rokov 1939 – 1945. V správe sa konštatovalo: „Dr. Hrušovský počas svojej funkcie ako poslanec neškodil pracujúcemu ľudu, ale ani v žiadnom prípade nikomu nepomohol v zmysle intervencie a podobne.“ Po oslobodení Kláštora pod Znievom a okolia, teda 10. apríla 1945, bolo dokonca podľa správy vykonané šetrenie Hrušovského, avšak „neboli zistené... také okolnosti, ktoré by zakladali skutkovú podstatu niektorého trestného činu v zmysle nariadenia čís. 33/45 Zb.n. SNR“.³⁹ Správa konštatovala: „Dr. Hrušovský neprenasledoval ani neudával osoby pracujúce pre obnovenie ČSR, demokraticky zmyšľajúce, nearizoval ani sa neobohatil na úkor iných občanov. Tiež nebolo zistené, že by Dr. Hrušovský v Kláštore pod Znievom udržoval súkromné a dôverné styky s Nemcami, členmi gestapa alebo nemeckou políciou alebo že by týmto pomáhal.“⁴⁰ Správa obsahovala aj svedectvá v prospech Hrušovského, ktoré bližšie spomeniem pri samotnom procese.

Dňa 5. júla 1947 oznámila stanica Národnej bezpečnosti Dolné Lovčice Národnému súdu v Bratislave, že František Hrušovský sa od 18. júna 1947 nachádza aj s manželkou

³³ ROLKOVÁ, Natália. Historik a spolutvorca koncepcie slovenských dejín František Hrušovský, s. 267.

³⁴ MADURA, Pavol. František Hrušovský, s. 128.

³⁵ KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. František Hrušovský v exile 1945 – 1956. In *Historický zborník*, roč. 32, 2022, č. 2, s. 88-122.

³⁶ ŠA Bratislava, f. ĽS BA, šk. č. 29, inv. č. 29/47.

³⁷ ŠA Bratislava, f. ĽS BA, šk. č. 29, inv. č. 29/47, č. Tnľud 20/47.

³⁸ V skutočnosti žil od svojho príchodu do USA v Clevelande, kde aj zomrel.

³⁹ Nariadenie Slovenskej národnej rady č. 33 zo dňa 15. mája 1945 o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdництва. Pozri napr. ŠUTAJ, Štefan – MOSNÝ, Peter – OLEJNÍK, Milan. *Prezidentské dekréty Edvarda Beneša v povojnovom Slovensku*. Bratislava : Veda, 2002.

⁴⁰ ŠA Bratislava, f. ĽS BA, šk. č. 29, inv. č. 29/47, čís. jedn. 455/47.

v New Yorku, kde je zamestnaný ako redaktor v časopise *Slovák v Amerike*.⁴¹ Išlo, samozrejme, o nesprávny údaj, keďže Hrušovský nikdy v New Yorku nežil a nepracoval ani v redakcii *Slováka v Amerike*.

Národný súd v Bratislave sa pokúsil prostredníctvom Povereníctva spravodlivosti požiadať Ministerstvo spravodlivosti Československej republiky, aby vymohlo vydanie Hrušovského z USA, kde predpokladali, že sa zdržuje. Ministerstvo spravodlivosti oznámilo, že trestné činy, z ktorých je obvinený, nie sú medzi trestnými činmi uvedenými v zmluve s USA a neumožňuje sa vydávanie z politických dôvodov. Preto Povereníctvo spravodlivosti žiadalo ministerstvo spravodlivosti, aby sa pokúsilo zapísať Hrušovského na zoznam vojnových zločincov, čo by umožnilo jeho vydanie.⁴²

Ministerstvo vnútra v Prahe 15. júla 1947 oznámilo Národnému súdu v Bratislave, že o zápis Františka Hrušovského na listinu vojnových zločincov bolo požiadané už 27. júna 1946.⁴³ 10. septembra 1947 bolo oznámené Národnému súdu v Bratislave, že žiadosť o zapísanie Františka Hrušovského na zoznam vojnových zločincov bola neúspešná. Informoval o tom československý zástupca v Komisii Spojených národov pre vojnové zločiny v Londýne generál Bohuslav Ečer prípisom z 13. augusta 1947. Ministerstvo vnútra svoju snahu napriek tomu neukončilo a žiadalo, aby mu boli za účelom zapísania na zoznam, zaslané „opisy niektorých najzávažnejších svedeckých výpovedí, ktorými je Dr. Hrušovský usvedčovaný z vojnových zločinov“.⁴⁴

Národný súd v Bratislave 15. septembra 1947 oznámil ministerstvu vnútra, že za účelom zapísania Hrušovského na listinu vojnových zločincov mu zasiela obžalobu na menovaného a zároveň oznamoval, že v trestnom spise „nevyskytujú sa žiadne svedecké výpovede, ktoré by ho usvedčovali ohľadne viny a že jeho vina je dokázaná iným materiálom, ktorý je v obžalobe spomenutý“.⁴⁵ Povereníctvo spravodlivosti nakoniec oznámilo 7. novembra 1947 Národnému súdu v Bratislave, že sa nepodarilo dosiahnuť zápis Hrušovského na listinu vojnových zločincov, „lebo podľa názoru Komisie Spojených národov pre vojnové zločiny, dôkazný materiál – včetně zatykača Národného súdu, nestačí k tomu, aby činnosť menovaného mohla byť kvalifikovaná ako vojnový zločin“.⁴⁶ Zaradiť Františka Hrušovského na zoznam vojnových zločincov sa teda napriek evidentnej snahe československých úradov nepodarilo.⁴⁷

Národný súd v Bratislave 12. novembra 1947 nakoniec obdržal obžalobu na osoby Michala Klimka a Františka Hrušovského. Podľa obžaloby sa mali obidvaja dopustiť prípadu domácej zrady, ktorá vyplývala z ich funkcie poslancov Snemu Slovenskej

⁴¹ ŠA Bratislava, f. ĽS BA, šk. č. 29, inv. č. 29/47, čís. jedn. 640/47.

⁴² ŠA Bratislava, f. ŠZ BA, inv. č. 29/47, č. 52.478/47-III/2.

⁴³ ŠA Bratislava, f. ĽS BA, šk. č. 29, inv. č. 29/47, č. VII-C-3087/28-26/6-47-9.

⁴⁴ ŠA Bratislava, f. ŠZ BA, inv. č. 29/47, č. VII-C-3087/15-4/9-47-9.

⁴⁵ ŠA Bratislava, f. ŠZ BA, inv. č. 29/47, č. Onľud 15/47.

⁴⁶ ŠA Bratislava, f. ŠZ BA, inv. č. 29/47, č. 19084/1947-14.

⁴⁷ Podarilo sa to v prípade iných slovenských predstaviteľov, napr. Ferdinanda Ďurčanského, Jozefa Cígera-Hronského, Jána Kašoviča a napokon Henricha Barteka. Zámerom bolo umožniť ľahšie vydať osoby na zozname späť do Československa. Slovenskí predstavitelia boli niekedy obviňovaní z absurdných zločinov, napr. Hronský bol obvinený z drancovania. KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. *Slovenská emigrácia v Taliansku v rokoch 1945 – 1950*. Bratislava – Roma : Slovenský historický ústav v Ríme, 2019, s. 130.

republiky 1939–1945. Obidvaja sa v tomto čase zdržovali mimo územie Československa.⁴⁸ Obžaloba bola vypracovaná už 26. júla 1947. Michal Klimko bol od 25. novembra 1941 poslancom slovenského snemu, pričom sa mal aktívne zúčastňovať na tvorbe právnych noriem a prispieval svojimi článkami do časopisu v Prievidzi *Náš kraj*, ktorého bol aj redaktorom. Stotožňoval sa podľa obžaloby „so smerom k Nemecku orientovanej profašistickej politiky HSLŠ a jej režimu“.⁴⁹

František Hrušovský podľa obžaloby spolupracoval pri tvorbe právnych noriem a „ďalej svojimi prejavmi v Sneme i mimo neho ako aj spisovateľskou činnosťou ako historik najmä vo svojom diele *Slovenské dejiny*, vydanom pôvodne v r. 1940 výslovne sa stotožňoval so smerom k Nemecku orientovanej profašistickej politiky Hlinkovej slovenskej ľudovej strany a jej režimu“. Obžaloba sa zaoberala aj Hrušovského dielom *Slovenské dejiny*, ktoré podľa nej kritizovali vytvorenie a existenciu ČSR a vychvaľovali autonómiu a vznik Slovenskej republiky a jej príklon k Nemecku.⁵⁰ Už v obžalobe sa konštatovalo, že počas medzivojnového obdobia bol Hrušovský lojálnym občanom, nekritizoval Sovietsky zväz ani vo svojich prejavoch a odmietol funkciu vyslanca Slovenskej republiky vo Varšave so slovami, „že sa politike nerozumie“. Tieto okolnosti mali zavážiť v jeho prospech.⁵¹

Ľudový súd v Bratislave vydal 29. apríla 1948 zatykač na Hrušovského. V tejto dobe ešte predpokladali, že sa zdržiava vo francúzskom okupačnom pásme v Rakúsku, a žiadali, aby bol stopovaný „a v prípade, ak bude zadržaný, ho zatkli, dopravili do väzenia najbližšieho súdu a o tom Ľudový súd v Bratislave upovedomili“.⁵²

Hlavné pojednávanie Ľudového súdu v Bratislave v prípade Michal Klimko a František Hrušovský sa konalo v dňoch 4. a 5. júna 1948. Boli pozvaní aj svedkovia, ktorí svedčili v prospech obžalovaných. V prospech Hrušovského vystupovali dvaja svedkovia. Ján Jamriška vypovedal, že keď bol zaistený v Ilave po potlačení Povstania ako člen národného výboru, František Hrušovský nadiktoval jeho dcére list, v ktorom stálo, že je Jamriška politicky nezávadný a samotný Hrušovský odovzdal tento list na Ústredňu štátnej bezpečnosti. Následne sa každý deň chodil informovať k manželke Jamrišku, či už bol prepustený. Jamriška bol zaistený 9. decembra 1944 a prepustený 24. januára 1945. Ďalej Jamriška svedčil, že počul len jeden prejav Hrušovského pri otvorení múzea v Turčianskom Svätom Martine, kde v prítomnosti Petra Hletka (predseda Slovenskej ligy v Amerike a zároveň hlavný predstaviteľ delegácie, ktorá v máji 1938 priviezla do Československa originál Pittsburskej dohody) sa Hrušovský vyjadril, „že nebyť československej republiky, nebolo by ani slovenského národa... a preto máme svorne držať s Československou republikou“.⁵³ Prejav sa teda odohral v júni 1938. Preto je pochopiteľné, že Hrušovský akceptoval vtedajší režim, keďže v danej dobe sa uvažovalo ako konečný cieľ dosiahnutie autonómie Slovenska v rámci Československa.

⁴⁸ ŠA Bratislava, f. ŠZ BA, inv. č. 46/1948, č. 23/47.

⁴⁹ ŠA Bratislava, f. ŠZ BA, inv. č. 46/1948.

⁵⁰ ŠA Bratislava, f. ŠZ BA, inv. č. 46/1948.

⁵¹ ŠA Bratislava, f. ŠZ BA, inv. č. 46/1948.

⁵² ŠA Bratislava, f. ŠZ BA, inv. č. 46/1948, č. Tk 388/48.

⁵³ ŠA Bratislava, f. ĽS BA, šk. č. 29, č. Ls 24/48/15.

Jamriška tiež podal svedectvo aj o tom, že Hrušovský ako riaditeľ zakázal v marci 1939 vstupovať študentom gymnázia do „ozbrojených strážnych služieb“, a teda zúčastniť sa aktívnym spôsobom na rušných dňoch marca 1939. Tiež podal svedectvo v prospech Hrušovského ohľadom jeho zakročenia u Karmasina, aby sa zastavili represálie nemeckých občanov v oblasti Vrúcka a okolia voči slovenskému obyvateľstvu. Na jeho zákrok bola umiestnená nemecká posádka vo Vrúcku a represálie ustali. Išlo totiž o to, že po potlačení Povstania Nemci odviekli z Kláštora pod Znievom Ing. Františka Štrbinu a vo Vrúcku ho zavraždili. Hrušovský mal svojou intervenciou u Karmasina dosiahnuť, že sa podobné prípady už v tomto obvode nevykonávali. Zároveň, keď gestapo 1. decembra 1944 zaistilo v Kláštore pod Znievom a okolí asi 45 občanov, ktorí boli zapojení do Povstania, Hrušovský v niektorých prípadoch intervenoval a dosiahol prepustenie z rúk gestapa. Konkrétne išlo o osoby Jána Máca a Jána Jamriška. Na pojednávaní vystúpil so svojim svedectvom aj Ján Štrba. Potvrdil, že Hrušovský podporoval hmotne jeho manželku a štyri deti, kým on sa ako podpredseda národného výboru ukrýval po obsadení Kláštora pod Znievom v horách. To trvalo sedem mesiacov, pričom na osobu Jána Štrbu bola vypísaná odmena vo výške 15 000 slovenských korún.⁵⁴

Dňa 5. júna 1948 bol obžalovaný František Hrušovský uznaný vinný zo zločinu podľa paragrafu 2. písm. a, d nariadenia č. 33/45 Zb. n. SNR. Išlo teda o „jednak odstránenie demokratického poriadku československej republiky a o zavedenie fašistického režimu, jednak činnosť a idey fašistických okupantov a domácich zradcov verejne propagoval, obhajoval a schvaľoval“. Hrušovský sa mal ako československý štátny občan, ako člen slovenského snemu a exponovaný politický činiteľ zaslúžiť o odstránenie demokratického režimu Československej republiky a o zavedenie „fašistického režimu“, pričom tento režim mal verejne propagovať, obhajovať a schvaľovať. V prípade Michala Klimka ľudový súd upustil od potrestania vzhľadom na dokazovanie a viacero výpovedí svedkov v jeho prospech, medzi inými aj neskôr dobre známy Pavol Strauss – lekár, filozof, konvertita zo židovskej na katolícku vieru, spisovateľ. Samotný Hrušovský bol odsúdený na 10 rokov trestu vo väzení, na stratu občianskych práv na dobu 5 rokov a na konfiškáciu celého majetku v prospech štátu.⁵⁵ Pôvodný návrh trestu bola smrť, ale vzhľadom na výpovede svedkov sa súd rozhodol pre miernejší postup.

František Hrušovský sa pomerne aktívne zúčastňoval na politickom živote Slovenska v rokoch 1939 – 1945. Vďaka svojmu vzdelaniu, rozhladu a nepochybnej autorite v otázkach kultúry a školstva sa stal poslancom slovenského autonómneho snemu, neskôr Snemu Slovenskej republiky. Tiež bol vymenovaný za člena viacerých jeho výborov. Celkovo trinásťkrát vystúpil so svojou správou pred týmto zhromaždením ako hovorca konkrétnych výborov. Vo svojich prejavoch nezabudol zdôrazňovať úlohu Slovenska vo svete, predstavoval častokrát vyčerpávajúci súhrn dejín Slovenska a Slovákov a dotýkal sa rozličných otázok. Napriek svojej funkcii poslanca slovenského snemu, naďalej aktívne publikoval a častokrát bol pozývaný na slávnostné prejavy, či už politickej školy HSLS, alebo iné výročia. Jeho politická a publikačná činnosť viedla k tomu, že

⁵⁴ ŠA Bratislava, f. ŠZ BA, inv. č. 46/1948, č. Ls. 24/48.

⁵⁵ ŠA Bratislava, f. LS BA, šk. č. 29, inv. č. 46/1948 č. Tk 388/48.

bol nútený emigrovať aj s rodinou v marci 1945 do zahraničia. Novoustanovený režim ho obžaloval v rámci retribučného súdництва ako takmer všetkých poslancov Snemu Slovenskej republiky na základe princípu kolektívnej zmluvy. Dokonca mu hrozil trest smrti. Napriek snahám o jeho vydanie zo zahraničia cez pokus o jeho zaradenie na listinu vojnových zločincov bol nakoniec súdený v neprítomnosti. Počas procesu v jeho prospech vystúpilo niekoľko svedkov a na základe ich vyjadrení mu bol uložený hlavný trest desať rokov väzenia. Jeho činnosť počas sledovaných rokov možno chápať ako postoj slovenského nacionalistu s pozitívnym chápaním tohto slova. Pritom sa nevyhol niektorým kontroverzným vyhláseniam, ktoré však podľa mojej mienky vyplývali z dobovej atmosféry a geopolitickej reality.

Zoznam použitých prameňov a literatúry

Archívne pramene

Štátny archív v Bratislave, f. Ľudové súdy v Bratislavskom kraji 1945 – 1948; f. Štátne zastupiteľstvo v Bratislave

Dobové periodiká

Slovák, 1944

Gardista, 1943, 1944

Slovenská Pravda, 1943

Slovenská Sloboda, 1943

Stráž vlasti, 1944

Literatúra

HUDEK, Adam. Vznik a vývoj Slovenskej akadémie vied a umení v rokoch 1942 – 1945. In *Forum Historiae*, roč. 5, 2011, č. 1, s. 37-55. Dostupné na: <<https://forumhistoriae.sk/documents/10180/12610/hudek.pdf>>.

KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. František Hrušovský v exile 1945 – 1956. In *Historický zborník*, roč. 32, 2022, č. 2, s. 88-122.

KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. *Slovenská emigrácia v Taliansku v rokoch 1945 – 1950*. Bratislava – Roma : Slovenský historický ústav v Ríme, 2019.

KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. *Slovenskí katolícki študenti a intelektuáli v exile a ich organizácie (ZSKŠvZ, ÚSKI, ZÚSKI)*. Bratislava : Lúč, Ústav dejín kresťanstva, 2023.

MADURA, Pavol. František Hrušovský (1903 – 1956). In *Historický zborník*, roč. 23, 2013, č. 2, s. 125-134.

MAGDOLENOVÁ, Anna. 95 rokov od nedožitých narodenín univ. Prof. PhDr. Františka Hrušovského. In *Historický zborník*, roč. 8, 1998, s. 178-180.

MAGDOLENOVÁ, Anna. Národná a štátna idea v diele Františka Hrušovského. In *Historický časopis*, roč. 41, 1993, č. 5-6, s. 684-692.

ROLKOVÁ, Natália. Historik a spolutvorca koncepcie slovenských dejín František Hrušovský (1903 – 1956). (K 100. výročiu narodenia). In *Historický zborník*, roč. 13, 2003, č. 1-2, s. 264-269.

ŠUTAJ, Štefan – MOSNÝ, Peter – OLEJNÍK, Milan. *Prezidentské dekréty Edvarda Beneša v povojnovom Slovensku*. Bratislava : Veda, 2002.

Internetové zdroje

<https://www.psp.cz>

Mgr. Martin Garek, PhD.
Ústav pamäti národa
Miletičova 21, P. O. Box 29
820 18 Bratislava 218, Slovakia
garek@upn.gov.sk

MEDAILÓNY

Zomrel Milan S. Ďurica

Vo štvrtok 25. januára 2024 odišiel vo veku 98 rokov do večnosti kňaz, salezián a historik don Milan Stanislav Ďurica. Rodák z Krivian (13. augusta 1925) je dodnes právom považovaný za jedného z najvýznamnejších historikov (nielen) novodobých slovenských dejín. Slovom jeho brata Jána, už „v útlom veku sa prejavil jeho nevidaný záujem o získavanie poznatkov z rôznych oblastí duchovného, spoločenského a vedeckého života“.¹ Práve tu, v rodine manželov Alojza a Cecílie Ďuricovcov, treba hľadať začiatky monumentálneho diela, ktoré výraznou mierou ovplyvnilo slovenskú historiografiu a v mnohých aspektoch nebude iste dlho prekonané. Jeho prínos azda najvýstižnejšie charakterizujú slová z úvodu tretieho dielu súborného diela *Scriptsi vobis* venovaného spisbe profesora Ďuricu primárne o období prvej Slovenskej republiky: „Je málo historikov, ktorí na pomyselnom poli slovenskej historiografie vyryli takú hlbokú brázdú ako profesor Milan Stanislav Ďurica. Jeho dielo patrí nielen k tomu najrozsiahlejšiemu, ale aj najkvalitnejšiemu, čo dokázala slovenská historiografia 20. storočia vyprodukovať.“² Skutočne, svojím rozsiahlym dielom znamená pre slovenskú historiografiu obrovský prínos, ktorý, zostáva veriť, ocenia nielen súčasníci, ale najmä nastávajúce generácie. Tie azda pochopia to, čo nedokázali v minulosti prijať niektorí v minulom režime vychovaní autori, uznať, že slová „priblížiť sa k pravde“, ktoré sa stali jedným z najzákladnejších kameňov Ďuricovej tvorby, veľmi dobre charakterizujú nielen dielo, ale aj život dlhoročného profesora Padovskej univerzity, historika, kňaza a v neposlednom rade významného syna slovenského národa. Iste, nie vždy je nutné s autorovou interpretáciou súhlasiť, predsa len práve v serióznej polemike s ním, ktorá sa mu zo strany oponentov, bohužiaľ, často nedostala, sa dali a dajú formulovať myšlienky, ktoré slovenskú historiografiu bližšie priblížia k pravdivejšej interpretácii nielen našich najnovších dejín.

„Veľa je povolanych, no málo vyvolených.“ Slová Matúšovho evanjelia presne vystihujú Ďuricov život a rozsiahle dielo, ktoré výrazným spôsobom zasiahlo do nielen slovenského diškurzu o dejinách strednej Európy a mieste slovenského národa v nich. Učenec z Padovy, ako ho nazval jeho priateľ Jozef M. Rydlo, „je osobnosť so všetkým tým, čo každý človek nosí v sebe“. Je totiž jedným z najplodnejších slovenských historikov a „prínos jeho diela je neoddiskutovateľný“.³ Vďačiť za to môže nielen nespornému talentu, nevšednej jazykovej výbave, pracovitosti, cieľavedomosti či vedeckej erudícii, no paradoxne aj tomu, že takmer celý plodný život prežil v exile. V čase, keď vyslaný svojou

¹ ĎURICA Ján. Nevšedné jubileum. In RYDLO, Jozef M. (ed.). *Projekt Scriptsi vobis. Nad výberom celožitovného diela slovenského historika Milana Stanislava Ďuricu pri príležitosti jeho 95. narodenín*. Bratislava : Lúč, Ústav dejín kresťanstva, 2020, s. 7.

² SOKOLOVIČ, Peter. Prínos Milana S. Ďuricu k interpretácii dejín 1. Slovenskej republiky. In RYDLO, Jozef M. (ed.). *Scriptsi vobis III*. Bratislava : Post Scriptum, 2017, s. 11.

³ RYDLO, Jozef M. Učenec z Padovy – muž, ktorý vrátil Slovákom ich národné dejiny. In RYDLO, Jozef M. (ed.). *Projekt Scriptsi vobis*, s. 11.

rehoľou odchádzal vzdelávať sa z domova do Talianska, ešte nevedel, že sa už onedlho nebude môcť na dlhý čas vrátiť. Po štúdiách na Štátnom gymnázium v Trnave v roku 1947 odišiel mladý Milan študovať na Pápežskú saleziánsku univerzitu v Turíne. U saleziánov bolo totiž zvykom, že „po maturite vybrali jedného alebo dvoch nadaných študentov a nádejných kňazov, ktorých vysielali na univerzitné štúdiá do Talianska, väčšinou do Turína, materského mesta Saleziánskej spoločnosti. Voľba padla na maturanta Milana Ďuricu“.⁴ Vďačiť za to môže vynikajúcim študijným výsledkom, ale slovami jeho brata aj tomu, že mu saleziánski rehoľní predstavení a Božia prozreteľnosť umožnili študovať práve v slobodnom svete.⁵ Aj v ďalekom Taliansku pokračovala túžba neskoršieho profesora po ďalšom vzdelávaní. Postupne ju naplňal štúdiom psychológie, filozofie, teológie, politológie či histórie nielen v Taliansku, ale aj Belgicku, Nemecku, Švajčiarsku a Rakúsku.⁶ Získal doktorát z teológie a neskôr aj z politických vied. Predsa len, v jeho živote nemožno oddeliť jeho povolanie historika od kňazstva, ktoré ho sprevádzalo po celý zvyšok života. 1. júla 1956 bol v Turíne vysvätený za kňaza arcibiskupom, kardinálom Maurilio Fossatim. Ako v spomienke za profesorom Ďuricom uviedol jeho priateľ, známy slovenský historik Ivan Mrva, prvú svätú omšu slávil v Bazilike Panny Márie Pomocnice kresťanov, ktorú postavil don Bosco. Bohužiaľ, nemohli sa na nej zúčastniť jeho najbližší, ktorí spoza železnej opony sledovali jeho úspechy bez možnosti osobného stretnutia. Rodinu a Saleziánsku spoločnosť tak na vysviacke zastupoval iba šelpický rodák, spolubrat a priateľ Jozef Heriban, SDB.⁷

Život Milana Ďuricu však bol aj napriek vysviacke odlišný ako smerovanie tisícov jeho saleziánskych bratov. Nešiel totiž do pastorácie, ale v tom istom roku bol vymenovaný za profesora morálnej teológie v Teologickom inštitúte saleziánov v Monteortone/Abano Terme neďaleko Padovy.⁸ Najväčšia časť jeho profesijného života sa však spája s miestom riadneho profesora politických a ústavných dejín východnej Európy na Fakulte politických vied Štátnej univerzity v Padove. Tu ovplyvnil stovky až tisíce študentov, ktorí dodnes radi spomínajú na jeho osobnosť, múdrosť a rozhladenosť spojené s entuziazmom a snahou o čo najplodnejší život. Tá sa prejavila aj v tom, že popri pedagogickom pôsobení a akademickej práci sa aktivizoval vo viacerých oblastiach slovenského spoločenského a kultúrneho života v exile. Začiatkom päťdesiatych rokov bol aktívny v Ústredí slovenského katolíckeho študentstva v zahraničí, usiloval sa o vytvorenie slovenského kultúrneho centra v Mníchove, počas Druhého vatikánskeho koncilu pôsobil aj ako odborný poradca pápežskej komisie pre disciplínu kleru a laikov, začiatkom šesťdesiatych rokov patril k spoluzakladateľom a neskôr aj k predsedom Slovenského ústavu v Ríme a pričínal sa aj o založenie Ústredia slovenských katolíckych intelektuálov.⁹ Medzi jeho významné počiny patrí aj založenie Centra východoeurópskych štúdií a ďalšie nemenej významné

⁴ MRVA, Ivan. Profesor Milan S. Ďurica vo večnosti. Dostupné na: <<http://www.udk.sk/2024/01/28/profesor-milan-s-durica-vo-vecnosti/>>.

⁵ ĎURICA Ján. Nevšedné jubileum, s. 7.

⁶ ĎURICA Ján. Nevšedné jubileum, s. 7.

⁷ MRVA, Ivan. Profesor Milan S. Ďurica vo večnosti.

⁸ RYDLO, Jozef M. Učenec z Padovy – muž, ktorý vrátil Slovákom ich národné dejiny, s. 21.

⁹ RYDLO, Jozef M. Učenec z Padovy – muž, ktorý vrátil Slovákom ich národné dejiny, s. 23.

aktivity, ktoré prispeli k tomu, aby slovenská kultúra a v neposlednom rade vedecká spisba v zahraničí získali pevné miesto a stali sa základom slovenského exilového života.

Samozrejme, všetky svoje snahy musel profesor Ďurica vynakladať v exilovom prostredí bez kontaktov s milovanou vlasťou, čo do značnej miery determinovalo aj jeho prácu. Viac ako štyridsaťročné odlúčenie od národa je na jednej strane iste utrpením, na druhej strane sa práve mimo kontaktov s neustále zhoršujúcou sa situáciou vo vtedajšom Československu, v ktorej sa domáci historici museli, poprípade iniciatívne chceli podrobiť novým interpretačným zákonitostiam, mohol naplno rozvinúť Ďuricov talent pomenúvať veci pravým menom a nebať sa ani za cenu možných následkov povedať pravdu o slovenských dejinách. Pravdu, ktorá bola vo vtedajšom Československu neprípustná, zamlčovaná, keďže jej výklad určovala jedine vládnuca komunistická strana. Tá po prevzatí moci po februárových udalostiach v roku 1948 začala so selekciou a cieľovým zamlčovaním pre ňu nepríjemných faktov, čím sa interpretácia novodobých slovenských dejín výrazne zdeformovala. Zatiaľ čo domáca historiografia po monopolizácii moci do rúk štátostrany zostala zaťažená ich triednym výkladom, v ktorom slová ako slovenský či národný buď nemali miesto, poprípade sa spájali s negatívnym obsahom,¹⁰ dielo profesora Ďuricu sa zďaleka vymykalo u nás zaužívaným stereotypom. V interpretácii dejín Slovenska a Slovákov a v osobitnom rade obdobia prvej Slovenskej republiky nebolo zaťažené pokriveniami marxistickej historiografie, ktoré – bohužiaľ – majú dodnes miesto v hodnotení novodobých slovenských dejín, a to aj napriek tomu, že po páde komunizmu v roku 1989 dostala slovenská historická veda možnosť revidovať svoje viac ako štyridsať rokov trvajúce postuláty.¹¹ Mnohí historici sa však napriek tomu dovtedajšieho výkladu slovenských dejín – aj keď už ochudobneného o citáty klasikov marxizmu-leninizmu – odmietli vzdať. Je teda pochopiteľné, že aj dnes „... významná časť slovenskej historiografie, najmä v novších a najnovších dejinách má postkomunistický charakter, lebo ľudia vychovaní a vyškolení v prostredí (marxistického) mimopramenného poznania nemôžu prekročiť svoj tieň“.¹² Samozrejme, v prípade historickej vedy je dokonca žiaduce, že v demokratickej spoločnosti má právo na výklad dejín každý historik, hoc aj z opačného názorového tábora. Práve polemika totiž posúva poznanie dopredu a pomáha každému autorovi, vyjadrené slovami Milana Ďuricu, „bližšie priblížiť sa k pravde“.¹³ Bohužiaľ, právo na názor, hocako historicky podložený, je mnohými často vnímané len jednosmerne.

¹⁰ Tým sa, samozrejme, nedá poprieť, že aj v období rokov 1948 – 1989 vznikali zaujímavé a prínosné práce, predsa len, mnohé kľúčové udalosti slovenských dejín, najmä v otázke interpretácie prvej Slovenskej republiky, si nebolo vhodné pripomínať, čím sa historiografia venovaná uvedenému obdobiu zúžila prevažne len na analýzu odboja proti režimu.

¹¹ Viac pozri ĎURICA, Milan S. – KIRSCHBAUM, Stanislav J. *Súčasná slovenská historiografia. Pohľad zvnútra – pohľad zvonka*. Bratislava : Lúč, 2011.

¹² SOKOLOVIČ, Peter. Dr. H. c. Prof. Richard Marsina, DrSc. In *Pamäť národa*, roč. 7, 2011, č. 3, s. 88.

¹³ Ako napísal o M. S. Ďuricovi významný slovenský historik Jozef Šimončíč: „Za tým, čo napísal, si pevne stál! Veril v pravdu!“ ŠIMONČIČ, Jozef. Spomienka na univerzitného profesora Milana S. Ďuricu. In RYDLO, Jozef M. (ed.). *Testimonium hoc verum est. Kytica vďaky, obdivu a úcty slovenskému historikovi Milanovi S. Ďuricovi, čestnému členovi Slovenského ústavu, k jeho 90. narodeninám*. Bratislava : Post Scriptum, 2015, s. 179.

V snahe o priblíženie sa k pravde si profesor Ďurica na rozdiel od domácich vedcov mohol dovoliť to, na čo sa mnohí na Slovensku neodvážili ani pomyslieť, mohol otvoriť témy, ktoré u nás nemohli byť reflektované a ak aj, tak len z pozície namierenej proti slovenskej štátnosti a samostatnosti Slovenska. V tom tkvie jeden z najväčších prínosov jeho diela, ktoré – oslobodené od vo vtedajšom Československu panujúcej marxistickej zviazanosti – významne odlišným prístupom k slovenským národným dejinám mapuje široké obdobie histórie množstvom možno malého, no čo do veľkosti dejín významného národa. Práve na to sa snažil vo svojom diele poukazovať aj Milan S. Ďurica, ktorý svojimi prácami pomohol mnohým Slovákom nielen utužiť národné povedomie, ale aj pochopiť zakotvenie Slovenska a Slovákov vo víre dejinných udalostí. Dokázal ním, že Slováci, napriek „zánovite tvrdenej a neraz i pseudovedeckými propagovanej tézy o ‚nehistorickosti‘ slovenského národa“ mali nielen svoje dejiny, ale že sú dokonca „jedným z najstarších národov strednej Európy“.¹⁴ Slovami Jozefa M. Rydla, Slováci nemali vlastné dejiny nie z dôvodu ich nejestvovania, ale primárne preto, že nemali vlastný štát. „Raz im dejiny vykladali v Budapešti, inokedy v Prahe, potom v Berlíne, neskôr v Moskve a teraz, aj keď majú vlastný štát, prichádzajú pokyny a príkazy z Bruselu, Štrasburgu či Washingtonu DC. A to nielen také, ako si svoju minulosť majú písať, ale aj také, čo si majú myslieť, kto v ich dome býval alebo má byť a pod.“¹⁵ Dielo profesora Ďuricu treba aj v tomto kontexte chápať ako významný počin, ktorý svojím pohľadom na zakotvenie Slovákov v stredoeurópskom priestore mnohým otvoril oči a primäl uvažovať nad našimi dejinami v širšom kontexte. Bohužiaľ, k väčšej časti slovenskej spoločnosti sa výsledky jeho dlhoročnej činnosti dostali až po páde socializmu, kedy sa – spolu s ich autorom – mohli vrátiť domov. Dovtedy boli jeho práce, búrajúce marxistické mýty (nielen) o Slovenskej republike a jej predstaviteľoch, o jej medzinárodnoprávnom etablovaní a jestvovaní, ako aj celkovo o charaktere slovenských dejín známe zväčša len povolaným.¹⁶

Celú profesоровu do stránok mnohých publikácií vloženú snahu o navrátenie objektívnosti do interpretácie slovenských dejín zaiste netreba bližšie predstavovať. Jeho tvorbu, ako aj život v zahraničí detailne spracovali už iní autori, najmä Jozef M. Rydlo,¹⁷ resp. Ernest Žatko¹⁸ a ďalší.¹⁹ Je to monumentálny súbor prác, ktorý je možné len ťažko opísať. Ako napísal v úvodnom slove na prebale publikácie vydanej na počesť jeho 90.

---

¹⁴ ĎURICA, Milan S. Slovenský národ a jeho štátnosť. In *Zamlčaná pravda o Slovensku*. Partizánske : Garmond, 1996, s. 70-71.

¹⁵ RYDLO, Jozef M. Učenec z Padovy – muž, ktorý vrátil Slovákom ich národné dejiny, s. 12.

¹⁶ Podobne to bolo aj pri ostatných zahraničných Slovákoch, ktorí aj v exile pracovali pre slovenskú štátnosť. Pozri napr. *Zahranční Slováci a ich činnosť za slovenskú štátnosť*. In *Svedectvá pravdy. III. diel*. Trnava : Optima, 1999.

¹⁷ RYDLO, Jozef M. *Studii in onore di Milan S. Ďurica. A cura di Jozef M. Rydlo*. Bratislava – Roma – Cleveland – München : Slovenský ústav, 1995, s. 469-618.

¹⁸ ŽATKO, Ernest (Ján E. Bor). Európsky historik verný slovenskému rodu. In RYDLO, J. M. (ed.). *Testimonium hoc verum est*, s. 229-389.

¹⁹ Pozri napr. bibliografické texty k obrazovej publikácii *Milan Stanislav Ďurica 1925 – 2015*. Bratislava : Lúč, 2015, bez č. s.

narodenín Ján Chryzostom kardinál Korec, „Bibliografia jeho diel sa ťažko dá obsiahnuť. Píše do literárnych i kultúrnych časopisov a ja so záujmom čítam takmer všetky jeho články. Týchto článkov sú celé stovky.“²⁰ Kardinál Korec, podobne ako mnohí ďalší, pochopil význam celoživotného diela profesora Ďuricu, ktorý je okrem stoviek štúdií či článkov tiež autorom desiatok monografií, pri ktorých je jeho prvoradou snahou poukázať na nesporný význam slovenských dejín, ktoré boli pred rokom 1989, bohužiaľ, však v mnohých prípadoch aj dnes, často dehonestované či zatlačované do úzadia.

Je však potešiteľné, že slovenská historiografia, ktorej je profesor Ďurica dôležitou súčasťou, po ťažkých rokoch naoktrojovaných fráž môže na slobodnom Slovensku dýchať oveľa voľnejšie. Dnes už totiž môžeme novodobé slovenské dejiny interpretovať objektívnejšie. Najmä v poslednom období vznikli viaceré diela, ktoré na ne nazerajú triezvejším okom. To, čoho sme však schopní na Slovensku dnes, dosiahol profesor Ďurica už oveľa skôr, v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch dvadsiateho storočia. V tomto čase, keď bol na vrchole svojich síl, bola vo vtedajšom Československu prenasledovaná cirkev, zatváraní kňazi a za slovenské presvedčenie boli ľudia nielen perzekvovaní, ale často stratili aj to najcennejšie – vlastný život.²¹ Tragický pre národne zmýšľajúcich Slovákov bol najmä koniec päťdesiatych rokov, kedy boli perzekvovaní mnohí predstavitelia prvej Slovenskej republiky, ale aj kňazi a národne zmýšľajúci Slováci.²² To všetko za ich slovenské postoje, poprípade za cirkevné presvedčenie. Po maďarskej revolúcii sa totiž aj súdruhovia v Československu rozhodli dokázať Sovietskemu zväzu, že sa dokážu vysporiadať s domácim nacionalizmom. Mnohým domnelým nepriateľom štátu sa tak stalo osudným najmä spojenie s prvou Slovenskou republikou.

V tomto ťažkom a zložitom období prichádzal na základe rozsiahleho výskumu profesor Ďurica na to, na čo prišli slovenskí historici až v deväťdesiatych rokoch a mnohí sa s tým dodnes nedokážu, poprípade odmietajú stotožniť. Svojimi publikáciami, ktoré už v tomto období utešene narastali, nastavil slovenskej marxistickej historiografii zrkadlo. Existenčne i mentálne nezaťažovaný marxistickou zviazanosťou mohol naplno rozvinúť svoj výskum v zahraničných archívoch, ktorý nie je dodnes prekonaný. Jeho dielo (nielen) o prvej Slovenskej republike nemôže nikto, kto sa seriózne zaoberá dejinami Slovenska a Slovákov, obísť. Jeho priateľ, nemenej významný slovenský historik František Vnuk o ňom napísal, že „aj keď názory na jeho tvorbu sa rôznia, nikto nemôže neuznať šírku záberu a hĺbku pohľadu jeho mnohostrannej vedeckej činnosti, ani mu uprieť popredné miesto v galérii slovenských historikov“.²³ Hoci sa s týmito slovami nedá nesúhlasiť, napriek tomu sa však aj dnes nájdú historici, pre ktorých je citovanie Ďuricových publikácií nevhodné. Bohužiaľ, na domácej pôde nemohol mať rovnocenných nasledovníkov. Stranou diktovaná protislovenská propaganda, ktorá na dlhý čas ovplyvnila prácu a výsledky domácej historiografie, dosiahla v tomto období vrchol. Historici, ale aj politológovia,

²⁰ In RYDLO, Jozef M. (ed.). *Testimonium hoc verum est*, prebal publikácie.

²¹ Viac pozri napr. LETZ, Róbert. *Prenasledovanie kresťanov na Slovensku v rokoch 1948 – 1989*. In *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989. I*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2001.

²² SOKOLOVIČ, Peter. *Proces s členmi Pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy v roku 1958*. In *Pamäť národa*, roč. 6, 2010, č. 3, s. 19-38.

²³ Úvodník Františka Vnuka k publikácii *Milan Stanislav Ďurica 1925 – 2015*, bez č. s.

novinári či ďalší vedci sa mali stať predĺženou rukou režimu pri poukázaní na „pravú tvár slovenského fašizmu“.²⁴

Dnešná slovenská historiografia môže byť vďačná za to, že v uvedenom období sa, hoc aj za cenu vyhnanstva z domova, vyhol Milan Ďurica – či už ako rehoľný kňaz, poprípade zanietený historik – podobným snahám o indoktrináciu spoločnosti. V uvedenom kontexte sa jeho dielo z tohto obdobia, najmä jeho spomínaný rozsiahly výskum v zahraničných archívoch, javí byť s týmito udalosťami v priamom rozpore. Na cieľavedomé stranou nadiktované vybielenie slovenských dejín odpovedal snahami o ich zaplnenie a odstránenie mnohých pokrivení. Najrozsiahlejšie z nich boli, vzhľadom na spomínanú politiku štátu, badateľné najmä pri reflexii obdobia prvej Slovenskej republiky. Azda aj z tohto dôvodu v celej jeho spisbe azda najvýznamnejšie miesto patrí práve snahám o odstránenie deformácií o prvom samostatnom štáte Slovákov v novodobých dejinách. Jeho hodnotenie sa totiž u domácich historikov, ale aj novinárov či politológov stalo vďačným terčom ideologizácie. Komunistická strana sa totiž už po obnovení Československa v roku 1945 vyprofilovala na ideologickej opozícii voči predchádzajúcemu zriadeniu. Je preto logické, že jednou z najdôležitejších téz nielen nastupujúcej ľudovodemokratickej republiky, ale aj neskoršej marxistickej historiografie bola snaha o vysporiadanie sa s predošlým režimom.

Bohužiaľ, tieto snahy priniesli množstvo negatív, ktoré sú v historiografii badateľné dodnes. Príčin je viacero. Viac ako štyridsať rokov trvania totalitného režimu nedovoľovalo nazrieť na charakter Slovenskej republiky, respektíve na mnohé rozhodujúce historické udalosti v mnohých prípadoch objektívne. Pravda bola tá, ktorú určovala vládnuca moc. Tá rozhodovala, akým spôsobom sa interpretovali dejiny, charakter predchádzajúceho, ale aj súčasného režimu. Z dejín nám tak „zmizli“ nielen významné udalosti, „stratili“ sa z nich aj výrazné osobnosti, ktoré vplývali na chod Slovenska, tvorili nielen jeho politické, ale aj kultúrno-spoločenské či ekonomické hodnoty, bohužiaľ, stáli na „nesprávnej“ strane. Biele, resp. vybielené miesta obrazu našich najnovších dejín nemal vo vtedajšom Československu kto zaplniť. Dielo profesora Ďuricu, aj keď sa stalo prevažnej časti Slovákov známym až po páde komunizmu, je aj preto veľmi cenným príspevkom k ich odstráneniu. A to nielen pred rokom 1989, ale v mnohých prípadoch ponúka nové impulzy pre historickú vedu aj dnes.

V kontexte Ďuricovho diela iste zaujme jeho názorová konštantnosť. Pri hodnotení slovenských dejín, v prípade Slovenskej republiky najmä pri otázkach jej etablovania, existencie či charakteristiky režimu je jeho stanovisko jednoznačné. Pritom zhodnotiť režim, ktorý na Slovensku panoval v rokoch 1938 – 1945, je aj pri dnešných vedomostiach nesmierne náročná úloha. Toto obdobie totiž patrí dodnes nielen v slovenskej historiografii čo do interpretácie k jedným z najrozpornejšie vnímaných. A to aj napriek tomu, že od jej zániku prešlo už viac ako sedemdesiat rokov.²⁵ Je to sčasti pochopiteľné. Na jednej

²⁴ Prvým väčším vystúpením „proti vplyvom ľudáctva a nacionalistickým tendenciám“ sa stalo zasadnutie Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska začiatkom roka 1958. *Pravda*, 12. 1. 1958, s. 3.

²⁵ Slovenská republika zanikla formálne 8. mája 1945, kedy slovenská vláda v rakúskom exile podala kapituláciu do rúk americkej armády.

strane bola slovenská historiografia poznačená viac ako 40-ročným ideologizovaním, ktoré, hádam s výnimkou krátkeho obdobia odmäku po roku 1968, nedovoľovalo autorom uplatniť v nazeraní na uvedenú problematiku objektívny prístup. Na druhej strane objektívnemu zhodnotenie režimu a politického systému zďaleka neprospieva ani rozpoltenosť a tragédia doby, v ktorej Slovenská republika existovala. Zasiahla totiž do stredoeurópskych dejín v čase, kedy Európa zažívala jedno z najtragickjších období svojej novodobej histórie. Mocenský vzrast nacistického Nemecka a následná druhá svetová vojna zanechali na jej hodnotení výrazné stopy. Napriek tomu staršie prívlastky ako vojnová²⁶ či klérofašistická²⁷ sú skôr ideologicky motivované socialistickou historiografiou, ako by vyjadrovali jej pravý charakter.

O to viac je dnes nutné písať o nej čo najobjektívnejšie bez zbytočnej ideologizácie, s pripustením tak negatív, ako aj pozitívnych stránok. Slovenská republika totiž nebola čiernobiela, aj v tomto období žili a tvorili ľudia a vyvíjal sa režim. Jeho komplexné zhodnotenie si však ešte vyžiada viac času a úsilia. Práve dielo profesora Ďuricu je však svojím rozsahom, ako aj erudíciou a informačným obsahom v tomto smere cenným príspevkom na ceste priblíženia sa k objektívnemu obrazu našich najnovších dejín. Napriek tomu sa časť slovenskej historickej obce, najmä po vydaní druhého dielu jeho *Dejín Slovenska a Slovákov*, nedokázala s jeho výkladom stotožniť. Táto plánovaná učebnica, ktorej zavedenie do siete slovenských stredných škôl prekazila až negatívna kampaň zo strany jeho neprajníkov, je pritom výnimočným počinom. Slovanmi Jozefa M. Rydla, „Dejiny Slovenska a Slovákov v časovej následnosti faktov dvoch tisícročí Milana S. Ďuricu prinášajú historické pohľady na udalosti v bimilenárnom vývoji našich dejín. Autor ich podal v chronologickom prehľade, pričom sa dotkol aj háklivých otázok nášho dlhého historického vývoja a snažil sa ich objasniť zo svojho historického pohľadu, ktorý sa neraz rozchádza s tým, ako boli naše národné dejiny interpretované podľa príkazov stranického politického centra. Vďaka Božiemu riadeniu patria už do nenávratnej minulosti časy, keď o našej pravde rozhodovali hrdelné rozsudky, našu minulosť interpretovala bratislavská odbočka Ideologického oddelenia Ústredného výboru Komunistickej strany Československa a milióny občanov manipulovala Štátna bezpečnosť totalitného č.-s. štátu. Tento postup chápania a výkladu našej histórie bol už vývojom prekonaný.“²⁸

Bohužiaľ, najmä v nazeraní na prvú Slovenskú republiku dodnes mnohé z uvedených postulátov platia naďalej. Profesor Ďurica na kritiku dlhý čas nereagoval. Vidiac však možný dosah cielene mierenej kampane, rozhodol sa zaujať stanovisko, ktoré je dodnes

²⁶ Prívlastok vojnová republika je tendenčný najmä v tom ohľade, že vznikla takmer pol roka pred jej vypuknutím.

²⁷ Často používaný termín historiografie do roku 1989 sa pridáva najmä napojenia režimu na katolícky klérus. Viac o napojení katolíckej cirkvi na režim pozri MULÍK, Peter. Katolícka cirkev a politika Slovenskej republiky 1939 – 1945. In BOBÁK, Ján (ed.). *Slovenská republika (1939 – 1945)*. Martin : Matica slovenská, 2000, s. 101-113, PETRANSKÝ, Ivan A. Katolícka cirkev v období prvej Slovenskej republiky. In LACKO, Martin (ed.). *Slovenská republika očami mladých historikov I*. Trnava : Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2002, s. 33-52.

²⁸ RYDLO, Jozef M. Poklona za dejiny národa. In *Kultúra*, roč. 6, 2003, č. 11, s. 8.

jednou z najkvalitnejších a najfundovanejších odpovedí na diskreditačnú kampaň v historickej vede. Jeho publikácia *Priblížiť sa k pravde* je zaujímavým a cenným príspevkom k diskusii o slovenských dejinách. Ako píše v úvodnom slove publikácie: „Odprvoti bolo jasné, že kampaň proti mojim Dejinnostám má s vedou veľmi málo spoločné. Z vyše sto výstrižkov z novin a časopisov, ktoré sa mi dostali do rúk – a to je iba časť toho, čo bolo vytlačené – každý súdny pozorovateľ mohol pochopiť, že tu ide o široko koncipovanú akciu s politickým podtónom, organizovanú najrozličnejšími zoskupeniami doma i v zahraničí, ktoré sa ešte nezmierili so štátnou zvrchovanosťou Slovenskej republiky a vynakladajú všetko úsilie na to, aby samostatný štát Slovákov najmä v zahraničí čo najviac kompromitovali. Preto som na všetky tieto písanky, neraz banálneho alebo až kriminálneho rázu, zásadne neodpovedal. Keďže však spomenutý spis, adresovaný ministerke školstva Slovenskej republiky vedúcimi predstaviteľmi Historického ústavu Slovenskej akadémie vied a s ich súhlasom kolportovaný aj prostredníctvom jedného z najrozšírenejších denníkov na Slovensku, práve pre honosný názov tej inštitúcie môže pomýliť mnohých slabšie erudovaných čitateľov, rozhodol som sa pozastaviť nad jeho obsahom a predložiť slovenskej verejnosti moje pripomienky k nemu.“²⁹ Negatívna antikampaň proti jeho dielu ho však paradoxne dostala do povedomia širokej verejnosti. Kniha sa stala jedným z najpredávanejších titulov z oblasti histórie a teší sa už niekoľkým vydaniam, napriek tomu, že profesor Ďurica bol zo strany často aj niekdajších marxistov onálepkovaný priam až vulgárnymi výrazmi. To je však, zdá sa, údelom viacerých historikov, ktorí sa odhodlali nezišť zo svojej cesty snaženia o nápravu pochybení spreď roka 1989.

„Byť historikom slovenských dejín i napriek existencii druhej Slovenskej republiky nie je ľahké a ani jednoduché,“ napísal pri príležitosti Ďuricovho jubilea významný slovenský historik Martin Homza.³⁰ O to viac to platí pri hodnotení obdobia existencie Slovenskej republiky. Tragédia doby sa totiž premietla aj do jej hodnotenia. Na jednej strane sa vznikom Slovenskej republiky zavŕšil zápas Slovákov o vlastnú štátnosť, na strane druhej nesporný tlak nacistického Nemecka, ktorému Slovensko, majúc na mysli stredoeurópske sféry vplyvu mocností (ak chcelo ako štát prežiť), nemohlo odolať, polarizovali a dodnes polarizujú výklad slovenských dejín rokov 1939 – 1945. Či už sú to otázky vzniku slovenského štátu 14. marca 1939, tzv. riešenie židovskej otázky, či kooperácia s nacistami, každá z nich nájde v rozdielnych prácach rozdielny výklad. Slovenská republika mala totiž tak svoje svetlé, ako aj negatívne stránky. Je si však treba uvedomiť, že jej trvanie je ohraničené obdobím len niečo málo viac ako päť rokov. Dnešná druhá Slovenská republika v čase písania týchto riadkov oslavuje už viac ako tridsaťročné trvanie a mnohé neduhy ešte stále neprekonalala. Bohužiaľ, dobový marxizmus a dnešný postmarxizmus, snúbiaci sa v mnohých prípadoch s nedostatočnou erudíciou interpretáciu jej predchodkyne výrazne zdeformovali. Milan Ďurica však jej vznik, ako aj etablovanie a trvanie, vždy vnímal v kontexte dejín. V kontexte vývoja po prvej svetovej vojne, ktorá znamenala rozpad dovtedajšieho svetového poriadku.

²⁹ ĎURICA, Milan S. *Priblížiť sa k pravde. Reakcia na stanovisko Historického ústavu Slovenskej akadémie vied k mojej knihe Dejiny Slovenska a Slovákov*. Bratislava : SPN, 1998.

³⁰ HOMZA, Martin. Moje reflexie o profesorovi Milanovi S. Ďuricovi. In RYDLO, Jozef M. (ed.). *Testimonium hoc verum est*, s. 56.

S jeho slovami „odkedy je svet svetom, počtom a vojenskou silou slabé národy museli a musia prispôsobovať svoje túžby a uplatňovanie svojich práv záujmom a neraz i svojvôli mocností“, ³¹ sa nedá nesúhlasiť. V slovenských dejinách máme viacero príkladov, kedy sa – bez akýchkoľvek snáh o ich dehonestáciu – Slováci ako malý národ museli, aj umnou politikou ich predstaviteľov, prispôbiť meniacej sa spoločensko-politickej situácii v Európe. Inak to nebolo v prípade vzniku Československa v roku 1918, nebolo to však inak ani v rokoch 1938, resp. 1939, kedy si nielen Slováci, ale aj väčšie národy uvedomovali rozhodujúci vplyv nacistického Nemecka v stredoeurópskom priestore. ³² Dnes sa to odráža najmä pri hodnotení vzniku slovenského štátu, ktorý, v snahe o diskreditáciu celej Slovenskej republiky, býva často dehonestovaný.

Aj to sú tienisté stránky, ktoré pri hodnotení prvej Slovenskej republiky nemožno obísť. Neobchádza ich však ani profesor Ďurica, práve naopak. V prípade reflexie prvej Slovenskej republiky má aj v súvislosti s uvedenými argumentmi jasno. Napriek tomu, že býva neprajníkmi atakovaný a obviňovaný z nekritického nazerania na obdobie prvej Slovenskej republiky, pozorný čitateľ si všimne, že sa nebráni ani poukázaniu na bolestnejšie stránky Slovenskej republiky. Nezľahčuje ani v súvislosti s jej hodnotením najčastejšie vyzdvihované utrpenie Židov, práve naopak. Dôležité však je poznanie, že si táto otázka „vyžaduje náležité situovanie do reálnych súradníc priestoru a času“. ³³ Samozrejme, o tejto, slovami Milana S. Ďuricu, „jednej z najchúlostivejších“ stránok dejín prvej Slovenskej republiky by sa na tomto mieste dalo napísať veľa. Dnes je už téma rozsiahle spracovaná v mnohých monografiách či zborníkoch. Samozrejme, nie všetky sa interpretačne zhodujú. ³⁴ Po serióznom preštudovaní Ďuricovho diela však musí každý nezaujatý čitateľ prísť k názoru, že v žiadnom prípade nie je a ani nebol obhajcom tragického „riešenia židovskej otázky“. Naopak, poukazuje aj na to, že niektorí slovenskí politici, aj pod vedením nemeckých poradcov, horlivo spolupracovali na jej riešení. ³⁵ V jeho bibliografii pritom cenné miesto zaujímajú aj publikácie venované prínosu židovskej kultúry pri povznesení Slovenska. ³⁶

Nielen v uvedenom kontexte patrí v diele Milana S. Ďuricu významné miesto prvému slovenskému prezidentovi Jozefovi Tisovi. Jeho osobe je venovaná aj jedna z najvýznamnejších a najznámejších Ďuricových monografií *Jozef Tiso 1887 – 1847. Životopisný profil*. ³⁷ Samozrejme, aj vzhľadom na jej rozsah, nemohla byť uvedená

³¹ ĎURICA, Milan S. *Slovenský národ a jeho štátnosť*. Bratislava : Alfa, 1990, s. 82.

³² Na základe svojho výskumu našiel „zlatú niť“ historickej kontinuity od etnogenézy samobytného slovenského národa cez jeho stáročný, vonkajšími faktormi brzdený, no nikdy celkom neutlmený dejinný vývin až po znovuzískanie povedomia plnej národnej identity a z nej vyplývajúceho práva i potreby vlastnej slovenskej štátnosti“. ĎURICA, Milan S. *Slovenský národ a jeho štátnosť*, s. 82.

³³ ĎURICA, Milan S. *Jozef Tiso 1887 – 1947. Životopisný profil*. Bratislava : Lúč, 2017, s. 356.

³⁴ Ide napríklad o problematiku prezidentských výnimiek, pri ktorých sa Milan S. Ďurica dopracoval k číslu 35 000, kým napr. Ivan Kamenec píše v tejto súvislosti o „absurdných počtoch“. KAMENEC, Ivan. *Tragédia politika, kňaza a človeka. Dr. Jozef Tiso, 1887 – 1947*. Bratislava : Premedia, 2013, s. 127.

³⁵ Napr. ĎURICA, Milan S. *Jozef Tiso 1887 – 1947. Životopisný profil*, s. 376-377 a iné.

³⁶ *Židia zo Slovenska v dejinách kultúry a vedy*. Bratislava : Lúč, 2008.

³⁷ Monografia vyšla vo viacerých vydaniach: *Jozef Tiso, slovenský kňaz a štátnik. I. 1887 – 1939*. Abano Terme : Piovan editore, 1989, *Jozef Tiso, slovenský kňaz a štátnik, I. 1887 – 1939*. Martin : Matica slovenská, 1992,

knihou súčasťou tohto výberu profesorovho diela venovaného obdobiu Slovenskej republiky. Osobnosti prvého slovenského prezidenta sa však venoval vo viacerých prácach. Vnímal ho nielen z pozície politika, ale najmä slovenského národovca a kňaza. Ako povedal pri príležitosti prednášky na nitrianskom kňazskom seminári v apríli 1997, prišiel „k presvedčeniu, že celý životobeh Dr. Jozefa Tisa, jeho pedagogicko-pastorálna činnosť, jeho literárne dielo, jeho politické angažovanie, jeho vysoké štátnické funkcie a ich vykonávanie na vnútroštátnom i medzinárodnom poli, ba i jeho politické omyly a chyby, nie menej ako jeho pád a tragický koniec, dajú sa pochopiť a vysvetliť jedine z uhla pohľadu jeho kňazstva“.³⁸ Tomuto presvedčeniu zostal verný dodnes. Napriek v tomto úvode často spomínaným marxistickým nánosom, ktoré nedovoľujú nazrieť na Jozefa Tisa objektívne, profesor Ďurica zostal po dlhé desaťročia vo svojom názore na jeho osobnosť konštantný. Snaží sa v ňom poukázať na pravdivý obraz katolíckeho kňaza a roduverného Slováka, pričom podotýka, že žiadnym spôsobom sa nesnaží vytvoriť oslavné dielo.³⁹ Pri jeho hodnotení chcel podať svedectvo pre tých, ktorí „úprimne hľadajú pravdu“, aby sa k nej mohli priblížiť a ďalej pokračovať v jej hľadaní, keďže „len pravda nás oslobodzuje a pritom aj oblažuje“.⁴⁰ Samozrejme, nie každý čitateľ či historik musí s jeho výkladom súhlasiť. Pri hodnotení Ďuricovho diela, ako aj celkovo okolností osoby prvého slovenského prezidenta je však dôležité poukázať aj na to, že Tisovu osobu chápala nie zanedbateľná časť národa skutočne ako autoritu.⁴¹ A to nielen počas trvania prvej Slovenskej republiky...

Jeho aktivity si aj dnes zaslúžia rešpekt a uznanie. O to viac, že ani ďaleko od domova nestratil kontakty so Slovenskom, kam sa definitívne vrátil v roku 1998. Predsa len, azda najznámejší sa stal práve svojím monumentálnym dielom. Okrem spomínaných diel je aj spoluautorom viacerých encyklopédií; spolupracoval na šiestich talianskych, nemeckých a latinských encyklopedických dielach. Je autorom tisícov článkov i desiatok kníh v rozličných jazykoch: v slovenčine, taliančine, nemčine, angličtine, španielčine a holandčine. Bibliografia jeho prác predstavuje vyše dvetisíc záznamov.⁴² Jeho slová z mládežníckeho sympózia v Dullikene z roku 1984, v ktorých tvrdí, že „aj celkom ‚samostatná‘ a na fantázii ‚nemožnosť‘ založená, ale aj cieľavedomá, teda racionalizovaná a žertvyplná činnosť čo i len jednej jedinej osoby – a k tomu v exile! – môže za určitých okolností podstatne usmerniť dejinný vývoj národa“, sú presným zhodnotením jeho diela, ktoré skutočne pomáhalo a dodnes pomáha usmerniť vývoj slovenskej historiografie na ceste priblíženia sa k pravde.

Profesor Ďurica za svoju činnosť počas svojho života získal množstvo ocenení, bohužiaľ, v čase pred rokom 1989 výhradne v zahraničí, kde pochopili jeho význam

---

resp. *Jozef Tiso 1887 – 1947. Životopisný profil*. Tretie, opravené a doplnené vydanie. Bratislava : Lúč, 2006.

³⁸ ĎURICA, Milan S. Dr. Jozef Tiso a jeho kňazský profil. In *Vojnový zločinec alebo svätec. Svedectvá pravdy. II. diel*. Sereď : Reprint, 1998, s. 75.

³⁹ ĎURICA, Milan S. *Jozef Tiso 1887 – 1947. Životopisný profil*, s. 16.

⁴⁰ ĎURICA, Milan S. *Jozef Tiso 1887 – 1947. Životopisný profil*, s. 12.

⁴¹ ĎURICA, Milan S. Jozef Tiso v hodnotení Hitlerových diplomatov a tajných agentov. In BYSTRICKÝ, Valerián – FANO, Štefan (eds.). *Pokus o politický a osobný profil Jozefa Tisu*. Bratislava : SAP, 1992.

⁴² MRVA, Ivan. Profesor Milan S. Ďurica vo večnosti.

pri interpretácii a odkrývaní bielych miest v rámci dejín strednej Európy. Bol členom viacerých medzinárodných vedeckých asociácií a titulom čestného akademika ho poctila rímska Accademia Teatina per le Scienze. Dostalo sa mu tiež významného ocenenia – 2. októbra 1995 mu taliansky prezident Oscar Luigi Scalfaro udelil veľkodôstojnícku hodnosť Radu za zásluhy o Taliansku republiku.⁴³ Našťastie, pád socializmu a následný vznik samostatnej Slovenskej republiky znamenali uznanie aj na domácej scéne. Vysokí štátni predstavitelia, ako aj akademické kruhy uznali jeho prínos pre slovenskú vedu, kultúru a prakticky celú spoločnosť. V roku 1990 bol Predsedníctvom Slovenskej národnej rady vymenovaný za zahraničného experta Komisie historikov na vypracovanie odborných štúdií k dejinám Slovenska dvadsiateho storočia. V roku 1991 ho minister kultúry vymenoval za prvého riaditeľa Slovenského historického ústavu v Ríme, ktorý začal činnosť v novembri 1991.⁴⁴ V roku 1993 dostal tiež Štátnu cenu ministra kultúry Slovenskej republiky, stal sa členom Akademického senátu Rímskokatolíckej cyrilometodskej bohosloveckej fakulty Univerzity Komenského i členom Vedeckého kolégia Historického ústavu Katolíckej univerzity v Ružomberku. Významným spôsobom prispel k vybudovaniu Univerzitnej knižnice Katolíckej univerzity v Ružomberku, ktorá má vo svojich fondoch prakticky celú jeho osobnú knižnicu počítajúcu vyše 30 000 kníh.⁴⁵ Tým, samozrejme, nie sú spomenuté všetky zásluhy a ocenenie profesora Ďuricu. Jeho život a dielo podrobne nemôže priblížiť tento skromný príspevok. Je obsiahnutý v jeho knihách, štúdiách a odkaze, ktorý po sebe zanechal aj pre nasledujúce generácie. Zostáva veriť, že práve tie budú čerpať z jeho rozsiahleho diela a pomôžu naplniť heslo „Priblížiť sa k pravde“, ktorým sa sám riadil celý svoj nielen vedecký život.

Peter Sokolovič

---

⁴³ RYDLO, Jozef M. Učenec z Padovy – muž, ktorý vrátil Slovákom ich národné dejiny, s. 26.

⁴⁴ RYDLO, Jozef M. Učenec z Padovy – muž, ktorý vrátil Slovákom ich národné dejiny, s. 26.

⁴⁵ MRVA, Ivan. Profesor Milan S. Ďurica vo večnosti.

RECENZIE

RYDLO, Jozef M. *Kresťanská filozofia dejín. Katolík a história.*

Bratislava : Post Scriptum, 2021, 224 s. ISBN 978-80-8218-027-8.

Dejiny vypovedajú o udalostiach, ktoré sa niekde udiali. Historik ukazuje, kde a ako sa niečo stalo a niekedy aj komentuje, prečo k tomu došlo. Dejiny nemožno vykresliť neutrálne, stále sa vychádza z nejakej pozície, ktorou sa interpretujú. Nie je úplne nezmyselné tvrdiť, že dejiny píšu víťazi alebo v spoločnosti dominujúca ideológia. Z tohto dôvodu sa filozofi dejín rozchádzali v názoroch na to, či história ako veda skutočne existuje, či možno objektívne interpretovať zmysel historických udalostí. Či takýto zmysel nie je len otázkou náhody. Kresťanský politik, filozof a publicista Jozef M. Rydlo sa pokúša odpovedať v diele *Kresťanská filozofia dejín. Katolík a história*¹ aj na túto otázku. Druhou témou je poukázať, že nejde len o nejaký globálny zmysel dejín, ale aj o ich prepojenie so súčasnosťou. „Štúdium histórie pre nás... má význam, lebo v poznaní minulosti nachádzame to, čo nám pomáha objasniť našu prítomnosť, chápať a budovať našu identitu.“² Rydlovo dielo je dosť osamelý počin v slovenskom filozofickom prúde. Podľa všetkého aj z dôvodu, že časť filozofov podľahla zaliečaniu postmoderných sirén a ich nihilizmu. Iná skupina po štúdiu na anglo-amerických univerzitách podľahla krasorečneniu analytickej filozofie. Do tretice určitou reminiscenciou, v ktorej má filozofia dejín významné miesto, je klasický marxizmus (Ľuboš Blaha), na Slovensku skôr ako kuriozita. Rydlo začína svoj filozofický traktát z pohľadu starovekých filozofov a kresťanských autorov. Postupne sa dopracoval k moderným reflexiám, pri ktorých možno zo súčasného pohľadu vidieť tieto filozofické prístupy k histórii.

Jedna skupina filozofov vidí v histórii určitý zmysel. Patrí sem napr. Hegel, ktorý vysvetľoval históriu ako realizáciu božského. Modifikáciou Hegla bol marxizmus, ktorý videl a vidí v dejinách vývoj smerom k dokonalejšej spoločnosti.³ Motorom dejín v marxizme nie je Absolútne, ale slepé sily či nevyhnutnosť (prozreteľnosť). Problematickou sa tento materialistický prístup stal v totalitných systémoch na čele s ľuďmi, ako bol napr. Stalin, Hitler, Pol Pot ap., ktorí sa pod vplyvom tejto vízie vývoja dejín snažili ovplyvniť „zdokonaľovanie“ spoločnosti svojimi agresívnymi zásahmi, zanechajúc za sebou spúšť miliónov ľudských obetí.

Druhá skupina filozofov popiera, že by niečo také ako dejiny existovalo, tak napr. Schopenhauer ako odporca Hegla odmieta, že by história bola vedou, pretože veda sa zaoberá tým, čo je, zatiaľ čo história skúma to, čo bolo a už nie je, teda to, čo pominulo. Popiera, že by história bola kolektívna, je iba subjektívna. Beh dejín je len fikcia.⁴ V tejto skupine skeptikov sa vykryštalizovalo niekoľko teórií:

¹ RYDLO, Jozef M. *Kresťanská filozofia dejín. Katolík a história.* Bratislava : Post Scriptum, 2021.

² RYDLO, Jozef M. *Kresťanská filozofia dejín*, s. 70.

³ RYDLO, Jozef M. *Kresťanská filozofia dejín*, s. 87-94.

⁴ SCHOPENHAUER, Arthur. *Svět jako vůle a představa II.* Pelhřimov : Nová tiskárna, 1997, s. 322-328.

Teória kultúrnych okruhov (Spengler, Toynbee), podľa ktorej ide o nezávislé kultúrne okruhy, ktoré sa zoskupujú, rozkvitajú a zanikajú. Nemajú medzi sebou spojenie v nejakom spoločnom zmysle;

Teória organizovania dejín rozprávaním, pri ktorom sa historik snaží organizovať minulosť podľa vlastného „vkusu“;⁵

Skeptická teória postmoderny, podľa ktorej nemožno nájsť v histórii nejakú súvislú líniu. Postmoderna tak pravdepodobne zareagovala na totalitné systémy.⁶

Tretí pohľad na dejiny má svoje základy v hebrejskom myslení a pokračovanie v kresťanstve. Filozofi môžu mať oprávnené výhrady, či k tomuto poznaniu možno dôjsť len racionálnou reflexiou. Filozof Rydlo hneď v úvodných kapitolách definuje tento prístup. „Kresťanskú filozofiu (...) nemožno oddeliť od viery, a tak z určitého pohľadu je kresťanská filozofia filozofovaním vo viere, ale nemožno ju oddeliť od rozumu...“⁷ Kresťanský filozof filozofuje nad poznaním, ktoré dostal od Boha skrze Zjavenie. Vráťme sa k židovsko-kresťanskej vízii dejín. Hebreji vidia motor dejín v Bohu a jeho prísľuboch daných Židom. Zatiaľ čo sa grécke myslenie obracalo do minulosti, židovský vyvolený národ upieral pohľad do budúcnosti. Pohanovia vnímali božstvo v prírode, Židia v histórii. Práve Židia priniesli ideu dejín. Neustále sa obracali do budúcnosti, odkiaľ očakávali, že príde riešenie všetkých problémov. Prvýkrát nachádzame istý výklad dejín v Nabuchodonozorovom sne o soche z rozličných kovov v knihe Daniel 2.⁸ Idea dejín u židovského národa spočíva v tom, že v budúcnosti dôjde k nejakej udalosti, ktorou sa celé dejiny zavŕšia. Židia ostávajú stále jednou z pôsobiacich dejinných síl. Stačí si spomenúť na nositeľov Nobelovej ceny, významné osobnosti kultúrneho a politického života, ideológiu marxizmu, za ktorými stoja Hebreji. V priebehu dejín sa opakovali pogromy, ktoré chceli vymazať ich existenciu. Mnohé z nepriateľských národov, ale aj ideológií, ktoré sa pokúšali o ich genocídu, tu už nie sú. „Večný“ judaizmus ostáva. Ide o históriu, ktorú nemožno materialisticky vysvetliť.⁹ Judaizmus má však aj svoje limity. Prišiel síce s ideou slobody, avšak nepoznal ešte ideu individuálnej slobody, len slobodu kolektívnu. Iným limitom bolo, že nepoznal ideu nesmrteľnej duše.¹⁰ Do tretice odmietli Krista.

Autori rozlišujú, tam, kde to jazyk toho-ktorého národa dovoľuje, medzi históriou a dejinami. *História* je to, čo sa raz odohralo v priebehu ľudského vývoja. Je to fakt, ktorý patrí minulosti a nemá dopad ani pre jedinca, ani pre kolektívnu existenciu. *Dejiny* sú to, čo sa stalo, ale čo až podnes pôsobí a hýbe životom ľudí. V súvislosti so Zjavením sa hovorí o dejinách spásy.¹¹ Niektorí teológovia ďalej rozlišujú *osobitné dejiny spásy*,

⁵ Porov. LIESSMANN, Konrad – ZENATY, Gerhard. *O myšlení. Úvod do filozofie*. Praha : Votobia, 1994, s. 113-124; SCHUBERT, Kurt. *Bible a dějiny*. Svitavy : Trinitas, 2000, s. 11-16.

⁶ Porov. LYOTARD, Jean-François. Postmoderno vysvětlované dětem. In LYOTARD, Jean-François. *O postmodernismu*. Praha : Filosofický ústav AV ČR, 1993, s. 33-43.

⁷ RYDLO, Jozef M. *Kresťanská filozofia dejín*, s. 61-62.

⁸ Porov. RATZINGER, Joseph. *Európa. Jej základy v súčasnosti a v budúcnosti*. Trnava : SSV, 2005, s. 52-57.

⁹ Porov. BERĎAJEV, Nikolaj. *Smysl dejin*. Praha : OIKOYMENH, 1995, s. 30.

¹⁰ Porov. BERĎAJEV, Nikolaj. *Smysl dejin*, s. 73-75.

¹¹ SCHMAUS, Michael. *Božie Zjavenie*. Rím : Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda, 1986, s. 249.

ktoré sa začínajú Abramom (*Gn 12* atď.) a vrcholia Kristom a sú *riadnou cestou spásy*, ktorú chce Boh. Popri nich ako *mimoriadna cesta k spáse*, ktorú Boh umožňuje, sú *všeobecné dejiny spásy*. Všeobecné a osobitné dejiny spásy splynú vo chvíli nového príchodu Krista.¹² Ak by sme mali použiť obraz, na čele osobitných dejín spásy by stál nomád Abram a v korábe všeobecných dejín spásy Noe, ktorý ako človek, zachrániac sa po potope, uzavrel s Bohom zmluvu v mene celého ľudstva.¹³ Prvých jedenásť kapitol Genezis sú všeobecné dejiny spásy. Povoláním Abrama začínajú osobitné dejiny spásy, ktoré majú tri hlavné udalosti:

Abrahám, ktorý okolo 1800 pr. Kr. dostáva zjavenie o existencii najvyššieho súcna. Druhou udalosťou bolo zjavenie na hore Sinaj, ktoré mal *Mojžiš* okolo roku 1250 pr. Kr. v zjavení, že Boh darúva existenciu a dáva pokyny, ako žiť podľa jeho vôle, aby človek dosiahol nekončiace dobro v spáse. V tretej udalosti sa samo najvyššie súcno predstaví v človekovi Ježišovi z Nazaretu.¹⁴ Vtelený Boží Syn ukázal, že finalita dejín nekončí v horore prázdnoty, ale v spojení s Bohom. Vtelenie raz a navždy prezentovalo drámu zla a ukázalo rozdiel medzi dobrom a zlom.¹⁵ Práve Kristus priniesol ideu vnútornej, individuálnej slobody človeka. Všetky náboženstvá a kultúry (Starý zákon, proroci, pohanstvo, grécka filozofia, východné náboženstvá a antická kultúra) boli cestami a celosvetová príprava pre zjavenie sa Krista Logosu v tele.¹⁶ Vtelená druhá božská osoba je absolútnym stredom dejín a niečím absolútne novým. „V kresťanstve je absolútne nové a originálne iba jedno, sám Kristus. Nikdy predtým do sveta nikto podobný neprišiel a ani nikdy nepríde. Kristus je jedinečný a neopakovateľný bod, v ktorom sa zjednocuje božské s ľudským... Ľudský vzťah k Bohu sa stáva intímny jedine skrze Krista... Iba jedinýkrát v dejinách bola daná možnosť uvidieť Boha v ľudskej podobe.“¹⁷ Dejiny však nemajú len univerzálny zmysel a smerovanie, ale sú aj dôležitým časopriestorom pre človeka, ako zrealizoval vo svojom živote, osobných dejinách to, k čomu je povoláný.

Rydlo tvrdí, že Druhý vatikánsky koncil urobil kompromis, keď sa ohľadom dejín priblížil viac k ich profánnemu chápaniu.¹⁸ Nie je to celkom presné, cirkevný dokument *Gaudium et spes* 45 a kresťansky orientovaní myslitelia a teológovia neprestali vidieť zmysel sveta a stred dejín v Kristovi. Možno však súhlasiť s Rydlom, že sa takmer úplne opustil zjavením daný scenár nadprirodzeného záveru dejín, príchod Krista ako sudcu a tým aj apokalyptická stránka tejto udalosti. Nie je politicky korektné hovoriť o súžení, o ukončení dejín znenazdajky, o neporiadkoch vo svete vo svetle apokalyptiky, útokoch na cirkev.¹⁹ Klasické chápanie dejín udržovalo v duši kresťana adventnú bdelosť,

¹² SCHMAUS, Michael. *Božie Zjavenie*, s. 255-257, 301.

¹³ Gn 9, 8-17.

¹⁴ MILET, Jean. *Poznaním k viere*. Kostoní Vydří : Karmelitánske nakladateľstvá, 1997, s. 111-112.

¹⁵ BERĎAJEV, Nikolaj. *Filosofie svobody. Původ zla a smysl dějin*. Praha : Votobia, 2000, s. 44; BERĎAJEV, Nikolaj. *Smysl dejin*, s. 33, 68-70; RYDLO, Jozef M. *Kresťanská filozofia dejín*, s. 123; VON BALTHASAR, Hans Urs. *Teologia della storia. Abbozzo*. Brescia : Morcelliana, 1969, s. 51-52.

¹⁶ BERĎAJEV, Nikolaj. *Filosofie svobody*, s. 37, 48.

¹⁷ BERĎAJEV, Nikolaj. *Filosofie svobody*, s. 45.

¹⁸ RYDLO, Jozef M. *Kresťanská filozofia dejín*, s. 120.

¹⁹ RYDLO, Jozef M. *Kresťanská filozofia dejín*, s. 123.

očakávanie príchodu Krista a tým aj nostalgiu po Božom kráľovstve, ktoré mešká. Dnes to starokresťanské Maranathá nevyslovujeme ani v duchu, pričom príchodom Krista príde svet, po ktorom túžime a o ktorom sv. Pavol napísal: „Ani oko nevidelo, ani ucho nepočulo, ani do ľudského srdca nevystúpilo, čo Boh pripravil tým, ktorí ho milujú.“²⁰ Záver Rydlovho diela o návrate k autentickému kresťanskému chápaniu ostáva silným posolstvom a výzvou pre kresťanskú filozofiu a teológiu dejín.

Róbert Sarka

---

²⁰ 1 Kor 2, 9.

**DANIŠ, Miroslav – MOYŠOVÁ, Stanislava –
RYBÁR, Lukáš – BACHORÍKOVÁ, Petra.**
Spomienky baróna Tótha na Turkov a Tatárov.

Bratislava : Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov,
2022, 455 s. ISBN 978-80-8202-182-3.

Cestopisnej literatúre sa v ostatných rokoch dostáva čoraz viac pozornosti, špeciálne v akademickom prostredí. Metodologicky pritom do popredia vystupuje najmä spolupráca histórie a literárnej vedy. V centre bádania o cestovateľoch slovenského pôvodu sa už etablovali osobnosti ako Móric Beňovský, Alojz Medňanský či Ján Kollár, je však zrejmé, že dejiny ukrývajú ešte mnohé ďalšie, zaiste hodné našej pozornosti. Treba oceniť, že jedna z nich – európsky vzdelanec a diplomat František Tóth (1733 – 1793) – zaujala bádateľský tím Miroslav Daniš, Stanislava Moyšová, Lukáš Rybár a Petra Bachoríková z Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Ich spoločné úsilie obohatiť slovenský kultúrny priestor o pútavý príbeh jeho života sa nedávno pretavilo do 455-stranovej publikácie *Spomienky baróna Tótha na Turkov a Tatárov*. Žánrové vymedzenie publikácie však musím ešte spresniť. Barónovo rozpomínanie sa nie je len témou troch minuciózných a kritickou metódou vystavaných kapitol, resp. štúdií, je aj predmetom vzácného prekladateľského počínu – nadobudlo totiž slovenskojazyčnú podobu. Vo svojej dobe čitateľsky prítlačivé dielo *Mémoires sur les Turcs et les Tartares* (Paríž 1784), ako o tom svedčia jeho neskoršie preklady do angličtiny, nemčiny, ruštiny, maďarčiny či dokonca turečtiny, švédčiny a dánčiny, už začínajú spoznávať aj naši čitatelia a tí sociálne zdieľnejší veru nešetria lichotivými atribútmi. Pozoruhodné prijatie prekladu Tóthovho cestopisu zo strany slovenských recipientov aj jeho vedeckej reflexie je povzbudzujúcim obrazom toho, že sme ešte nestratili zvedavosť, že vieme oceniť dôvtip, dobovú atmosféru, jazyk, plasticnosť opisov či individuálny pohľad na svet.

Pri preklade ešte chvíľu zostanem, pretože si to zaslúži. V istom zmysle predstavoval výzvu, nielen pokiaľ ide o rozsah preloženého textu (štyri memoárové zväzky a približne 380 strán), ale aj náročnosť pôvodného jazyka, teda francúzštiny osemnásteho storočia, významne „kontaminovanej“ tureckou lexikou. František Tóth, syn šľachtického emigranta z Uhorska do Francúzska (v dôsledku stavovského povstania Františka II. Rákociho), strávil medzi Turkami dvadsať tri rokov, sčasti sprevádzajúc otca počas jeho diplomatických ciest, sčasti na tlmočnickej škole v Pére (v súčasnosti časť Istanbulu), no zväčša ako konzul a diplomat. Informácie, ktoré podáva, sú aj preto zaujímavé a autentické, jeho pohľad na kultúru i mentalitu presvedčivý. Autentickosť jeho literárneho výrazu má tiež svoje čaro a kolorit, zvlášť ak tematizuje Orient, nezrozumiteľné turecké slová však čitateľov miestami môžu potrápiť. Moyšová a Bachoríková pri preklade vychádzali prioritne z originálu písaného vo francúzštine, ale snaha o adekvátnosť prekladu ich priviedla aj k anglickej verzii z osemnásteho storočia. Tá obsahuje, na rozdiel od originálu, poznámkový aparát, ktorý čitateľovi umožňuje ľahší prienik do Tóthových myšlienok a postrehov. Autorky prekladu doplnili text i o vlastný, nanajvýš bohatý poznámkový aparát. Súčasnému

čitateľovi v ňom ponúkajú a objasňujú dobové súvislosti, historické a sociálno-politické vzťahy alebo reálie Orientu aj vysvetlenia už spomenutých neznámych slov. Poznámky sa vyznačujú precíznosťou, čo je z historiografického hľadiska nepochybne pridaná hodnota. Zrkadlia bohatú spoluprácu v podobe konzultácií s viacerými slovenskými i zahraničnými odborníkmi na poli histórie či lingvistiky. Faktom je, že materiál, ktorý tento prvý slovenský preklad barónovho cestopisu ponúka, otvára mnohé možnosti pre ďalší, ideálne interdisciplinárne poňatý výskum (napr. v dialógu historiografie, literárnej komparatistiky, etnológie a kultúrnej antropológie či sociálnej psychológie).

Najvýraznejšou črtou kritického vydania memoárov Františka Tótha v slovenčine je komplexnosť obsiahnutých poznatkov. Pluridisciplinárny charakter publikácie utvárajú tri štúdie orientované na špecifické oblasti výskumu – historiografia, poetika či genológia. Svojím umiestnením pred preklad barónovho diela nadobúdajú povahu vsutku užitočného a kultivovaného vedeckého sprievodcu. V poradí prvá štúdia *Životné osudy baróna Andreja Tótha a jeho syna Františka* z pera Miroslava Daniša a Petry Bachoríkovej ponúka detailnú historiografiu života a profesionálneho pôsobenia členov rodu Tóthovcov. Autorské duo dokumentuje pôsobenie Andreja Tótha ako vojaka a diplomata pod vlajkou Francúzska, jeho kontakty a pôsobenie na francúzskom kráľovskom dvore i cesty do Osmanskej ríše, ktoré formovali a ovplyvňovali aj Tóthovho syna Františka. On sám si vybudoval úspešnú profesionálnu kariéru diplomata. Pôbil napríklad na dvore krymského chána, sprevádzal ho počas vojenských výprav do Nového Srbska, pohraničnej vojenskej oblasti Ruska, proti Osmanskej ríši. Memoárové štvorzväzkové dielo, ktoré vydal v Paríži, predstavuje opisy jeho rokov strávených práve v kraji Turkov a Tatárov, spomienky pretkáva reflexiami o rôznych filozofických problémoch.

Historickú hodnotu Tóthových pamätí dokumentuje aj v poradí druhá štúdia *František Tóth a osmansko-islamský svet* Lukáša Rybára. Autor v nej analyzuje jednotlivé zväzky memoárov a približuje čitateľovi napríklad historické fakty spojené s vojnovými udalosťami medzi Osmanmi a Rusmi. Čitateľ tak poľahky chápe, že Tóthovo dielo predstavovalo z dejinného hľadiska významný informačný zdroj o Tatároch a ich spoločnosti. Na obsahovej úrovni Rybár vykresľuje barónove reprezentácie osmansko-islamskej krajiny, jej obyvateľov a zvykov. Podčiarkuje autorov osobitý naratív, premietajúci sa do prívlastkov ako despotická, nekresťanská, voči Európe zaostalá a i. Túto časť o kultúrnych obrazoch osmansko-islamskej ríše a jej obyvateľoch považujem za inšpiratívnu pre imagologicky zameraný výskum literatúry. Rybár sa neuchýľuje len k zbežnému vymenovaniu a nekritickému preberaniu obrazov prítomných v pamätiach francúzskeho baróna. Naopak, všetky obrazy vysvetľuje v kontexte dobových geograficko-politických a historických súvislostí, ako aj Tóthovho osobnostného presvedčenia. V uvedenej spojitosti objasňuje vplyv jednotlivých myšlienkových koncepcií, napríklad z ideologickej, filozofickej, kultúrnej či opätovne politickej oblasti na formovanie jeho obrazov Osmanov, Turkov, Osmanskej ríše i pohľadu na ich sociálno-kultúrne tradície. Tóthova optika nazerania na svet sa rozvíjala pod výrazným vplyvom ideí o orientálnom despotizme Osmanov ako ich hlavnej črty. Rybárova štúdia tak prispieva k pochopeniu nasledujúce dejinného vývoja a v danom kontexte aj šírenia prioritne negatívneho obrazu o tomto národe s cieľom vytvoriť obraz „lepšieho Európana“. Rybár navyše dokumentuje Tóthovu komparatistickú

zručnosť, odhaľujúc dôležitý aspekt jeho reprezentácií Osmanskej ríše, Turkov a Tatárov. Zdôrazňuje Tóthovu autorskú uvedomelosť a snahu diferencovať kritický obraz Osmanov a všeobecný obraz predstaviteľov islamského Orientu, resp. protichodnú povahu Turkov a Tatárov. Historiografická hodnota tejto štúdie o pomeroch v osmansko-islamskom svete je nesporná, považujem ju však za prínosnú aj z hľadiska ďalších možných výskumov stereotypných obrazov, orientalizmu ako takého či exotizmu v cestopisných dielach nielen predmetného 18. storočia.

Orientálny exotizmus vo vzťahu k tematicko-obsahovej rovine francúzskej osvieteneckej literatúry spracovala v tretej štúdií *Memoáre baróna Františka Tótha v kontexte francúzskej literárnej tvorby 18. storočia* Stanislava Moyšová. Fascinácia Orientom bola typická pre súdobú spoločnosť a silným prúdom prenikala aj do literárnych diel. Ako poznamenáva Moyšová, orientálny a exotický námet diel bol často vykonštruovaný a umelo vnášaný do dejových zápletiok inšpirovaných aktuálnym dianím na francúzskom dvore. Autorka častú exotizáciu fiktívnych diel kriticky porovnáva so zdanlivo objektívnejším charakterom zápiskov a referenčne relevantnejšími poznatkami o Oriente v dielach Františka Tótha, získanými priamou skúsenosťou. Okrem tejto dobovej literárnej tendencie Moyšová analyzuje štylistickú stránku štyroch preložených zväzkov, opiera sa pritom o zasadenie cestopisov do žánru cestopisnej literatúry. Komparatívny prístup autorka využíva i pri genologicky a poetologicky ladenej interpretácii, keď porovnáva dielo baróna Tótha s *Perzskými listami* Charlesa Seconda de Montesquieua alebo s Voltaireovými memoármi, vydanými v rovnakom roku ako pamäti baróna. Interpretáciou odкрýva Tóthov autorský štýl formovaný pod vplyvom osvietenskej poetiky či pridruženým sklonom k encyklopedizmu. Pre tento štýl je príznačná predovšetkým informatívna, nie estetická funkcia. To sa zrkadlí aj v stavbe viet. Ich dĺžku nepodmieňujú kvetnaté umelecké opisy, ale rozvetvené súvetia s mnohými bodkočiarkami, ktoré pri čítaní barónových pamätí sťažujú recepciu niektorých jeho myšlienok.

Pamäti Františka Tótha predstavujú chronologicky radené výpovede o jednotlivých úsekoch jeho života. Pôsobí v nich ako diplomat znály pomerov v orientálnom svete, vypovedá však aj o svojej dobe. Zrkadlí sa v nich portrét osvietenského mysliteľa a cestovateľa s citlivosťou pre detail a zároveň aj zástancu nadradenosti Európy nad Orientom. Vedecké štúdie, ktoré im predchádzajú, napomáhajú tieto dieliky jeho života zaradiť do historického a literárneho kontextu a usúvzťažniť ho s domácim slovenským prostredím. Sumarizujúc môžeme povedať, že slovenská verzia memoárov, vydaná približne 240 rokov po francúzskom origináli, efektívnym spôsobom prispieva do sféry slovenského vedeckého poznania, predovšetkým do historických vied, literárnovednej komparatistiky či translitológie. *Spomienky baróna Tótha na Turkov a Tatárov* rozširujú a prehĺbujú všestranné poznanie v kontexte slovenského národného i širšieho stredoeurópskeho a celoeurópskeho bádania, no tiež dokazujú, že staršie texty nás ešte stále dokážu zaujať a ponúknuť zaujímavé a aktuálne postrehy. V závere mi nedá nespomenúť grafickú stránku publikácie, ktorá býva často podceňovaná, hoci príťažlivý vzhľad knihy vie napomôcť príjemnejší zážitok z čítania. Vizuál slovenského vydania je vhodne doplnený ilustráciami v podobe litografií. Pochádzajú z príhodnej knihy *Moeurs et usages des Turcs, leur religion, leur Gouvernement civile, militaire et politique, avec un abregé*

de l'Histoire Ottomane (Zvyky a obyčaje Turkov, ich náboženstvo, občianska, vojenská a politická vláda so stručným prehľadom dejín Osmanskej ríše, 1747) Jean-Antoina Guera, rovnako autora osemnásteho storočia, ktorý v nej tematizuje zvyky osmanských Turkov a dejiny ich ríše. Voľba ilustrácií zjavne dotvára pohľad na exotickú atmosféru Tóthovho diela a robí publikáciu čitateľsky ešte príťažlivejšou.

Paula Píšová

**HOMZA, Martin – PALENČÁROVÁ, Radka –
OLEJNÍK, Vladimír a kol. *Slovenské listy barónky
Anny Márie Horvát-Stančičovej de Gradec.*
Monumenta Linguae Slovacae/Pamätníky
slovenského jazyka, Vol. VIII. Listy. Diel 1.**

Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2022, 220 s.
ISBN 978-80-223-5547-6.

Katedra slovenských dejín na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v rámci projektu podporovaného z Agentúry na podporu výskumu a vývoja pripravila do tlače už ôsmy zväzok slovacík v edícii *Pamätníky slovenského jazyka*. Po františkánskych kázňach, liečiteľských a prírodovedných textoch a školských zápiskoch sa do rúk odbornej verejnosti dostávajú listy barónky Anny Márie Horvát-Stančičovej (1727 – 1810), ktoré písala svojmu bratrancovi, spišskému podžupanovi a kráľovskému radcovi Imrichovi Horvátovi-Stančičovi v rokoch 1767 až 1810. Listovú korešpondenciu barónky Horvát-Stančičovej uvádzajú štúdie z pera vedúceho projektu Martina Homzu, historikov Diany Duchoňovej, Michala Duchoňa, Radky Palenčárovej, Vladimíra Olejníka, jazykovedca Pavla Žigu a literárnej historičky Zuzany Kákošovej.

Aj keď ide o vedeckú publikáciu s odbornými štúdiami a poznámkovým aparátom, táto zbierka listov, ktorá prináša detaily života šľachtickej z Horného Uhorska, má potenciál zaujať aj širšie laické publikum, a to z viacerých dôvodov. Po prvé, na svetlo sveta vytiahnuté listy barónky, ktoré doteraz odpočívali v škatuliach v Spišskom archíve v Levoči, poukazujú na to, že slovenčina nebola marginálnym jazykom, ktorý používalo len pár idealistických vzdelancov, ale že bola epistolárnym jazykom používaným vo významnom šľachtickom rode. Redakcia edície *Pamätníky slovenského jazyka* pripomína, že na obdobnú korešpondenciu upozornila pred polstoročím už Jana Skladaná (listy príslušníčky rodu Svätójánskych – Szentiványiovcov) a že je možné, že podobné korpusy textov sa v slovenských (a maďarských) archívov ešte nachádzajú neobjavené.

Po druhé, jazyk a štýl listov nesú znaky bohatej variability, ktorá bola typická pre vtedajšiu (staršiu) slovenčinu, keď skutočné kodifikačné snahy sa začali rozvíjať práve v období, keď vznikali barónkine listy. Barónka listy nepísala vlastnou rukou, za tridsať rokov korešpondencie sa u nej vymenilo niekoľko pisárov, keďže bolo zvykom, že výchova mladých šľachticiek sa v tom období často obmedzovala na výuku čítania, a nie písania. A tak popri opakujúcich sa úvodných formulkách listov („Služby moge ponížene oferugem jih milostý panu Consiliarowi“; na bratranca sa totiž obracala v tretej osobe jednotného čísla) možno v prípade niektorých nájsť aj adresu napísanú v pitoresknej francúzsko-latinskej makarónčine (Monsieur Emerique Horvath, Consilier de Sua Majestate Imper Royal Cher Ami, s. 164, list č. 65), keďže pisár sa zrejme chcel blysnúť svojím vzdelaním. Nehovoriac o tom, že každý pisár uplatňoval vlastné pravopisné pravidlá: v záverečnej formulke, kde sa barónka odporúča do bratrancovej „lásky

a milosti“, sa nachádzajú ortografické variácie toho istého slova (*služebnjca, služepkina, služebkinya*). Čo do lexiky a štylistiky, dnes by sme povedali, že barónka používala slovenčinu veľmi kreatívne: v jej listoch nájdeme výrazy, ktoré sa vyskytujú aj v dnešnej východniarčine („ale jak nahle *buzem mac* steste, to s podekovani zaplatim“, s. 158, list 59; „zna to *caly swet*, co se kemu dostalo nech *trjma*“, s. 87, list 6), v témach týkajúcich sa právno-administratívnych záležitostí hojne využíva latinizmy („opowažjla sem se Pána Consiliara ke mne *inwitovat*, ale znam že Pán Consiliar je welmi *occupowany*; tej Transactie... v *archivumme* nget“, č. 43, s. 134).

Čo je však významné z hľadiska historických i etnologických reálií, vďaka barónkiným listom sa pred očami čitateľa začína črtat' každodenný život šľachtickej vdovy v druhej polovici osemnásteho storočia, s jeho strasťami a každodenným objemom problémov. Grófká pravidelne pripomína vysokopostavenému bratancovi svoje polozenie („Ja zarmucena Wdowa do prava neznám... a prudce sem taj nesstestliwa“) a konzultuje s ním veci tak, ako ich život prináša – rodinné, majetkové i právne. S bratancom sa radí aj o témach, o ktorých by sme dnes povedali, že sú typicky ženské, ako napríklad predaj ošatenia, o ktorý ju požiadala manželka grófa Štefana Čákiho: „Partu síce mam, ale Perlowy čepiec nemam, čipku striebornú také mam, keru by sem i predala, ale to wiem, že sa grofke pacit nebude, lebo je na schiroku suknu nebars suca...“ (s. 99, 15). Sťažuje sa na „syna pijaka“ Alexandra Mariášiho, s ľútosťou oznamuje, že tento rok nebude jesť srňacinu, lebo poľovné psy jej zdochli, veď rok 1793 „tak welmi fatalnj na psoch a a obzwlasste Kopovoch bol, nebo wssecke my wizdichaly“ (č. 34, s. 127). Prosí o radu, ako má zabezpečiť vzdelanie mladšieho syna: „čily ho v Lewočy zanechat, čyli do Kežmarku do sskoly poslat mam? Na Uhersku reč nerady ho jeste dat, proto že rozum gesste mladý pi nom...“ (s. 101, list č. 16). Celé roky musí trpieť súdne prietahy so švagrom ohľadom majetkových záležitostí: „Keby mi už len Buh pomohoj s teg wselikeg bgedy, s tím bezbožnim Farkassom“ (s. 86, list 5).

Aj keď sa Anna Mária v nejednom liste sťažuje na chatrné zdravie, podľa toho, čím všetkým sa podľa opisov v listoch zaoberá, a hlavne podľa dožitých rokov (zosnula v pokročilom veku 83 rokov) možno usudzovať, že úplne bezmocná a opustená nebola. Naopak, zdá sa, že svoje hospodárstvo riadila železnou rukou a mala o všetkom prehľad. Spomína, že je chudobná vdova, no prepychovo zdobené šaty na jej portréte (s. 6) svedčia o pravom opaku. Jej nástojenie na chudobe, opustenosti a nevedomosti práva je pravdepodobne barokovým a biblickým toposom sprevádzajúcim vdovy, ktorý si pani barónka ochotne osvojila, lebo vo vzťahu k vplyvnému príbuznému jej táto pozícia prišla vhod. Je zodpovedná za svoje služobníctvo a snaží sa vyriešiť ich záležitosti: vyjadruje obavu, že sa jej služobná (dojka) a jej dcéra kvôli nečinnosti úradov „ossalegu“ (zošalejú), lebo dcéra síce zložila skúšku z katolíckeho náboženstva, ale nedostala o tom osvedčenie. Radí sa, ktorý úrad môže pomôcť dcéram jej gazdinej, ktorým miestny kňaz odmietol dať potvrdenie z matriky ohľadom veku (s. 139, list 45).

Etnologickou a antropologickou zaujímavosťou je strašiaci duch v Mengusovciach: poddaní sa sťažujú, že nemôžu spať, lebo musia znášať *dáwení* istej mŕtvej ženy, ktorá bola pochovaná pred šiestimi týždňami: „Od toho času nočniho pokoja mit nemužu, jaziky jim vytahuje, ich dusí a statky vypúšťa; a jeden, čo nedaleko Cmitera bywa,

prissel, mne prosic, aby mu jinde hospodu dala, že jussto po páty raz jest čo jeho dusila, a pres buchany a nebezpečnstwy tam biwat nemuze“ (list 66, s. 164-165). Odmietajú strážiť dedinu a pália veľa dreva, aby mátohu odohnali.

Ale nielen veci medzi nebom a zemou komplikovali stav barónkinho hospodárstva. Musela sa popasovať aj s prízemným nešvárom, ktorý, zdá sa, v istých krajoch Slovenska pretrváva dodnes. Barónka sa sťažuje, že napriek tomu, že pán radca dal rozšíriť pokyny, ako sa lesy majú konzervovať a že sedliaci majú právo rúbať stromy len v istý deň v týždni, „u nás ešte ani chjru o tem Sedlacy nemagj: a z teg pricjny Lesi nasse (...) tak ukrutne rubagj a podla sweg vule wozja kde chcu.(...) Našše Panske Zakazi su daremne“, a preto barónka prosí radcu, ako vicišpána, aby poslal hajdúchov, čo „techto zlostnych a a ba nass Panske rozkazi nic nedbajicich Ludji do regule vzal, Excessi investigowal...“ (s. 79, list č. 1).

Znakom posledného zväzku *Pamiatok slovenského jazyka* je, ako aj v prípade ostatných, vysoká edičná kvalita. No na rozdiel od predchádzajúcich zväzkov, listy barónky Horvát-Stančičovej z Gradcu modelujú plastický a autentický príbeh života šľachtickej-vdovy v druhej polovici osemnásteho storočia. A to v jazyku, v ktorom sa pôvabne snúbi latinčina, východniarčina a miestami barokový pátos. Za tento vydateľský počín zostavovateľom patrí uznanie. Na záver treba konštatovať, že publikáciou tohto dielu v edícii redakčný tím nasadil vysokú latku a ostáva očakávať, že nasledujúce, plánované diely tejto edície ju udržia.

Stanislava Moyšová

LOMENČÍK, Július – PARENIČKA, Pavol a kol.
Odkaz štúrovskej generácie (Zborník štúdií, referátov
a koreferátov z rovnomennej vedeckej konferencie
Matice slovenskej konanej 8. a 9. septembra 2022
v Martine v rámci Roka odkazu štúrovcov).

Martin : Matica slovenská, 2023, 226 s. ISBN 978-80-8128-314-7.

V slovenských dejinách nachádzame niekoľko takých fenoménov, charakteristických pre dané historické obdobie, ktoré môžeme spokojne nazvať našimi národnými historickými klenotmi. Samozrejme, do tejto skupiny zaraďujeme mnoho národných kultúrnych pamiatok, ale na druhej strane môžeme povedať, že historickými národnými klenotmi označujeme tiež tzv. dedičstvo otcov. Pod týmto termínom spravidla rozumieme najmä cyrilo-metodské dedičstvo či tradíciu. Zároveň, ak uvažujeme o hĺbke, rozsahu vrátane viacrozmerosti či bohatosti diela ako súčasť historickej kontinuity, môžeme sem zaradiť národných velikánov – štúrovcov, ktorí nesú meno po ich vedúcej osobnosti Ľudovítovi Štúrovi. Nie je žiadnou novinkou, že národní dejatelia označujúci sa ako štúrovci pôsobili v časoch, kedy už prebiehalo formovanie moderného slovenského národa. Charakteristickým pre obdobie prvej polovice devätnásteho storočia bol hlavne stále pretrvávajúci záujem o vzdelanie, pretváranie spoločnosti vrátane politických procesov, industrializáciu krajín a vôbec nových náhľadov na spravovanie a rozdelenie stavov v európskych štátnych útvaroch.

Problematike štúrovcov sa doteraz venovalo už množstvo monografií, zborníkov, štúdií a článkov väčšieho i menšieho rozsahu. Pomerne podrobne sa analyzovali fenomény a kontexty – historické súvislosti – v danom období, ale napriek tomu sa dosť málo venovala pozornosť odkazu štúrovskej generácie, resp. ako sa utváral v premenách času, ako zasiahol do vedomia spoločnosti, akú trvalú stopu zanechal v kolektívnej pamäti slovenského národného spoločenstva. Na túto neľahkú problematiku sa usiluje odpovedať zborník s názvom *Odkaz štúrovskej generácie*. Jeho obsah pozostáva z príspevkov – štúdií, referátov a koreferátov, ktoré odzneli na rovnomennej vedeckej konferencii Matice slovenskej v dňoch 8. a 9. septembra 2022 v Martine v rámci *Roka odkazu štúrovcov*. Matica slovenská sa rozhodla venovať rok 2022 práve pamiatke odkazu štúrovcov, pretože si uvedomovala, že ich dielo nepatrí do minulosti, ale vďaka svojej bohatosti a prevratným myšlienkam sa stáva aktuálnym aj v súčasnej dobe. Vo všeobecnosti s istým nadhľadom charakterizuje predmetný zborník predovšetkým bohatosť nastavenia tém, pričom sa pozornosť sústreďuje aj na také oblasti, ktoré doteraz stáli bokom alebo sa im venovali len okrajovo. K uvedenej aktuálnosti zborníka napomáha tiež najmä to, že problematika miery uchovávanía obrazu osobností, umeleckých diel alebo národných tradícií v historickej pamäti národa je súčasne preferovanou témou a takto orientovaných publikácií nachádzame na knižnom trhu niekoľko.

Ako už bolo v stručnosti naznačené, obsah zborníka pozostáva z troch hlavných častí – štúdií, referátov a koreferátov. V každej časti sa nachádza niekoľko príspevkov,

ktorých autormi sú významní odborníci vo svojej oblasti skúmania. Kolektív autorov, ktorí sa spoločne so svojimi príspevkami podieľali na vytváraní zborníka, je zaiste veľké pozitívum, pretože to zabezpečuje jeho kvalitnú úroveň. Neoceniteľný význam štúrovcov naznačil v úvode Marián Gešper, predseda Matice slovenskej, ktorý zdôraznil, že práve vďaka ich zásluže boli postavené mnohé zo základných pilierov našej súčasnej slovenskej štátnosti. Dal jasne najavo, že viaceré myšlienky štúrovcov nezostali ohraničené svojou dobou, ale naďalej pretrvali a tvorili dôležitý základ neskorších národnobuditeľských a štátotvorných aktivít. V neposednom rade týmito svojimi úvodnými slovami poukázal na celkové smerovanie a obsah predkladaného zborníka o štúrovej tematike. Hneď prvá štúdia s názvom *Štúrovci v povedomí a aktivitách študentských korporácií (1918 – 1953)* sa zaoberá odkazom štúrovej generácie so značným odstupom času, a to v priestoroch vzdelávania, ktoré boli vždy štúrovcom, ako aj iným národným dejateľom, tak veľmi blízke. Autorka Kamila Fircáková použila metódu sondy a za týmto účelom si vybrala tri slovenské vzdelávacie inštitúcie – dve gymnázia a jeden učiteľský ústav – z rôznych kútov Slovenska, na ktorých vyvíjali činnosť samovzdelávacie krúžky pomenované po popredných štúrovcoch (Michal Miloslav Hodža, Ján Francisci a Ľudovít Štúr). Napriek tomu, že autorka štúdie nešla do príliš veľkých podrobností, ale usilovala sa predstaviť len hlavné obrysy ich činnosti, je nemožné si nevšimnúť veľkú inšpiráciu čerpania z organizácie samovzdelávacích spolkov z čias štúrovcov. Na túto skutočnosť niekoľkokrát poukázala aj samotná autorka. Vďaka tomu, že pracovala s výročnými správami troch analyzovaných stredných škôl (gymnázium v Liptovskom Mikuláši, gymnázium v Levoči a učiteľský ústav v Modre) mohla s väčšou presnosťou rekonštruovať samotný priebeh stretnutí členov samovzdelávacích spolkov spolu s uskutočňovanými aktivitami.

Pokiaľ prvá štúdia mala skôr pedagogický charakter, tak potom nastávajúce dve štúdie sa zameriavajú na jazykovedné dielo štúrovcov. Autorka Renáta Hlavatá v príspevku *Slovenskje povesti Jána Francisciho vo vzťahu k formujúcej sa spisovnej norme slovenčiny* sa venuje problematike štúrovej podoby spisovnej slovenčiny v kontexte s dielom ľudovej slovesnosti Jána Francisciho-Rimavského. Vychádzajúc z textu štúdie, autorka sa usilovala o dôkladnejšiu filologickú analýzu na základe diela *Slovenskje povesti*, pričom cieľom autorky bolo skúmať, do akej miery sa Ján Francisci pridržoval princípov a noriem Štúrom kodifikovanej spisovnej slovenčiny a do akej miery si stanovil pri písaní vlastné pravidlá. Z tohto dôvodu autorka podrobne skúmala postupne viaceré slová vrátane pádových prípon v jednotlivých pádoch. Nasledujúca štúdia *Štúrov koncept spisovného jazyka (aj) ako úsilie prekonať jazykovo-konfesionálne rozdelenie slovenského národa* má na prvý pohľad rovnako tiež jazykovedný rozmer, ale autor Ján Kačala sa rozhodol ísť trochu iným smerom. Zaujímalo ho, aké motivačné činitele viedli Ľudovíta Štúra k rozhodnutiu, že sa začal vážnejšie zaoberať myšlienkou kodifikácie spisovnej slovenčiny. Autor štúdie Ján Kačala si plne uvedomoval, že Ľudovít Štúr, ako aj ostatní jeho spolupracovníci boli mimoriadne dobrými pozorovateľmi okolitého prostredia, dokázali triezvo vyhodnocovať situácie a vyvodit' z nich potrebné rozhodnutia. Ľudovít Štúr videl, že konfesionálne rozdelenú spoločnosť na katolícke a evanjelické krídlo nerozdeľuje len podstata vierouky, ale rovnako tiež používaný jazyk. Autor sa usiloval poukázať, že v koncepcii národa v ponímaní Ľudovíta Štúra, kde prevládajú nejednotné

a navzájom odcudzené skupiny, nie je žiadneho miesta pre národný pohyb, pretože len jazykovo zjednotený, aj keď síce konfesiónálne rozdelený slovenský ľud dokáže účinne bojovať za svoje národné práva. V neposlednom rade možno práve táto skutočnosť viedla autora k rozboru dobového historicko-spoločenského kontextu s poukazom na jeho svetlé i temné stránky.

Ďalšia štúdia, tentoraz z pera Róberta Letza, nesúca názov *Reflexia Ludovíta Štúra v slovenskej spoločnosti 20. a 30. rokov 20. storočia* opäť zavedie čitateľov do medzivojnovovej Československej republiky. Spravidla označujeme rok 1918 za dôležitý medzník v dejinách slovenského národa. Pokiaľ hlásenie sa k štúrovcom bolo v čase existencie monarchie zakazované a trestané maďarskými úradmi ako prejav panslavizmu, tak potom po vzniku spoločného štátu Čechov a Slovákov sa stalo žiadaným a oslavovaným, prípadne sa odkaz štúrovcov chápal ako predmet sporu proti sebe bojujúcich strán. Do týchto stručne naznačených mantinelov v súvislosti s ideologickou interpretáciou sa dostala aj osobnosť Ludovíta Štúra. V novom štátnom usporiadaní s demokratickým systémom vládnutia sa postupne utvárala nová mladá generácia, ktorá si vytvárala vlastné názory na minulosť. Podstatná časť štúdie sa venuje samotnému politicko-spoločenskému kontextu doby, poznačeného súperením medzi stúpenkami autonómie a centralizmu. V tomto smere sa podrobnejšie venuje konkrétnym aktivitám z oboch strán, ktoré mali historický základ a do svojho stredu záujmu stavali národných dejateľov vrátane štúrovcov na čele s Ludovítom Štúrom. Zvýšený záujem venoval autor polemikám medzi profesormi v akademickom prostredí na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. O nič menšie napätie panovalo medzi Jozefom Škultétyom a Milanom Hodžom. Autor Róbert Letz podrobne analyzuje jednotlivé názory spolu s argumentmi, ktoré sa dotýkajú životného odkazu Ludovíta Štúra v tom zmysle, že pokiaľ bol pre väčšinu Slovákov stelesnením zástancu slovenskej národnej osobitosti, tak potom v očiach Čechov a ostatných centralistov, podporovateľom československej národnej jednoty, prípadne aj jej odporcov bola vízia samostatného slovenského národa podmienená romantickou dobou. Napokon čitateľa možno tiež sami usúdiť, že snaha o autonómiu či centralizmus je nám s odstupom času videná už len ako uzatvorená, romantická epocha“.

Podstatnou súčasťou skúmania problematiky štúrovcov je formovanie ich filozofie myslenia, presadzovaných názorov a vôbec idey národného programu. Aj preto je potrebné venovať zvýšenú pozornosť otázke vzdelávania predstaviteľov štúrovcov. Na tieto okruhy problémov sa zamerl autor Pavol Parenička v štúdiu *Štúrovskí rebeli, revolucionári a vizionári na (ceste za vzdelaním)*. V tejto súvislosti je potrebné určite podotknúť, že autor uvedenú tému rozpracoval do podoby publikácie *Štúrovskí revolucionári a vizionári na nemeckých univerzitách (Sonda do kritického myslenia štúrovcov)*, ktorú vydalo vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine v roku 2022. Ak sa vrátíme k spomenutej štúdiu, tak autor okrem načrtnutia spoločensko-politickej situácie v prvej polovici devätnásteho storočia s dôrazom na otázku univerziténeho vzdelania sa zamerl na v tom čase prevládajúcu nemeckú filozofiu vrátane tých predstaviteľov (napr. stúpenki myšlienok J. G. von Herdera alebo G. W. F. Hegela a ďalších veľikánov), ktorí mali na koncepciu štúrovcov najväčší dopad. Do tohto rámca zasadil autor štúdie tiež motívy mladých štúrovcov, ktoré ich viedli na nemecké univerzity. Samozrejme, vo všeobecnosti

pred štúrovcami, ale aj po nich odchádzali evanjelickí študenti na kratšiu či dlhšiu dobu študovať do Nemecka. Predsa však čitatelia budú môcť prostredníctvom autorovej interpretácie vidieť, že v prípade štúrovcov išlo o určité osobitné atribúty, ktoré ich viedli k tomuto rozhodnutiu. O skutočnosti, že otázka filozofie mala v národno-buditeľskej činnosti svoje dôležité postavenie, ponúka zaujímavé svedectvo referát Rudolfa Dupkala s názvom *K problematike chápania filozofie v tvorbe štúrovcov* a koreferát Lukáša Perného *Sociálna filozofia štúrovcov a jej praktická implementácia v dokumentoch slovenskej štátnosti*, ktoré sa nachádzajú v nasledujúcich častiach zborníka. Jednotlivé časti v oboch príspevkoch nadväzujú na spomenutú štúdiu Pavla Pareničku. Autor Rudolf Dupkala sa pomocou hlbšej filozofickej analýzy usiloval objasniť, aké postavenie či úlohu mala filozofia v myslení štúrovcov. Popritom nás neprekvapí, že sa autor upriamuje tiež na pomer filozofie a teológie, viery a vedy, využitia filozofie v prospech národa a národného prebudenia. Na toto nadväzuje práve Lukáš Perný, keď prostredníctvom analýzy historických dokumentov *Žiadosti slovenského národa* a *Memoranda národa slovenského* rozpracúva implementáciu sociálnej filozofie štúrovcov z národného hľadiska.

Filozofia v koncepcii národného programu štúrovcov, ale aj ich prehľad o aktuálnych potrebách slovenského národa sa odzrkadlilo v niekoľkých dôležitých oblastiach. Popri kodifikácii spisovného jazyka, bohatej osvetovej či ľudovýchovej činnosti zasiahli štúrovcovia na čele s Ľudovítom Štúrom do oblasti slovenského školstva a v tom smere aj do formovania slovenskej pedagogiky. Je potrebné povedať, že mnohé štúrovcami presadzované trendy boli na svoju dobu skutočne nadčasové a svojho zaslúženého ocenenia sa dočkali až v neskoršej dobe. O pedagogickom diele štúrovcov vrátane ich odkazu pre dnešné slovenské školstvo sa čitatelia dozvedia v referáte *Pedagogický odkaz štúrovcov pre súčasný výchovno-vzdelávací proces* v podaní autora Júliusa Lomenčíka. Na príklade metód výučby a zastávaných pedagogických názoroch štúrovcov – Ľudovíta Štúra, Jána Kalinčiaka, Michala Miloslava Hodžu či Augusta Horislava Škultétyho predkladá autor výchovno-vzdelávacie prístupy, ktoré síce majú určité osobitné atribúty, ale možno práve vďaka nim sú v niektorých zreteľoch inšpiratívne pre dnešný školský systém. Mohli by sme povedať, že určité zavŕšenie všetkého toho, čo sme doteraz povedali o štúrovcov v zmysle ich filozofie, pedagogického odkazu a úlohy osobností v národe prináša Dalimír Hajko v referáte *Štúrovcovia v dejinách slovenskej kultúry alebo kto sú štúrovcovia?* V ňom hodnotí bohatú iniciatívu štúrovcov v národnobuditeľskom rozmere, ale súčasne sa nebojí položiť diskutabilnú kľúčovú otázku, či bol slovenský ľud vlastne pripravený v danom časovom období na činnosť a angažovanie sa štúrovcov v národných otázkach. V tejto súvislosti autora nemenej zaujímalo, aká bola sociálna štruktúra obyvateľstva a národná identita Slovákov v čase vystúpenia štúrovcov, aké mali Slováci silné národné vedomie či povedomie. Zdalo by sa nám, že táto problematika môže mať dosah aj do nami prežívanej aktuálnej doby. V rámci historickej kontinuity do kontextu týchto nastolených otázok zasahuje Ivan Mrva s referátom *Národné prebudenie. Motívy, príklady, výsledky*. Okrem toho, že analyzuje úroveň národnej identity Slovákov vo všeobecnom meradle, predkladá zaujímavé motivačné impulzy vybraných osobností štúrovcov, ktoré ich viedli naplno sa oddať službe slovenskému národu. Pri hlbšom štúdiu obsahu tohto príspevku vidíme odzrkadlenie vnútorného sveta štúrovcov v znamení uvažovania o správnosti

rozhodnúť sa naplno oddať národu. Na základe autorovho zhodnotenia dobovej situácie vrátane stupňujúceho sa maďarského šovinizmu museli štúrovci vedieť, že sa púšťajú do neľahkých vecí. O tom a iných dôležitých súvislostiach nás informuje uvedený príspevok Ivana Mrvu.

Nepochybne zborník *Odkaz štúrovskej generácie* má silný biografický a regionálny atribút. Samozrejme, s biografickým prístupom sa vo všeobecnosti stretávame na rôznych miestach v textoch zborníka, predsa však môžeme sledovať príspevky, ktoré sa viac venujú biografii osobností aj prostredníctvom analýzy ich životného diela. Autor Jaroslav Vlnka v štúdií *Na margo portrétu rozorvaného hrdinu v poézii Janka Kráľa* sa zaoberá rozborom vybraných textov romantického štúrovskeho básnika s dôrazom na postavu lyrického hrdinu – vytváranie jeho dramatického obrazu. Je dôležité len okrajovo spomenúť, že v skúmaní biografie vybraného jedinca sa môžeme veľa dozvedieť práve prostredníctvom jeho literárnej, či inej umeleckej tvorby, ktorú možno rozumieť ako reflexiu svojej doby vzniku. V štúdií pozorujeme, ako autor dokázal dať biografii Janka Kráľa do súladu s jeho literárnym dielom, kde na vybraných ukážkach z básní ponúka obraz lyrického hrdinu, ktorého dáva na jednej strane do širšieho kontextu doby, ale na druhej strane objavujú sa charakteristické prvky autoportrétu, čím básnický text budí dojem akejsi autobiografie. V uvedenom zborníku sa s básnikom Jankom Kráľom spája ešte jeden príspevok, ktorý sa nachádza takmer na konci uvedeného zborníka. Ide o koreferát Zdenka Tkáča s názvom *Pátranie po zabudnutom hrobe básnika Janka Kráľa*. Napriek tomu, že príspevok vzbudzuje istú dávku špekulácie, je zároveň i dôkazom toho, akú vážnosť Janko Kráľ vzbudzoval v historickej pamäti slovenského obyvateľstva a túžbu po uctení si jeho telesných pozostatkov. Obsahom koreferátu je síce priebeh hľadania básnikovho hrobu, ale popritom sa objavujú zaujímavé pasáže zo života Janka Kráľa, ktoré sú často iba charakteru ústneho podania, ale to nič nemení na tom, že dopĺňajú celkovú básnikovu biografii. Tradičným poňatím biografie je poznačený koreferát *Život a pôsobenie rodiny Ľudovíta Štúra v Trenčíne* z pera autorov Mateja Mindára a Janky Polákovéj. Tento koreferát sa podrobnejšie zaoberá najmä rodinným prostredím Ľudovíta Štúra. Podáva stručnú charakteristiku životopisu členov najbližšej rodiny s dôrazom na spätosť s prostredím Trenčína a jeho bezprostredného okolia. Pokiaľ prvá časť koreferátu sa zaoberá spomenutými životopisnými časťami z trenčianskeho prostredia, tak potom druhá časť sa upriamuje na pamiatky pripomínajúce rodinu Štúrovcov a prepojenosť samotného Ľudovíta Štúra s mestom Trenčín. Ako sme už v predchádzajúcich častiach zdôraznili, niektoré príspevky sa vyznačujú biografickým a regionálnym aspektom, prípadne aj ich kombináciou. Koreferát o rodine Ľudovíta Štúra v kontexte trenčianskeho prostredia je toho príkladom. Nie je zaiste žiadnou novinkou, že štúrovci kládli veľký ľudovýchovný a vzdelávací význam cestovaniu, spoznávaní osobitostí života v regiónoch, a to nielen v súvislosti s vlastným slovenským národom, ale rovnako aj oboznamovaniu sa s ostatnými slovanskými národmi, pretože spolupráca slovanských národov v myslení štúrovcov zohrávala dôležité miesto. Najviac pozornosti tejto tematike sa venuje v sekcii koreferáty. Autor Michal Glevaňák v koreferáte *Cesta Bohuša Nosáka-Nezabudova ako člena cestovateľského spolku do terra incognita alebo stretnutie s jedným z panteónu slavistov, užhorodským farárom a karpatorusínskym*

intelektuálom Michailom Lučkajom-Popom približuje národnobuditeľské úsilie, ktoré vyvíjali štúrovci v spolupráci s ostatnými slovanskými národmi. Okrem toho, že je určitá časť venovaná životopisným údajom vrátane štúdií Bohuša Nosáka-Nezabudova, tak rovnako podstatná časť sa upriamuje už na konkrétne ľudovýchovné aktivity v spolupráci s ostatnými národnými dejateľmi v podobe vydávania náučnej literatúry pre široké vrstvy rusínskeho obyvateľstva. Koreferát je hodnoverným svedectvom o tom, že bohatá a náročná činnosť štúrovcov sa neobmedzovala len na Slovákov i napriek tomu, že mali popredné postavenie, ale skutočne do okruhu ich záujmu spadali aj problémy okolitých Slovanov. Toto naše tvrdenie môžeme spokojne oprieť o ďalší koreferát s názvom *Synergie pôsobenia štúrovcov na Dolnej zemi v živote a diele Štefana Václava Homolu* z pera autorky Zuzany Pavelcovej. V tomto prípade ide o inšpiratívny životný príbeh národovca, ktorého hodnotu dopĺňa obzvlášť to, že autorka využila primárne historické pramene (vybrané časti zo spomienok či zápisníc), čím podstatne obohatila svoj text. Štefan Václav Homola bol mimoriadne aktívnym človekom, usporadúval rôzne zábavy a večierky, angažoval sa v oblasti pedagogiky, čo sa azda najviac prejavilo pri zakladaní a udržiavaní existencie známeho gymnázia v Revúcej. Do oblasti symbolizujúcej spoluprácu slovanských národov zaraďujeme aj tých národovcov – srbských študentov, ktorí študovali na bratislavskom evanjelickom lýceu hlavne v časoch pedagogického pôsobenia Ľudovíta Štúra, ale vzhľadom na ojedinelé prípady aj v neskoršom čase, keď už štúrovský lesk zapadal prachom dejín. Koreferát *Jovan Jovanović Zmaj, srbský dejateľ v kontexte dejín štúrovskej generácie* je charakterizovaný tou druhou skupinou, resp. išlo o študenta, ktorý študoval v Bratislave len krátko, pretože väčšinu času pobudol na gymnáziu v Modre. Autorka Nadežda Zelenina predkladá niekoľko dôvodov, prečo sa študent Jovan Jovanović Zmaj rozhodol pre štúdium v Modre, kde od roku 1846 pôsobil ako učiteľ filozofie a rektor gymnázia Ján Kalinčiak. Napriek tomu, že išlo o pomerne krátky študijný pobyt v Modre, tak autorka je presvedčená, že práve vďaka štúdiu na modranskom gymnáziu sa dostal do bližšieho kontaktu so štúrovcami, ktorí podstatne ovplyvnili neskoršiu Zmajovu básnickú tvorbu. Na základe toho autorka predkladá ukážky básní, ktoré hlbšie analyzuje a hľadá prepojenie so štúrovskou tematikou v rámci národných dejín Slovákov.

Štúrovci boli dôležitým fenoménom v slovenských dejinách, pretože vďaka nim došlo k formovaniu moderného slovenského národa. Pri koncipovaní národného programu a sebazvedelávaní v národnom duchu mali dôležité miesto študentské spolky štúrovcov, ktoré síce možno navonok prúdom dejín zanikli, ale ich ideové myšlienky sa stali základom ďalších študentských spolkov v neskorších rokoch, ako o tom podrobnejšie píše autor Peter Schvantner v koreferáte *Štúrovcami inšpirovaný tajný študentský spolok Mor ho!*, kde podáva obraz histórie tajného študentského spolku inšpirovaného činnosťou štúrovcov v časoch tvrdej maďarizácie, krátko pred prvou svetovou vojnou. V tomto smere ide o ďalší dôkaz, že štúrovci so svojím národným presvedčením nemusia sa chápať len v hraniciach prvej polovice 19. storočia, pretože odkaz ich životného diela nachádza úrodnú pôdu aj v neskorších časoch, ba môžeme povedať aj v dnešnej modernej dobe. V inom svetle dôležitým svedectvom, že štúrovci v boji za svoje národné práva neboli upriamení len na oblasť kultúry a vzdelania, ale v prípade potreby vedeli zobrať do rúk aj zbrane, je

koreferát s názvom *Štúrovci a hurbanovci na východnom Slovensku – niektoré spoločensko-politické a vojenské aspekty zimnej výpravy 1848 – 1849*. Problematika ozbrojeného povstania Slovákov v rokoch 1848 – 1849 bezpochyby patrí tiež medzi nemenej zásadné témy zo štúrovskej tematiky, ktorým je potrebné venovať patričnú pozornosť. Autor koreferátu Anton Metaňko približuje nielen organizáciu vojska a bojov na východnom Slovensku, ale aj atmosféru, postoje obyvateľstva k jednotlivým bojujúcim stranám vo víre revolučného obdobia. Zároveň koreferát je obohatený o vojenské aspekty vrátane slovenskej vojenskej terminológie alebo o spomienky dobrovoľníkov z vojenských výprav. Život a dielo jednotlivých štúrovcov vždy vzbudzovalo a bude naďalej vzbudzovať záujem rovnako odbornej, ako aj laickej širšej verejnosti. Ich hrdinstvo a neochvejná vernosť v boji za národné ideály prináša nielen rešpekt, ale tiež túžbu po ďalšom nasledovaní. Inšpirovaní národnými ideálmi v duchu štúrovského odkazu boli mnohí národní dejatelia, medzi ktorými figurovali tiež maticári. Autor Radoslav Žgrada v záverečnom koreferáte s názvom *Historická reflexia štúrovcov v diele Vladimíra Mináča* sa zaoberá práve štúrovskou tematikou v diele dlhoročného (1974 – 1990) predsedu Maticy slovenskej. Autor si kladie za cieľ podať hlbší rozbor vybraných Mináčových diel s dôrazom na tému štúrovcov. Pozornosť sústreďoval najmä na jeho kritické stanovisko a vôbec samotnú interpretáciu, keďže Mináčove diela vznikali v časoch komunistického režimu. Na druhej strane podobne ide o dôležité svedectvo v tom zmysle, že štúrovci v žiadnom politickom režime nezostávali nepovšimnutí v úzadí, ale venovala sa im patričná pozornosť aj napriek tomu, že sa miestami sledovali rozličné ciele dobovo podfarbené vládnuou ideológiou. V súvislosti s koreferátom autora Radoslava Žgrada istotne zaujme čitateľov zobrazená úloha osobnosti v dejinách v podaní Vladimíra Mináča, ktorého možno ani tak nelákala veľmi vonkajšia faktografická či historická vecnosť, ale skôr spoznávanie vnútornej stránky biografie osobností štúrovcov v znamení myšlienky a činu.

Zborník *Odkaz štúrovskej generácie* odporúčame v prvom rade všetkým záujemcom o dejiny štúrovcov, ale popritom aj nadšencom slovenských dejín, ktorí sa zaujímajú o problematiku vytvárania obrazu osobností v premenách času, známou skôr pod termínom, život po živote“. Uvedený zborník je dôkazom toho, že dejiny nepatria len do minulosti, pretože ich spoznávanie nás, ľudí prítomnosti, vedie k vernosti odkazu našich predkov – národných buditeľov.

Jaroslav Durec

BEŇA, Jozef – SCHELLE, Karel. *Trianon a Slovensko. Hranice Československa na Slovensku podľa Trianonskej mierovej zmluvy.*

Ostrava : Key Publishing, 2023, 346 s. ISBN 978-80-7418-397-3.

V roku 2023 vyšla vo vydavateľstve Key Publishing, s. r. o., v spolupráci s The European Society for History of Law (Európska spoločnosť pre právne dejiny) zbierka editovaných a komentovaných dokumentov s názvom *Trianon a Slovensko. Hranice Československa na Slovensku podľa Trianonskej mierovej zmluvy*. Túto publikáciu pripravili skúsení právní historici: profesor Jozef Beňa, ktorý desaťročia pôsobil na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, a docent Karel Schelle, ktorý pôsobí na Katedre dejín štátu a práva Právnickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne a zároveň aj ako predseda predstavenstva The European Society for History of Law.

Na úvod je potrebné zdôrazniť, že v prípade tejto publikácie ide o prvú komplexnú zbierku dokumentov venovanú problematike Trianonskej mierovej zmluvy a hraniciam Československa na Slovensku, respektíve československo-maďarským hraniciam po vzniku Československej republiky v slovenskej (nielen právnej) historiografii. V tomto zmysle možno hovoriť o splatení dlhu, ktorý v tomto smere mali historici voči slovenskej spoločnosti.

Dielo sa skladá zo šiestich tematicky zameraných kapitol a troch príloh. Prvá kapitola obsahuje dokumenty mapujúce slovenské štátoprávne vzťahy od roku 1848 až po vznik Československa. Od Žiadostí slovenského národa z 10. mája 1848, ktoré obsahovali prvý slovenský štátoprávny program, až po dokumenty nadväzujúce na Martinskú deklarácia, ktorou sa slovenské politické elity prihlásili k myšlienke vzniku česko-slovenského štátu. Dokumenty v tejto kapitole vhodným spôsobom rámcujú problematiku Trianonskej mierovej zmluvy do kontextu slovenskej štátoprávnej emancipácie, čo je zdôraznené aj v úvode knihy. Štátne hranice vytyčujúce štátne územie sú elementárnym a obligátnym znakom štátu, preto má toto dielo relevanciu aj v súčasnosti, nielen pre historikov, ale aj pre ústavných právnikov či širšiu laickú verejnosť.

Druhá kapitola obsahuje dokumenty od uznania československého národa, resp. uznania československého štátu *in statu nascendi* (v stave zrodu) zo strany dohodových mocností Francúzska, Veľkej Británie, USA a Japonska v júni až septembri 1918 až po medzinárodnoprávne uznanie Československa po jeho vzniku 28. októbra 1918. Táto kapitola obsahuje aj prvé dokumenty týkajúce sa neskoršej slovenskej hranice a súvisiace s inkorporáciou slovenského územia do Československej republiky od novembra 1918 až do januára 1919, osvetľujúce najmä zložitú a prakticky náročnú problematiku určovania demarkačných čiar medzi Československou republikou a Maďarskou ľudovou republikou. Tieto dokumenty predstavujú nevyhnutný prológ pre bližšie štúdium ustanovenia a medzinárodnoprávneho potvrdenia južnej hranice Slovenska Trianonskou mierovou zmluvou.

Tretia kapitola s názvom *Zánik uhorského štátu a hranice Maďarska s Československom* už obsahuje dokumenty týkajúce sa rokovania Parížskej mierovej konferencie, ktorá začala 18. januára 1919 a na ktorej bola Československá republika reprezentovaná

predsedom vlády Karlom Kramárom a ministrom zahraničných vecí Edvardom Benešom, ktorý bol predtým pozvaný aj na zasadanie Najvyššej vojnej rady. Výber dokumentov zohľadňuje vecný zámer diela a okrem priebehu konferencie zachytáva aj informácie o predkonferenčných rokovaníach o prímerí s Nemeckom a Maďarskom či reakcie na ofenzívu Maďarskej republiky rád na Slovensko od mája 1919.

Štvrtá kapitola, ktorá je rozsahom najkratšia, zahŕňa niekoľko dokumentov venovaných prevažne obdobiu po skončení rokovaní Parížskej mierovej konferencie, avšak pred dokončením a podpísaním mierových zmlúv. V centre pozornosti sú najmä postoje veľmocí k snahám maďarskej diplomacie o revíziu návrhu mierovej zmluvy (neskoršej Trianonskej mierovej zmluvy).

Piatu kapitola možno označiť za jednoznačne najprínosnejšiu, pretože sprístupňuje slovenskej laickej i odbornej verejnosti zväčša jazykovo nedostupné dokumenty týkajúce sa maďarských stanovísk a prejavov na Parížskej mierovej konferencii. Dokumenty zaradené v ostatných kapitolách diela totiž pochádzajú zväčša z knižných publikácií vydaných v slovenskom alebo českom jazyku, napríklad a najmä dvojzväzkovej zbierky dokumentov *Československo na parížské mierové konferencii 1918 – 1920*, dvojzväzkovej zbierky dokumentov *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*, zbierky dokumentov *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov X.*, diela Edvarda Beneša *Světová válka a naše revoluce*, knihy Fedora Houdeka *Osvobodenie Slovenska 1918 – 1919 : výklad o jednaniach s maďarskou vládou* či publikácie Ladislava Deáka *Súčasníci o Trianone*. V tejto kapitole pochádzajú dokumenty z maďarskej kolekcie dokumentov *Sub Clausula 1920 – 1947 – Dokumentumok két békeszerződés – Trianon, Párizs – történetéből* a pre recenzované dielo boli preložené právnou historičkou Martou Rajkovou. Ich význam spočíva najmä v tom, že ponúkajú sondu do myslenia, argumentácie a snáh vtedajšej maďarskej diplomacie na Parížskej mierovej konferencii, konkrétne vedúceho maďarskej delegácie – grófa Alberta Apponyiho. Až do uplynulého roku, teda viac ako sto rokov po podpise Trianonskej mierovej dohody, boli tieto dôležité dokumenty prístupné len malej časti slovenských historikov, ktorá ovláda maďarský jazyk. Dovolím si povedať, že keby vydané dielo obsahovalo len obsah piatej kapitoly, jej prínos pre slovenskú historiografiu by bol nespochybniteľný.

V šiestej kapitole sú reprodukované spomienky slovenských účastníkov predmetnej mierovej konferencie. Konkrétne ide o právnika, novinára a sociálnodemokratického politika Ivana Markoviča, národohospodára a politika Fedora Houdeka a diplomata Štefana Osuského, ktorý pôsobil ako generálny sekretár československej mierovej misie, ktorá odborne podporovala vyššie spomenutých zástupcov Československa na mierovej konferencii. Pre kontext celého diela a najmä v nadväznosti na predchádzajúcu kapitolu je dobré, že vybrané dokumenty obsahujú Osuského argumentáciu zo slovenskej perspektívy, ktorou reagoval na argumenty maďarskej delegácie snažiace sa obhájiť nedeliteľnosť bývalého Uhorska.

Siedma časť diela obsahuje prílohy. V prvom rade ide o výber relevantných častí samotnej Trianonskej mierovej zmluvy s dôrazom na články vytyčujúce hranice Československa, garantujúce jeho uznanie zo strany Maďarska či poskytovanie ochrany menšinám. Ďalšou prílohou je maďarský zákon z roku 2010, ktorým bol vyhlásený „4.

jún, deň trianonského mierového diktátu z roku 1920, za Deň národnej súdržnosti“, aj s dôvodovou správou. Poslednou prílohou je tlačová správa Národnej rady Slovenskej republiky z roku 2020 o tom, ako si sté výročie Trianonskej mierovej zmluvy pripomenul vtedajší predseda slovenského parlamentu Boris Kollár. Posledné dve prílohy možno označiť za aktualizáciu moment diela, ktorý pripomína, že problematika v ňom diskutovaná nie je len uzavretou historickou kapitolou, ale dodnes predstavuje politikum a živú tému pamäťovej politiky maďarského i slovenského štátu.

Z obsahového hľadiska je tak recenzované dielo naozaj hodnotným príspevkom do slovenskej (právnej) historiografie. Okrem toho, že je prvým dielom svojho druhu, otvára tiež v slovenskej odbornej verejnosti možnosti pre skúmanie a poznanie maďarského stanoviska k problematike Trianonskej mierovej zmluvy, ako aj širšieho maďarského historického a právneho myslenia. Z formálneho hľadiska možno vytknúť, že dokumenty sú v rámci každej kapitoly očíslované nanovo, čo môže skomplikovať odkazovanie na konkrétne dokumenty pri ich citovaní, ako aj pomerne častý výskyt preklepov a iných chýb v písaní v komentároch k jednotlivým dokumentom či v citáciách zdrojových diel. Celkovo, aj vzhľadom na vyššie uvedené skutočnosti, však knihu *Trianon a Slovensko. Hranice Československa na Slovensku podľa Trianonskej mierovej zmluvy* od autorského tandemu Jozef Beňa a Karel Schelle môžem záujemcom z radov právnikov, historikov, politológov a ďalších zainteresovaných osôb vrele odporučiť, pričom možno oprávnene dúfať, že aspoň niektorí z mladých historikov či právnych historikov nadviažu na jej prínos a pomôžu ďalej prehĺbiť spracovanie tejto témy v slovenskej historiografii.

Michal Malatinský

PADEVĚT, Jiří. *Kronika třetí republiky. Boj o moc, dekrety, vyhánění, retribuce, znárodňování.*

Praha : Nakladatelství Academia, 2023, 601 s.

ISBN 978-80-300-2434-3.

Obdobie „prerastania národnej a demokratickej revolúcie“ z roku 1945 do „Februárového víťazstva pracujúceho ľudu“ z roku 1948 je v českej i slovenskej historiografii v poslednej dobe predmetom narastajúceho záujmu viacerých autorov dejinnej spisby. Toto krátke povojnové obdobie histórie Československej republiky (ČSR) je označované niekedy za prechodnú liberálnu demokraciu, inokedy za predtotalitné štádium nášho historického vývoja. Po kataklizme z rokov 1938 až 1945 sa počas tretej republiky viedol na pozadí budovania nového a lepšieho sveta boj medzi demokratickými stranami a Komunistickou stranou Československa (KSČ) o charakter oslobodenej republiky. Jiří Padevět sa po spracovaní monografií *Kronika druhej republiky* z roku 2022 a *Kronika protektorátu* z roku 2021 zhostil aj podrobného zdokumentovania troch povojnových rokov histórie Československa, ktoré napokon predurčili jeho podobu na ďalšie štyri decéniá. Po úvodnom slove autora tvoria publikáciu štyri kapitoly venované rokom 1945 až 1948 doplnené v závere prameňmi a literatúrou, zdrojmi vyobrazení, menným, miestnym a vecným registrom i poďakovaním.

V Úvodnom slove pritom autor poukazuje na ohraničenie tretej republiky v jeho knihe 10. májom 1945, kedy sa do Prahy dostavili ministri československej vlády, a 25. februárom 1948, teda dňom komunistického prevratu. Sám Jiří Padevět pripomína, že daná doba demokratickým zriadením rozhodne nebola. Už 10. mája 1945 došlo k zriadeniu pracovného tábora pre karpatských Nemcov a slovenských kolaborantov v Nových Zámkoch, v Kremnici tábor rovnakého charakteru však existoval už od 20. apríla. Obdobný tábor pre vojnových zajatcov, československých občanov pôvodom zo Sovietskeho zväzu i totálne nasadených robotníkov zriadila Robotnícko-roľnícka Červená armáda v Malackách. 15. mája prijala Slovenská národná rada (SNR) *Nariadenie o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov, kolaborantov a o zriadení ľudového súdництва*. Od 16. mája boli na základe nariadenia Ústrednej rady odborov zriaďované Revolučné gardy v priemyselných podnikoch vykonávajúce úlohy závodných stráží. V rovnakom dni Slovenská národná rada vydala *nariadenie o zoštatnení školstva na území Slovenska* vzťahujúce sa od ľudových až po vysoké školy. O dva dni neskôr Predsedníctvo SNR obežníkom zakázalo prijímanie Maďarov do politických strán, dovtedy prijatí Maďari mali byť zo strán vylúčení. Dňa 18. mája vydalo ministerstvo financií výnos o kreácii jeho poradného orgánu Filmového cenzúrneho zboru schvaľujúceho zaradenie filmov do verejného premietania. Dňa 20. mája 1945 bol založený Zväz protifašistických politických väzňov a ilegálnych pracovníkov, ktorého predsedom sa stal Igor Daxner zastávajúci od vymenovania Slovenskou národnou radou 15. júna post predsedu Národného súdu v Bratislave. Práve SNR vydala 25. mája *nariadenie o prepustení štátnych zamestnancov nemeckej národnosti z pracovného, resp. služobného pomeru a nariadenie o rozpustení spolkov neslovanského charakteru*.

V rámci snahy o vytvorenie výlučne slovanského štátu bolo od 26. mája do 30. júna odsunutých do Maďarska z teritória Slovenska 30 000 občanov maďarskej národnosti väčšinou prisťahovaných na naše územie po prvej Viedenskej arbitráži. Pod predsedníctvom Viliama Širokého začal od 28. mája pôsobiť prípravný výbor Zväzu oslobodených politických väzňov. Výnosom ministra vnútra z 2. júna sa zrušilo žandárstvo i polícia a zároveň Zbor národnej bezpečnosti nahradil prechodne pôsobiacu Národnú bezpečnostnú službu. V tento deň bola v metropole štátu podpísaná prvá pražská dohoda československej vlády s delegáciou SNR, ktorá 5. júna schválila *nariadenie o nútenej správe majetku Nemcov, Maďarov a zradcov národa*. Kurióznou skutočnosťou bola žiadosť ministra informácií Václava Kopeckého podaná na zasadnutí vlády 8. júna, aby k Československu bola pripojená Lužica, v rovnaký deň začala v ČSR dokonca pôsobiť Spoločnosť priateľov Lužice. Vo vzťahu k územným nárokom Československej republiky zaslala obdobne 9. júna vláda víťazným mocnostiam Spojencov i veľvyslancovi Poľska nótu so žiadosťou o pripojenie Ratibořska, Hlubčicka a Kladska k teritóriu štátu.

Dňa 19. júna vydalo Veliteľstvo Národnej bezpečnosti pre východné Slovensko v Košiciach nariadenie *Očistenie Slovenska od Nemcov*, na základe ktorého boli všetci karpatskí Nemci okrem preukázateľných antinacistov umiestnení do internačných táborov s našitým bielym kruhom na odeve a čiernym písmenom N nachádzajúcim sa v jeho vnútri. V ten istý deň došlo v lokalite Švédske šance pri Přerove k masakru 267 Nemcov zo Slovenska spáchaného vojakmi československej armády. 19. júna vydalo Dočasné veliteľstvo Zväzu národnej bezpečnosti *vyhlášku o zabezpečení Nemcov a kolaborantov a o povinnom označení na odeve*, v zmysle ktorej boli na verejnosti Nemci označovaní žltým trojuholníkom s čiernym štvorcom a kolaboranti zeleným trojuholníkom s červeným kolieskom. Najväčším internačný tábor pre Nemcov sa pritom nachádzal v Novákoch, kde bolo v auguste 1945 umiestnených viac než 5 000 občanov nemeckej národnosti.

Dňa 19. júna vyniesol Okresný ľudový súd v Prešove prvý retribučný rozsudok s absolútnym trestom, odsúdený čašník Imrich Nahajčuk bol uznaný za spoluprácu s gestapom. Do podpisu zmluvy medzi Zväzom sovietskych socialistických republík (ZSSR) a ČSR o odstúpení Podkarpatskej Rusi a časti Slovenska Sovietskemu zväzu v Moskve 29. júna opustilo toto územie 120 000 obyvateľov, osoby českej a slovenskej národnosti z tohto teritória mohli do 1. januára 1946 optovať pre občianstvo Československa. 30. júna vydal minister vnútra výnos o zásadách budovania Zväzu národnej bezpečnosti, ktorého hlavným veliteľom bol plk. Antonín Sameš a od novembra 1945 mjr. Oldřich Kryštof. Od 7. do 8. júla prebiehal v Turčianskom Svätom Martine 1. celonárodný zjazd Demokratickej strany, za predsedu ktorej bol zvolený Jozef Lettrich. 14. júla obdržalo ministerstvo zahraničných vecí memorandum slovenských bánk, ktorým zabavila Robotnícko-roľnícka Červená armáda majetok i vklady jej klientov vo výške 1 200 000 000 Kčs. V súlade so zmluvou uzatvorenou 16. júla medzi ministerstvom informácií a sovietskou filmovou spoločnosťou Sojuzintorgkino bolo 60 % premietajúceho času v kinách ČSR zaručených filmom zo ZSSR. Na základe dekrétu prezidenta republiky o jednotnom riadení vnútorného osídlenia zo 17. júla vznikol pre Slovensko Osídľovací úrad so sídlom v Bratislave a podľa ústavného dekrétu prezidenta z 2. augusta o úprave

československého štátneho občianstva osôb národnosti nemeckej a maďarskej boli príslušníci týchto menších zbavení občianstva ČSR.

Na celoslovenskej konferencii Komunistickej strany Slovenska (KSS) konanej v Žiline v dňoch 11. – 12. augusta bol za predsedu KSS zvolený Viliam Široký. 19. augusta sa okolo Štefana Chalmovského vytvorila protikomunistická spravodajská skupina snažiaca sa získať informácie dôležité pre ľudácky exil. Slovenská národná rada vydala 23. augusta nariadenie, ktorým sa upravovalo zriaďovanie pracovných táborov na Slovensku Poverenictvom vnútra, ako i nariadenie o konfiškovaní a urýchlenom rozdelení poľnohospodárskeho majetku Nemcov, Maďarov, zradcov a nepriateľov slovenského národa. Ústavný dekrét prezidenta republiky z 25. augusta za zákonodarný orgán štátu určil Dočasné národné zhromaždenie s tristo poslancami (z toho sto za Slovenska) volenými nepriamo delegátmi tak, aby každá strana Národného frontu (KSČ, KSS, Československá strana ľudová, Československá strana národnosocialistická, Demokratická strana a Československá sociálna demokracia) mali po štyridsať mandátov a zvyšných šesťdesiat kresiel bolo obsadených zástupcami záujmových celoštátnych organizácií, resp. významných osobností verejného života (štyridsať z historických krajín a dvadsať zo Slovenska).

V predvečer výročia Slovenského národného povstania vydala SNR 28. augusta nariadenie o zriadení pracovných táborov pre Nemcov, Maďarov, fašistov, kolaborantov, ale i osoby, ktoré ohrozovali výstavbu ľudovodemokratického zriadenia, prejavovali štátu nepriateľské zmýšľanie alebo na takéto zmýšľanie iných nabádali. Namiesto súdu o umiestnení do týchto táborov až na dobu dvoch rokov rozhodovali trojčlenné komisie Poverenictva vnútra. Práve v rámci osláv prvého výročia Slovenského národného povstania došlo k založeniu Zväzu vojakov Slovenského národného povstania, ktorého predsedom sa stal Milan Polák. Výnosom Zboru povereníkov z 8. septembra bola zriadená Komisia pre pomoc východnému Slovensku so sídlom v Košiciach, keďže táto časť nášho územia bola najviac postihnutá vojnovými zápoleniami i atrocitami. Dekrétom SNR z 15. septembra vznikol Ústredný zväz židovských náboženských obcí na Slovensku, na čele ktorého stál na poste predsedu správneho výboru bratislavský rabín Armín Frieder. Aj v tejto povojnovej dobe pritom u nás dochádzalo k antisemitským vystúpeniam, najväčší protizidovský pogrom so 47 zranenými sa udial 24. septembra v Topoľčanoch. Vo vzťahu k týmto excesom sa vyjadrili politici Vavrinec Šrobár a Ján Ursíny tak, že si Židia pogrom zavinili svojím správaním sami a že v čase nezávislej Slovenskej republiky prejavovali svoje „neslovenské chovanie“.

Na základe dekrétu prezidenta o všeobecnej pracovnej povinnosti z 1. októbra bolo deportovaných z južného Slovenska niekoľko tisíc Maďarov do historických krajín. Dňa 5. októbra prejedнала vláda medzištátnu zmluvu so ZSSR z marca 1945, podľa ktorej bolo z ČSR vyvezených 45 000 ton cukru ako vojnová korisť. 9. októbra sa uzniesli Fond národnej obnovy a Rada Osídľovacieho úradu na pláne vysídlenia Maďarov z Československa. Na zasadaní vlády 12. októbra pri prejednávaní článku z britských novín o podmienkach v československých internačných táboroch označili Klement Gottwald a Václav Kopecký zástupcov Medzinárodného Červeného kríža za agentov gestapa. Na 20. manifestačnom zjazde sociálnych demokratov konanom od 18. do 21. októbra bol

prijatý nový názov strany Československá sociálna demokracia, pričom došlo ku kreácii Akčného výboru pre rozšírenie strany na Slovensku na čele s Alexandrom Bahurinským.

V dôsledku dekrétu prezidenta o prechodnej úprave právnych pomerov Národnej banky československej z 19. októbra sa stala Slovenská národná banka oblastnou pobočkou Národnej banky československej. V Bratislave došlo 21. októbra k založeniu Zväzu československých vojakov zahraničného odboja, predsedom ktorého sa stal Ladislav Holdoš. Z ustanovení obežníka Povereníctva vnútra z 22. októbra týkajúceho sa štátoobčianskych vecí vyplývala strata občianstva ČSR u väčšiny karpatských Nemcov a to spätne k 10. augustu. Dekrétmi prezidenta z 24. októbra boli znárodnené banky, poisťovne, bane a niektoré priemyselné podniky, došlo aj ku zriadeniu závodných rád na zabezpečenie kontroly pracujúcich nad vedením tovární. Podľa autora išlo o najväčší znárodňovací proces v Európe od „Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie“ z roku 1917, znárodnených bolo viac než 3 340 podnikov so 60 % podielom všetkých zamestnancov. Nasledujúci deň prezident vydal aj dekrét o konfiškácii nepriateľského majetku a o Fondoch národnej obnovy. K retribičným procesom u nás patrilo i trestné konanie proti vodcovi Strany šípových krížov v Komárne Imre Szoboszlajovi, ktorý bol Okresným ľudovým súdom v Nitre 27. októbra odsúdený na smrť a následne popravený. Na ustanovujúcej schôdzi Dočasného národného zhromaždenia v Prahe 28. októbra bol za jeho predsedu zvolený Josef David, pričom parlament potvrdil Edvarda Beneša na poste hlavy štátu. Od 1. novembra nahradila na Slovensku 2. oddelenie Hlavného veliteľstva Národnej bezpečnosti Ústredňa politického spravodajstva, jej pobočky sa nazývali obranné bezpečnostné referáty. 30. decembra bol zatknutý Jozef Bačkor, ktorý sa snažil vytvoriť novú politickú stranu katolíkov Slovenska pod názvom Slovenské kresťanské hnutie.

Prvý deň nového roka 1946 priniesol zlúčenie znárodnených veľkých poisťovní so šesťsto malými poisťovacími spoločnosťami do piatich štátnych poisťovní existujúcich ako národné podniky: Pojišťovna Slavia, Pojišťovna Slovan, Pražská pojišťovna, Nemocenská pojišťovna a První československá pojišťovna. Dňa 20. januára bola slovenskými sociálnymi demokratmi založená Strana práce a jej predsedom sa stal Ivan Frlička. V Budapešti došlo 27. januára k podpisu *Dohody o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom* a 27. februára sa podpísala i dohoda o odsune Maďarov z ČSR a o dobrovoľnom presídlení maďarských Slovákov na Slovensko. Na prednáške v Socialistickej akadémii v Prahe označil 19. februára Zdeněk Nejedlý v rámci pokrokových tradícií v Československu Jana Žižku z Trocnova za komunistu a rímskeho cisára Žigmunda za fašistu. 26. februára prijali poslanci SNR *Výzvu k Slovákom v Maďarsku* na podporu ich návratu na rodnú zem. Na základe československo-maďarskej zmluvy o výmene obyvateľstva 40 000 Maďarov čakali deportácie do pohraničia historických krajín a 300 000 zase bolo slovakizovaných. 1. marca vznikla na Slovensku nová politická strana a to Kresťansko-republikánska strana (od 1. apríla s názvom Strana slobody), 19. marca bol zase kreovaný Zväz slovenských novinárov. 21. marca prijal vládny zmocnenec Imrich Skarba *Smernice pre sústavný odsun Nemcov zo Slovenska*. Dňa 30. apríla bola v Bratislave podpísaná *Aprílová dohoda* (oficiálne *Záznam o dohode predsedníctva Demokratickej strany*) medzi protestantskou majoritou a katolíckou minoritou v strane o spoločnom postupe v parlamentných voľbách.

V Prahe bola 11. apríla uzatvorená medzi vládou a SNR druhá pražská dohoda posilňujúca právomoci prezidenta a vlády voči Zboru povereníkov i Slovenskej národnej rade. Ešte väčší zásah do právomocí slovenských národných orgánov predstavovala tretia pražská dohoda z 27. júna. V zmysle zákona o voľbe Ústavodarného národného zhromaždenia z 11. apríla mohli 300 poslancov (za volebnú krajinu českú 150, moravskosliezsku 81 a slovenskú 69) voľiť občania slovanských národností okrem zradcov, kolaborantov a vojnových zločincov. V boji proti príslušníkom Ukrajinskej povstaleckej armády na Slovensku sa ustanovila Armádna skupina Oceľ, ktorej od 18. apríla velil plk. Jan Heřman. Mimoriadnym ľudovým súdom v Uherskom Hradišti bol 26. apríla odsúdený na trest smrti a popravený vodca Národnosocialistickej českej robotníckej a roľníckej strany (Strana zeleného hákového kríža) František Mikuláš Mlčoch. Od 30. apríla sa začalo vysťahovávanie karpatských Nemcov zo Slovenska tak, že do 30. novembra bolo odtransportovaných 32 400 občanov nemeckej národnosti.

Jedinou odborovou organizáciou v ČSR sa na základe zákona zo 16. mája stalo Revolučné odborové hnutie. Na predvolebnej manifestácii Demokratickej strany v Bratislave sa 24. mája objavili heslá *Komunistov do Dunaja* alebo *Preč so Židmi*. V samotných parlamentných voľbách z 24. mája bola celoštátne najúspešnejšou KSČ (31,05 % hlasov) a na Slovensku Demokratická strana. Na pracovnom zlučovacom zjazde Svazu českej mládeže, Zväzu slovenskej mládeže a Zväzu mládeže Karpát konanom od 4. do 6. júla v Zlíne bolo vytvorené Ústredie mládeže Československej republiky, ktorého predsedom sa stal Ernest Sýkora. V Prahe sa 16. novembra konalo ustanovujúce valné zhromaždenie Československého telovýchovného zväzu, za jeho predsedu bol zvolený Antonín Hřebík. Dňa 18. novembra sa premenovala Strana práce na Sociálnu demokraciu na Slovensku. 29. novembra vláda podporila akciu Pomoc Slovenska českým krajinám pri poľnohospodárskych prácach a zdôraznila to, že Maďarov nestačí zo Slovenska do historických krajín iba vysťahovať, ale treba ich rozptýliť a asimilovať. V ten istý deň vydalo ministerstvo vnútra súhrnnú správu o odsune Nemcov, v zmysle ktorej zostalo žiť na Slovensku 30 000 a v historických krajinách 239 911 osôb nemeckej národnosti. 12. decembra vydal minister vnútra výnos o štatúte Osídľovacieho úradu pre Slovensko, jeho predsedom sa stal Ján Čech.

Rok 1947 sa už niesol v predznamenaní nástupu komunistov k moci v štáte, pričom očista republiky od Nemcov kulminovala tak, že v ČSR ich zostalo len 226 000 (z toho 10 000 na Slovensku). Vo vnúropolitickej oblasti sa odohrala na Slovensku „jesenná kríza“ so zmenami v Zbore povereníkov, zo zahraničnej politiky autor spomenul predovšetkým schválenie mierovej zmluvy s Maďarskom z Paríža parlamentom ČSR 14. októbra. Po poprave prezidenta Jozefa Tisa i premiéra Vojtecha Lazára Tuku rozhodol senát Národného súdu v Bratislave 18. októbra o odsúdení vyslanca Slovenska vo Vatikáne Karola Sidora (*in absentia*) na dvadsať rokov odňatia slobody, predsedu slovenského snemu Martina Sokola na päť rokov odňatia slobody a podpredsedov slovenského snemu Karola Mederlyho na šesť rokov odňatia slobody, resp. Pavla Opluštila na osem rokov odňatia slobody. Následne 11. novembra boli uložené týmto súdom tresty odňatia slobody členom slovenských vlád: ministromi hospodárstva Gejzovi Medrickému sedem rokov, ministromi financií Mikulášovi Pružinskému šesť rokov, ministromi školstva a národnej

osvety Jozefovi Sivákovi tri roky a jeho nasledovníkovi na rezortnom poste Aladárovi Kočišovi šesť rokov, ministromi dopravy a verejných prác Júliusovi Stanovi štyri roky a jeho nástupcovi na funkcii ministra Ľudovítovi Lednárovi štyri roky, no a napokon ministromi pravosúdia Gejzovi Fritzovi dva roky. Najvyšší trest udelil súd premiérovi z obdobia 1944 – 1945 Štefanovi Tisovi (tridsať rokov) a ministromi národnej obrany Štefanovi Hašíkovi (trest smrti *in absentia*).

Dňa 13. novembra nadobudol účinnosť zákon č. 185/1947 Zb. o tzv. milionárskej dávke, na základe ktorého bola vyrubená jednorazová daň všetkým občanom s majetkom presahujúcim sumu 400 000 Kčs. Od 21. zjazdu sociálnych demokratov ČSR konaného v dňoch 14. až 16. novembra v Brne vystupovali títo ľavicoví politici na našom území pod názvom Československá sociálna demokracia na Slovensku. Vo vystupňovanom politickom boji prirovnal Július Ďuriš na zasadnutí Národného frontu politikov Demokratickej strany ku Konradovi Henleinovi a ich postup za udalosti jesene roka 1938. V procesoch so slovenskými vojakmi Národný súd v Bratislave 10. decembra uložil gen. II. tr. Jozefovi Turancovi trest smrti (zmenený milosťou prezidenta na trest odňatia slobody), gen. I. tr. Ferdinandovi Čatlošovi ako bývalému ministrovi národnej obrany trest odňatia slobody na päť rokov a plk. Viliamovi Talskému trest odňatia slobody na pätnásť rokov.

Začiatok roka 1948 predstavuje popis udalostí predchádzajúci „Vítaznému februáru“ vrátane podania demisie ministrov demokratických strán z 20. februára. Už 22. februára vznikali aj na Slovensku akčné výbory Národného frontu, ako prvý bol kreovaný akčný výbor v Prešove. Dňa 25. februára, keď prezident Edvard Beneš prijal demisiu nekomunistických ministrov a vymenoval novú vládu Klementa Gottwalda, vznikol i Ústredný akčný výbor Národného frontu s predsedom Antonínom Zápotockým. V rovnaký deň, ktorý bol začiatkom vyše štyridsať rokov dlhej komunistickej diktatúry, bolo z armády prepustených dvadsaťpäť generálov.

Kniha Jiřího Padevěta je značným rezervoárom faktografických údajov, často prvýkrát publikovaných v českej a slovenskej historiografii. Rozsiahly zoznam použitej literatúry i objemný osobný archív autora umožnili čitateľovi dodanie značného penza informácií o dobe, v ktorej sa rodilo ľudovodemokratické zriadenie na našom území. Samotný Jiří Padevěť sa nevyhýba označeniu obdobia 1945 až 1948 za nedemokratické, o čom sa čitateľ po oboznámení s publikovanými udalosťami, ako aj s ich vzájomnými súvislosťami môže nepochybne presvedčiť. Zostáva dúfať, že autor sa pokúsi po výskume tretej republiky, ako aj jej predchádzajúcich období zmapovať chronologicky i nasledujúce spoločensko-ekonomické formácie, teda časy „budovania svetlejších zajtrajškov našej milovanej vlasti“ z rokov 1948 až 1989.

Rudolf Manik

SPRÁVY

Vedecký seminár Konštantín Čulen (26. február 1904 Brodské – 7. apríl 1964 New York) – Život a dielo

Začiatkom apríla 2024 sme si pripomenuli stodvadsiate výročie narodenia a šesťdesiate výročie úmrtia jedného z najznámejších slovenských publicistov a spisovateľov prvej polovice dvadsiateho storočia Konštantína Čulena. Odborný seminár, ktorý usporiadal Historický odbor Matice slovenskej 3. apríla 2024 v priestoroch Martinea na Rudnayovom námestí v centre Bratislavy, sa zaoberal rôznymi okruhmi tém zo života a diela Konštantína Čulena. Jednotlivé témy referátov si kládli za hlavný cieľ pokúsiť sa o vedecké zhodnotenie tejto poprednej osobnosti v kontexte slovenských dejín.

Konštantína Čulena môžeme zaradiť medzi najplodnejších slovenských spisovateľov a publicistov prvej polovice dvadsiateho storočia. Narodil sa 26. februára 1904 v Brodskom, teda na mieste, kde sa narodil dávno predtým významný slovenský národovec a pedagóg Martin Čulen. Nie nadarmo mali obaja rovnaké priezviská, pretože ich spájala spoločná túžba – starosť o národný život Slovákov. Napriek tomu, že obaja žili v rozdielnych storočiach, v iných politicko-spoločenských podmienkach, vedeli, že nemožno nechať slovenský národ napospas osudu a treba nad ním starostlivo bdieť. Martin Čulen pomocou pedagogického a Konštantín Čulen zase prostredníctvom publicistického a novinárskeho umenia. Napriek tomu Konštantín Čulen považoval práve Martina Čulena za svoj veľký vzor, pretože nie náhodou sa často vyjadroval, že výchovno-vzdelávacia a novinársko-publicistická činnosť sú spolu úzko prepojené a navzájom sa ovplyvňujú. Svedčia o tom diela *Roky slovenských nádejí a sklamaní* (1932), *Novinár a pedagóg* (1933), *Slovenské študentské tragédie*, 1. a 2. zväzok (1935).

Konštantín Čulen prežil svoj životný príbeh v medzivojnovnej Československej republike, neskoršom slovenskom štáte, žil v zahraničí – v Rakúsku, Taliansku, Kanade či v Spojených štátoch amerických, kde aj zomrel 7. apríla 1964 v New Yorku. Bol vnímavým pozorovateľom svojho okolia, ktoré mu neustále predkladalo rozličné námety publicistickej a novinárskej činnosti. V jeho rozsiahlej literárnej tvorbe dominovali historické témy s dôrazom na druhú polovicu 19. storočia. Napriek tomu, že nebol vyštudovaným historikom, mal ukončené len stredoškolské gymnaziálne vzdelanie, dokázal vzbudiť svojimi dielami záujem v akademickom prostredí. Sám nestor slovenskej historiografie profesor Daniel Rapant sa vyjadroval o jeho dielach s veľkým uznaním. Na druhej strane nebol ani profesiou žurnalista, pomerne dlhú dobu pracoval ako úradný a tlačový referent Československých štátnych dráh. Súčasne však pôsobil v rokoch 1933 – 1937 v Spolku svätého Vojtecha ako vedúci edície Prameň. Konštantín Čulen prispieval do viacerých slovenských periodík: *Slovenské pohľady*, *Slovák*, *Kultúra*, *Nový svet*, *Prúdy* a mnoho ďalších. Predmet jeho novinárskej a publicistickej činnosti pozostával zo širokého okruhu každodenných problémov: slovenské politické aktivity, sociálne problémy slovenského robotníctva a roľníctva, študentov, štátnych zamestnancov, inteligencie, porovnávania pracovných možností českých a slovenských zamestnancov.

O jeho politickom myslení sa bližšie dozvedáme z jeho publikácie *Cesta k našej Bratislave* z roku 1934. Konštantín Čulen bol bezpochyby stúpencom autonómie, ktorú vyzdvihol popri kratších článkoch najmä samostatnou knihou *Pittsburghská dohoda* z roku 1937, ktorá vzbudila nemalý rozruch vrátane búrlivej diskusie v pražskom parlamente. Od roku 1929 sa začal podrobnejšie venovať aj životu slovenských vystaňovalcov v Amerike. K spoznávaní života Slovákov v Amerike prispela najmä zahraničná cesta roku 1935, keď sa Konštantín Čulen stal členom štvorčlennej matičnej delegácie spoločne s Jozefom Čigerom-Hronským, Jozefom Cincikom a Karolom Plickom. Konštantín Čulen pri tejto príležitosti zozbieral a na Slovensko dopravil okolo 20 veľkých debien tlačeného materiálu. Vďaka tomuto cennému materiálu mohla vzniknúť 520-stranová publikácia s názvom *Slováci v Amerike*.

Po vyhlásení autonómie Slovenska bol Konštantín Čulen zvolený za poslanca slovenského snemu za okres Skalica. Krátko na to však dostal vymenovanie za tlačového ataše pri česko-slovenskom vyslanectve vo Washingtone, kde zotrval len krátku dobu do zániku druhej Československej republiky. Konštantín Čulen zostal činným aj v období existencie slovenského štátu. Najskôr bol v januári 1940 vymenovaný za tlačového šéfa pri predsedníctve vlády Slovenskej republiky. Zároveň sa ujal svojho poslanskeho mandátu v slovenskom sneme. V marci 1940 bol poverený prezidentom Jozefom Tisom vedením Úradu propagandy. Po Salzburgských rokovaníach nastala zmena situácie. Konštantín Čulen bol odvolaný a dostal zákaz publikovať. Napriek tomu mu bol udelený roku 1944 samotným prezidentom Jozefom Tisom Rad kniežata Pribinu. V roku 1945 odišiel s ostatnými členmi slovenskej vlády do exilu. V Rakúsku bol zatknutý americkými vojakmi a umiestnený do zaisťovacieho tábora. Neskôr sa dostal do Ríma, kde mu pomocnú ruku poskytol Karol Sidor. Nové obdobie sa v živote Konštantína Čulena začalo odchodom za oceán. Striedavo žil vo viacerých mestách v Kanade a v Spojených štátoch amerických. Pre Konštantína Čulena to bola zaujímavá a zároveň ťažká škola života, pretože na jednej strane sa pokúšal naďalej pokračovať vo svojej publicistickej a novinárskej činnosti a na druhej strane vykonával povolania ako napr. domovník, ktoré boli nedocenením jeho intelektuálneho rozhladu a kvality. Medzitým bol v neprítomnosti, doma v Československej republike, odsúdený ľudovým súdom 29. mája 1948 na tridsať rokov väzenia, pätnásť rokov straty občianskych práv a konfiškáciu celého majetku.

O všetkých týchto uvedených skutočnostiach a ďalších dôležitých oblastiach zo života a diela Konštantína Čulena bližšie pojednával vedecký seminár, rozdelený na dve ťažiskové časti: Konštantín Čulen v medzivojnovom období a Konštantín Čulen v povojnovom období. V rámci prvej časti vystúpili doc. PhDr. Ivan Mrva, CSc., s témou *Publicistika Konštantína Čulena vo svetle národno-emancipačného procesu*, Mgr. Matúš Chrtiansky sa zamerával bližšie na oblasť *Konštantín Čulen v úlohe historika* a Mgr. Jaroslav Durec, PhD., sa sústredil na tému *Novinárska a publikačná činnosť Konštantína Čulena v medzivojnovom období*. Cieľom tejto prvej časti bolo upriamiť pozornosť najmä na rozsiahlu novinársku, publicistickú a vôbec literárnu činnosť Konštantína Čulena, ktorá bola jeho charakteristickým znakom. Druhá časť, nesúca názov *Konštantín Čulen v povojnovom období*, pozostávala z dvoch referátov: Mgr. Branislav Kinčok, PhD., sa venoval téme *Proces pred ľudovým súdom* a Dr. phil. Beáta Katrebová Blehová sa

bližšie zamerala na povojnové obdobie *Konštantín Čulen v exile (1945 – 1964)*. Uvedená druhá časť vedeckého seminára dávala osobnosť Konštantína Čulena do širšieho okruhu otázok, ktoré súviseli s povojnovým vývojom politicko-spoločenskej situácie v domácom i zahraničnom kontexte. Po hlavnej časti vedeckého seminára nasledovala diskusia, kedy sa prihlásilo niekoľko ľudí so svojimi postrehmi k životu a dielu Konštantína Čulena. Nasledovalo malé pohostenie s pripraveným občerstvením, kde už prebiehala voľná debata.

Jaroslav Durec

Prvý ročník dejepisnej súťaže o Cenu Bela Pollu

Historický odbor Matice slovenskej zorganizoval prvý ročník dejepisnej súťaže pre žiakov východoslovenských stredných škôl o Cenu Bela Pollu. Súťaž sa skladala zo školského kola, do ktorého sa zapojili desiatky žiakov zo stredných škôl v Prešovskom a Košickom kraji. Do finále, ktoré sa uskutočnilo 12. apríla 2024 v hoteli Dukla v Prešove, postúpilo dvadsať najlepších žiakov zo školského kola. Vo finálovom kole bol najúspešnejší Adam Drotár zo stropkovského gymnázia. Víťaz súťaže získal diplom, finančný dar a balík kníh. Ďalší dvaja najúspešnejší žiaci Miroslava Rybková a Samuel Chmela boli tiež odmenení balíkom kníh. Za svedomitú prípravu svojich žiakov získali odmenu aj ich učitelia. Cenné výhry odovzdala v mene Historického odboru Matice slovenskej historička a pedagogička Radka Palenčárová. Okrem toho dostali všetci účastníci finále od organizátorov pamätné listy, záložky a iné darčekové predmety, aby im ostala pamiatka na tento ročník.

Medzi ciele Ceny Bela Pollu patrí motivovať mladých žiakov k hlbšiemu záujmu o slovenské dejiny a prehľbovať ich historické vedomie. Zároveň ide o uctenie si pamiatky významného archeológa, historika, politického väzňa a čestného predsedu Historického odboru Matice slovenskej Bela Pollu, po ktorom nesie cena svoje meno. V neposlednom rade je to aj možnosť, ako spropagovať Historický odbor Matice slovenskej na úrovni stredných škôl a medzi budúcimi študentmi historických vied.

Víťazovi prvého ročníka Ceny Bela Pollu ešte raz gratulujeme a tešíme sa na ďalšie ročníky.

Ján Pastuszek

Pokyny pre autorov

Historický zborník je recenzovaný vedecký časopis zameraný na slovenské národné dejiny od najstarších čias po súčasnosť. Publikuje príspevky venované politickým, hospodárskym, kultúrnym a sociálnym dejinám, tematicky zamerané celoslovensky, ale aj regionálne v prípade významu spracovanej regionálnej problematiky v celoslovenskom kontexte. Venuje sa aj medzinárodným súvislostiam slovenských dejín, dejinám Slovákov v zahraničí a dejinám Matice slovenskej. Časopis vydáva vedecké príspevky (štúdie, materiály, edované dokumenty), medailóny o osobnostiach historiografie, recenzie a informačné správy. Texty sú publikované v slovenčine alebo v angličtine. Súčasťou vedeckých príspevkov sú abstrakty a kľúčové slová.

Historický zborník publikuje výlučne dosiaľ nepublikované vedecké príspevky na základe schválenia dvomi recenzentmi v anonymnom recenznom konaní a redakčnou radou časopisu. Rozsah vedeckých príspevkov nesmie byť menší než 20 normostrán a nemal by prekročiť 45 normostrán. Príspevky sa prijímajú v elektronickej podobe na e-mailovej adrese: redakcia@zbornik.sk.

Vedecký príspevok má nasledujúcu štruktúru: Názov; podnázov (ak je); meno autora/autorov s titulmi; e-mailová adresa; pracovisko/inštitúcia; ORCID; abstrakt (približne 1 500 znakov); kľúčové slová; text príspevku; zoznam použitých prameňov a literatúry.

Bibliografické odkazy sa uvádzajú podľa aktuálne platnej normy. Je v nich potrebné uvádzať identifikátory ISSN/ISBN a DOI (ak sú). Uvádzame niekoľko príkladov:

Odkaz na knižnú publikáciu

LETZ, Róbert. *Dejiny Slovenskej ligy na Slovensku (1920 – 1948)*. Martin : Matica slovenská, 2000, s. 175. ISBN 80-7090-575-1.

Opakovaný odkaz na knižnú publikáciu

LETZ, Róbert. *Dejiny Slovenskej ligy na Slovensku*, s. 171.

Odkaz na štúdiu v zborníku alebo v kolektívnej publikácii

GAJDOŠOVÁ, Martina. Dve advokátske komory na Slovensku od roku 1936 – Advokátska komora v Bratislave a Advokátska komora v Turčianskom Svätom Martine. In GAJDOŠOVÁ, Martina a kol. *Advokátske komory na Slovensku v rokoch 1875 – 1948*. Bratislava : Slovenská advokátska komora, 2018, s. 420. ISBN 978-80-224-1641-2.

Opakovaný odkaz na štúdiu v zborníku alebo v kolektívnej publikácii

GAJDOŠOVÁ, Martina. Dve advokátske komory, s. 420.

Odkaz na príspevok publikovaný v periodiku

VÁLKA, Miroslav. Czechoslovak Republic and the Formation of Ethnographic Science during the „First Republic“ (1918–1938). In *Glasnik Etnografskog Instytuta*, roč. 68, 2020, č. 2, s. 382. ISSN 0350-0861, <http://dx.doi.org/10.2298/GEI2002379V>.

Opakovaný odkaz na príspevok publikovaný v periodiku

VÁLKA, Miroslav. Czechoslovak Republic and the Formation of Ethnographic Science, s. 379.

Odkaz na elektronický zdroj

ROHOŇOVÁ, Ludmila – GAŠPAROVÁ, Mária. *Pavol Strauss. Personálna bibliografia*. 2. rozšírené vydanie. Martin : Slovenská národná knižnica, 2012, s. 15-17 [online]. Dostupné na: http://www.snk.sk/images/Edicna_cinnost/Zborniky/Strauss_Pavol_bibliografia_2_vyd.pdf [cit. 18. 7. 2018].

Odkaz na archívny prameň

Slovenský národný archív, Bratislava (SNA), f. Ministerstvo vnútra (MV), šk. č. 1471. List Okresného úradu v Liptovskom Sv. Mikuláši krajinskému úradu, 3. 8. 1933.

Opakovaný odkaz na archívny prameň

SNA, f. MV, šk. č. 1473. List Štátnej nemocnice v Palúdzke ministerstvu vnútra, 6. 7. 1940.

HISTORICKÝ
ZBORNÍK

ROČNÍK 34
2024 ČÍSLO 1

ISSN: 1335-8723

9 771335 872006 4 1